

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**RUSYA FEDERASYONU’NUN GÜVENLİK POLİTİKASI ARACI
OLARAK ÇATIŞMALARI DONDURMASI: GÜRCİSTAN VE
UKRAYNA ÖRNEKLERİ**

Doktora Tezi

Bilal Alper TORUN

Ankara-2023

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**RUSYA FEDERASYONU’NUN GÜVENLİK POLİTİKASI ARACI
OLARAK ÇATIŞMALARI DONDURMASI: GÜRCİSTAN VE
UKRAYNA ÖRNEKLERİ**

Doktora Tezi

Bilal Alper TORUN

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Erel TELLAL

Ankara-2023

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**RUSYA FEDERASYONU'NUN GÜVENLİK POLİTİKASI ARACI OLARAK
ÇATIŞMALARI DONDURMASI: GÜRCİSTAN VE UKRAYNA ÖRNEKLERİ**

Doktora Tezi

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Erel TELLAL

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

İmzası

1- Prof. Dr. Erel TELLAL

.....

2- Prof. Dr. Melek FIRAT

.....

3- Prof. Dr. Funda KESKİN ATA

.....

4- Prof. Dr. Hasan Ali KARASAR

.....

5- Doç. Dr. Bülent Sarper AĞIR

.....

Tez Savunması Tarihi

14.04.2023

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Prof. Dr. Erel Tellal danışmanlığında hazırladığım, “Rusya Federasyonu’nun Güvenlik Politikası Aracı Olarak Çatışmaları Dondurması: Gürcistan ve Ukrayna Örnekleri (Ankara, 2023)” doktora tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

09/05/2023

Bilal Alper TORUN

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
KISALTMALAR.....	iii
HARİTALAR.....	v
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

RUSYA FEDERASYONU'NDA EKONOMİK VE SİYASİ DÖNÜŞÜM

1.1. EKONOMİK DÖNÜŞÜM.....	21
1.1.1. Ekonomik Çöküş: Rejimi Kontrol Eden Oligarşi.....	22
1.1.2. Ekonomik İstikrarın Sağlanması: Oligarşiyi Kontrol Eden Kremlin	37
1.2. SİYASİ DÖNÜŞÜM	43
1.2.1. Siyasi İstikrarsızlık	43
1.2.2. Yönetimde Merkezileşme	64

İKİNCİ BÖLÜM

RUSYA FEDERASYONU GÜVENLİK POLİTİKASI

2.1. YAKIN ÇEVRE'NİN İNŞASI	70
2.1.1. Güvenlik Politikasının Kavramsal Çerçevesi: Doktrinler	74
2.1.2. Kurumsallaşan Güvenlik Politikası	82
2.2. AVRASYA'DA ABD TEHDİDİ	89
2.2.1. Renkli Devrimler	89
2.2.2. NATO'nun Genişlemesi ve Yeni(den) Çevreleme.....	97
2.3. RF'NİN DÖNÜŞEN GÜVENLİK POLİTİKASI	102
2.3.1. Askeri Reformlar ve Yeniden Yapılanma	102
2.3.2. Egemen Demokrasi ve “Russkiy Mir”	110

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YAKIN ÇEVRE POLİTİKASININ İLK TEST ALANI: GÜRCİSTAN

3.1. BAĞIMSIZLIKTAN İÇ SAVAŞA GAMSABURDIYA GÜRCİSTANI	118
3.2. YAKIN ÇEVRE POLİTİKASI SONRASI GÜRCİSTAN: 1993-2003	128
3.2.1. Ekonomik Çöküş ve Tamamlanamayan Devlet İnşası	129

3.2.2. İç Savaşın Etkisinde RF ile İşbirliği	131
3.3. GÜRCİSTAN’DA ARTAN ABD ETKİSİ: 2003-2008	141
3.4. ‘BEŞ GÜN SAVAŞI’ VE ÇATIŞMANIN DONDURULMASI.....	160

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BÖLÜNMÜŞLÜKLER ÜLKESİ UKRAYNA

4.1. BAĞIMSIZLIĞA GİDEN SÜREÇ	169
4.2. EKONOMİK ÇÖKÜŞ VE DEVLET İNŞASI GİRİŞİMLERİ: 1991-1993.....	174
4.3. YAKIN ÇEVRE POLİTİKASI SONRASI UKRAYNA	183
4.3.1. Doğu-Batı Arasında Denge Siyaseti: 1994-1998	184
4.3.2. RF ile Mecburi Yakınlaşma: 1998-2004	192
4.3.3. Kısa Süren “Devrim” Rüzgârı: 2004-2008.....	195
4.4. YAKIN ÇEVRE’NİN HAYATA GEÇİRİLMESİ: 2008-2013	209
4.5. KIRIM’IN İLHAKI VE ÇATIŞMANIN DONDURULMASI.....	222
SONUÇ	233
KAYNAKÇA.....	248
ÖZET	303
ABSTRACT	304

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ABM	: Anti Balistik Füze
AGB	: Avrasya Gümrük Birliği
AGİK	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AKKA	: Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması
AKP	: Avrupa Komşuluk Politikası
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BİO	: Barış İçin Ortaklık
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BTC	: Bakü-Tiflis-Ceyhan
BTE	: Bakü-Tiflis-Erzurum
CIA	: Merkezî İstihbarat Teşkilatı
COMECON	: Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi
CTFJ	: Birleşik Müşterek Görev Kuvvetleri
DCFTA	: Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Anlaşması
GOSPLAN	: Devlet Planlama Komitesi
GOSNAB	: Devlet Lojistik Komitesi
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GTEP	: Gürcistan Eğit ve Donat Programı
GYB	: Gürcistan Yurttaşları Birliği
IMF	: Uluslararası Para Fonu
INF	: Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler
IPAP	: Bireysel Ortaklık Eylem Planları
IRI	: Uluslararası Cumhuriyetçiler Enstitüsü
İHA	: İnsansız Hava Aracı
KGA	: Kolektif Güvenlik Antlaşması
KGAÖ	: Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü
KGB	: Devlet Güvenlik Komitesi

LDPR	: Rusya Liberal Demokrat Partisi
MAP	: Üyelik Eylem Planı
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NDI	: Ulusal Demokrasi Enstitüsü
NED	: Ulusal Demokrasi Vakfı
NPT	: Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OK98	: Yurttaşlık Kampanyası 98
OUN	: Ukrayna Milliyetçileri Örgütü
RF	: Rusya Federasyonu
RFKP	: Rusya Federasyonu Komünist Partisi
RSFSC	: Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti
RUKH	: Ukrayna Halk Hareketi
SBKP	: Sovyetler Birliği Komünist Partisi
SOCAR	: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
START	: Stratejik Silahların Azaltılması Antlaşması
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
SVR	: Dış İstihbarat Servisi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TEA	: Tek Ekonomik Alan
UDAR	: Ukrayna Demokratik Reform İttifakı
UPA	: Ukrayna İsyan Ordusu
USAID	: Birleşik Devletler Uluslararası Kalkınma Ajansı
USIS	: Birleşik Devletler Enformasyon Servisi

HARİTALAR

Harita 1: Abhazya ve Güney Osetya Bölgeleri.....	132
Harita 2: Ukrayna Fiziki Haritası	167
Harita 3: Donbas Haritası	174
Harita 4: 2004 Ukrayna Başkanlık Seçimleri Haritası	198
Harita 5: 2010 Ukrayna Başkanlık Seçimleri Haritası	217

GİRİŞ

19. yüzyıldan beri devam eden ve 20. yüzyılın neredeyse yarısına gelindiğinde dehşet verici bir boyuta ulaşan, Birinci Dünya Savaşı'nda altı buçuk milyon, İkinci Dünya Savaşı'nda 50 milyondan fazla insanın ölümüne sebep olan kitlesel savaşlar,¹ 1945'te kurulan denge ile yerini büyük güçlerin sıcak ve doğrudan çatışmadan kaçındığı vekâlet savaşlarına (proxy wars) bıraktı. 1950-1953 Kore Savaşı, 1956-1957 Süveyş Krizi, Afrika'daki iç savaşlar Soğuk Savaş'ın iki kampının doğrudan ya da dolaylı olarak dahil olduğu vekalet savaşlarına örnek olarak verilebilir.

Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı Dwight Eisenhower, vekâlet savaşlarını büyük ölçekli çatışmayı önlediği varsayımından hareketle “dünyanın en ucuz sigortası” olarak tanımlamıştı.² Peter Lamb ve Fiona Robertson-Snape kaleme aldıkları Uluslararası İlişkilerin Tarihi Sözlüğü'nde, vekâlet savaşının Üçüncü Dünya'da gerçekleşen ve Soğuk Savaş'ı karakterize eden en önemli kavramlardan biri olduğunu öne sürmektedirler.³ Kavrama dair en kapsamlı tanımlardan birini siyaset bilimci Karl Deutsch yaptı. Deutsch'a göre vekâlet savaşı iki büyük güç arasındaki çatışmanın, üçüncü bir devletin topraklarında, bu devletteki iç sorunlar üzerinden ve bu devletin kaynakları, toprakları ve insan gücünün kısmen ya da tamamen kullanılarak sürdürülmesidir.⁴ Soğuk Savaş ortamında süper güçler, üçüncü ülkedeki iç çatışmada taraflardan birini destekleyerek kendi hedeflerine ulaşmak üzere küresel rekabetlerini bu bölgeye yansıtır, doğrudan çatışmadan kaçınırlar. Süper güçleri doğrudan çatışmadan alıkoyan en önemli faktör şüphesiz nükleer silahların varlığıdır.

¹ A. J. C. Edwards, *Nuclear Weapons: The Balance of Terror, the Quest for Peace*, London: MacMillan Press Ltd., 1986, s. 1.

² Adrew Mumford, “Proxy Warfare and the Future of Conflict”, *The RUSI Journal*, C. 158, S. 2 (2013), s. 40.

³ Peter Lamb, Fiona Robertson-Snape, *Historical Dictionary of International Relations*, London and New York: Rowman & Littlefield, 2017, s. 71.

⁴ Karl Deutsch, “External Involvement in Internal War”, *Internal War: Problems and Approaches*, ed. Harry Eckstein, London: Collier-MacMillan Limited, 1964, s. 102.

Nükleer silahların caydırıcılığı üzerinden oluşan “dehşet dengesi”⁵ Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin (SSCB) 29 Ağustos 1949’da Kazakistan’da yaptığı başarılı bir deneme ile ABD’den sonra nükleer güce sahip ikinci devlet olması ile kuruldu.⁶ SSCB’nin dağılması, nükleer silahları ortadan kaldırmaya da iki kutuplu sistemin ortaya çıkardığı dengeyi yok etti ve konvansiyonel (nükleer olmayan) kuvvetler bağlamında ABD hegemonyasının önünü açtı.⁷ Demirperde’nin yıkılması ve iki kutuplu sistemin sona ermesi, uluslararası ilişkiler literatüründe Soğuk Savaş’ın barışçıl bir şekilde sona ermesi olarak yorumlandı.⁸ Buna karşın Soğuk Savaş’ın sona ermesine şüpheli yaklaşanlar, yeni bir Soğuk Savaş’ın varlığına işaret edenler, Soğuk Savaş’ı aratacak yeni bir düzenin oluştuğunu iddia edenler de vardı.⁹ Bu tez çalışmasında da Soğuk Savaş’ın SSCB’nin dağılması ile sona erdiği varsayımına şüpheyile yaklaşılmaktadır. Zira çalışmada da ele alınacağı gibi NATO’nun 1990’ların ortalarından itibaren başlayan ve 1990’ların sonunda hayata geçen, önce Doğu Avrupa ve sonra eski Sovyet coğrafyasını hedef alan genişleme politikası Rusya Federasyonu (RF) açısından Soğuk Savaş benzeri bir çevrenme duygusu yarattı. RF’nin güvenlik politikası 1990’lardan günümüze söz konusu çevrenme sonucu oluşan ulusal güvenlik kaygıları üzerinden tasarlandı. 2000’lerin başında ABD’nin Afganistan Operasyonu ile Avrasya’ya girişi, Irak’ın işgali ve Avrasya coğrafyasında ortaya çıkan ABD destekli

⁵ Etimolojik olarak güç dengesi kavramından üretilen dehşet dengesi, çoğunlukla Soğuk Savaş dönemindeki ABD-SSCB ilişkilerine atıf yapsa da terör örgütleri gibi devlet dışı aktörlerle de ilişkilendirilmektedir. Bkz. Graham Evans, Jeffrey Newnham, *The Penguin Dictionary of International Relations*, London and New York: Penguin Books, 1998, ss. 44-45.

⁶ Robert S. Norris, William M. Arkin, “Soviet Nuclear Testing August 29, 1949-October 24, 1990”, *Bulletin of the Atomic Scientists*, C. 54, S. 3 (1998), s. 69.

⁷ Andrew F. J. Krepinevich, “The Eroding Balance of Terror: The Decline of Deterrence”, *Foreign Affairs*, C. 98, S. 1 (2019), s. 64.

⁸ Genel olarak her türden realist büyük ölçekli bir uluslararası değişimin ancak savaşla mümkün olabileceğini düşünüyor, SSCB’nin dağılmasının Moskova tarafından “zarif” bir şekilde karşılanmasını beklemiyor, bu çözülüşün bizatihi Kremlin tarafından gerçekleştirilmesini barışçıl bir son olarak görüyorlardı. William C. Wohlforth, “Realism and the End of the Cold War”, *International Security*, C. 19, S. 3 (1995), ss. 102-3.

⁹ Söz konusu tartışmaları ele alan bazı çalışmalar için bkz. John J. Mearsheimer, “Why We Will Soon Miss The Cold War”, *The Atlantic Monthly*, C. 266, S. 2 (1990), ss. 35-50; Utku Yapıcı, *Yeni Soğuk Savaş: Putin, Rusya ve Avrasya*, İstanbul: Başlık Yayın Grubu, 2007; Michael Cox, “Why did We Get the End of the Cold War Wrong?”, *The British Journal of Politics and International Relations*, C. 11 (2009), ss. 161-76; Erel Tellal, “Soğuk Savaş Neden Yeniden Sona Erdi?”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 57, S. 02 (2014), ss. 203-7.

“renkli devrimler”, RF’nin güvenlik politikası için NATO genişlemesine eşlik eden diğer tehditlerdi. RF’nin bu tehditlere bir tepki olarak geliştirdiği yöntem ise temellerini Nisan 1993’te attığı Yakın Çevre politikası gereği eski Sovyet coğrafyasında ve özellikle de tehdit algıladığı alanlar olan Doğu Avrupa ve Kafkasya bölgesindeki çatışmaları kontrol etmek, daha açık bir ifade ile çalışmanın başlığında da görüldüğü gibi dondurmaktı.

RF Devlet Başkanı Vladimir Putin’in 21 Şubat 2022’de yaptığı Rus Çarlığı dönemine kadar uzanan tarihi atıflar içeren uzun ulusa sesleniş konuşması, “Donbas’taki durum kritik, akut bir aşamaya ulaştı” sözleri ile başlıyor, Dinyeper nehrinin doğusundaki bölgeyi “tarihsel Rus toprakları” olarak işaret ediyordu.¹⁰ Lenin’in uluslar politikasından¹¹ etkilenen SSCB idari yapısına dair önemli eleştiriler barındıran bu konuşmada Putin şu soruyu soruyordu: “Neden milliyetçileri yatıştırmak, eski imparatorluğun eteklerinde durmadan büyüyen milliyetçi hırsları tatmin etmek gerekliydi?”. Putin’in bu konuşması büyük ses getirirse de bir süredir “donmuş” (frozen) olarak görülen Ukrayna Krizi’nin yeniden alevleneceğine dair şüpheler vardı. Bu şüpheler 24 Şubat sabahı Ukrayna semalarındaki füzeler ve Kiev, Donbas, Odessa, Harkov başta olmak üzere Ukrayna şehirlerinde patlayan bombalar ile ortadan kalktı. Vladimir Putin, Türkiye saati ile 4.00’te yaptığı bir açıklamada Ukrayna’yı “askerden”

¹⁰ Konuşmanın İngilizce tam metni için bkz. “Address by the President of the Russian Federation”, *President of Russia*, 21.02.2022, <http://www.en.kremlin.ru/events/president/transcripts/67828> (12.02.2023).

¹¹ Lenin’in Devrim öncesi en önemli vaatlerinden biri “halklara barış” oldu. Bu çerçevede ayrılma da dahil olmak üzere ulusların kendi kaderini tayin hakkını savunuyordu. Bkz. V. İ. Lenin, *Nisan Tezleri ve Ekim Devrimi*, çev. Saliha N. Kaya, İsmail Yarkin, İstanbul: İnter Yayınları, 1997, s. 175; Lenin’in uluslar politikası için bkz. V. İ. Lenin, *Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı*, çev. Muzaffer Erdost, Sekizinci Baskı Ankara: Sol Yayınları, 1982; 15 Kasım 1917’de Uluslar Halk Komiseri Joseph Stalin ve Halk Komiserleri Konseyi Başkanı Vladimir Lenin tarafından imzalanarak ilan edilen Rusya Halklarının Hakları Bildirisi de Lenin’in uluslar politikası hakkında önemli bilgiler içermektedir. Çarlık hükümetinin uluslar politikasını, bir taraftan katliam ve pogromlar, diğer taraftan da halkların köleleştirilmesi ile sonuçlanan bir ulusal baskı politikası olarak kınayan bu bildiride Halk Komiserleri Konseyi, Rusya halklarının eşitliği ve egemenliğine vurgu yapmaktadır. Bildiride uluslar sorununa ilişkin Konsey’in tutumunu belirleyen ilkelerden biri olarak ayrılıp bağımsız bir devlet kurmadan önce Rusya halklarının kendi kaderini tayin hakkına atfı yapılmaktadır. Bkz. “Декларация прав народов России”, *исторический факультет Московского государственного университета имени М.В. Ломоносова*, 15.11.1917, <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/DEKRET/peoples.htm> (12.02.2023).

ve “Nazizmden” arındırmak amacıyla “özel askeri operasyon” başlatıldığını ilân etti. Peki 2014’te Kırım’ın ilhakı sonrası birçok çalışmada “donmuş çatışma”¹² (frozen conflict) olarak tanımlanan Donbas bölgesindeki çatışmalar artık nasıl tanımlanmalıydı? Donmuş çatışmalar çözülüyor muydu? Bu konuya geçmeden önce çatışma ve donmuş çatışma kavramlarına dair bir tartışma yürütmek, kavramsal muğlaklığı ortadan kaldırmak için faydalı olacaktır.

Tanımı ve kullanımı itibariyle oldukça geniş bir kavram olan çatışma, insanlığın ortaya çıkışından beri var olan karmaşık nitelikli doğal bir olgudur.¹³ İlk insanların barınak ve yiyeceklerini korumak için birbirleri ile çatışmalarını, klanların, kavimlerin giriştikleri mücadeleler izlemiş ve nihayetinde çatışma, organize grupların çıkarları üzerinde anlaşmazlıklar yaşadıklarında başvurdukları sistemli bir rutin halini almıştır.¹⁴ Kardeşler arası anlaşmazlıklardan soykırım savaşlarına kadar geniş bir yelpazede ele alınabilecek bir kavram olarak çatışma¹⁵, hayatın her alanında kendini gösterebilen kaçınılmaz bir olgudur. Bu durumu kabaca ifade eden bir deyişe göre, bir taraf söz konusu olduğunda barış öne çıkmakta, iki taraf olduğunda çatışma, ikiden fazla taraf ise beraberinde ittifakları getirmektedir.¹⁶

Çatışma kavramının tanımına ilişkin bir uzlaşının olmayışı akademik alanda da tartışmaları beraberinde getirmektedir. Kavram genellikle anlaşmazlık, karşıtlık, kriz, uyuşmazlık gibi kavramlarla iç içe ele alınmakta ve savaş kavramı yerine de sıklıkla kullanılmaktadır. Bu durum kavramsal açıdan bir belirsizliğin oluşmasına neden

¹² Kavram, bu çalışmanın ileride yer verilecek olan temel varsayımları çerçevesinde eleştirilmektedir. Bu çalışma boyunca önerilen kullanım “dondurulmuş çatışma” şeklindedir. Söz konusu eleştiri yapılarına kadar anlam karmaşası yaratmamak için literatürde yer adlığı şekliyle “donmuş çatışma” olarak kullanılmaya devam edilecektir.

¹³ Mohammad Salim Al-Rawashdeh, Sahar A. Al-Majali, “The Phenomenon of International Conflict in International Relations”, *The International Journal of Social Sciences and Humanities Invention*, C. 4, S. 5 (2017), s. 3488.

¹⁴ Paul Diehl, Gary Goertz, *Territorial Changes and International Conflict*, Routledge, 2002, s. 2.

¹⁵ Jacob Bercovitch, Judith Fretter, *Regional Guide to International Conflict and Management from 1945 to 2003*, Washington D.C.: CQ Press, 2004, s. 3.

¹⁶ Al-Rawashdeh, Al-Majali, “The Phenomenon of International Conflict in International Relations”, s. 3489.

olmaktadır. Bu belirsizliğe dair önemli eleştirilerden birini çatışma analizi ve çözümleri alanında önde gelen isimlerden olan John Burton getirmiştir. Burton'a göre şiddet aşamasına ulaşmamış anlaşmazlıklar uyuşmazlık olarak tanımlanırken, somut hedefler doğrultusunda gerçekleştirilen mücadeleler çatışma olarak kabul edilmektedir.¹⁷ Burton'un önemli bir itirazı da Hans Morgenthau'nun çatışma tanımına olmuştur. Burton, Morgenthau'nun çatışmayı fiziksel saldırganlığa bağlamasında ve ancak tehdit ve caydırıcı stratejilerle önlenebileceği sonucuna varmasındaki en büyük eksikliğin insan unsurunu görmezden gelmesi olduğunu ifade etmiştir. Bu durum Morgenthau'nun anlaşmazlık (dispute) ve çatışma (conflict) arasında bir farklılık görmemesinden kaynaklamaktadır. Oysa Burton'a göre anlaşmazlıklar fiziksel kaynaklar üzerine gerçekleşirken, çatışma insani ihtiyaçlar ve arzulara dair bir kavramdır.¹⁸

Christopher Moore'a göre ise çatışma, algılanan veya gerçek önemli farklılıkları veya görüşleri çözmek ya da sınırlı kaynaklar üzerinde hak sahibi olmak için başlatılan iki veya daha fazla kişi arasındaki bir rekabet veya mücadeledir. Bu mücadele, tarafların çıkarlarını gözetmek ve ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla çeşitli yaklaşımlar, prosedürler ve stratejiler kullandıkları ve nihayetinde birbirlerini zorlayarak veya teşvik ederek amaçlarına ulaştıkları bir süreçtir. Çatışan taraflar genellikle insanlar, sorunlar ve arzu edilen sonuçlar hakkında güçlü duygulara sahiptir ve genellikle arzu edilen sonuçlara ulaşmak için tamamen saldırgan olmasa da iddialı davranışlarda bulunurlar.¹⁹

Moore'a göre, çatışma için, öncelikle bir veya daha fazla tarafın, başka bir tarafla ciddi bir muhalefet veya anlaşmazlık içinde olması, haksız veya adaletsiz bir durum veya ilişkiye karıştıkları konusunda farkındalık veya inanç sahibi olması gereklidir. Bunu, bir veya daha fazla tarafı durumlarını değiştirmeye zorlayan

¹⁷ John Burton, *Violence Explained: The Sources of Conflict, Violence and Crime and Their Prevention*, Manchester: Manchester University Press, 1997, ss. 9-11.

¹⁸ Burton, *Violence Explained: The Sources of Conflict, Violence and Crime and Their Prevention*, s. 18.

¹⁹ Christopher W. Moore, *The Mediation Process: Practical Strategies for Resolving Conflict*, New York: John Wiley & Sons, 2014, s. 6.

motivasyonlar veya itici güçler, bir durum, ilgili kişiler, sorunlar, çıkarlar veya eylemler hakkında bir veya daha fazla tarafça hissedilen olumlu ya da olumsuz *duygular*, doğrudan veya dolaylı ve genellikle rekabet gücü yüksek ve saldırgan *davranışlar ve eylemler* takip eder. Son olarak ise taraflarca bilinçli veya bilinçsiz olarak arzu edilen ve başkalarının durumlarıyla uyumlu veya uyumsuz olabilecek, durumlarını değiştireceğine ve çıkarlarını karşılayacağına inandıkları *hedefler veya sonuçlar* gerekir.²⁰

Çatışma, bireyler, gruplar ve devletlerarası olmak üzere farklı düzeylerde görülebileceği gibi politik, ekonomik, kültürel, sosyal, ekonomik vb. farklı boyutlarda da karşımıza çıkabilmektedir.²¹ Bireyler arasındaki basit anlaşmazlıkların bir sonucu olarak ortaya çıkan çatışmaların yanında uluslararası bir krize çözüm bulunamaması ile oluşan çatışmalar da bulunmaktadır. Frank Pfetsch ve Christoph Rohloff'un daha kapsamlı tanımına göre ise çatışma, bağımsızlık, self-determinasyon (kendi kaderini tayin hakkı), sınırlar ve bölge (*territory*), yerel ve uluslararası güce erişim ve bunların dağıtımı gibi konularda karşıt çıkarların oluşturduğu bir süreçtir. Çatışma bir süreç almalı ve devlet, devletler grubu, örgüt veya organize gruplar olmak üzere en az iki tarafı içermelidir.²²

Sosyolojiden antropolojiye, ekonomiden siyaset bilimine kadar sosyal bilimlerin birçok alt dalında yoğun şekilde çalışılan bir kavram olan çatışma, Johan Galtung'a göre kriz ve fırsatın toplamı olarak görülmektedir.²³ Galtung'un geliştirdiği ve literatürde yoğun şekilde atıf yapılan çatışma modeline göre çatışma olgusu üç öğeden oluşmaktadır: Davranış, tutum ve karşıtlık. Galtung, bu üç öğeyi bir üçgenin köşeleri

²⁰ Moore, *The Mediation Process: Practical Strategies for Resolving Conflict*, s. 5.

²¹ Al-Rawashdeh, Al-Majali, "The Phenomenon of International Conflict in International Relations", s. 3488.

²² Frank R. Pfetsch, Christoph Rohloff, *National and International Conflicts, 1945-1995: New Empirical and Theoretical Approaches*, New York: Routledge, 2013, s. 27.

²³ Johan Galtung, "Introduction: Peace by Peaceful Conflict Transformation-the Transcend Approach", *Handbook of Peace and Conflict Studies*, ed. Charles Webel, Johan Galtung, London and New York: Routledge, 2007, s. 19.

olarak ifade etmiş ve bu ögelerin birbirleri ile girdikleri etkileşimin sonucu olarak çatışmanın ortaya çıktığını ileri sürmüştür.²⁴ Bu anlamda çatışmanın sosyal etkileşimin kaçınılmaz bir sonucu olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Çatışmayı, çatışma öncesi, çatışma sırası ve çatışma sonrası olmak üzere üç aşamada ele alan Galtung²⁵, kavramsallaştırmasında şiddet kavramına odaklanmıştır. Galtung'a göre çatışma ile karıştırılmaması gereken bir fenomen olarak şiddet, bedene, ruha ya da zihne yönelik vücut dili de dahil olmak üzere sözlü ya da fiziki zarar verme eylemidir. Zihne ve ruha verilen zarar ve incitme, önemli bir travmaya sebep olabilir. Bu travma, aynı ulustaki başkalarıyla, özellikle de yaşlı kişilerle paylaşıldığında, ulusal bir intikamın veya intikam kültürünün hammaddesi olarak ortaya çıkabilir. Vamik Volkan, bu durumun geniş grup kimliklerine üye toplulukların seçilmiş travmalara başvurması ile ortaya çıktığını öne sürmektedir. Volkan'a göre geniş grup üyeleri, grup kimliğine yönelik tehlikeleri geçmişte yaşadıkları travmatik bir olayı hatırlayıp öne çıkararak bertaraf etmeye çalışmaktadırlar.²⁶ Bu tezin örnek çalışma alanları olan gerek Gürcistan gerekse de Ukrayna'da Volkan'ın ifade ettiği türden bir travma aktarımı söz konusudur. Sonraki bölümlerde de görüleceği gibi Gürcistan 9 Nisan 1989'da gerçekleşen Sovyet polis müdahalesine ve Ukrayna ise 1931-1933 dönemindeki kıtlığa atıf yapmakta, bu yolla ulusal kimliklerini güçlendirme arayışına girmektedirler.

Bu tez çalışmasının kapsamı ve niteliği ise çatışmayı, uluslararası ilişkiler disiplini çerçevesinde ele almayı gerektirmektedir. Fakat uluslararası ilişkilerde çatışma kavramı da yukarıdaki açıklamalara paralel olarak sınırları belirsiz, muğlak bir ifade olarak görülebilir. Bu nedenle metin boyunca uluslararası çatışma denilince ne anlaşılması gerektiğinin açıkça ifade edilmesi elzem görülmektedir. Bu bağlamda en

²⁴ Johan Galtung, *Conflict Transformation by Peaceful Means: The Transcend Method*, New York: United Nations, 2000, s. 13.

²⁵ Galtung, *Conflict Transformation by Peaceful Means: The Transcend Method*, s. 13.

²⁶ Vamik D. Volkan, "Transgenerational Transmissions and Chosen Traumas: An Aspect of Large-Group Identity", *Group Analysis*, C. 34, S. 1 (2001), s. 79.

basit ifadeyle çatışma, uluslararası ilişkiler disiplininin ele aldığı aktörler arasında gerçekleşen çıkar uyumsuzluğu ve bu uyumsuzluğu aşmak üzere geliştirilen zorlayıcı askeri önlemler içeren eylemler bütünü olarak anlaşılmaktadır. Bu aktörler arasında ilk sırada gelen şüphesiz devletlerdir. Uluslararası ilişkilerin en önemli öznesi olan devletler başta güvenlik kaygıları olmak üzere çeşitli çıkarları uğruna yüz yıllar hatta bin yıllar boyu çatışma içine girmişlerdir. Thukydides'in kaleme aldığı Peloponez Savaşları'ndan beri çatışma ve savaş, devletlerarası ilişkilerin temel pratiklerinden olmayı sürdürmektedir.²⁷

Çatışmanın şiddeti, kapsamı, aktörleri, gerçekleştiği saha, teknolojik niteliği gibi özellikleri zaman içinde önemli değişiklikler gösterse de uluslararası ilişkilerdeki belirleyiciliği uzun süredir devam etmektedir. Fakat elbette çatışma, uluslararası ilişkilerdeki diğer birçok fenomen gibi Soğuk Savaş döneminde önemli bir dönüşüm geçirdi. Soğuk Savaş'ın iki kutuplu yapısı devletler arası ilişkileri dönüştürürken, özellikle büyük güçler arasındaki savaş ve çatışmanın da yeni bir kalıba girmesine neden oldu. Büyük güçler arasındaki savaşları incelediği çalışmasında Jack S. Levy, 1495-1975 arasında listelediği 119 savaştan 114'ünün İkinci Dünya Savaşı öncesinde meydana geldiğini ortaya koymaktadır.²⁸ Savaşın devletler arasındaki ilişkilerde bir istisnadan ziyade norm haline geldiğini gösteren bu durum, Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Nagazaki ve Hiroşima'ya attığı atom bombaları ile İkinci Dünya Savaşı'nı sona erdirmesi sonucu önemli ölçüde değişiklik gösterdi. Çatışmalar sona ermesine de büyük güçler arasındaki rekabetin yapısının değiştiği görüldü.

Bu çalışmada RF'nin güvenlik politikasının bir aracı olduğu iddia edilen donmuş çatışma kavramı, tanımı, kapsamı ve öğeleri itibariyle oldukça belirsiz bir kavramdır. 1990'larla birlikte uluslararası ilişkiler literatürüne giren kavramın tanımına ilişkin bir

²⁷ Joseph S. Nye, *Understanding International Conflicts: An Introduction to Theory and History*, Sixth Edition New York and London: Pearson Longman, 2007, s. 2.

²⁸ Jack S. Levy, *War in the Modern Great Power System 1495-1975*, Lexington: The University Press of Kentucky, 1983, ss. 88-91.

uzlaşma olmamakla birlikte bu çatışmalar, genellikle tanınmayan veya kısmen tanınan, belli bir toprak parçasını kontrol eden birimlerin ortaya çıktığı süreçler olarak ele alınmaktadır. Bu birimler tanınmamış devletler, devlet benzeri yapılar, yarı devletler ya da istikrarlı *de-facto* rejimler olarak da adlandırılmaktadırlar.²⁹ Araştırmacılar ele aldıkları örnek olayların da etkisiyle donmuş çatışmayı tanımlama konusunda farklı tutumlar sergilemişlerdir. Örneğin, Neil McFarlane kavramın, küçük çaplı şiddetin görülmesi ile birlikte geniş kapsamlı ve uzun süren çatışmaların olmadığı durumları ifade ettiğini belirtmektedir.³⁰

Donmuş çatışmalar üzerine çalışmaları bulunan Ghia Nodia ise kavramı, kökeni ayrılıkçı hareketler olan etno-politik nitelikteki çatışmalar ile ortaya çıkan ve ne uluslararası toplum ne de ev sahibi devlet tarafından tanınan *de-facto* rejimlerin oluşturduğu durumlar olarak tanımlamaktadır.³¹ Karadeniz bölgesindeki donmuş çatışmaları ele aldığı çalışmasında Pierre Jolicœur ise kavramı azınlık sorunları ile ilişkilendirmekte ve “başarısız devlet” ve “kontrol edilemeyen bölgeler” kavramları ile eşdeğer görmektedir.³²

“Western Sahara: A Frozen Conflict” adlı çalışmalarında Carolina Fregoso ve Nikola Zivkovic Batı Sahra’nın bir donmuş çatışma bölgesi olduğunu öne sürmekte ve bu duruma yönelik çözüm önerilerine yer vermektedirler. Fregoso ve Zivković’e göre donmuş çatışma kavramı, yıllar ve hatta on yıllar boyunca süren durgunluk etkisi ile öne çıkan nitelikteki çatışmaları tanımlayan siyasi bir kavramdır. Bu çatışma türünün, donmuş sıfatı nedeniyle çatışmanın duraksatıldığı görüntüsü verdiğini fakat bunun

²⁹ Vladlena Lisenco, Karsten Nowrot, “Assessing the Role and Effects of Domestic Investment Statutes in Frozen Conflict Situations: The Example of Transnistria/Pridnestrovie”, *Investments in Conflict Zones: The Role of International Investment Law in Armed Conflicts, Disputed Territories, and Frozen Conflicts*, ed. Tobias Ackermann, Sebastian Wuschka, Leiden: Brill, 2021, s. 387.

³⁰ S. Neil MacFarlane, “Frozen Conflicts in the Former Soviet Union–The Case of Georgia/South Ossetia”, *OSCE Yearbook 2008*, Nomos Verlagsgesellschaft mbH & Co. KG, 2009, s. 23.

³¹ Ghia Nodia, “Europeanization and (not) Resolving Secessionist Conflicts”, *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, C. 1 (2004), s. 1.

³² Pierre Jolicœur, “The Frozen Conflicts of the Wider Black Sea Region”, *Centre for International Relations Queen’s University*, C. 62, Occasional Paper Series (2008), s. 1.

yanıltıcı olduğunu belirtmektedirler.³³ Bununla birlikte yazarlar örnek olay olarak ele aldıkları Batı Sahra'ya atıfla, içsel ve dışsal faktörler arasındaki etkileşimin çatışmanın dönüşümünü ya da çözümünü engellediğini ifade etmektedirler. Bu ise donmuş çatışmaları, yaygın şekilde görülen azınlık sorunlarından ayıran unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁴

Agnia Grigas donmuş çatışma kavramının, çatışma bölgelerinde aktif silahlı çatışmaların sona erdiği fakat ne bir barış antlaşmasının imzalandığı ne de iki tarafı da memnun edecek politik bir çözüme ulaşıldığı durum olarak tanımlamaktadır.³⁵ Öte yandan Dov Lynch'e göre her ne kadar bu çalışmada ele aldığımız çatışmalar için literatürde donmuş ifadesi kullanılsa da aslında bu aldatıcı bir ifadedir. Bu çatışmalar donmuş olmaktan öte oldukça dinamiktir ve bu sayede sahadaki durum 1990'lardan oldukça farklıdır. Yani 2000'lere gelindiğinde, 1992-1994 dönemindeki ateşkes rejimlerinden çok farklı bir gerçeklik ile karşı karşıya kalınmıştır.³⁶

Agnieszka Legucka, Doğu Avrupa ve Güney Kafkasya'da bölgesel güvenlik konusunu değerlendirdiği çalışmasında, donmuş çatışma kavramını, çıkar çatışması sonucu başlamış, taraflar arasında bitmek bilmeyen bir barış süreci olarak tanımlamaktadır. Legucka'ya göre donmuş çatışmanın karakteristik bir özelliği, yönetim aygıtı, toprağı ve nüfusu olmasına karşın uluslararası olarak tanınmadığı için devlet benzeri (*quasi state*) yapıları ortaya çıkarmasıdır. Legucka da birçok meslektaş gibi donmuş çatışmayı son kertede silahlı çatışmanın sona erdiği fakat krizin özüne dair bir çözüm olasılığının bulunmadığı bir olgu olarak tanımlamaktadır. Bunun yanında dışarıdan bir gücün, uluslararası alandaki çıkarları doğrultusunda devlet benzeri bu yapıları araçsallaştırdıklarını öne sürmektedir. Legucka'ya göre donmuş çatışmalara

³³ Carolina Chavez Fregoso, Nikola Zivkovic, "Western Sahara: A Frozen Conflict", *Journal of Regional Security*, C. 7, S. 2 (2012), s. 140.

³⁴ Fregoso, Zivkovic, "Western Sahara: A Frozen Conflict", ss. 141-42.

³⁵ Agnia Grigas, "Frozen Conflicts: A Tool Kit for US Policymakers", *Atlantic Council*, C. 27, S. 06 (2016), s. 1.

³⁶ Dov Lynch, "New Thinking About 'Frozen' Conflicts", *Helsinki Monitor*, C. 16, S. 3 (2005), s. 192.

ilişkin tanım sorununu açıklığa kavuşturmanın yolu onları devlet benzeri yapılar yaratma süreçleri olarak görmekten geçmektedir.³⁷

James Coyle ise donmuş çatışmaları Rusya'nın sınır savaşları olarak gördüğü çalışmasında, bu kavramı barışı koruma çabalarının hiçbir şekilde işe yaramadığı durumlarda çıkmaza girme ile yumuşama/gerileme aşamaları arasında sıkışıp kalmış bir çatışma türü olarak tanımlamaktadır. Coyle'a göre bu devlet benzeri yapıları ortaya çıkaran da bu sıkışmışlık, arada kalmışlık durumudur. Bu çatışmalar, sıcak savaşların kinetik enerjisinden yoksundurlar ve uluslararası sistemi kendi çıkarlarına meydan okuyabilecek ülkelerin daha güçlü bir müdahalesini hak edecek kadar bozmazlar. Çatışan tarafların hedefleri arasındaki uyumsuzluk uzlaştırılmaz durumdadır ve ateşkes çatışmanın sona erdiği anlamına gelmez. Hatta donmuş çatışmalar çatışan tarafların çıkarlarının kaynayan doğasını içerir ve bu durum çatışmayı tekrar tekrar tırmandırabilir.³⁸

Michal Smetana ve Jan Ludwig, donmuş çatışmalar ile ilgili kavramsal tartışma yürüttükleri çalışmalarında kavramı, istikrarlı bir barıştan yoksun olma durumunun karakterize ettiği uzun süren savaş sonrası süreç olarak tanımlamaktadırlar. Bu haliyle donmuş çatışma, uluslararası çatışma kavramının bir alt tipi olarak görülmelidir. Smetana ve Ludwig'e göre bir çatışmayı donmuş çatışma olarak tanımlayabilmemiz için dört temel kıstas gereklidir. Birincisi, çatışmanın uluslararası nitelikli olmasıdır. Burada kastedilen çatışmaya üçüncü bir taraf olarak bir dış aktörün dahil olmasıdır. İkincisi, çatışmanın bir savaş sonrası uzun süren bir süreci kapsamasıdır. Üçüncüsü, taraflar arasında çözülmemiş hayati nitelikte sorunların yer almasıdır. Bu sorunlar iki tarafın da taviz vermekten kaçınacağı, bir tarafın kazancının diğerinin kaybı olarak

³⁷ Agnieszka Legucka, "Frozen and Freezing Conflicts in Eastern Europe and South Caucasus: Implications for Regional Security", *Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej*, C. 15, S. 2 (2017), ss. 80-82.

³⁸ James J. Coyle, *Russia's Border Wars and Frozen Conflicts*, New York: Palgrave Macmillan, 2017, s. 9.

algılandığı bir süreci doğurmaktadır. Dördüncü ve sonuncusu ise, istikrarlı bir barış durumundan yoksun olunmasıdır. Donmuş çatışma bölgeleri her zaman alevlenmeye hazır çatışma riskleri taşımaktadır.³⁹

Thomas D. Grant ise, donmuş çatışmaların uluslararası hukuktaki yeri üzerine yapmış olduğu çalışmasında kavramı belirleyen yedi temel unsurdan bahsetmiştir. Bunlardan ilki, bir devlet ve bu devlet içindeki ayrılıkçı grup arasında gerçekleşen silahlı bir çatışma olmasıdır. İkincisi, gerçekleşen silahlı çatışma sonrasında bölgenin etkin kontrolünde bir değişiklik meydana gelmesidir. Üçüncüsü, devlet ve ayrılıkçı grup arasında etkin bir istikrara sahip bir bölünmüşlüğü yaratılmasıdır. Dördüncüsü, benimsenen politikalar sonucu sağlanan göreceli hukuki istikrarın varlığıdır. Beşincisi, ayrılıkçı grup tarafından öne sürülen kendi kaderini tayin (self determinasyon) iddiasının olmasıdır. Altıncısı, ayrılıkçı olan devlet benzeri yapının uluslararası alanda tanınmamasıdır. Sonuncusu ise üçüncü tarafları içeren bir çözüm sürecinin sonuçsuz kalmasıdır.⁴⁰

Batı'da olduğu kadar çok atıf yapılmasa da Rusya'da yapılan çalışmalarda da замороженные конфликты (zamorojinniye kanfliktı – donmuş çatışmalar) kavramsallaştırması üzerinden Sovyet sonrası coğrafyadaki çatışmalara yer verilmektedir. Andrey Balşakov, Abhazya, Güney Osetya, Karabağ ve Transdinyester'deki çatışmaları incelediği çalışmasında, çatışmaların çözümünün yalnızca taraflar arasındaki çıkar uyumsuzlukları değil, aynı zamanda bölge üzerindeki jeopolitik mücadele nedeniyle de mümkün olmadığını vurgulamaktadır. Balşakov, donmuş çatışmaları siyasi bir çözüme ulaşmamış fakat doğrudan silahlı çatışma

³⁹ Michal Smetana, Jan Ludvík, "Between War and Peace: A Dynamic Reconceptualization of 'Frozen Conflicts'", *Asia Europe Journal*, C. 17, S. 1 (2019), s. 4.

⁴⁰ Thomas D. Grant, "Frozen Conflicts and International Law", *Cornell Int'l LJ*, C. 50 (2017), s. 390.

aşamasını çoktan terk etmiş olarak tanımlamaktadır.⁴¹ Bu tez çalışmasında, ilerleyen bölümlerde de görüleceği gibi bu ve benzeri tanımlamalara karşı çıkılacak, silahlı çatışma olsun ya da olmasın çözümsüzlüğün araçsallaştırılması ile çatışmaların dondurulmuş niteliğini koruduğu iddia edilecektir. Balşakov, Sovyet sonrası alanda rekabet halindeki büyük güçlerin çıkarlarının farklılaştığı istikrarsız bir ortamda söz konusu çatışmaların yakın gelecekte de donmuş olarak kalacağını öne sürmektedir.⁴²

Donmuş çatışmaya dair önemli tartışmaların başında ‘donmuş’ niteliğinin anlamına yönelik anlaşmazlıklar gelmektedir. Burada “donmuş sıfatı ile anlatılmak istenen çatışmaların durmuş olması mıdır?” sorusu ve bu sorunun yanıtı önem taşımaktadır. Grigas, Fregoso, McFarlane, Zivkovic dahil olmak üzere birçok araştırmacı bu sifattan hareketle donmuş çatışmalara durağan bir anlam yüklemektedirler. Bu haliyle esasında donmuş çatışma kavramı bir oksimoron olarak göze çarpmaktadır. Donmuş olma durumunun durağanlığına karşın çatışmanın hareketli doğası bir araya gelerek bu kavramı ortaya çıkarmaktadır. Oysaki donmuş çatışmalar, Lynch’in de ifade ettiği gibi özü itibariyle dinamik bir yapıda ve her an tekrar alevlenmeye hazır niteliktedirler.

Bir diğer önemli sorun ise donmuş çatışmaların taraflarına dair belirsizliklerdir. Donmuş çatışmalar, her zaman olmasa da genellikle ortaya çıktıkları coğrafyalar itibariyle (Sovyet sonrası coğrafyada da görüldüğü gibi) devletler ve bu devletler içerisindeki özerk yapıların karşı karşıya gelmesi ile gelişim göstermektedirler. Bu çatışmaları incelerken taraf olarak görülmesi gereken aktörlerin kimler olduğu oldukça tartışmalıdır. Ayrılıkçı olarak adlandırılan devlet benzeri yapıların bir aktör olarak kabul edilip edilmeyeceğine dair de soru işaretleri vardır. Bunun yanında çatışmaya zaman

⁴¹ Андрей Георгиевич Большаков, “‘Замороженные Конфликты’ Постсоветского Пространства: Тупики Международного Миротворчества”, *Журнал политической философии и социологии политики*, С. 48, S. 1 (2008), s. 28.

⁴² Большаков, “‘Замороженные Конфликты’ Постсоветского Пространства: Тупики Международного Миротворчества”, s. 37.

zaman doğrudan taraf olan dış aktörlerin varlığı da benzer soru işaretleri ortaya çıkarmaktadır. Laurence Broers’a göre devlet benzeri bu yapıların ne olduğu değil, neyi sembolize ettikleri önemlidir.⁴³ Bu yapılar uluslararası olarak tanınmamış da olsalar devlet benzeri birer yapı olarak üzerinde bulundukları toprak parçasında fiili bir egemenlik sağlamış, kurumsallaşmış bir yönetim yapısı inşa etmiş, görece bütüncül bir ekonomik yapı yaratmışlardır. Bu özellikleri açısından kaçınılmaz olarak çatışmanın bir tarafı olarak görülmeleri gerekmektedir. Donmuş çatışmaları ele alırken taraf olarak kabul edilebilecek aktörler temelde şunlardır: Çatışmanın gerçekleştiği alanda uluslararası hukuka göre egemenlik hakkına sahip olan *devlet*, bu devlet içerisinde görece özerklik sağlamış *ayrılıkçı devlet benzeri yapı* ve bu devlet benzeri yapıya destek vererek çatışmanın donmasında önemli paya sahip üçüncü taraf olan *dış güç*.

Rus Çarlığı ve SSCB döneminin bir mirası olarak RF Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov’un bir “medeniyet birliği” olarak tanımladığı,⁴⁴ Batı’da ise eleştirel bir şekilde Rus etki sahası olarak görülen Avrasya’da sınırlar mevcut çatışmaların anlamlandırılması açısından oldukça önemlidir.⁴⁵ Çarlık döneminde Moskova’nın otoriter kontrolü altında yönetilen bölgeler, Bolşevik Devrimi sonrası görece bir özerklik kazandı. Lenin’in devrim öncesi verdiği ayrılma da dahil olmak üzere ulusların kendi kaderini tayin hakkı, devrim sonrasında kültürel çoğulculuk üzerinden bir homojenleştirme sürecine dönüştü.⁴⁶ Lenin’in uluslar politikası sonrası kültürel haklarına kavuşan birçok ulus, idari olarak da yeni bir yapılanmanın öznelere oldular. Bu yapılanma Rus Çarlığı’ndan farklı olarak daha ademi merkezîyetçi bir nitelik

⁴³ Laurence Broers, “Recognising Politics in Unrecognised States: 20 Years of Enquiry into the De Facto States of the South Caucasus”, *Caucasus Survey*, C. 1, S. 1 (2013), s. 60.

⁴⁴ Martin C. Spechler, Dina R. Spechler, “Russia’s Lost Position in Central Eurasia”, *Journal of Eurasian Studies*, C. 4, S. 1 (2013), s. 2.

⁴⁵ 2000’lerin başından itibaren Batı’da sıklıkla dillendirilen ve daha çok yeni sömürgecilik üzerinden eleştirel bir şekilde kullanılan Rus etki sahası kavramına karşılık Moskova’nın “ayrıcılık çıkar” kavramına vurgu yaptığı görülmektedir. Bu kavram, 2008 Gürcistan müdahalesi sonrası artan eleştirilere ilerde de görüleceği gibi dönemin RF Devlet Başkanı Dmitri Medvedev tarafından bir yanıt olarak kullanıldı. Bkz. Dmitri Trenin, “Russia’s Spheres of Interest, not Influence”, *The Washington Quarterly*, C. 32, S. 4 (2009), ss. 3-5.

⁴⁶ Walker Connor, “Leninist Nationality Policy: Solution to the ‘National Question’?”, *Hungarian Studies Review*, C. 16, S. 1-2 (1989), s. 31.

taşıyordu. Çalışmanın örnek olaylarından olan Gürcistan'da da görüleceği gibi etnik ve kültürel olarak birbirinden tamamen farklı gruplar olan Abhaz, Oset ve Acarlar çeşitli idari özerklik seviyeleriyle Gürcistan SSC içine dahil edildiler. Fakat Lenin'in ulusları bir arada tutma modeli olarak görülen bu idari anlayış, Stalin döneminde bir dönüşüm geçirdi. Abhazya ve Osetya örneğinde görüleceği gibi Moskova'nın Tiflis'i kontrol etme aracı haline geldiler.⁴⁷ Sovyet döneminde bu grupların merkezi otorite olarak Moskova'yı görmeleri ve Kremlin'in mutlak hâkimiyeti Tiflis'deki yönetim ile çatışmalarının önüne geçti, bölgede görece bir istikrar sağladı. Fakat 1980'lerde küreselleşme ile yükselen milliyetçilik, SSCB'nin eski otoritesini tahkim edememesiyle birleşince çatışmalar canlanmaya başladı.

1980'lerde eski Sovyet coğrafyasında başlayan çatışmalar, SSCB'nin dağılması sonrası söz konusu coğrafyadaki yeni bağımsız devletlerin ulus-inşa süreçleri ile yoğunlaştı. Söz konusu çatışmalar RF için hem bir fırsat hem de bir tehdit olarak görülebilir. Çatışmalar, Moskova'nın ulus-inşa ve devlet-inşa süreçlerinde başarısız olan Sovyet sonrası cumhuriyetlerin içişlerine müdahalesi için bir fırsattı. Öte yandan RF sınırlarına yayılma riski bulunan bu çatışmalar başta ABD olmak üzere bölge dışı aktörlerin bölgeye girişine olanak vermesi açısından da bir tehditti. İşte bu tehdit ve fırsatların kesiştiği nokta bu çalışmanın da konusunu oluşturmaktadır. RF, eski Sovyet coğrafyasındaki çatışmalardan algıladığı tehdidi, bu çatışmaları kontrol ederek ve bölge dışı aktörleri bölgeden uzak tutarak bir fırsata çevirmek istemektedir. Bu nedenle NATO'nun genişlemesi ve Avrasya'da artan ABD etkinliğine karşı RF'nin güvenlik politikasının nasıl şekillendiği sorusu bu çalışmanın çıkış noktasıdır.

Bu tez çalışmasında ele alınan çatışmalar, yukarıda da görüleceği gibi Batı literatüründe “donmuş” (*frozen*) olarak nitelenmektedir. Çalışmanın temel argümanı ile ilişkili olarak seçilen tanımlama, “dondurulmuş” şeklinde olacaktır. Bu bilinçli bir

⁴⁷ Stephen Zunes, “US–Georgian Relations and the 2008 Conflict with Russia”, *Peace Review*, C. 27, S. 4 (2015), s. 493.

tercih olarak çalışmanın varsayımları arasında da yer almaktadır. Bu bağlamda çalışmanın ilk varsayımı, Sovyet sonrası coğrafyada görülen çatışmaların yukarıdaki literatür taramasında da belirtilen kimlik, kültür, tarih gibi çeşitli içsel ve sosyal faktörlerden etkilenmesine karşın birincil olarak RF'nin güvenlik politikalarının bir gereği ve sonucu olarak araçsallaştırıldığıdır. Sovyet sonrası coğrafyada birçok alanda bu araçsallaştırma, Kremlin'in kökenleri SSCB hatta Rus Çarlığı dönemlerine uzanan iç çatışmalara müdahil olduğu, çatışmaları dondurarak ya da yeniden başlamasına etki ederek yakın çevresinde bir nüfuz alanı oluşturduğu görülmektedir. Bu durumun en önemli sebebi 1991'de SSCB'nin dağılması ile Soğuk Savaş'ın sona erdiği iddialarına rağmen, ABD'nin küresel hegemonyasını pekiştirmek amacıyla Soğuk Savaş mantığında RF'yi çevrelemesidir. Bu çevreleme, NATO'nun doğuya genişlemesi ve RF'nin “özel çıkar alanı” olarak gördüğü eski Sovyet coğrafyasındaki devletleri içine alması şeklinde gerçekleşmektedir.

Çalışmanın ikinci varsayımı, RF'nin güvenlik politikalarının tutarlılığına ilişkindir. Buna göre RF'nin ekonomik ve siyasi durumu, dış politika tercihleri Yeltsin ve Putin dönemlerinde birbirine zıt görünen değişimler gösterse de güvenlik politikası bundan bağımsız olarak bir süreklilik içermektedir. Bunun en temel sebebi SSCB'nin dağılması sonrası ortaya çıkan ekonomik çöküş sürecinin Kremlin'in dış politika ve güvenlik alanlarında proaktif eylemlerde bulunacak kapasiteden yoksun olmasıdır. Bu sürecin yanında varoluşsal bir tehdit ortaya çıkaran Birinci Çeçenya Savaşı'daki ağır hezimet de RF'nin hareket alanını kısıtlamıştı. Yugoslavya'nın dağılması sürecinde etkili bir politika izleyemeyen RF'nin Yakın Çevre Politikası ile “özel çıkar alanı” ilan ettiği eski Sovyet coğrafyasında benzer bir hatayı tekrar etmek istemediği açıkça görülmektedir. En Batıcı bilindiği dönemde dahi RF'nin Yakın Çevre olarak tanımlanan Sovyet sonrası coğrafyayı önceleyen bir anlayışta olduğu görülmektedir.

Üçüncü ve son varsayım çalışmanın ele aldığı örnek olaylar üzerinedir. RF'nin yukarıda açıklanan sebeplerle güvenlik politikasının temeline oturttuğu Sovyet sonrası coğrafyadaki çatışmaları dondurma politikasının en açık örnekleri, doğrudan müdahil olduğu 2008 Gürcistan çatışması ve dolaylı olarak dahil olduğu 2014 Ukrayna krizi üzerinden incelenebilir.

Yukarıdaki varsayımlar çerçevesinde çalışmanın birinci bölümü RF'nin Yeltsin ve Putin dönemlerinde geçirdiği ekonomik ve siyasi dönüşümü ele alacaktır. 1990'ların başındaki şok terapi yöntemleri ile hiperenflasyon sarmalına giren Rus ekonomisinin, Sovyet döneminden kalan işletmeleri “ele geçiren” oligarşik bir yapılanmanın kontrolüne girişi ve ardından oligarşiyi kontrol eden, ‘siloviki’⁴⁸ olarak adlandırılan güvenlik bürokrasisinin egemenliğindeki yeni bir yapının doğuşu bu bölümde ele alınacaktır. Bu analiz, eski Sovyet coğrafyasındaki diğer devletlerin ve özellikle çalışmanın örnek olayları olarak ele alınan Gürcistan ve Ukrayna’nın benzer süreçlerden geçmesi nedeniyle oldukça önemlidir. Yine bu bölümde Başkan ve Duma arasında yoğunluk kazanan çatışma sonrası ortaya çıkan siyasi krizlerin ve istikrarsızlığın hâkim olduğu bir iç siyasi yapıdan, yönetimde merkezileşmenin sağlandığı, bölgeselleşmenin azaltıldığı ve görece istikrarın sağlandığı bir ortama geçiş sürecine yer verilecektir. Merkezi otoritenin arttığı yeni iç siyasi yapının RF'nin dış politikasına ve güvenliğine ilişkin aldığı kararlarda oldukça etkili olduğu düşünülmektedir.

RF'nin güvenlik politikasının ele alındığı ikinci bölümde, Nisan 1993'te çerçevesi çizilen Yakın Çevre Politikası'nın 2000'lerle birlikte kurumsallaşan bir anlayışa doğru evrilmesi sürecine yer verilecektir. RF'nin ulusal güvenlik belgeleri ve askeri güvenlik doktrinleri üzerinden bir tehdit tanımlaması yaptığı ve bu tehdide karşı

⁴⁸ Siloviki' kelimesi, devletin zorlayıcı gücünü kullanan silahlı kuvvetler, kolluk kuvvetleri ve istihbarat teşkilatlarına atıfta bulunan kuvvet yapıları (силовые структуры-siloviye strukturi) ifadesinden türetilmiştir. Silovik (tekil hali) bu hükümet organlarının herhangi birinde mevcut veya eski bir yetkilidir. Bu yetkililer Putin iktidarı ile daha önce oligark ya da yerel yöneticilerin atandığı önemli görevleri devraldılar. Bkz. Ian Bremmer, Samuel Charap, “The Siloviki in Putin’s Russia: Who They Are and What They Want”, *The Washington Quarterly*, C. 30, S. 1 (2007), s. 86.

alacağı pozisyonu belirleyerek Yakın Çevre olarak tanımladığı alanda daha aktif bir dış ve güvenlik politikası takip ettiği iddia edilecektir. RF'nin güvenlik politikasındaki bu dönüşümün temel sebepleri olarak renkli devrimler ve Soğuk Savaş mantığında yeni(den) çevrelendiğini düşünmesine neden olan NATO genişlemesi ve bu genişleme tehdidine karşı bir tepki olarak RF'nin askeri yapılanmasındaki dönüşüm ele alınacak, bu dönüşüme paralel olarak Kremlin tarafından geliştirilen “egemen demokrasi” ve “Rus Dünyası” (Russkiy Mir) kavramları üzerinde durulacaktır.

Yakın Çevre Politikası'nın ilk test alanı olduğu öne sürülen Gürcistan örneği çalışmanın üçüncü bölümünde ele alınacaktır. RF'nin güvenlik politikasının Gürcistan'daki izdüşümlerine yer verilecek olan bu bölümde, Tiflis yönetiminin 1990'lardan 2000'lere geçirdiği dönüşüm, Moskova etkisinde Batı ile girdiği ilişki analiz edilecektir. Bu analize henüz SSCB sona ermeden başlayan milliyetçi akımların Gürcistan'ın bağımsızlığını kazanma sürecindeki etkisi ile başlanacaktır. RF'nin Yakın Çevre Politikası'nı ilân ettiği 1993 sonuna kadar iç savaş ortamındaki Gürcistan'da Şevardnadze'nin iktidarı sonrası ekonomik gelişmelere ve devlet inşaa süreçlerine yer verilecektir. Kasım 2003'teki “Gül Devrimi” sonrası gerçekleşen yönetim değişikliği ile ABD etkisinin arttığı Gürcistan'ın RF ile ilişkileri de yine bu bölümde ele alınacaktır. Son olarak Gürcistan'daki çatışmaları donduran ve 7-12 Ağustos 2008'de gerçekleşen “Beş Gün Savaşı” incelenecektir.

Çalışmanın dördüncü ve son bölümünde bölünmüşlükler ülkesi olarak tanımlanan Ukrayna örneği incelenecektir. Bölüme SSCB'nin dağılması sonrası Gürcistan ile benzer süreçlerden geçen Ukrayna'daki ekonomik ve siyasi krizler ile devlet inşası girişimlerinin ele alınması ile başlanacaktır. Bu süreç Moskova ve Tiflis ile önemli paralellikler içermekte, Kiev'de merkezi otoritenin zayıflığının anlaşılması açısından dikkatli bir incelemeyi hak etmektedir. Yakın Çevre Politikası sonrası Ukrayna'nın Doğu ile Batı arasında kalmışlığı ortaya konulacak, “Turuncu Devrim”

sonrası yaşanan değişimler ve bunun Moskova ile ilişkilere etkisi değerlendirilecektir. RF'nin Gürcistan müdahalesi sonrası Yakın  evre Politikası'nı sahaya yansıtmaya girişimlerinin yoğunlaşmasıyla, Ukrayna Krizi'ne giden süreç bu bölümde ele alınacaktır.

Bu tez çalışması, betimsel araştırma tekniğine uygun şekilde hazırlanacak, yorumsayıcı, açıklayıcı, neden-sonuç ilişkilerine odaklanan bir yönteme başvurulacak ve çalışmada örnek olaylara yer verilecektir. Bu çerçevede        ve d rd    bölümde, çalışılan konu açısından önemli görülen kırılma noktaları belirlenecek ve çalışmanın örnek olayları olarak seçilen Gürcistan ve Ukrayna bölümleri bu kırılma noktaları bağlamında ele alınacaktır. Bu çalışmanın amacı NATO'nun genişlemesi ve ABD'nin küresel hegemonyasını pekiştirme girişimlerine karşı RF'nin geliştirdiği güvenlik politikasının Gürcistan ve Ukrayna müdahaleleri bağlamında anlamlandırılması olacağı için çalışmada söz konusu müdahaleler sonrası ortaya çıkan durum kapsam dışı bırakılacaktır. Gürcistan  rneği için 7-12 Ağustos 2008'de gerçekleşen çatışma ve Ukrayna için 18 Mart 2014'te Kırım'ın ilhakı çalışmanın sınırını oluşturmaktadır.

Çalışmada RF'nin güvenlik politikasının anlamlandırılmasında oldukça önemli olarak görülen dış politika belgeleri, doktrinler, ulusal güvenlik konseptleri gibi resmî belgelere yer verilecektir. Bu belgelerin öncelikli olarak Rusça orijinal versiyonları kullanılacak, orijinal metinlere ulaşılamayan durumlarda ise İngilizce  evirilerine başvurulacaktır. Çalışma kapsamında yukarıda da ifade edildiği gibi geniş bir literatür taraması yapılmış, bu taramada Türkçe literatürde konuya dair çalışmaların sınırlılığının farkına varılmıştır. Yurtdışı araştırma süreci kapsamında Eylül 2019 ve Mart 2020 tarihleri arasında Moskova Devlet  niversitesi'nde misafir araştırmacı olarak bulunulmuş, Moskova Devlet Üniversitesi Dünya Politikaları Fakültesi'nde ve Rusya Bilimler Akademisi şarkiyat Enstitüsü'nde araştırmalar yapılmıştır. Moskova Devlet

Üniversitesi Asya ve Afrika Ülkeleri Enstitüsü Türkiye Çalışmaları bölümünden Prof. Dr. Natalya Ulçenko ve RF Dışışleri Bakanlığı Diplomasi Akademisi Doğu Dilleri Bölüm Başkanı Arslanbek Mozloyev ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Önemi, amacı, kavramsal tartışması, temel varsayımları, izleği ve kapsamı yukarıda tanımlanan bu tez çalışmasında başta da ifade edildiği gibi RF'nin güvenlik politikası, Gürcistan ve Ukrayna üzerinden tarihsel bir perspektifle ele alınacaktır. RF'nin güvenlik politikasının anlaşılabilmesi için öncelikle RF'nin geçirdiği ekonomik ve siyasi dönüşümün incelenmesiyle başlamak yerinde olacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

RUSYA FEDERASYONU'NDA EKONOMİK VE SİYASİ DÖNÜŞÜM

Tezin bu bölümünde, Sovyet sonrası coğrafyada çatışmaları dondurmaya bir dış politika aracı haline getiren RF'nin 1990'lar boyunca geçirdiği dönüşüm ele alınacaktır. SSCB'nin dağılması sonrası Rusya'nın içine düştüğü ekonomik, politik ve sosyal krizler incelenecek, bu krizlerin RF ve benzer şekilde Sovyet sonrası devletlerde ortaya çıkardığı “oligarşik yapılanma” üzerinde durulacaktır. Zira tezin sonraki bölümünde yer verilecek olan güvenlik politikasında yaşanan gelişmelerin daha iyi anlaşılabilmesi ancak ekonomik ve politik alanda yaşanan dönüşümlerin incelenmesiyle mümkün olacaktır.

1.1. EKONOMİK DÖNÜŞÜM

Karl Marks'ın da ifade ettiği gibi “*her bir üretim biçimi öncekinin rahminde olgunlaşır ve şartlar uygun olduğunda ortaya çıkar*”.⁴⁹ Yeltsin dönemi Rusya'sında ekonomik ve siyasi düzen bu şekilde ortaya çıkmıştı. Yeltsin'in şok terapisi ve hızla kapitalizme geçiş politikaları da Gorbaçov dönemi *Perestroyka* ve *Glasnost* süreçlerinde olgunlaşmıştı. Krizlerin bir yaşam biçimi haline geldiği kaotik Yeltsin dönemi, hiperenflasyona bağlı olarak hayat pahalılığının had safhalara çıktığı, yaygınlaşan yolsuzluklar sonucu küçük işletmelerin ortadan kalkması ile sermayenin dar bir grupça gasp edildiği, federe birimlerdeki valilerin feodal dönemdeki ‘derebeyleri’ (*knyaz*) gibi Kremlin'i tehdit ettiği, kısacası devletin kontrolünün

⁴⁹ Karl Marx, Frederick Engels, *Selected Works*, London: Lawrence and Wishart Ltd., 1977, C. Fourth Printing, s. 182.

‘oligarklar’ ve ‘aile’nin⁵⁰ eline geçtiği bir zaman aralığını ifade etmekteydi.⁵¹ Krastev bu dönemi paralel bir gerçekliğin yaratıldığı, bir siyasi partinin politik süreçler üzerinde hakimiyet kurarak tekelleşmeyi sağlamasından çok, farklı gruplar arası rekabeti tekelleştirdiği “yönlendirilmiş demokrasi” (*directed democracy*) olarak tanımlamaktadır.⁵²

Batı medyasına göre Yeltsin önderliğinde Rusya’nın kurtuluşu olarak görülen serbest piyasa ekonomisine geçiş, Boris Kagarlitski gibi muhalif sosyalistlerce bir hastalığa, ‘Rus tarzı kapitalizme’ dönüşmüştü.⁵³ Rus tarzı kapitalizm ve Rus tarzı demokrasi ise ağır bir ekonomik çöküş ve politik istikrarsızlık getirdi. Bu ekonomik çöküş 2000’lerle birlikte gerek Putin iktidarının aldığı önlemler gerekse uluslararası alanda yaşanan gelişmelerin bir sonucu olarak ekonomik toparlanmaya dönüştü. Yeltsin döneminde rejimi kontrol eder hale gelen oligarkların büyük bir kısmı Putin iktidarında Kremlin’in kontrolüne girdi, girmeyenler de çeşitli yasal ya da yasadışı yöntemlerle tasfiye edildiler.

1.1.1. Ekonomik Çöküş: Rejimi Kontrol Eden Oligarşi

RF’nin ekonomik çöküşü, her ne kadar 1990’ların başarısız piyasa ekonomisine geçiş hamleleri ve nihayet Aralık 1998 ekonomik krizi ile ilişkilendirilse de bunalımın izlerini Sovyet döneminde aramak anlamlı olur. Şüphesiz bu noktada sorulacak en önemli soru, “Sovyet sistemi neden çöktü?” olacaktır. Bu soruya yanıt bulmak için gerek Rusya’da gerekse Batı’da çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Türkiye’de yapılan

⁵⁰ ‘Yeltsin ailesi’ olarak da bilinen fakat kan bağından ya da akrabalık ilişkisinden ziyade Yeltsin’in yakın çevresine işaret eden grup. Bu grup içinde Yeltsin’in kızı Tatyana Dyaçenko, damadı gibi aile üyelerinin yanında Anatoli Çubais ve Boris Berezovski gibi oligarklar da yer almaktadır. Yeltsin’in siyasi kariyerini yöneten ve imaj çalışmasını sürdüren bu grup oligarşik düzenin sağladığı rantın da doğrudan paylaşımcıları haline gelmişlerdi. Bkz. R. G. Gidadhubli, “Resignation of Boris Yeltsin: Why Now?”, *Economic and Political Weekly*, C. 35, S. 5 (2000), s. 259; Peter Rutland, “Putin’s Path to Power”, *Post-Soviet Affairs*, C. 16, S. 4 (2000), s. 337.

⁵¹ Daniel Treisman, “Russia Renewed”, *Foreign Affairs*, C. 81, S. 6 (2002), ss. 58-59.

⁵² Ivan Krastev, “‘Sovereign Democracy’, Russian-Style”, *Insight Turkey*, C. 8, S. 4 (2006), s. 114.

⁵³ Boris Kagarlitski, *Rusya’da Kapitalizm Neden Tutmadı?*, çev. Kaya Şahin, İstanbul: Metis Yayınları, 1996, s. 77.

alışmalar da bulunmaktadır.⁵⁴ Rusya’da yapılan çalışmalarda sorun ekonomik yapının işleyişinde aranırken, Batı’da ideolojik bir duruşun da sonucu olarak daha çok sisteme karşı tabandan bir halk hareketinin liberal reform girişimlerini tetiklediği iddia edilmiştir. Her iki açıklamanın da yetersiz olduğu söylenebilir. Zira Sovyet ekonomisi 1990-1991’e kadar büyümeye devam etmişti.⁵⁵ Bunun yanında, Sovyet sistemini ortadan kaldıracak bir ‘halk iradesi’ Sovyet devlet modelinin doğası gereği ortaya çıkamazdı. Fakat 1975 sonrasında Sovyet ekonomisinin önemli ölçüde gerilemeye başladığı da bir gerçektir.⁵⁶ Bu durum kendini birkaç farklı şekilde gösterse de en çarpıcı olanı büyüme oranlarında yaşanan düşüştü. Ekonomi büyümeye devam etse de hızı düşüyordu. Resmi Sovyet istatistiklerine göre 1960-1965 arası %7,3 olan büyüme oranı, 1975-80 döneminde %4,7 ve 1980-85 döneminde %3,4 olarak gerçekleşmişti. Aynı dönemlerde Sovyet ekonomisinin adeta can damarı olan sanayi üretimi %8,6’dan önce %4,4’e, ardından da %3,7 ye düştü.⁵⁷ Geç sanayileşen devletlerde büyüme oranlarının zamanla düşmesi normal kabul edilmektedir. Fakat SSCB’de yaşanan durum bundan çok daha fazlasıydı. Sovyet ekonomisinde verimlilik hızla düşüyordu. elik, tank ve makine aletleri üretimi gerçekleştirilse de bilgisayar, cep telefonu, basit teknolojik aletler gibi çağın gereksinimleri üretilemiyordu.⁵⁸

Sanayi üretiminin yanında SSCB ekonomisinin en önemli ihraç kalemi olan petrol üretiminde de durgunluk yaşanmaya başlamıştı. Petrol üretimindeki temel sorun her ne kadar 1970’lerde ilk işaretlerini vermiş olsa da yetkililerce görmezden gelinen

⁵⁴ Türkiye’de Marksist çerçeveden yapılmış bir analiz için Bkz. İlker Aktütün, *SSCB’den BDT’ye Nasıl Varıldı. Marksist Bir Tahlil İçin Saptamalar*, İstanbul: Sorun Yayınları, 1995.

⁵⁵ Ilya B. Voskoboynikov, “Accounting for Growth in the USSR and Russia, 1950–2012”, *Journal of Economic Surveys*, C. 35, S. 3 (2021), s. 874.

⁵⁶ Andrei P. Tsygankov, *The Strong State in Russia: Development and Crisis*, Oxford and New York: Oxford University Press, 2014, s. 75.

⁵⁷ David M. Kotz ve Fred Weir, *Gorbaçov’dan Putin’e Rusya’nın Yolu: Sovyet Sisteminin öküşü ve Yeni Rusya*, ev. Cemile akır, İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2012, s. 81.

⁵⁸ Michael McFaul, *Russia’s Unfinished Revolution: Political Change from Gorbachev to Putin*, London: Cornell University Press, 2001, s. 37.

keşif sorunuyla.⁵⁹ Yeni petrol kuyuları aramak yerine var olanlar üzerinden üretimi geliştirme girişimleri, petrol üretiminde bir darboğaz yaşanmasına neden oldu. Petrol ve hammadde satışından elde edilen gelirler üretimi modernleştirmek ya da teknoloji geliştirmek yerine anlık sorunların çözümünde kullanılmaktaydı.⁶⁰ Buna SSCB'nin uzun yıllar başarıyla yürüttüğü demiryolu sisteminde yaşanan tıkanıklıklar da eklenince yukarıda bahsedilen düşüşler kaçınılmaz hale geldi.

Ekonomik sorunlarla boğuşan SSCB'de, 1980'lerde siyasi alanda üç grup öne çıkıyordu: Gorbaçov'un başını çektiği ve reformlar ile SSCB'yi korumak isteyenler, Ağustos 1991 darbesini yapan ve mevcut düzeni savunanlar ve nihayet Yeltsin ile anılan ve kapitalizme geçişten fayda sağlayan/sağlayacak olan muhalifler.⁶¹ Sovyet sisteminin ani ve barışçıl şekilde ortadan kalkması, başarısız reform girişimleri ile sarsılan Sovyet ekonomisini, serbest piyasa ekonomisine dönüştürmek ve bu dönüşüm sürecinden rant elde etmek isteyen/edecek olan Sovyet elitlerinin (kapitalist muhalifler) önce Gorbaçov'u, ardından da askeri-güvenlik mekanizmalarında yer alan mevcut düzen savunucularını ortadan kaldırmaları ile mümkün olmuştur.

Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) Genel Sekreteri olarak 11 Mart 1985'te göreve başlayan Mihail Gorbaçov'un Sovyet ekonomisine dair iki yapısal sorun tespiti bulunmaktaydı: Katı merkezîyetçilik ve iş disiplininin olmayışı. Bu iki soruna dair ise iki çözüm önerisi sunuyordu: Piyasa ekonomisi unsurunu Sovyet ekonomik sistemine dahil etmek ve Sovyet ekonomik kurumlarını demokratikleştirmek.⁶² Bu nedenle Gorbaçov, radikal ekonomik reform programı, Açıklık (*Glasnost*) ve Demokratikleşme (*Demokratizatsiya*) politikalarını içeren bir Yeniden Yapılanma (*Perestroyka*) süreci başlattı.

⁵⁹ Thane Gustafson, "The Origins of the Soviet Oil Crisis, 1970–1985", *Soviet Economy*, C. 1, S. 2 (1985), s. 106.

⁶⁰ Mihail Gorbaçov, *Perestroika: Ülkemiz ve Dünya için Yeni Düşünce*, çev. Kasım Yargıcı, 2. Baskı İstanbul: Güneş Yayınları, 1988, s. 21.

⁶¹ Kotz ve Weir, *Gorbaçov'dan Putin'e Rusya'nın Yolu: Sovyet Sisteminin Çöküşü ve Yeni Rusya*, s. 25.

⁶² A.g.e., s. 100.

Gorbaçov'a göre, perestroyka acil bir gerekliliktir. Lenin'in öğretilerine ve sosyalizm idealine dönüştü. Bir övünme bildirisi değildi, daha çok demokrasi ve daha çok sosyalizm isteğinin sonucu olarak dikkatle hazırlanmış bir programdı.⁶³ Gorbaçov, bu program ile Sovyet sistemini, sosyalist toplum değerlerinden faydalanarak demokrasinin ekonomideki güçlü eşitlikçi ilkelerle birleştirildiği İskandinav toplumları modeline yaklaştırmayı amaçlıyordu.⁶⁴ Fakat dikkatle hazırlanmış bu program SSCB'yi kurtarmaya yetmedi. Sorun Gorbaçov'un öngördüğünün de ötesindeydi. ABD ile girmiş olduğu askeri rekabet ve uzay teknolojisi için ayırdığı bütçe Sovyet ekonomisini her geçen gün tüketmekteydi. Üstelik ekonomide gerekli olan reformların yapılması da yine Sovyet askeri-sanayi kompleksinin daha fazla bütçe ihtiyacı nedeniyle sürekli engellenmekteydi. Blaney ve Gfoeller, Sovyet askeri-sanayi kompleksinin bu durumunu "yaralı haldeki bir köpekbalığının açgözlülük ile kendi bağırsaklarını yemesi" olarak tanımlamaktadır.⁶⁵ Perestroyka, SSCB'yi reform yoluyla kurtarmak bir yana devletin kendi kendini ortadan kaldırdığı bir sürecin fitilini ateşlemişti.

Glasnost, ideolojik kontrolü hafifletmeyi ve mümkünse kaldırarak kültürel yaşamı özgürleştirmeyi, reformlarla eski ve oldukça merkezîleşmiş ekonomik yapıyı dönüştürmeyi, Demokratizatsiya ile de Sovyet siyasi kurumlarını demokratikleştirmeyi hedefliyordu. Perestroyka olarak adlandırılan bu sürecin ekonomik ayağı üç aşamada gerçekleşti; ilk olarak 1985-1986 yılları arasındaki ılımlı reformlar aşaması, ardından 1987-1989 dönemi sosyalizm sınırlarında radikal reformlar aşaması ve son olarak 1990-1991 kapitalizme geçiş aşaması.⁶⁶

⁶³ Gorbaçov, *Perestroika: Ülkemiz ve Dünya için Yeni Düşünce*, ss. 17-39.

⁶⁴ Tsygankov, *The Strong State in Russia: Development and Crisis*, s. 78.

⁶⁵ John Blaney, Mike Gfoeller, "Lessons from the Failure of Perestroika", *Political Science Quarterly*, C. 108, S. 3 (1993), s. 482.

⁶⁶ Kotz ve Weir, *Gorbaçov'dan Putin'e Rusya'nın Yolu: Sovyet Sisteminin Çöküşü ve Yeni Rusya*, s. 106.

1986-1990 dönemini kapsayan beş yıllık plan için akademisyen Abel Aganbegyan'ın "hızlanma" (uskorenye) sloganı ile yola çıkıldı.⁶⁷ Gorbaçov, bir dizi parti toplantısında, halka açık konuşmalarında, toplumun ve ekonominin durgunlaştığını, bunun önüne geçmek için sosyal ve ekonomik kalkınmada bir hızlanma gerektiğini ifade ediyordu.⁶⁸ Amaç Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) artışını 1986-1990 döneminde %2'den %4'e çıkarmaktı. Bu da eski üretim araçlarını çağdaşlaştırarak ve işçi disiplinini sıkılaştırarak sağlanacaktı.⁶⁹ İlki için 1986-1987 arasında 23 tane teknoloji merkezi kuruldu ve teknolojik gelişim hedeflendi. Makine üretiminde artış olsa da sonuç beklenenin çok gerisinde kaldı. Sovyet ekonomik sisteminin karakteristik özelliklerinden biri yeni teknolojiyi özümsemekte oldukça yavaş olmasıydı. Perestroyka ve Glasnost'un mimarı olarak kabul edilen politbüro üyesi Aleksandr Yakovlev bu durumu şöyle özetlemektedir: "Yeni teknoloji için o günlerde ciddi bir miktar olan 12 milyar ruble ayırdık. Fakat bu para öylece ortadan kayboldu. Sistem onu tükürdü."⁷⁰

İkincisi için izlenen yöntem ise tam bir fiyasko ile sonuçlandı. İşçi disiplinini sağlamak isteyen SBKP, çözümü alkol yasağında bulmuştu. 1985-1988 yılları arasında izlenen bu politika tam anlamıyla ters tepti.⁷¹ Gorbaçov, Şubat 1988 tarihli Merkez Komitesi konuşmasında alkolden elde edilen vergi gelirinin ekonomik büyümenin önemli bir bileşeni olduğuna ilişkin tespitlerde bulundu, son 20 yıl boyunca alkolden elde edilen gelirlerin ulusal gelirden çıkarılması halinde ekonomik büyümeden dahi söz

⁶⁷ Anders Aslund, "Gorbachev, Perestroyka, and Economic Crisis", *Probs. Communism*, C. 40 (1991), s. 24.

⁶⁸ Judith B. Sedaitis, Jim Butterfield, "The Emergence of Social Movements in the Soviet Union", *Perestroika from Below: Social Movements in the Soviet Union*, ed. Judith B. Sedaitis, Jim Butterfield, San Francisco and Oxford: Routledge, 2019, ss. 3-4.

⁶⁹ Kotz ve Weir, *Gorbaçov'dan Putin'e Rusya'nın Yolu: Sovyet Sisteminin Çöküşü ve Yeni Rusya*, s. 125.

⁷⁰ Philip Hanson, *The Rise and Fall of the The Soviet Economy: An Economic History of the USSR 1945-1991*, New York: Routledge, 2014, s. 185.

⁷¹ Sovyetler Birliği Bilimler Akademisi üyesi Boris Levin ve Mikhail Levin'in SSCB'deki alkol karşıtı kampanyaya şüphe ile yaklaşan çalışması için bkz. Boris Levin, Mikhail Levin, "The Anti-Alcohol Campaign in the USSR: A Dubious Success", *World Health Forum*, C. 11, S. 3 (1990), ss. 253-56; SSCB'nin son döneminde artış gösteren alkol bağımlılığı sorunu, RF'nin ekonomik ve toplumsal çöküş yaşadığı 1990'larda doruk noktasına ulaştı. Bu dönemde alkole bağlı ölümler önceki yıllara göre üç kat artış gösterdi. RF'de 1990'larda alkole bağlı ölümlerle ilgili istatistiki bir çalışma için bkz. Aleksandr Nemtsov, "Alcohol- Related Human Losses in Russia in the 1980s and 1990s", *Addiction*, C. 97, S. 11 (2002), ss. 1413-25.

edilemeyeceğini ifade etti. Alkol satışına ilişkin kısıtlamaların bir sonucu olarak hükümet son 3 yılda yaklaşık 37 milyar ruble vergi gelirinden olmuştur.⁷² Enerji fiyatlarının da düşüş gösterdiği bu dönemde böyle bir kayıp, bütçe açığının artmasına neden oluyor ve hükümetin ekonomik reform politikalarına gölge düşürüyordu.

Temmuz 1987’de İktisadi Yönetimin Radikal Olarak Yeniden Yapılanması İçin Temel Şartlar Belgesi ve 1 Ocak 1988’de Devlet Girişimi Yasası çıkarıldı. Bu yasaları Mayıs 1988’de Kooperatifler Yasası takip etti. Bu düzenlemeler ile işletmelerde önemli oranda özerklik sağlandı ve işçiler karar verme mekanizmalarında yer almaya başladılar. Kooperatifler Yasası ile yüzlerce ticari banka kuruldu. Reformlar sonucu ortaya çıkan anonim şirketler ve ticari kooperatif bankaları ise oldukça tartışmalı durumdaydı. Yasalarla öne sürülen reformlar çoğunlukla kâğıt üstünde kalıyor, uygulamada dar bir seçkinler grubu reformlardan faydalaniyordu. Gorbaçov’un Perestroyka adı altında ekonomik reform amacıyla öne sürdüğü en az on büyük politika paketi vardı. Fakat hiçbirisi gerçek anlamda uygulamaya geçmedi.⁷³ Daha önce Doğu Avrupa’da da gözlemlendiği gibi bu kuruluşlar, parti elitleri olan ‘*Nomenklatura*’nın⁷⁴ devlet mülklerini kendi servetlerine geçirmelerinin aracı haline gelmişlerdi.⁷⁵

Eylül 1990’da Sovyet ekonomisini 17 aydan daha kısa bir sürede ve keskin bir şekilde dönüştürmeyi planlayan 500 Gün Planı ilân edildi.⁷⁶ Plan birkaç ay içinde rafa kaldırılrsa ve hedefine ulaşamasa da sosyalist kurumların işlevsizleştirilmesinde kilit rol oynadı. Sovyet kurumlarının işlemez hale gelmesinin bir sonucu olarak tarihinde ilk kez SSCB ekonomisi, 1990’da GSMH’nin %2,4 ve 1991’de %13 düşmesi ile küçüldü. Net

⁷² Daniel Tarschys, “The Success of a Failure: Gorbachev’s Alcohol Policy, 1985–88”, *Europe-Asia Studies*, C. 45, S. 1 (1993), s. 10.

⁷³ Peter J. Boettke, *Why Perestroika Failed: The Politics and Economics of Socialist Transformation*, London: Routledge, 1993, s. 99.

⁷⁴ Nomenklatura, isim listesi anlamına gelmektedir. Sovyet dönemi elitlerini ifade eder. Bu elitler, SSCB’nin son dönemlerinde devlet mülklerinin özelleştirilmesi sürecinde ellerinde kamu gücünü ve iktidar ile yakın ilişkilerini kullanarak ‘oligark’lara dönüşmüşlerdir. Bu dönüşüm sürecini anlatan bir çalışma için Bkz. Olga Kryshankovskaya, Stephen White, “From Soviet Nomenklatura to Russian Elite”, *Europe-Asia Studies*, C. 48, S. 5 (1996), ss. 711-33.

⁷⁵ Aslund, “Gorbachev, Perestroyka, and Economic Crisis”, s. 39.

⁷⁶ McFaul, *Russia’s Unfinished Revolution: Political Change from Gorbachev to Putin*, s. 98.

sabit yatırımlar, 1990'da %21 ve 1991'de %25 oranında düşüş gösterdi.⁷⁷ Sovyet ekonomisi, içeride yaşanan reform girişimleri sonucu işlevsizleşmeye paralel olarak dış ticarete de önemli sorunlar yaşamaya başladı. 1989-1990 arasında Doğu Avrupa'da SSCB dışında komünist iktidar kalmamıştı. SSCB'nin en önemli ticaret ortakları olan Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi (COMECON) üyeleri Doğu Almanya, Polonya, Çekoslovakya, Macaristan, Bulgaristan ve Romanya ekonomik bir bunalım içine girmişlerdi.

SSCB'nin Doğu Avrupa'daki siyasi hegemonyasının çöküşüne paralel olarak ekonomik etkinliği de ortadan kalktı.⁷⁸ İktidar değişiklikleri sonucu oluşan yeni yönetimler ise Batı yanlısı bir duruş sergiliyorlar ve Batı ile daha kârlı bir ticaret ilişkisi kuracaklarına inanıyorlardı. Bu durum SSCB'nin ihracatını oldukça olumsuz etkiledi ve dış ticaret açığının artmasına neden oldu. Dış ticaretin temel bileşenlerinden olan silah satışı hızla düşüş göstermekteydi. 1990 yılında SSCB'den silah alan devlet sayısı 47 iken, 1993 yılında bu sayı eski Sovyet cumhuriyetleri de dahil olmak üzere 26'ya düştü.⁷⁹ 1984 yılı sonunda OECD üyesi devletlere olan 25,6 milyar dolar brüt borç, 1989 sonuna gelindiğinde ikiye katlandı ve 50,6 milyar dolara ulaştı. Sovyet kaynaklarına göre bu dönemde toplam borç 36 milyar rubleyi (yaklaşık 60 milyar dolar) bulmaktaydı.⁸⁰

Fakat 1980'lerin sonunda SSCB'de GSMH içinde dış ticaretin payının yalnızca %7 olduğunu düşünürsek dış ticarete yaşanan sorunlar ekonomik çöküş için yeterli bir neden olarak kabul edilemez. Sovyet ekonomisi için asıl yıkıcı olan Sovyet cumhuriyetlerinin giderek artan şekilde özerkliklerini kazanmaları oldu. Sovyet ekonomisi, geniş coğrafyası üzerinde gerçekleştirilen bir bütünleşme sürecinden

⁷⁷ Kotz ve Weir, *Gorbaçov'dan Putin'e Rusya'nın Yolu: Sovyet Sisteminin Çöküşü ve Yeni Rusya*, s. 144.

⁷⁸ Boris Kagarlitsky, *Empire of the Periphery: Russia and the World System*, çev. Renfrey Clarke, Pluto Press, 2008, s. 301.

⁷⁹ Kagarlitski, *Rusya'da Kapitalizm Neden Tutmadı?*, s. 79.

⁸⁰ Aslund, "Gorbachev, Perestroika, and Economic Crisis", s. 27.

beslenmekteydi. Moskova'nın gerek ekonomik gerekse de politik olarak yaşadığı krizler sonucu ortaya çıkan otorite kaybı bu bütünleşmenin ortadan kalkmasına neden oldu. Sovyet cumhuriyetlerini kabaca bir bedenin uzuvları olarak kabul edersek, kalbe yani Moskova'ya giden damarlar birer birer kesildi, bedende kan kaybı yaşandı. Sovyet ekonomisi için olmazsa olmaz durumdaki topraklar ve doğal kaynaklar birer birer elden çıktı.

Hızlı şekilde kapitalizme geçişe karşı olan ve sosyalizmi reformlar aracılığıyla yeniden düzenlemek isteyen Gorbaçov, her geçen gün güç kaybediyordu. Yeltsin'in başını çektiği kapitalizme geçiş süreçlerinden rant sağlayan bir muhalefete artık karşı koyamayacak durumdaydı. 1 Temmuz 1991'de Sovyet ekonomisinin merkezîyetçiliğini sağlayan iki önemli kurum da kapatıldı: Koordinasyondan sorumlu *Gosplan*⁸¹ ve işletmeler arası hammadde paylaşımını sağlayan *Gosnab*.⁸² Sosyalizmi demokratikleştirme ve reforme etme girişimleri başarısız olan Gorbaçov, Temmuz sonunda, umutsuzca Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası'na resmi olarak başvuru yaptı.

25 Aralık 1991'de Gorbaçov'un istifası ile SSCB dağılırken, muhalefetin lideri haline gelen Boris Yeltsin ekonomide de kontrolü eline almayı hedefliyordu. 12 Haziran 1991 seçimleri sonucunda Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'nin (RSFSC) devlet başkanı olarak seçilen Yeltsin, serbest piyasa ekonomisine hızlı geçişi savunuyordu. Yeltsin, RF'de ekonomik ve sosyal hayatı derinden etkileyecek bir politikayı hayata geçirdi: Şok terapi programı.⁸³

⁸¹ Devlet Planlama Komitesi (Государственный плановый комитет – Gosudarstvenniy Planaviy Komitet) hakkında detaylı bilgi için Bkz. Paul L. Joskow vd., “Competition Policy in Russia during and after Privatization”, *Brookings Papers on Economic Activity. Microeconomics*, 1994, s. 306.

⁸² SSCB Devlet Lojistik Komitesi (Государственный комитет СССР по материально-техническому снабжению – Gosudarstvenniy Komited SSSR Pa Materyalna-Tehničeskamu Snabjeniyu) hakkında detaylı bilgi için Bkz. Paul L. Joskow, Richard Schmalensee, “Privatization in Russia: What Should be a Firm?”, *International Journal of the Economics of Business*, C. 2, S. 2 (1995), s. 301.

⁸³ Bolivya'dan Şili'ye ve Polonya'ya kadar bir dizi geçiş hükümetine danışman olan ekonomist Jeffrey Sachs tarafından geliştirilen şok terapi modeli, hiperenflasyonun önlenmesinde ve kapitalist ekonomiye geçişte başarı sağlamıştı. Stres ve çeşitli fobilerden muzdarip hastalara uygulanan

Şok terapi, liberalleşme, yeni mali ve parasal politikalar geliştirme ve devlet işletmelerini özelleştirme⁸⁴ temelinde şekillenen bir ekonomi programıydı⁸⁵ ve en ayırıcı özelliği tüm bu süreçlerin hızlı bir şekilde tamamlanmasının öngörülmesiydi. Yeltsin'in ekonomi danışmanlarından olan ve daha sonra ekonomiden sorumlu başbakan yardımcısı görevine getirilen Yegor Gaydar'ın, IMF uzmanları ile uyguladığı bu modele göre merkezî planlı Sovyet ekonomisi hızlı bir şekilde serbest piyasa kurallarına göre işleyen kapitalist bir ekonomiye dönüşecekti. Şubat 1992'de Rusya hükümeti ve Merkez Bankası, IMF uzmanları ile yaptıkları çalışmalar sonucu İktisat Politikaları Memorandumu'nu ilân ettiler. Böylece 2 Ocak 1992'den itibaren dört yıl uygulanacak olan 'şok terapi programı' resmi olarak da başladı. Bu memorandum, Nisan 1992'de RF'nin IMF üyesi olmasının da önünü açtı.⁸⁶

Şok terapi ile alınan özel önlemler şu şekilde sıralanabilir: Anında fiyat serbestleştirilmesi, acil özelleştirme, bağımsız bir merkez bankasının kurulması, dengeli bir bütçenin başarılması, serbest ticaretin başlatılması ve tamamen dönüştürülebilir esnek bir para biriminin derhal kurulması.⁸⁷ Bu çerçevede, 2 Ocak 1992'de fiyatlar büyük oranda serbest bırakıldı. Fakat petrol fiyatları bu uygulamanın dışında tutuldu. Bir ay gibi kısa bir sürede perakende fiyatları üç buçuk kat ve üretici fiyatları yaklaşık beş kat arttı. Fiyatların serbest bırakılması, tahmin edilenden daha şiddetli ve uzun bir enflasyonu ortaya çıkardı.⁸⁸ Sovyet ekonomisi, 1991 öncesinde çok fazla enflasyon eğiliminde değildi. 1980'lerde yıllık enflasyon tüketici fiyatları üzerinden %2'den azdı.

elektroşok uygulamasına atıfla, merkezî planlı ekonomilerin kapitalist sistemle bütünleştirilmesinde ani hamleler gerektiğine dair inanç ile geliştirilen bir modeldi. Bkz. Anca Pusca, "Shock, Therapy, and Postcommunist Transitions", *Alternatives*, C. 32, S. 3 (2007), ss. 341-42.

⁸⁴ Literatürde özelleştirme (приватизация-privatizatsiya) olarak geçse de hükümet bu kavramı kullanmamaya özen gösteriyordu. Bunun yerine devletsizleştirme (разгосударствление-razgasudartsvleniye) tercih ediliyordu. Böylece devlet mülkiyetinin kooperatifler ve ortak mülkiyet temelinde yeni bir mülkiyet biçimine dönüştürüldüğü vurgulanıyordu. Bkz. Aslund, "Gorbachev, Perestroika, and Economic Crisis", s. 39.

⁸⁵ Kotz ve Weir, *Gorbaçov'dan Putin'e Rusya'nın Yolu: Sovyet Sisteminin Çöküşü ve Yeni Rusya*, s. 243.

⁸⁶ A.g.e., s. 254.

⁸⁷ John Marangos, "Shock Therapy and its Consequences in Transition Economies", *Development*, C. 48, S. 2 (2005), s. 70.

⁸⁸ McFaul, *Russia's Unfinished Revolution: Political Change from Gorbachev to Putin*, s. 183.

1990'da bu oran %6,5'ti. 1991'de merkezî planlı ekonomi işlemez duruma geldiğinde yıllık enflasyon %160'a ulaşmıştı. Fakat asıl sıçrama, şok terapi gereği fiyatların serbest bırakılmasıyla gerçekleşti. Enflasyon, 1992'nin sonuna gelindiğinde %2500'e yükselmişti.⁸⁹ Zamanla kontrol altına alınsa dahi 1995'te hala %63 seviyelerindeydi. 1991'de Moskova'da bir adet metro bileti 0,05 ruble değerindeyken, 1995'te 400 ruble olmuştu. Yine 1991'de 1 kg biftek yalnızca 2 ruble ediyorken, Haziran 1994'te aynı ürün için 3167 ruble ödemek gerekiyordu. Çalışanların ücretlerinde de artışlar gerçekleşiyordu. 1990'da ortalama aylık ücret 297 rubleydi. Ocak 1995'te bu rakam 595 bin ruble olmuştu. Fakat bu artışlar dahi piyasadaki fiyat artışlarını yakalamaya yetmiyordu.⁹⁰

Sovyet döneminde nadir görülen işsizlik arttığı gibi hiperenflasyon, Rusların tasarruflarını büyük ölçüde azalttı ve işletmeler çalışanlarına ödeme yapamaz duruma geldiler. Üstelik Sovyet döneminde geçerli olan ve yaşlılar için sağlık hizmetleri, ücretsiz eğitim ve emekli maaşları gibi imkanlar sunan sosyal güvenlik ağı ortadan kaldırılmıştı.⁹¹ Sovyet yurttaşlarının en temel hakları olan sağlık, konut, eğitim ve çocuk bakımı gibi alanlardaki devlet güvencesi artık yoktu.⁹²

Fiyatların serbest bırakılması ile oluşan enflasyon sonucu, ruble döviz karşısında hızla değer kaybetmeye başladı. 1993 sonunda ruble 1000 kat değer kaybetti.⁹³ Rublede yaşanan değer kaybı ithalat maliyetlerinin artmasına ve bu durum da üretim maliyetlerinde artışlara sebep oldu. İşletmeler karşı karşıya kaldıkları bu maliyetleri fiyatlara yansıttılar. Ve böylece inatçı bir maliyet-fiyat kısır döngüsü ortaya çıktı.

⁸⁹ Padma Desai, "Russian Retrospectives on Reforms from Yeltsin to Putin", *Journal of Economic Perspectives*, C. 19, S. 1 (2005), s. 98.

⁹⁰ Kotz ve Weir, *Gorbaçov'dan Putin'e Rusya'nın Yolu: Sovyet Sisteminin Çöküşü ve Yeni Rusya*, ss. 269-70.

⁹¹ Christopher Huygen, "One Step Forward, Two Steps Back: Boris Yeltsin and the Failure of Shock Therapy", *Constellations*, C. 3, S. 1 (2011), s. 66.

⁹² Erel Tellal, "Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 65, S. 03 (2010), s. 199.

⁹³ Boris Kagarlitski, *Bugünkü Rusya: Neoliberalizm, Otokrasi ve Restorasyon*, çev. Fatma Arıkan, Serdar Arıkan, İstanbul: İthaki Yayınları, 2008, s. 308.

Fiyatların kontrolsüz şekilde artışında etkili olan bir diğer faktör ise Rusya'nın görüntüde özelleştirilmiş fakat esasında tekelci yapısını koruyan işletmelerinin, kısa sürede piyasaya rakip firmaların giremeyeceğini bilmeleriydi.⁹⁴

Yüksek enflasyon sonucunda sanayiden tarıma birçok alanda üretim durdu. Yatırımlar ise dramatik bir şekilde düştü. Rublenin hızla değer kaybettiği ortamda yatırımcılar ellerindeki varlıkları korumak amacıyla döviz ya da gayrimenkule yöneliyorlardı. Öyle ki, yatırım ve sermaye girişi bir yana yurtdışına sermaye kaçıışı başlamıştı. ABD Hazine Bakanlığı ve IMF verilerine göre 1990'lar boyunca yasal veya yasadışı yollarla sermaye kaçıışı yaklaşık 100 milyar dolardı. Bu tutar Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın (GSYİH) %10'u anlamına geliyordu.⁹⁵ Şok terapinin başlamasından itibaren üç yıl içinde GSYİH %42 ve sanayi üretimi %33 oranında düştü.⁹⁶ Bu durum RF ekonomisi açısından yaklaşık %40'luk bir ekonomik daralmayı ifade ediyordu. 1929-1933 arasındaki Büyük Buhran'da ABD ekonomisinin %30 oranında daraldığını göz önüne alırsak, RF ekonomisindeki çöküş çok daha iyi anlaşılacaktır.⁹⁷

Şok terapinin bir diğer önlemi olan makroekonomik istikrarı sağlamak üzere sıkı para politikasının uygulanması da beklenen sonuçları vermedi. Öncelikli hedefi olan enflasyonu yeterince düşüremedi. 1992 yazına gelindiğinde, enflasyona bağlı olarak işletmelerin sermayeleri değer kaybetti. Çalışanlarının dahi ücretlerini ödeyemeyecek duruma gelen işletmeler, merkez bankasının sıkı para politikasının bir sonucu olarak finansman/kredi bulamaz hale geldiler. Finansman için alternatif kaynaklara yöneldiler ve bu durum RF ekonomisinin simgesi haline gelen mafya gruplarının güç kazanmasına olanak sağladı.

⁹⁴ Kotz ve Weir, *Gorbaçov'dan Putin'e Rusya'nın Yolu: Sovyet Sisteminin Çöküşü ve Yeni Rusya*, s. 283.

⁹⁵ Mark Kramer, "Capital Flight and Russian Economic Reform", *PONARS Policy Memo*, S. 128 (2000), s. 1.

⁹⁶ Yitzhak M. Brudny, "In Pursuit Of The Russian Presidency: Why And How Yeltsin Won The 1996 Presidential Election", *Communist and Post-Communist Studies*, C. 30, S. 3 (1997), s. 256.

⁹⁷ Kotz ve Weir, *Gorbaçov'dan Putin'e Rusya'nın Yolu: Sovyet Sisteminin Çöküşü ve Yeni Rusya*, s. 263.

Şok terapisinin önlemleri arasında yer alan devlet işletmelerinin özelleştirilme süreçleri organize suç ve yolsuzluğun hızlı yükselişinde etkili oldu. 1993-1995 arasında 27 bin devlet işletmesinden yaklaşık 20 bini özelleştirildi. Özelleştirilen işletmelerden elde edilen gelir, bu işletmelerin gerçek değerlerinin yalnızca %10'una tekabül ediyordu.⁹⁸ 1995 yılında özelleştirmeler sonucu elde edilen 800 milyon dolar, bütçe gelirlerinin %2'sini oluşturmaktaydı. 1996'da ise bu miktar 200 milyon dolara düşmüştü. Üstelik devlet mülklerini satın almak için sıklıkla devletten alınan borçların kullanıldığı görülmektedir.⁹⁹ Kısacası devlet, elitler eliyle yağmalanıyor, devlet işletmeleri yok pahasına talan ediliyordu. Son derece kârlı işletmelerin çoğu, 'turtanın en lezzetli parçaları' içeridekilere gidecek şekilde bölündü. Başbakanlık da yapan Viktor Çernomırdin'in ailesi böylece Gazprom'un özelleştirilmesine katılırken, Yeltsin ailesi Aeroflot-Russian International Airlines şirketinin özelleştirilmesinde yer aldı.¹⁰⁰ Oligarklar, hükümet ile işbirliği yapmakla kalmıyor, Çernomırdin örneğinde görüldüğü gibi doğrudan hükümetin içinde yer alabiliyorlardı.

Yeltsin yönetiminin aldığı en önemli önlemlerden biri, piyasa ekonomisine geçişin olmazsa olmaz koşulu olan serbest ticaret ve yatırım için gereken ortamın sağlanmasıydı ve o da beklenen sonuçları vermedi. Zira Rus sanayisi çoğunlukla Batı ürünleriyle rekabet edecek kalitede ürün üretemiyordu. Kaliteyi arttırmak için gereken üretim altyapısının çağdaşlaştırılması gerekiyordu. Oysa Merkez Bankası şok terapisinin bir gereği olarak sıkı para politikası uyguluyor ve işletmelere kredi kullandırmamakta direniyordu. Bu ortamda şok terapi programı ekonomiyi açık ithalata maruz bırakmıştı. Petrol, gaz ve bazı hammadde kaynaklarına yönelen yatırımcılar ve ürünleri için Rusya'yı pazar olarak kullanmak isteyenler dışında dış yatırım gelmiyordu.¹⁰¹ Şok

⁹⁸ Boris Kagarlitsky, *Russia Under Yeltsin and Putin: Neo-liberal Autocracy*, London: Pluto Press, 2002, s. 95.

⁹⁹ Kagarlitski, *Bugünkü Rusya: Neoliberalizm, Otokrasi ve Restorasyon*, s. 309.

¹⁰⁰ Kagarlitsky, *Russia under Yeltsin and Putin*, s. 94.

¹⁰¹ Roy A. Medvedev, *Post-Soviet Russia: A Journey Through the Yeltsin Era*, çev. George Shriver, New York: Columbia University Press, 2000, s. 24.

terapi programı çerçevesinde alınan ve RF'yi kısa sürede serbest piyasa ekonomisine geçireceği varsayılan önlemler, RF'de hem ekonomik hem de siyasi bir istikrarsızlık sürecine yol açmıştı.¹⁰² Hiçbir yatırımcının böyle bir ortama gelmesi beklenemezdi.

Özetle, şok terapinin RF ekonomisine doğrudan ve dolaylı etkileri şu şekildeydi: Üretimde yaşanan ani düşüş, hızlı ve yüksek enflasyon, çoğunluğun fakirleşmesi, gelir adaletsizliğinin artması, kamu hizmetlerinde yaşanan düşüş, yolsuzluğun artması, suç örgütlerinin güç kazanması ve nüfusta görülen ciddi azalma.¹⁰³ Sonuç olarak, Kotz ve Weir'in tabiriyle “Şok terapi, Rusya'yı Karl Marx'ın tasarladığı sosyalizmin bozulmuş bir karikatüründen, Adam Smith'in tanımladığı kapitalizmin bozulmuş bir karikatürüne dönüştürdü.”¹⁰⁴ SSCB dönemi boyunca sosyalist olamayan Rusya, şimdi de kapitalist olamıyordu.

Şok terapinin ilk dönemi usulsüz özelleştirme ve hiperenflasyon ile sonuçlanmıştı, ikinci dönemi (1994-1998) ise kapitalizmin ‘zaferini’ getirdi. İlk dönemde gerçekleşen özelleştirmeler sonucu devlet işletmelerini ele geçiren oligarklar büyük finans imparatorlukları kurdular, özel dev şirketler bu dönemde oluşumlarını tamamladılar.¹⁰⁵ Oligarklar ve hatta orta büyüklükteki iş adamları bile kendi özel bankalarına sahip oldular. Böylece özel bankaların sayısı giderek artmaya başladı. Bankalar her şeyden önce sahiplerinin sermayesini korumanın yegâne yolu olarak görülüyordu.¹⁰⁶

Hükümet, 1994'ten itibaren rublenin istikrarının sağlanması için sürekli bir şekilde devlet borçlanmasına yöneldi. Fakat yeni krediler sorunların çözümünden ziyade eski borçların ödenmesi için kullanılıyor ve bu durum da devletin bir borç batağına saplanmasına neden oluyordu. Tepeden tırnağa borç batağına saplanan Rusya'nın

¹⁰² Kotz ve Weir, *Gorbaçov'dan Putin'e Rusya'nın Yolu: Sovyet Sisteminin Çöküşü ve Yeni Rusya*, s. 290.

¹⁰³ A.g.e., s. 281.

¹⁰⁴ A.g.e., s. 279.

¹⁰⁵ Kagarlitski, *Bugünkü Rusya: Neoliberalizm, Otokrasi ve Restorasyon*, s. 302.

¹⁰⁶ A.g.e., s. 316.

ekonomik bağımsızlığından bahsetmek mümkün değildi.¹⁰⁷ Rusya piyasasına güçlü bir şekilde yerleşen Batılı şirketler, yerli sanayiye değerinin çok altında satın aldı. Kısa sürede Rusya ekonomisi, Batılı şirketlere çalışan bir hammadde tedarikçisine dönüştü.¹⁰⁸

Yalnızca 1995 yılında kişi başına reel gelir %13, ortalama çalışan ücretleri ise %24 düşmüştü. Ocak 1994'te 614 milyon dolar olan gecikmiş maaş ödemeleri, Haziran 1996'da 5,3 milyar dolara yükseldi.¹⁰⁹ 1990'lar boyunca dış borç da çığ gibi büyüdü. 1990 yılı sonunda 87 milyar dolar olan dış borç, 1996 sonunda 135 milyar dolara çıkmıştı. Üstelik devletin iç piyasaya da 66 milyar dolar borcu bulunmaktaydı. 1997'de bütçenin yaklaşık %20'si dış borç ödemelerine gidiyordu.¹¹⁰ 1998 yılı başında borç ödemeleri için ayrılan tutar, devlet bütçesinin üçte bire yakınına oluşturmaktaydı.¹¹¹ Hiperenflasyon ile mücadele için Merkez Bankası rezervleri kullanılıyordu. 1996 yılında 40 milyar dolar olan altın ve döviz rezervleri, IMF'den alınan yeni kredilere¹¹² rağmen erimeye devam ediyordu. Aynı yılın ortalarında 17 milyar dolara düşen rezervler yaz sonunda 13 milyar dolara kadar gerilemişti. 1997 Asya Mali Krizi ise ülkeden sermaye kaçışını hızlandırdı. Hükümet faizleri %200'e çıkı. Rublenin değerini korumak için Merkez Bankası günlük 500 milyon dolar satıyordu.¹¹³

Mayıs 1998'de eşi görülmemiş bir toplumsal protesto dalgası ortaya çıktı. SSCB'nin dağılmasıyla başlayan ve giderek şiddetlenen yaşam standartlarındaki düşüş,

¹⁰⁷ Medvedev, *Post-Soviet Russia: A Journey Through the Yeltsin Era*, s. 75.

¹⁰⁸ Rosa Luxemburg, dünya sisteminin kapitalist olmayan unsurlarının ana işlevini "merkezde" üretilen malların tüketimi olarak tanımlamaktadır. Luxemburg'a göre daha sonraki deneyimler, çevrenin yalnızca mal satışı için bir pazar olmadığını, aynı zamanda ucuz işgücü deposu ve ucuz hammadde kaynağı olduğunu göstermiştir. Rusya'ya biçilen rol ucuz hammadde kaynağı olmaktır. Bkz. Rosa Luxemburg, *The Accumulation of Capital*, çev. Agnes Schwarzschild, London and New York: Routledge, 2003, s. 323-333.

¹⁰⁹ Brudny, "In Pursuit Of The Russian Presidency: Why And How Yeltsin Won The 1996 Presidential Election", s. 256.

¹¹⁰ Medvedev, *Post-Soviet Russia: A Journey Through the Yeltsin Era*, s. 301.

¹¹¹ Kagarlitski, *Bugünkü Rusya: Neoliberalizm, Otokrasi ve Restorasyon*, s. 317.

¹¹² Temmuz 1998'de 22,6 milyar doları bulan bir acil durum paketi devreye sokulduktan sonra IMF, Dünya Bankası ve Batılı hükümetler RF'nin ek kredi taleplerini reddetmeye başlamıştı. Anders Aslund, "Russia's Economic Transformation under Putin", *Eurasian Geography and Economics*, C. 45, S. 6 (2004), s. 399.

¹¹³ Kagarlitski, *Bugünkü Rusya: Neoliberalizm, Otokrasi ve Restorasyon*, s. 318.

Çalışanların cretlerinin ödenmesindeki aksaklıklar ve artan işsizlik oranları Rusya'nın birçok farklı bölgesinde milyonlarca sanayi ve ofis çalışanını sokağa döktü. Maden işçilerinin demiryolu trafiğini engelleyerek raylar üzerinde başlattığı eylemlerin sembolik bir yanı da vardı. 1991'de Rusya cumhurbaşkanı seçilen Boris Yeltsin madencileri arkasına alırken, Sovyet hükümeti ülkedeki yaşam standartlarının düşmesine izin verirse 'başını raylara koyacağını' iddia etmişti. Oysaki henüz yedi yıl geçmeden raylarda Yeltsin'in başı değil ayaklanan madenciler, işçiler, çiftçiler, öğretmenler, doktorlar, emekliler ve diğer çalışan gruplar bulunuyordu.¹¹⁴ Gorbaçov'un başına gelenlerden korkan Yeltsin, madencilik sektörüne dair temel sorunları çözmeyeceğini bilse de günü kurtarmak için madencilerin taleplerini yerine getirdi.¹¹⁵

Mali krize küresel enerji fiyatlarındaki düşüş de eklenince Rusya ekonomisi için iflas kaçınılmaz bir hal almıştı. Yeltsin ve ekibinin izlediği neoliberal ekonomi politikalarının bir sonucu olarak ortaya çıkan üretimde ve verimlilikteki düşüşün telafi edilebileceği tek alan enerji ve hammadde satışıydı. 1997-1998'de hammadde ve enerji fiyatları, işletmelerin dayanamayacağı ölçüde düştü. Petrol ve bakır fiyatları %34 oranında gerilerken nikel fiyatı %25 değer kaybetti.¹¹⁶

Reformların başladığı 1992'den 1998'e kadar RF, kronik bir bte açığı veriyordu. Hükümet enflasyonla mücadele kararı aldığı için bu bte açığını i ve dış borç ile kapatma yoluna gitmişti. Güvenilir bir maliye politikasının eksikliğinde çok yüksek oranlardan borçlanan hükümet bir süre sonra bu yükü kaldıramaz hale geldi. Bu mali dengesizliğe, büyük ve güçlü işletmelerin vergi ödemeyi reddetmesi de eklenince tablo daha da karamsar hal aldı.¹¹⁷ Büyük bir borç krizi kapıdaydı.

¹¹⁴ Medvedev, *Post-Soviet Russia: A Journey Through the Yeltsin Era*, s. 279.

¹¹⁵ Lilia Shevtsova, *Yeltsin's Russia: Myths and Reality*, Washington D.C.: Carnegie Endowment for International Peace, 1999, s. 158.

¹¹⁶ Kagarlitski, *Bugünkü Rusya: Neoliberalizm, Otokrasi ve Restorasyon*, s. 319.

¹¹⁷ Aslund, "Russia's Economic Transformation under Putin", s. 399.

17 Ağustos 1998’de kriz kapıyı çaldı: Ruble çöktü. Tarım ve sanayi üretiminde rekor bir düşüş gözlemlendi. Rus rublesindeki kriz öylesine büyüktü ki, kriz içindeki Endonezya parası 12 ayda %84 değer kaybederken, Rus rublesi yalnızca üç haftada %66,7 değersizleşmişti. 1 Ağustos-14 Eylül arası fiyatlardaki artış %56 oranında gerçekleşti. Hükümet çalışanların ücretlerine zam yapmak bir yana maaşları düzenli ödeyemez hale geldi. Öğretmenler ve doktorlar aylarca maaş alamadılar. 1998 Krizi’nde ünlü spekülör George Soros dahi 3 milyar dolar kaybettiğini açıkladı.¹¹⁸

Yeltsin ve ekibinin ‘yukarıdan devrim’i, yanlış hesaplamalar ve büyük hataların ağırlığı altında iflas etti.¹¹⁹ Neoliberal ekonomi politikaları Rusya ekonomisini zayıf ve dışarıdan etkilere son derece açık bir hale getirdi. Dünya ekonomik krizi ile enerji ve hammadde fiyatlarının düşmesine uluslararası mali piyasaların çalışamaz hale gelmesi de eklenince ‘kapitalist’ Rusya ekonomisi tamamen savunmasızlaştı. İlk başlarda orta sınıfı neredeyse yok eden bu ekonomi politikasının bir sonucu olarak ortaya çıkan oligarklar dahi 1990’ların sonunda mali çöküşün eşiğine gelmişlerdi.¹²⁰ Bu felaketten tek gerçek çıkış ise neoliberal politikalarla zayıflatılan, sömürülen ve talan edilen devleti geri getirmektir. Eski Dışişleri Bakanı Yevgeni Primakov bu amacı gerçekleştirmek için 11 Eylül 1998’de çok da uzun sürmeyecek olan başbakanlık görevini devraldı.

1.1.2. Ekonomik İstikrarın Sağlanması: Oligarşiyi Kontrol Eden Kremlin

RF ekonomisi 1998 Krizi’nin hemen ardından toparlanma belirtileri göstermeye başladı. 1998 sonbaharında sanayi üretiminde ve kömür sektörü kârlılığında artış başladı ve RF, dünya çelik üretiminde önde gelen üreticilerden biri haline geldi. Bu gelişmelere Doğu Asya ülkelerindeki ekonomik iyileşme sonucu artan petrol fiyatları da

¹¹⁸ Kagarlitski, *Bugünkü Rusya: Neoliberalizm, Otokrasi ve Restorasyon*, ss. 324-26.

¹¹⁹ Medvedev, *Post-Soviet Russia: A Journey Through the Yeltsin Era*, s. 5.

¹²⁰ Kagarlitski, *Bugünkü Rusya: Neoliberalizm, Otokrasi ve Restorasyon*, s. 331.

eklenince, Rus ekonomisi için krizden çıkış sürecinin başladığı görülüyordu.¹²¹ 1999’da hız kazanarak 2004’e kadar sürecek bu çıkış toparlanma dönemi olarak ifade edilmektedir. RF, bu dönemde yakalanan ekonomik büyümeyi büyük ölçüde kullanılmayan kapasitelerin ve emeğin üretim sürecine kapsamlı bir şekilde döndürülmesine borçluydu.¹²²

1998 Krizi sonrasında Rus ekonomisinin en önemli sorunlarının başında sanayi üretimi için gerekli sermayenin yetersizliği gelmektedir. Krizden ağır darbe alan oligarkların ne sermayesi ne de kredibilitesi kalmıştı. Devlet de tüm fonları oligarklara dağıttığı için piyasaya müdahale edecek araçlardan yoksundu.¹²³

Primakov hükümeti, petrol sanayisinin bir kısmının millileştirilmesi için girişimlerde bulunsa da sonuç elde edemedi. Öte yandan ithalat-ihracat ve sermaye hareketleri üzerinde kontrolü arttırdı. Böylece bir miktar da olsa ülke kaynaklarının oligarklarca talan edilmesinin önüne geçmeye çalıştı.¹²⁴

1998 Krizi her ne kadar ağır sonuçlar doğursa da RF’de piyasa ekonomisine geçiş sürecinin tamamlanması için kritik bir dönüm noktası oldu. Her şeyden önce bu kriz, Rus siyasi seçkinlerine, makroekonomik sorumluluğun önemini gösterdi. Kriz, mali reformları zorunlu kılarken, 1997’den 2000’e kadar kamu harcamalarının GSYİH’nın %14’ü oranında azaltıldığı görüldü.¹²⁵ Hiperenflasyon ile mücadele söylemi mali reformların uygulanabilmesine olanak sağladı.

Krizin bir diğer sonucu merkezî yönetimin güçlenmesidir. Bölge valilerinin zayıfladığı bu dönemde Kremlin, federal birimlerden elde ettiği gelirleri merkeze kaydırabildi. Ayrıca devletin güç kazandığı bu dönemde oligarklara karşı vergi savaşı

¹²¹ A.g.e., ss. 337-38.

¹²² Revold M. Entov, Oleg V. Lugovoy, “Growth Trends in Russia After 1998”, *The Oxford Handbook of the Russian Economy*, ed. Michael Alexeev, Shlomo Weber, Oxford: Oxford University Press, 2013, s. 27.

¹²³ Kagarlitski, *Bugünkü Rusya: Neoliberalizm, Otokrasi ve Restorasyon*, s. 339.

¹²⁴ A.g.e., s. 341.

¹²⁵ Anders Aslund, “An Assessment of Putin’s Economic Policy”, *CESifo Institut für Wirtschaftsforschung an der Universität München*, C. 9, S. 2 (2008), s. 16.

başlatmış olan Primakov hükümeti önemli başarılar elde etti. Vergi tahsilatı konusu RF’de uzun süre bir gerilim kaynağı oldu. Düşen vergi gelirleri, ekonomik gelişme umutlarını yok ediyor, makroekonomik istikrarı baltalıyordu.¹²⁶ Bu nedenle vergi konusu Primakov hükümetinin odak noktalarından birini oluşturdu. Bireysel firmalara sağlanan vergi indirimlerini kısıtlayan bir vergi kanunu çıkarıldı.¹²⁷ Mali istikrarın sağlanması, para politikasının kontrolü ve devalüasyon sonucu ortalama %7’lik bir büyüme oranı sağlayan Primakov hükümeti, Gaydar’ın şok terapi ile formüle ettiği, başta makroekonomik istikrar ve öngürülebilir enflasyon olmak üzere ekonomik büyüme gereksinimlerinin birçoğunu elde etti.¹²⁸

Yukarıdaki değerlendirmelerden anlaşılacağı üzere Putin iktidarında yakalanan ekonomik istikrarın arkasında 1998 Krizi sonrası Primakov hükümeti tarafından alınan önlemler yatmaktadır. Anders Aslund bu durumu “Putin hazırlanmış masaya geldi” şeklinde özetlemektedir.¹²⁹ Fakat Putin, hazır masa ile yetinmedi ve onu donatmaya devam etti. Putin’in ekonomik reform programının başında St. Petersburg’da da kendisi için çalışan genç bir liberal olan German Gref vardı. Putin henüz başkan vekili olarak atandığında yetki verdiği Gref, daha sonra ‘Gref Merkezi’ olarak anılacak olan Stratejik Sorunlar Merkezi adlı bir araştırma merkezi kurdu. Çoğunluğu Gaydar döneminde de görev yapmış Moskovalı liberallerden bir seçkinler grubu oluşturan Gref, Mayıs 2000’de yeni başkan Putin’in Ekonomik Kalkınma ve Ticaret Bakanı oldu. Gref ve ekibinin hazırladığı ve Temmuz 2000’de hükümetin ekonomik reform programı haline gelen Gref Programı,¹³⁰ geniş sübvansiyonları ortadan kaldırarak, yoksullara fayda sağlamayı hedefleyerek ve sosyal sektörü bir piyasa modeline uyarlayarak mevcut

¹²⁶ Dale Chua, “Tax Reform in Russia”, *Russia Rebounds*, ed. David Robinson, David E. W. Owen, Washington D.C.: International Monetary Fund, 2003, s. 78.

¹²⁷ Evgeny Yakovlev, Ekaterina Zhuravskaya, “State Capture: from Yeltsin to Putin”, CEFIR / NES Working Paper series, 2006, s. 6.

¹²⁸ Aslund, “An Assessment of Putin’s Economic Policy”, ss. 217-18.

¹²⁹ A.g.e., s. 217.

¹³⁰ Aslund, “Russia’s Economic Transformation under Putin”, s. 403.

sistemi değiştirmeyi önermekteydi.¹³¹ Aynı zamanda programın temel amaçlarından biri ekonomik büyümeyi yılda % 8'e çıkarmaktı. Finansal istikrar zaten sağlanmıştı ve sadece korunması gerekiyordu, ancak vergi sistemi ciddi bir revizyon gerektiriyordu ve aynı şey bankacılık sistemi için de geçerliydi.¹³²

2000-2002 yılları arasında birçok etkileyici reform programı geliştirildi. Bunların başında radikal vergi reformu gelmektedir. O zamana kadar uygulanan aşamalı %30 gelir vergisi¹³³ yerini sabit %13 gelir vergisine bıraktı. Eski vergi sistemi hantal, keyfi, verimsiz ve uygulanması zordu. Federal, bölgesel ve yerel düzeyde toplamda 200'den fazla farklı vergi vardı. Farklı vergilerin yaygınlaşmasının neden olduğu kafa karışıklığının yanı sıra, yüksek vergi oranları kaçakçılığı teşvik ediyordu. Devletin kayırdığı bazı şirketler için çok sayıda muafiyet mevcuttu ve çok sayıda vergi dairesi aynı gelirleri toplamak için birbirleriyle rekabet ediyordu.¹³⁴ 2001 yılında kurumlar vergisi %35'ten %24'e düşürüldü. Sosyal güvenlik primleri, maaş bordrosunun %39,5'i olan sabit bir orandan ortalama %26 seviyelerine düşürüldü. Vergi tahsilatı tek bir kurumda birleştirildi.¹³⁵

RF ekonomisinde istikrarı sağlayacak bir diğer önemli değişiklik, hazineyi güçlendirerek bütçe kontrolünün sıkılaştırılması oldu. Bölgesel yönetimler ve bütçe dışı fonlar üzerinde kontrol arttırıldı, hükümet yükümlölüklerinin düzenli bir şekilde yerine getirilmesi sağlandı, hükümet fonlarının zimmete geçirilmesinin önüne geçildi. şubat 1999'da kabul edilen bütçe ile büyük şşletmeler ve bölgesel hükümetler önceki avantajlarını, federal bütçe lehine kaybettiler.¹³⁶ Devlet emekli maaşları ve ücret ödemelerindeki gecikmeleri fiilen ortadan kaldırdı. 1999'a gelindiğinde, 17 Ağustos

¹³¹ Linda J. Cook, "The Russian Welfare State: Obstacles to Restructuring", *Post-Soviet Affairs*, C. 16, S. 4 (2000), s. 356.

¹³² Aslund, "Russia's Economic Transformation under Putin", s. 356.

¹³³ 1990'larda, RF'de vergiler aşırı yüksek olduğu için eleştiriliyordu. 1999'da GSYİH'nın yaklaşık %36'sı olan genel hükümet vergi yükü, OECD ortalaması olan %33'ten ve geçiş ölkeleri ortalaması olan %28'den daha yüksekti. Bkz. Chua, "Tax Reform in Russia", s. 80.

¹³⁴ Aslund, "Russia's Economic Transformation under Putin", s. 404.

¹³⁵ Aslund, "An Assessment of Putin's Economic Policy", s. 17.

¹³⁶ Aslund, "Russia's Economic Transformation under Putin", s. 406.

1998’de insanların kaybettikleri her şey tazmin edilemese de maaş iyileştirmeleri için bütçeden kaynak ayrılmıştı.¹³⁷

RF ekonomisinde istikrarı ve iyileşmeyi sağlayan en önemli etkenlerden biri dış kaynaklıydı: Artan petrol fiyatları.¹³⁸ Mart 1999’da başlayan küresel ölçekte enerji fiyatlarındaki artış esas olarak Primakov hükümeti görevden ayrıldıktan sonra Putin döneminde etkisini gösterdi.¹³⁹ Enerji fiyatlarındaki artış o kadar hızlı gerçekleşmişti ki RF ekonomisi ihtiyacı olan sermayeye ulaşmanın yanında ileride fiyatlarda gerçekleşebilecek düşüşlere karşı da Rusya İstikrar Fonu’nu kurmuştu. Fon 500 milyar rubleyi geçmediği sürece yalnızca düşük petrol fiyatlarından kaynaklanan bütçe açıklarını kapatmak için kullanılacaktı.¹⁴⁰ Enerji fiyatlarındaki artış devam ettikçe Fon’a ayrılan miktar da artıyordu.

1993 Anayasası’nda yer alan fakat bir türlü etkin şekilde uygulanamayan vatandaşların özel mülkiyet olarak toprak sahibi olma hakkı, 25 Ekim 2001’de Duma’da kabul edilen Arazi Yasası ile hayata geçti. Bu önemli bir gelişmeydi çünkü Bolşevik Devrimi’nden itibaren Rusların ilk kez toprak alıp satmasına izin veriliyordu.¹⁴¹ Özelleştirmeler ise Putin yönetiminde kesinlikle bir öncelik değildi. Zaten 1992-1995 arası büyük çoğunluğu devlet işletmelerinin talan edilmesi şeklinde tamamlanmıştı. Kremlin, özelleştirmelere çeşitli kısıtlamalar getirerek, devletin kâr etmesini amaçladı. Enerji gibi kritik önemde olan sektörlerdeki şirketler için ise özelleştirmelere mümkün olduğunca karşı çıktı.¹⁴²

Bu bölümde ele alınan gelişmelerden de anlaşılacağı üzere literatürde sıklıkla karşılaşılan RF ekonomisindeki değişim ve dönüşümün Putin’in iktidara gelişi ile

¹³⁷ Yevgeny Primakov, *Russian Crossroads: Toward the New Millenium*, çev. Felix Rosenthal, New Haven and London: Yale University Press, 2004, s. 248.

¹³⁸ Pavel K. Baev, “Russia’s Policies in the Southern Caucasus and the Caspian Area”, *European Security*, C. 10, S. 2 (2001), s. 97.

¹³⁹ Primakov, *Russian Crossroads: Toward the New Millenium*, s. 227.

¹⁴⁰ Hilary Appel, “Is it Putin or is it Oil? Explaining Russia’s Fiscal Recovery”, *Post-Soviet Affairs*, C. 24, S. 4 (2008), s. 310.

¹⁴¹ Aslund, “Russia’s Economic Transformation under Putin”, ss. 409-10.

¹⁴² A.g.e., s. 410.

keskin bir şekilde gerçekleştiği anlatısı tam olarak doğru değildir. 1998 Krizi sonrası Primakov hükümeti ve RF bürokrasisinin aldığı nlemler, Putin iktidarı devraldıktan sonra da devam ettirilmiş, Putin ile özdeşleştirilen ekonomik korumacılık ve millileştirme söz konusu olmadığı gibi ‘Gref Programı’nın da öngördüğü şekilde liberal bir politika izlendi. Fakat Putin ynmetimi bu politikayı Yeltsin döneminden farklı bir şekilde uyguladı. Kremlin, mevcut ekonomik yapının devlet mekanizmasının önüne geçmesini önlemeye,¹⁴³ ekonomik sistemin ‘zorunlu’ birer ögesi haline gelen oligarkların devlet kontrolü altında ve devletin çıkarlarını gözeterek varlıklarını sürdürmelerini sağlamaya çalıştı. Başkan Putin, Oliver Stone ile yaptığı görüşmede Stone’un “zelleştirmeleri durdurdunuz.” sözlerine cevap olarak “Aslında bu şekilde değil. Özelleştirmeyi durdurmam. Daha eşit ve adil olmasını istedim.” şeklinde yanıt verdi.¹⁴⁴ Yani Yeltsin döneminde oligarkların kontrolünde olan ekonomik yapıya devletin tekrar hâkim olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Ekonomide gözlemlenen bu liberal yaklaşımı, politik hayatta ve idari yapıda görmek ise mümkün değildir. Fakat bu dönemde ekonomide yaşanan olumlu gelişmeler, RF’nin daha güvenlikçi bir yaklaşımla dış politika geliştirmesini olanaklı kılmış, askeri harcamalar için bir bütçe oluşmasını sağlamıştır. 2000 yılı ile başlayan yüksek ekonomik büyüme savunma harcamalarının da hızla artmasına imkân vermiştir.¹⁴⁵ Kagarlitski politik hayata yansımayan liberalleşme durumunu şöyle ifade ediyordu: “Liberal ekonomik politikanın sürdürülmesi için Rusya’ya otoriter bir rejim getirildi. Otoriterizm kesinlikle tam da bu ekonomiye uyarlıydı.”¹⁴⁶ Yeltsin döneminin ademi

¹⁴³ Tellal, “Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu’nun Dış Politikası”, s. 201.

¹⁴⁴ “The Putin Interviews”, *Showtime Documentaries*, 2017, <https://www.sho.com/the-putin-interviews> (26.02.2022).

¹⁴⁵ Susanne Oxenstierna, “Russia’s Defense Spending and the Economic Decline”, *Journal of Eurasian Studies*, C. 7, S. 1 (2016), ss. 60-61.

¹⁴⁶ Kagarlitski, *Bugünkü Rusya: Neoliberalizm, Otokrasi ve Restorasyon*, s. 425.

merkezîyetçiliği yerini merkezî otoritenin arttığı, kimilerine göre yarı-otokratik¹⁴⁷ bir yapıya bıraktı.

1.2. SİYASİ DÖNÜŞÜM

RF'nin 1990'lar boyunca yaşadığı ekonomik bunalıma, siyasi istikrarsızlık eşlik etmişti. Yeltsin ve parlamento arasında yaşanan yetki çatışmaları, oligarklar olarak ortaya çıkan grubun elde ettiği ekonomik güç ile iktidar üzerinde etki kurma çabaları gerek iç gerekse dış politikada SSCB döneminin aksine oldukça zayıf bir devlet görüntüsü ortaya çıkarmıştı. Öte yandan ekonomik alanda yaşanan olumlu gelişmelere paralel olarak Primakov'un başbakanlığı döneminden başlayarak alınan önlemler ve Putin'in iktidarı sonrası artan merkezileşme ise gücün Kremlin'de toplandığı “dikey iktidar” modelinin temellerini atmıştır. Ekonomide yaşanan gelişmenin siyasi istikrarın sağlanmasına yaptığı etki, devletin güvenlik ve dış politikalarına da yansıyacak bir süreci başlatmıştır.

1.2.1. Siyasi İstikrarsızlık

Nasıl ki RF'nin 1990'ların başında yaşadığı ekonomik çöküşün kökenleri SSCB'nin son dönemlerinden itibaren izi sürülmesi gereken bir olguysa, Yeltsin döneminde yaşanan siyasi istikrarsızlık ve krizler de SSCB dönemi ile bir süreklilik ilişkisi içindedir. Başlıktan da anlaşılacağı üzere 1990'larda Rus siyasal yaşamını en iyi ifade eden kelime ‘istikrarsızlık’tı. Yeltsin ile parlamento arasındaki krizlerin damga vurduğu bu dönemde gerek Yeltsin gerekse de Kremlin'deki karar alıcılar ekonomik ve siyasi krizler içerisinde savrulup durmaktaydılar. Fakat tüm bunları yalnızca Yeltsin'in politikalarının sonucu olarak görmek hatalı olacaktır. Merkezî planlamanın verimsizliği ve Gorbaçov yıllarının ‘yarı önlemleri’¹⁴⁸ de bu durumun ortaya çıkmasında rol oynadı.

¹⁴⁷ Lilia Shevtsova, “Vladimir Putin”, *Foreign Policy*, S. 164 (2008), s. 34.

¹⁴⁸ Gorbaçov'un reform politikaları, komünist düzenin araçlarını ortadan kaldırmış, yerine yeniden örgütlenmiş yasama, yeni yürütme organları, Sovyet başkanlığı gibi yarı biçimlendirilmiş yeni

Yeltsin rejiminin, Gorbaçov'dan farkı ekonomik krizi ulusal bir felakete dönüştürme konusundaki 'başarısıydı'.¹⁴⁹

Gorbaçov'un SSCB'yi reformlar yoluyla yeniden düzenleme projesinin bir ayağı piyasa ekonomisi unsurunu Sovyet ekonomisine dahil etmektir. Gorbaçov, bunu yaparken aşamalı ve kontrollü bir geçiş süreci takip etmek istemiş fakat başarılı olamamıştı. Yukarıda da belirtildiği gibi Gorbaçov'un projesinin diğer ayaklarını şeffaflık, açıklık anlamına gelen Glasnost ile Sovyet kurumlarını ve toplumunu dönüştürmeyi hedefleyen demokratikleşme hamlesi olan Demokratikzatsiya oluşturuyordu.

Sovyet toplumunu derinden etkileyen bir politika olan *Glasnost* ile halka açık tartışmalar üzerindeki kısıtlamalar kaldırılmış, muhalif görüşlerin gerek kamuoyunda gerekse de kitle iletişim araçları üzerinden medyada yer bulmasının önü açılmıştı.¹⁵⁰ Böylece Gorbaçov, Perestroyka politikasına, halk zemininde bir destek sağlamayı umuyordu.¹⁵¹ Gorbaçov'un Glasnost politikası 'korku perdesini' kaldırmıştı.¹⁵² Bu durum basında ve özellikle Sovyet aydınlarında rahatlıkla gözlemlenebiliyordu. Kısıtlamaların kaldırılması ile ifade özgürlüğü elde eden aydınlar başlangıçta Gorbaçov'un 'toplumu özgürleştirme' reformlarına destek verseler de kısa sürede muhalif tarafa geçmeye başladılar. Mart 1989 seçimlerinde kitle iletişim araçlarına gazeteci ve editör olarak ağırlıklı şekilde muhalifler hâkimdi. Seçimlere bireysel olarak katılan muhalif aydınlar şehirleşmiş bölgelerde önemli zaferler kazandılar. Mayıs 1989'a gelindiğinde muhalif görüşler televizyon kanallarında açıktan tartışılır olmuştu. SSCB'nin Afganistan'ı işgalinden Stalin'in suçlarına, askeri harcamaların ekonomiyi

kurumlar getirmişti. Bkz. Richard Sakwa, *Russian Politics and Society*, Beşinci Baskı New York: Routledge, 2021, s. 48.

¹⁴⁹ Kagarlitsky, *Russia under Yeltsin and Putin*, s. 92.

¹⁵⁰ Medvedev, *Post-Soviet Russia: A Journey Through the Yeltsin Era*, s. 3.

¹⁵¹ Gorbaçov, *Perestroika: Ülkemiz ve Dünya için Yeni Düşünce*, s. 326.

¹⁵² Russell Bova, "Worker Activism: The Role of the State", *Perestroika from Below: Social Movements in the Soviet Union*, ed. Judith B. Sedaitis, Jim Butterfield, Oxford: Routledge, 2019, s. 29.

tüketmesinden yolsuzluklara kadar geniş bir yelpazede kamuoyuna açık tartışmalar yürütülüyordu.

Ocak 1987'deki Merkez Komite Genel Kurulu'nda Gorbaçov yeni bir 'slogan' ortaya attı: *Demokratizatsiya*. Genel Kurul sırasında ve kamuoyu tartışmalarında tam olarak ne olduğu anlaşılamayan bu demokrasi kavramının, perestroyka sürecinin başarısı için olmazsa olmaz olduğunu iddia ediliyordu.¹⁵³ SSCB'de bilindiği üzere katı bir merkezî parti yönetimi hakimdi. Parti lideri ve onun politbürodaki yardımcıları politikayı tasarlıyor, yasama organı olan Yüksek Sovyet politikayı onaylıyor, Sovyetler Birliği yönetim kurumları ise hayata geçiriyordu. Bu süreçler yukarıdan aşağıya olmak üzere önce Sovyet cumhuriyetlerine, oradan da özerk cumhuriyet ve bölgelere doğru yerel parti yapılanması aracılığıyla aktarılıyordu. Görüldüğü gibi SSCB'nin yönetim süreçlerinde SBKP ve politbüro, lider ile birlikte en önemli rolü oynuyordu. Bu şartlar altında Gorbaçov'un 'muğlak' demokratikleşme girişiminin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği bir soru işaretiydi. Demokratikleşme için gerekli zeminin hazırlanması gerekiyordu.

28 Haziran - 1 Temmuz 1988'de gerçekleştirilen 19. Parti Konferansı reform programlarının uygulanması için detaylı planların yapıldığı bir platform oldu.¹⁵⁴ Konferans sonrasında Gorbaçov, SBKP merkez komitesinde önemli değişiklikler yaparak Parti'nin Sovyet yönetim sistemindeki rolünü önemli ölçüde azalttı. Nitekim 14 Mart 1990'da Vladimir Lenin'in ortaya koyduğu öncü parti ilkesi gereğince Sovyet halkı ve devleti üzerindeki SBKP egemenliğini tarif eden Sovyet Anayasası'nın 6. maddesi kaldırıldı.¹⁵⁵ Böylece yönetim biçimi başkanlık olarak belirlendi. Gorbaçov, geniş yönetim yetkileriyle donanmış bir şekilde devlet başkanı olarak atandı.

¹⁵³ Sedaitis, Butterfield, "The Emergence of Social Movements in the Soviet Union", ss. 4-5.

¹⁵⁴ Sakwa, *Russian Politics and Society*, s. 50.

¹⁵⁵ Oysaki konferansın kapanış konuşmasında Gorbaçov sıklıkla Lenin vurgusu yapmaktaydı: "Nitekim dürüstçe söylemek gerekirse, Kongre Leninist bir ruh içinde yapılmış, halka ve devrime tam bir sorumluluk duygusu ile simgelenmişti." Gorbaçov, *Perestroika: Ülkemiz ve Dünya için Yeni Düşünce*, ss. 276-77.

Gorbaçov'un bu girişimleri sosyalizmden çekilmek olarak görüldü ve yoğun şekilde eleştirildi. Gorbaçov ise bu hamlelerin gerekçesi olarak "Sovyet sosyalizmini demokratikleştirme" ve Ekim Devrimi'nin vaatlerini yerine getirme zorunluluğunu gösterdi.

Demokratikleşme, başlangıçta bir amaç veya hedef değil, ekonomik reformu sürdürmenin bir aracıydı. Gorbaçov'un yönetiminin ilk yıllarında ekonomik reform birincil öneme sahipti. Gorbaçov, genel sekreter olmadan önce bile, ekonominin sağlığı konusunda politbürodaki meslektaşlarının çoğundan daha eleştirel bir görüş geliştirmişti.¹⁵⁶ Demokratikleşme, adeta elitler arası bir rekabetin aracı haline gelmişti. Mevcut yönetim demokratikleşme reformları ile içinde bulunduğu ekonomik krizden kurtulmak isterken, yönetimi ele geçirmek isteyenler de amaçlarını gerçekleştirmek için demokrasiye sarılır olmuşlardı.

Demokratikleşme reformları da tıpkı *Glasnost* gibi kısa sürede Gorbaçov'u hedef alan araçlar haline geldiler. Çünkü Gorbaçov, iktidarını politbüro elitleri ile sürdürüyordu. 1990'da partinin rolünü ortadan kaldırdığında arkasındaki politik desteği de kaybetmiş oldu. Bunun sonucu olarak en önemli muhalifi Boris Yeltsin güç kazanmaya başladı. Gorbaçov'un sosyalizmi reformlarla düzenleme planından yüz çeviren elitler hızla Yeltsin'in önderliğindeki kapitalizm yanlısı koalisyona yaklaşmaya başladılar.¹⁵⁷

Sovyet elitlerinin taraf değiştirmesinde en önemli etken kapitalizmin getirdiği mülkiyet hakkı, servet biriktirme imkânı ve bu servetin aile üyelerine devrinin mümkün olmasıydı. Oysaki sosyalist düzende bu elitler, yöneticileri olsalar da büyük işletmelerin kârlarından pay almıyorlar, kazandıkları ücret kapitalist düzendeki emsallerine kıyasla oldukça düşük olduğu için servet biriktirme imkânı bulamıyorlardı. 1980'lerde büyük

¹⁵⁶ McFaul, *Russia's Unfinished Revolution: Political Change from Gorbachev to Putin*, s. 40.

¹⁵⁷ Kotz ve Weir, *Gorbaçov'dan Putin'e Rusya'nın Yolu: Sovyet Sisteminin Çöküşü ve Yeni Rusya*, ss. 166-68.

Sovyet işletmelerinden birinin yöneticisi o fabrikada çalışan işçiden yalnızca dört kat fazla maaş alabiliyordu.¹⁵⁸

1980'lerin sonunda perestroyka iş dünyası için yeni fırsatlar yaratmaya başladığında *Komsomol* (Sovyet gençlik örgütü) kapitalist girişimler için ideal çıkış noktası haline gelmişti. 1990'larda ortaya çıkacak zengin iş adamlarının çoğu, bu dönemdeki fırsatları, Sovyet bürokrasisindeki avantajlı pozisyonlarının yardımıyla değerlendirmiş kişilerdi. *Nomenklatura* artık eski şekilde hükmedemezdi, ancak yeniyi yönetmeyi çabucak öğrendi. Yönetici çevreler, değişen koşullarda konumlarını korumak ve güçlendirmek için yeni bir iktidar modeli ve yeni bir mülkiyet yapısı oluşturmak zorunda kaldılar. *Nomenklatura* burjuvalaştı. Yeni insanları saflarına dahil ederek kendini dönüştürdü. Kagarlitski'ye göre yeni seçkinler atalarından bile daha asalaktı. Ülkenin kalkınmasını sağlayamadılar ve bunu yapmakla ilgilenmediler.¹⁵⁹ Ekonomik reformlar, özel sektörü yasal hale getirdiğinde, Sovyet döneminde çeşitli illegal işler yürüten bu seçkin grup, zengin iş adamları haline geldiler.

Perestroyka'nın ardından 1992'de başlayan şok terapi politikasının da en önemli aşamalarından biri devlet işletmelerinin özelleştirilmesiydi. Özelleştirme politikası, önemli işletmelerin yöneticileri olan Sovyet elitlerinin kapitalist iş adamlarına dönüşmesine olanak sağladı. Sovyet işletmelerinin yöneticisi olan bu iş adamları, devletten elde ettikleri fonlar ile çok sayıda kooperatif ve firma kurdular.¹⁶⁰ 1993'te özel işletmeleri olan iş adamlarının yaklaşık %68'i daha önce devlet işletmelerinde yönetici olanlardı.¹⁶¹ Sovyet elitlerinin etkinliği ekonomi ile de sınırlı kalmadı. Sonraki

¹⁵⁸ A.g.e., ss. 173-74.

¹⁵⁹ Kagarlitsky, *Russia under Yeltsin and Putin*, s. 93.

¹⁶⁰ A.g.e., s. 92.

¹⁶¹ Kotz ve Weir, *Gorbaçov'dan Putin'e Rusya'nın Yolu: Sovyet Sisteminin Çöküşü ve Yeni Rusya*, s. 181.

dönemlerde Yeltsin'in yakın çevresinde yer alacak olan yöneticilerin de yaklaşık %75'i Sovyet bürokrasisinde ve SBKP'de yer almış elitlerden oluşuyordu.¹⁶²

Öte yandan Glasnost ve Demokratizatsiya, halkın memnuniyetsizliklerini açıktan dile getirmesi ve hükümeti protesto etmesi için uygun ortamı sağladı. İlki Temmuz 1989'da gerçekleşen ve ardından Mart-Nisan 1991'de tekrar görülen madenci grevleri bu hoşnutsuzlukların en açık şekilde gösterildiği eylemler oldu.¹⁶³ Madenciler, kötü barınma koşullarından, yetersiz kamu hizmetlerinden, maden bölgelerinde görülen şiddetli tüketim malları kıtlığından şikayetçiydiler. Temmuz 1989 grevi Batı Sibirya'da yer alan Kuzbass maden bölgesinde başladı. Kısa sürede diğer maden bölgelerine de yayılan grevlere yüz binlerce işçi katıldı.¹⁶⁴ Yukarıdan bir reform programı olan Perestroyka, 'aşağıdan bir devrime' dönüşmek üzereydi. Ekonomik talepleri karşılanan madenciler grevi bıraksalar da çok geçmeden Mart 1991'de yeni bir grev dalgası ortaya çıktı. Artık siyasi talepler dile getiriliyordu. Yeltsin'in 1 Mayıs 1991'de Rusya'daki madenlerin kontrolünün SSCB'den Rusya Cumhuriyeti'ne geçirileceğine dair açıklaması ile grevler sonlandı.

Toplumsal krizlere ek olarak siyaset sahnesinde de huzursuzluk artmaya başladı. 1991 seçimlerinde geniş yetkilerle devlet başkanı olan Yeltsin'e Parlamento, şok terapi örneğinde olduğu gibi kararnameler ile yürütme yetkisi vermişti. Fakat bu yetkileri anayasal olarak sınırlayabilecek bir kurum vardı: Halk Vekilleri Kongresi.¹⁶⁵ Halk Vekilleri Kongresi, anayasaya göre parlamentonun en büyük koluydu ve çoğu açıdan hükümetin üstünde bir konumda yer almaktaydı. Kongre'nin anayasayı değiştirme ve

¹⁶² A.g.e., s. 193.

¹⁶³ A.g.e., ss. 214-15.

¹⁶⁴ Judith B. Sedaitis, "Worker Activism: Politics at the Grass Roots", *Perestroika from Below: Social Movements in the Soviet Union*, ed. Judith B. Sedaitis, Jim Butterfield, San Francisco and Oxford: Routledge, 2019, s. 23.

¹⁶⁵ 1993 yılında yapılan anayasal değişiklikler ile Federal Meclis adını alacaktır. Federal Meclis'in iki kanadı bulunmaktadır: Federal Konsey ve Devlet Duması. Federal Konsey, federe birimler tarafından atanan ikişer temsilciden, Devlet Duması ise doğrudan halk tarafından seçilen 450 vekilden oluşmaktadır. Bkz. "Rusya Federasyonu'nun Siyasi Görünümü", *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı*, (21.01.2022), <https://www.mfa.gov.tr/rusya-siyasi-gorunumu.tr.mfa> (21.01.2022).

hatta cumhurbaşkanlığı makamını ortadan kaldırabilme ölçeğinde geniş yetkileri vardı. Yeltsin'e verilen yetkileri kısmen sınırlayabilirdi. Nitekim ekonomi politikaları konusunda Yeltsin ile Kongre arasında 1992 ortalarından itibaren çatışmalar başladı. Rusya siyasi yaşamında temelde 3 grup öne çıkmaktaydı. Yeltsin ve Gaydar yönetiminde demokratlar / radikal reformcular, aşamalı bir şekilde kapitalizme geçişi savunan merkeziler ve Kızıl-Kahve İttifakı olarak adlandırılan milliyetçiler ve komünistler. Yeltsin'e karşı Haziran 1992 gibi erken sayılabilecek bir dönemde örgütlenmeye başlayan muhalefetin ilk örneği ise Arkadi Volski liderliğindeki Yurttaşlar Birliği (*Grajdanski Sayuz*) oldu.¹⁶⁶

Yurttaşlar Birliği, Yeltsin ve Gaydar'ın radikal reformlar ile kapitalizme hızlı bir şekilde geçiş politikasına karşı çıkan merkezilerin oluşturduğu bir örgütlenmeydi. Orduya yakın ağır sanayi gruplarınca desteklenen bu hareket, sanayi için bütçeyi zorlayan devlet kredilerinin devam etmesini, enerji fiyatlarında kademeli bir artışı, dış borçlanmanın azaltılmasını, Rus varlıklarının yabancılara yok pahasına satışının durdurulmasını ve ekonominin bu ilkeler çerçevesinde yeniden yapılandırılması gerektiğini savunuyorlardı.¹⁶⁷ Şok terapi yerine devletin geçiş sürecinde güçlü bir şekilde rol aldığı, ekonomiyi dengede tuttuğu, dönüşüm sürecini yönettiği ve halkın refah düzeyini koruduğu aşamalı bir stratejiden yanaydılar. Esasında Volski'nin örgütlenmesi, eski ekonomik ayrıcalıklarını yeni piyasa koşullarında korumak isteyen Sovyet *Nomenklatura* üyelerinin çıkarlarını temsil ediyordu.¹⁶⁸ Bu çerçevede yukarıdaki önlemlere ek olarak SSCB döneminde uygulanan devlet siparişlerinin geri getirilmesi, büyük işletmelere devlet desteği verilmesi, özelleştirmelerin aşamalı bir şekilde yapılması, emekli ve düşük ücretlileri koruyacak önlemlerin alınması, sıkı para politikasının yerine ücret-fiyat kontrolünü sağlayan mekanizmaların geliştirilmesi

¹⁶⁶ Kagarlitski, *Bugünkü Rusya: Neoliberalizm, Otokrasi ve Restorasyon*, s. 166.

¹⁶⁷ Jack Snyder, "Nationalism and the Crisis of the Post-Soviet State", *Survival*, C. 35, S. 1 (1993), s. 15.

¹⁶⁸ McFaul, *Russia's Unfinished Revolution: Political Change from Gorbachev to Putin*, s. 166.

gerektiğini öne sürüyorlardı. Yani Yeltsin ve Gaydar ile hedef birliği bulunan bu grubun esas karşı çıktıkları yöntemdi. Hükümete yöntem olarak Çin'in stratejisini örnek gösteriyorlardı.¹⁶⁹

Şok terapisinin ağır etkilerinin görüldüğü 1992 ortalarına doğru Parlamento Başkanı Ruslan Hasbulatov da merkezcilere yaklaştı. Onları komünist ve milliyetçilerle bir araya getirdi ve böylece Yeltsin'in ekonomi politikalarında değişikliğe gitmesi için baskı yapmayı hedefledi. Bu baskı sonucunda Temmuz 1992'de Yeltsin, Sivil Birlik içinden üç merkezciye hükümette görev verdi. Vladimir Şumeyko ve Georgi Khiza başbakan yardımcısı oldular. Daha sonra, parlamentonun baskıları sonucu Gaydar yerine başbakan olarak görev alacak olan Viktor Çernomırdin de enerjiden sorumlu başbakan yardımcısı olarak hükümete dahil oldu. Şok terapiyi yoğun şekilde eleştiren merkezci muhalif Viktor Geraşenko ise Merkez Bankasının başına getirildi.¹⁷⁰ Ağır sanayiciler grubu olarak da bilinen Rus Sanayiciler ve Girişimciler Birliği'nin (RSGB) bu atamalarda etkisi olduğu bilinmekteydi. Yeltsin yönetimi kısa sürede radikal reformlardan bir geri dönüş görüntüsü vermişti.

1993 yılı RF siyasal yaşamında önemli bir dönüm noktasıdır. 1993 seçimlerinden sonra farklı etki grupları arasında güç mücadelesi başladı. Çernomırdin'in başını çektiği pragmatistler, Aleksandr Korjakov¹⁷¹, Oleg Soskovets¹⁷² ve Mikhail Barsukov ittifakıyla şekillenen Yeltsin'e sadıklar, Moskova Belediye Başkanı ve Yeltsin'in muhtemel rakibi olan Yuri Lujkov'un ekibi öne çıkan gruplardandı. Yeltsin

¹⁶⁹ Kotz ve Weir, *Gorbaçov'dan Putin'e Rusya'nın Yolu: Sovyet Sisteminin Çöküşü ve Yeni Rusya*, s. 303.

¹⁷⁰ Anders Aslund, *Russia's Capitalist Revolution: Why Market Reform Succeeded and Democracy Failed*, Washington D.C.: Peterson Institute for International Economics, 2007, s. 106.

¹⁷¹ Yeltsin'in on bir yıl boyunca korumalığını yapan eski bir KGB generali. 1991-96 arasında Başkanlık Güvenlik Servisi'ni yönetti. 1997 yılında yayınlanan "Boris Yeltsin: Şafaktan Alacakaranlığa" isimli biyografisinde o dönemde yayınlanmamış belgelere atıflar yapmakta, Yeltsin'e ilişkin özel detayları paylaşmaktadır. Ocak 1995'te yapılan bir araştırmaya göre Korjakov, Rusya'nın Yeltsin'den sonra en etkili ikinci ismidir. İlk sırada ise Başbakan Çernomırdin yer almaktadır. Bkz. Shevtsova, *Yeltsin's Russia: Myths and Reality*, s. 108.

¹⁷² 1993-96 arasında RF Hükümeti Birinci Başkan Yardımcılığı yapan ve Yeltsin'in 1996 Başkanlık seçimleri'nde kampanyasını yürüten devlet adamı.

ise bu gruplar arası rekabet sayesinde kendisine bir hareket alanı yaratmıştı.¹⁷³ RF'nin kuruluşundan itibaren devam eden fikirsel düzeydeki sistem tartışmaları¹⁷⁴ ise yerini fiziki çatışmalara bırakıyordu. Mart 1993'te Yeltsin'in olağanüstü hâl ilân etmesi, parlamento ile çatışmayı körükledi. Kısa sürede bir 'Anayasa Krizi'ne dönüşen anlaşmazlık, referandum ile yeni bir boyut kazandı.

Yeltsin'in halkı arkasına alarak parlamento karşısında pozisyonunu güçlendirmek amacıyla gerçekleştirdiği 25 Nisan Referandumu, ekonomi politikaları konusunda halkın bölünmüşlüğü gözler önüne sermişti. Yeltsin kazanmış gibi görünse de sonuçlar cumhurbaşkanına ve ekonomi politikalarına karşı güvensizliği açıkça ortaya koymuştu. Referandum halkın Yeltsin'e karşı muhalefeti desteklemediğini, fakat daha da önemlisi Yeltsin'e olan desteğin halkın yalnızca üçte birini kapsadığını göstermişti. Referandumda en geniş gruba "oy kullanmayanlar" oluşturmaktaydı.¹⁷⁵ Ortaya çıkan en net sonuç halkın ne hükümete ne de muhalefete tam anlamıyla güvendiği idi. Üstelik Rusya, Yeltsin'in hasta olduğu ve başkanlık görevlerini yerine getiremeyecek durumda olduğu söylentileri ile çalkalanıyordu. İki yıl önce aynı söylentiler Gorbaçov için çıktığında halkın büyük kesimi bunun doğru olmadığını biliyordu. Fakat Yeltsin hakkında çıkan dedikodular Batı medyasında da yer bulmaya başlamıştı.¹⁷⁶

Referandum sonrasında da devam eden Yeltsin ile parlamento arasındaki anlaşmazlıklar, 21 Eylül 1993'te Yeltsin'in parlamentoyu feshetmesine kadar devam

¹⁷³ Shevtsova, *Yeltsin's Russia: Myths and Reality*, s. 107.

¹⁷⁴ SSCB'nin dağılması sonrasında RF'nin politik sisteminin nasıl dizayn edileceği konusunda temelde iki tartışma vardı. İlk olarak RF, politik tercihini demokrasiden mi yoksa diktatörlükten yana mı yapacaktı. Yeltsin'in piyasa ekonomisine geçiş konusundaki keskin tercihi (her ne kadar demokrasi uluslararası sistemde bir kabul görme aracı olarak benimsense de) bu sorunun kısa sürede yanıt bulmasına olanak sağlamış gibi görünüyordu. İkinci ve daha sert geçen tartışma ise RF'nin yönetim şeklinin başkanlık sistemi mi yoksa parlamenter sistem mi olacaktı. Yeltsin'in tüm gücü kendinde toplama isteğine karşı parlamentoda RF'nin kuruluşundan itibaren başlayan ve giderek artan güçlü bir direniş vardı. Bkz. McFaul, *Russia's Unfinished Revolution: Political Change from Gorbachev to Putin*, s. 167.

¹⁷⁵ Kagarlitski, *Bugünkü Rusya: Neoliberalizm, Otokrasi ve Restorasyon*, s. 161.

¹⁷⁶ Söylentiler giderek artarken ve neredeyse yaşanan tüm önemli gelişmeler sırasında Yeltsin'in Moskova dışında tatilde olması, basında kendisine "Mr.Nowhere" (Bay Hiçbir Yerde) lakabının takılmasına sebep oldu. Bkz. Shevtsova, *Yeltsin's Russia: Myths and Reality*, ss. 79-80.

etti. Buna karşılık vekiller Yeltsin'i anayasayı ihlâl ettiği gerekçesiyle görevden aldıklarını açıkladılar ve yardımcısı Aleksandr Rutskoy'u yeni devlet başkanı yapan bir oylama gerçekleştirdiler. 4 Ekim'de ise, Yeltsin'in emriyle tanklar binayı terk etmeyen vekilleri ele geçirmek amacıyla parlamentonun bulunduğu Beyaz Ev'e ateş açıyordu. İki yıl önce Ağustos 1991'de Gorbaçov'a yapılan darbe girişiminde tankların üzerine çıkan 'demokrasi kahramanı' Yeltsin, iki yıl sonra direnişi gerçekleştirdiği Beyaz Ev'e ateş emri vermişti. RF'nin demokratikleşmedeki 'rol modeli' Batı'dan ise bu operasyona bir itiraz gelmemişti. Aksine Clinton yönetimi ve Batılı hükümetler Yeltsin'i desteklemişlerdi.

25 Aralık 1993'te yürürlüğe giren RF anayasası, hükümetin ve devlet başkanının parlamento karşısındaki pozisyonunu oldukça güçlendirdi. Örneğin, anayasanın 117. maddesine göre parlamento (Devlet Duması) üç ay içinde hükümete yönelik iki kez güvensizlik oyu verirse, devlet başkanının hükümetin istifasını talep etme veya parlamentoyu dağıtma yetkisi bulunmaktaydı.¹⁷⁷ Beyaz Ev'in bombalanması sonrasında kabul edilen anayasa ile Rusya'da politik sistem, 'güçlü başkanlık' sistemine dönüştü.¹⁷⁸ Yeltsin'in müdahaleleri yalnızca başkentteki muhalefeti bastırmakla kalmadı, aynı zamanda federe birimlerdeki yöneticiler de Kremlin'in iç siyasetlerine müdahale etmemesi koşuluyla, merkezî yönetimle anlaşmazlıklardan kaçınmayı tercih ettiler.¹⁷⁹ Yeltsin rejimi kurumsallaşma dönemine girmişti.¹⁸⁰ Gazprom'un özelleştirilmesi sürecinde zenginleşen bir Sovyet eliti olan Başbakan Viktor Çernomırdin'in 20 Ocak 1994'te yaptığı "piyasa romantizmi artık bitmiştir"

¹⁷⁷ "Глава 6. Правительство Российской Федерации", *Конституция Российской Федерации*, 25.12.1993, s. 6, <http://www.constitution.ru/10003000/10003000-8.htm> (21.01.2022).

¹⁷⁸ Kagarlitski, *Bugünkü Rusya: Neoliberalizm, Otokrasi ve Restorasyon*, s. 198; Michael McFaul, "Russia's Road to Autocracy", *Journal of Democracy*, C. 32, S. 4 (2021), s. 16.

¹⁷⁹ Kagarlitski, *Russia under Yeltsin and Putin*, s. 91.

¹⁸⁰ Kagarlitski, *Bugünkü Rusya: Neoliberalizm, Otokrasi ve Restorasyon*, s. 197.

açıklaması¹⁸¹ RF siyasetindeki değişimi açıkça göstermekteydi. Çernomirdin ve etrafındaki pragmatist grup, radikal reformcuların aksine piyasa ekonomisine kontrollü geçişi savunuyorlardı.¹⁸²

Otoriter yönetimler, iç ve dış düşmanlara karşı sürekli bir savaş yürütme gerekliliğine vurgu yaparlar. Bu durum otoriter yönetimlerin doğasında vardır ve varoluşlarının en önemli unsurudur.¹⁸³ Bu dönemde Yeltsin'in güçlü başkanlık rejimine karşı olan iç düşmanların başında Çeçenler geliyordu. Çeçenler SSCB'nin dağılma sürecindeki güç boşluğundan istifade ederek 15 Ekim 1991'de Sovyet eski generali Cahar Dudayev'in liderliğinde bağımsızlıklarını ilân etmişlerdi. Kremlin tarafından bu bağımsızlık tanınmadığı gibi bölgede geniş çaplı bir sıkıyönetim ilân edildi. Yeltsin'in Çeçenya'ya gönderdiği özel birliklerin, Çeçen kuvvetler tarafından kuşatılıp silahlarının alınması, hükümet ve Rus halkı açısından utanç verici bir gelişmeydi. Kasım 1991'de başlayan Çeçenya ablukası ve bölgeden Rus göçleri ile birlikte, özellikle petro-kimya alanındaki mühendis ve uzmanları kaybeden Çeçenya'da ekonomik sorunlar artıyordu. Sorunlar arttıkça Dudayev'e yönelik muhalefet de güçlenmeye başlamıştı. Çeçen muhalifler hem 1991 hem de yaklaşan 1994 Rus müdahalelerinde Dudayev'in arkasında birleşmişlerdi. Fakat bu Dudayev'e olan bağlılıklarından çok bağımsızlık isteklerinden kaynaklanmaktaydı.¹⁸⁴ 1992 boyunca yurtdışı gezileri yapan Dudayev, Batı'dan ve Türkiye dahil birçok Müslüman devletten beklediği yardımı göremedi. Moskova'ya karşı savaşında Çeçenlere yardım eden iki grup vardı: Ortadoğulu köktendinci gruplar ve Rusya'da da etkin konumda olan Çeçen mafyası.¹⁸⁵ Bu grupların destekleriyle Çeçenler görece bir istikrarı 1994 sonlarına kadar sürdürebildiler.

¹⁸¹ Andrew Higgins, "Russian PM Hints at Wage and Price Freeze", *Independent*, 25.01.1994, <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/russian-pm-hints-at-wage-and-price-freeze-1402373.html>. (18.02.2022).

¹⁸² Shevtsova, *Yeltsin's Russia: Myths and Reality*, s. 81.

¹⁸³ Kagarlitski, *Bugünkü Rusya: Neoliberalizm, Otokrasi ve Restorasyon*, s. 226.

¹⁸⁴ Tracey C. German, *Russia's Chechen War*, London and New York: RoutledgeCurzon, 2003, s. 76.

¹⁸⁵ Mesut Uyar, "Çeçenistan: Siyasi ve Askerî Kısırdöngü", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, C. 14, S. 28 (2018), ss. 289-90.

Kremlin'in en büyük korkusu ise 'Çeçen bağımsızlık virüsünün' diğer federal birimlere yayılması ihtimaliydi. Her ne kadar Kuzey Kafkasya'nın diğer halkları Dudayev'i takip etmese de Yeltsin yönetimi Çeçenlerin başlattığı hareketin bir 'domino etkisi' yaratmasının önüne geçmek için askeri müdahalenin kaçınılmaz olduğuna karar verdi ve 11 Aralık 1994'te bu kararı uygulamaya geçirerek Birinci Çeçenya Savaşı'nı başlattı.¹⁸⁶ 1995 Duma seçimleri öncesi başlayan savaş, Kagarlitski'nin deyiimiyle "küçük zafer getirici bir savaş"tı ve iktidarın seçim öncesi reytingini yükseltmeyi hedefliyordu.¹⁸⁷ Süreç Kremlin'in istediği gibi yürütülemese de sonuç Yeltsin rejiminin güçlenmesine yardım etmişti.

Haziran 1994'te Piyatigorsk şehrindeki Mineralniye Vodi havaalanı yakınında bir otobüste 8'i çocuk 36 kişi, silahlı Çeçen gruplar tarafından esir alındı. Bir sene sonra Haziran 1995'te Şamil Basayev liderliğinde bir grup, Budyanovsk şehrinde bir hastanedeki iki bin kişiyi rehin aldı. Rus komandolarının yaptığı operasyon başarısız oldu ve 100'den fazla insan öldü. Bu ve benzeri gelişmeler Rus medyasında Çeçen karşıtı bir histeri patlaması yarattı.¹⁸⁸ Çeçen kelimesi 'terörist' ile eş tutulur olmuştu. Böylece RF, Çeçenya Savaşı'na uluslararası destek de bulabilmeyi umuyordu.

Kremlin, medya üzerinden Çeçen karşıtı kampanyayı körüklese ve bunun üzerinden politik kazanç elde etmeye çalışsa da gerçek olan Rus ordusu açısından ağır bir hezimetti. Birinci Çeçenya Savaşı'nı, ordunun sahada yaşadığı bu ağır hezimet durdurdu. Silah altında bir buçuk milyondan fazla asker vardı. Fakat Rus Genelkurmayı Yugosl'da 25.000'den fazla askeri aynı anda toplayamamıştı. Grozni'ye ağır bombardıman uygulayan ve şehre giren Rus birlikleri gerilla savaşı yapan Çeçenlerle karşılaştılar. Çeçenler şehirden çıkıp dağlık bölgelerde konuşlandılar ve buralardan Rus birliklerinin beklemedikleri anda saldırılar gerçekleştirdiler. Rus düzenli birliklerine

¹⁸⁶ German, *Russia's Chechen War*, s. 113.

¹⁸⁷ Kagarlitski, *Bugünkü Rusya: Neoliberalizm, Otokrasi ve Restorasyon*, ss. 221-22.

¹⁸⁸ German, *Russia's Chechen War*, s. 103.

karşı gerilla savaşı yürüten Çeçen savaşçılar, bölgenin coğrafi yapısına hâkim olmalarının da verdiği avantajla Rus ordusunun ağır zayıat vermesine neden oldular. Birliklerin savaşma kabiliyetleri oldukça düşüktü, askerler eğitimsiz ve moralsiz durumdaydı, sevk ve idarede ciddi sorunlar yaşanıyordu. Tedarik sorunları öyle boyutlara varmıştı ki Rus ordusundaki düşük rütbeli subaylar yerel pazarlarda Çeçen halka yiyecek karşılığında askeri teçhizat satmaya başlamışlardı.¹⁸⁹ Tüm bu olumsuzluklara üst düzey askeri yetkililerin yolsuzlukları da eklenince, Çeçenya Savaşı Yeltsin yönetimi için kazanılması imkânsız bir mücadeleye dönüştü.

Rus ordusunun en önemli ve nadir başarısı ise Nisan 1996'da Çeçen lider Cahar Dudayev'i öldürmek oldu. Kısa süreli bir başarı gibi görünen bu gelişme bir süre sonra Çeçen gruplar içinde radikallerin/köktendincilerin kontrolü ele almasına yol açtı. Dudayev'den sonra cumhurbaşkanı olan Zelimhan Yandarbiyev, rakibi Aslan Maşadov tarafından Vahabizm felsefesini ithal etmek ve İslami aşırılıkçı gruplarla işbirliği yapmakla suçlanıyordu.¹⁹⁰

1996 Başkanlık Seçimi öncesinde Çeçenya Krizi'ni sona erdireceğini duyuran Yeltsin son kartını da oynayarak Dudayev'in ölümü sonrası halefi olarak görülen Yandarbiyev'i ateşkes görüşmelerine davet etti. Ordunun ve yakın çevresinin Yeltsin ile aynı fikirde olmadığı açıktı.¹⁹¹ Ateşkes fiiliyatta hayata geçemese de anketlerde her geçen gün oy kaybeden ve rakibi Gennadi Züganov'dan geriye düşen Yeltsin için Çeçenya'da çatışmayı en azından seçime kadar durdurmak önemli bir başarı olacaktı.

27 Mayıs 1996'da Moskova'da yapılan ateşkes görüşmelerinde Çeçenya tarafını temsil eden Cumhurbaşkanı Zelimhan Yandarbiyev, Yeltsin'in masanın başında oturmasına karşı çıktı, yalnızca tarafların eşit birer aktör olarak kabul edildiği ve karşılıklı oturduğu bir müzakere masasında yer alabileceğini belirtti. Yeltsin bir süre

¹⁸⁹ Kagarlitski, *Bugünkü Rusya: Neoliberalizm, Otokrasi ve Restorasyon*, ss. 227-28.

¹⁹⁰ Emil Souleimanov, "Chechnya, Wahhabism and The Invasion Of Dagestan", *Middle East Review of International Affairs*, C. 9, S. 4 (2005), s.56.

¹⁹¹ Shevtsova, *Yeltsin's Russia: Myths and Reality*, ss. 180-82.

buna karşı çıksa da sonunda Yandarbiyev ile karşılıklı oturmak zorunda kaldı ve bu anlar basına da yansıdı.¹⁹² Çeçenlerin eşit devlet muamelesi görmek için ateşkesi dahi riske attığı ve Yeltsin'in çaresizce boyun eğdiği bu durum, RF'nin süreci gerek askeri gerekse de politik olarak ne kadar başarısız yürüttüğünün en çarpıcı örneği oldu. Ağustos 1996'da Maşadov, Rusların elindeki Grozni'yi geri alıp Rus ordusuna ait federal kuvvetleri kuşattı. Ruslar için yapılacak tek şey bir "teslim anlaşması" imzalamaktı. 31 Ağustos 1996'da RF adına General Aleksandr Lebed¹⁹³ ve Çeçen İçkerya Cumhuriyeti adına General Aslan Maşadov arasında imzalanan Hasavyurt Antlaşması bu teslim olmanın şartlarını düzenliyordu.¹⁹⁴

Çeçenya Savaşı'nda kamuoyuna açıkça yansıyan başarısızlık sonucunda, 1993-96 arasında Rus siyasal yaşamında Rusya Federasyonu Komünist Partisi'nin (RFKP) etkisi gözle görülür şekilde artmıştı. Bu durum RF'de merkeziliğin yükseldiği, sosyal demokrasinin gerekliliğine ilişkin tartışmaların çoğaldığı bir ortamın oluşmasına neden oldu. Sosyal demokrasi tartışmaları, Yeltsin'in en önemli rakibi olarak görülen RFKP lideri Züganov'un da popüleritesini arttırdı. Nisan 1996'da yapılan bir araştırmaya göre Rus halkının %51'i Çeçenya'dan Rus birliklerinin koşulsuz şekilde geri çekilmesi gerektiğini düşünüyordu. 'Zafere kadar' savaşılmaması gerektiğine inanların oranı yalnızca %14'tü.¹⁹⁵

Duma'daki 450 üyenin belirlendiği 17 Aralık 1995'te gerçekleştirilen parlamento seçimleri, halkın Yeltsin rejimine olan güvensizliğini göstermesi açısından son derece önemlidir. Yeltsin'in çevresi seçimler için iki yeni parti oluşturulmasını

¹⁹² Görüşmenin video kaydı için Bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=cz4itrkufMA> (21.03.2022).

¹⁹³ Lebed, 1992-1993 arası Moldova'daki 14. Ordu'nun komutanlığını yapmış, Moldova-Transdinyester arasındaki savaşı sona erdiren general olarak bilinmektedir. Yeltsin rejimine "demokratik" yöntemleri nedeniyle karşı olan Lebed, ordunun güçlendirilmesinin RF'nin ulusal çıkarlarının korunması için tek yol olduğunu düşünmektedir. Rus ordusunda bir idol haline gelen Lebed, 1994 yazından itibaren siyasete atılmıştır. Bkz. Vladimir Shlapentokh, "The Enfeebled Army: A Key Player in Moscow's Current Political Crisis", *European Security*, C. 4, S. 3 (1995), ss. 428-30.

¹⁹⁴ Shevtsova, *Yeltsin's Russia: Myths and Reality*, s. 198.

¹⁹⁵ Brudny, "In Pursuit Of The Russian Presidency: Why And How Yeltsin Won The 1996 Presidential Election", s. 257.

savunuyordu. Bu çerçevede sağ kanadı temsilen Başbakan Viktor Çernomırdin liderliğinde *Evimiz Rusya (Naş Dom Rassiya)* ve Duma sözcüsü İvan Ribkin önderliğinde sol kanadı oluşturan bir blok kuruldu. *Rusya'nın Seçimi (Vıbor Rassii)* lideri Yegor Gaydar ise gözden düşmüştü. Seçime *Rusya'nın Demokratik Seçimi (Demokratiçeski Vıbor Rassii)* adlı yeni bir parti kurarak dahil oldu.

Yeltsin'in desteğiyle kurulan Ivan Ribkin'in bloğu, topladığı %1,1 oy oranı ile ağır yenilgi almış, Başbakan Çernomırdin'in hareketi ise %5 olan seçim barajını zorlukla geçebilmişti.¹⁹⁶ Eski başbakan ve reformist Gaydar'ın partisi Rusya'nın Demokratik Seçimi'nin liderlik ettiği Demokratlar Birliği ise yalnızca %3,8 oy alabilmiş ve baraj altında kalmıştı. Seçimin galibi ise %22,30 oy alarak Devlet Duması'nda çoğunluğu kazanan RFKP oldu.¹⁹⁷ Züganov ve diğer komünistler, milliyetçi söylemleri ve sosyal demokrasi vaatleri ile halk nezdinde popülaritelerini arttırdılar, SSCB sonrası dönemde kazandıkları ideolojik esneklik ile 'piyasa ekonomisine eklemlenmiş demokrasiye' tehdit olmadıklarını Batılı devletlere gösterdiler.¹⁹⁸

1995 seçimlerinde barajı geçebilen dört partinin (RFKP, LDPR,¹⁹⁹ Yablaka²⁰⁰ ve Evimiz Rusya) toplam oy oranı %50'yi zorlukla geçmekteydi. Yeltsin ve hükümetinin halk tarafından desteklenmediği açıkça görülmekte ve fakat onlarla rekabet edebilecek bir siyasi oluşumun da varlığından söz edilememekteydi. Komünistler, seçimden ilk parti olarak çıksalar da Yeltsin'in kurduğu 'güçlü başkanlık' sisteminde Duma'nın

¹⁹⁶ Kagarlitski, *Bugünkü Rusya: Neoliberalizm, Otokrasi ve Restorasyon*, s. 220.

¹⁹⁷ Oyların dörtte birini dahi alamayan RFKP'nin çoğunluğu kazanması Yeltsin hükümetinin çıkardığı yeni seçim yasasının bir sonucuydu.

¹⁹⁸ Shevtsova, *Yeltsin's Russia: Myths and Reality*, s. 135.

¹⁹⁹ Yahudi asıllı Rus siyasetçi Vladimir Jirinovski tarafından 18 Nisan 1992'de kurulan milliyetçi siyasi parti. Bkz. Henry Hale, "Yabloko and the Challenge of Building a Liberal Party in Russia", *Europe-Asia Studies*, C. 56, S. 7 (2004), s. 999.

²⁰⁰ Rus ekonomist ve siyasetçi Grigory Yavlinski tarafından 16 Ekim 1993'te kurulan liberal görüşlü siyasi parti. "About Us", *Yabloko*, 16.09.2022, <https://eng.yabloko.ru/> (16.09.2022).

etkisi oldukça sınırlanmıştı.²⁰¹ Bu nedenle komünistlerin ve adayları Züganov'un hedefi 1996 Başkanlık Seçimleri'ni kazanmaktı.

1996 Seçimleri öncesinde kamuoyu yoklamaları Başkan Yeltsin'i Komünist Parti lideri Gennady Züganov karşısında pek de şanslı görmüyorlardı.²⁰² Eylül 1991'de %81 seviyesinde olan halk desteği seçimden altı ay önce tek haneli rakamlara düşmüştü.²⁰³ Siyasi çoğulculuk ortadan kalkmış, kitle iletişim araçlarını kontrol eden oligarklar Yeltsin'e verdikleri destek ile güçlü başkanlık rejiminin temelini atmışlardı. Bu dönemi başlatan ise 1996 seçimleri ile Yeltsin'in tekrar devlet başkanı seçilmesi oldu.

Seçim sürecinde Yeltsin güvenilebileceği bir siyasi tabandan yoksundu. Halefi olarak görülen Yegor Gaydar'ın Demokratik Rusya'sı Aralık 1995 seçimlerinde ağır bir hezimet yaşamış ve kargaşa içindeydi. Üstelik demokratlar, Çeçenya'daki savaşa karşı çıkıyor ve giderek otoriterleşen Yeltsin'in yeniden adaylığını desteklemiyorlardı. 1995 seçimlerinden hemen önce kurulan Başbakan Çernomırdin'in Evimiz Rusya'sı ise tam anlamıyla örgütlenememiş durumdaydı. Buna karşılık Yeltsin'in rakibi Züganov, SSCB'den devraldığı Komünist Parti'nin (RFKP) ülke çapında örgütlenmiş ve yüksek disiplinli yarım milyona yakın üyesiyle oldukça avantajlı bir konumda görünüyordu. Üstelik sadık çekirdek seçmen konusunda da komünistler rakiplerine göre çok daha güçlüydüler.²⁰⁴

Mart ayı sonunda Yeltsin anketlerde, rakibinin %10 gerisinde görünüyordu.²⁰⁵ Yeltsin'in önünde iki seçenek vardı: Ya seçimi iptal edip, parlamentoyu feshedecek (yakın çevresi tarafından bu şiddetle tavsiye ediliyordu) ya da seçim kampanyasında değişikliğe gidecekti. Yeltsin ikinci seçeneği yeğledi ve kampaya yöneticisi olan

²⁰¹ Kagarlitski, *Bugünkü Rusya: Neoliberalizm, Otokrasi ve Restorasyon*, s. 221.

²⁰² Shevtsova, *Yeltsin's Russia: Myths and Reality*, s. 156.

²⁰³ Brudny, "In Pursuit Of The Russian Presidency: Why And How Yeltsin Won The 1996 Presidential Election", s. 255.

²⁰⁴ A.g.e., ss. 257-58.

²⁰⁵ Shevtsova, *Yeltsin's Russia: Myths and Reality*, s. 156.

Soskovets'i görevden alıp yerine daha önce özelleştirme süreçlerini yöneten Anatoli Çubais'i getirdi.²⁰⁶ Bu hem Yeltsin'in kampanya sürecini hem de seçimin sonucunu doğrudan etkileyecek hamleydi. Yeltsin, Çubais'i göreve getirerek bir anlamda finans sektörünün ve medya baronlarının desteğine de karşılık vermiş oluyordu. Çubais, hem Yeltsin'e sadakati, hem güçlü yönetim yeteneklerine sahip bir bürokrat olması, hem de özelleştirme süreçlerindeki rolü dolayısıyla halk nezdindeki düşük popülaritesi ile Yeltsin'le rekabet edemeyecek ideal bir profildi.²⁰⁷

Yeltsin, hiç olmadığı kadar çok televizyon programlarına katılarak, gecikmiş çalışan ve emekli maaşlarının ödeneceği, hiperenflasyon sonucu insanların kaybettikleri tasarrufları yeniden kazanmaları için önlemler alınacağı, yerli üreticileri destekleyecek koruma önlemlerinin getirileceği, eğitim ve kültür alanında çalışanlara destekler verileceği gibi çoğunluğun şüpheyile yaklaştığı vaatlerde bulundu.²⁰⁸ Radikal reform yanlısı ve Batıcı Çubais ise komünizm karşıtı bir söylemle ön plana çıktı, sıklıkla eski 'karanlık' Sovyet dönemlerinin hatırlatıldığı bir kampanya süreci yürüttü. Seçim yaklaşırken devlet televizyon kanallarında, sıklıkla komünist dönemin 'korkunç anılarına' dair belgeseller ve filmler yayınlandı. İlk tur seçimlerinden bir gece önce de 1994 Rus-Fransız ortak yapımı olan ve Stalin döneminde Komünist Parti'nin infazlarını konu alan "Güneş Yanığı" (Utomlonnyye Solntsem) filmi yayınlandı.²⁰⁹ RFKP, Rusya'yı Stalinizmin karanlık günlerine geri götürmeyi hedefleyen aşırılıkçı bir parti gibi tanıtılıyordu.

Yeltsin'in seçim kampanyasının temel hedef kitlesini, kapitalist ekonomik dönüşüm sürecinin meyvelerini yiyen yeni girişimci elit oluşturuyordu. Bu grup hem kampanya için gerekli finansal desteği sağlayacak hem de oy toplayacaktı. Buna ek

²⁰⁶ Brudny, "In Pursuit Of The Russian Presidency: Why And How Yeltsin Won The 1996 Presidential Election", s. 259.

²⁰⁷ Shevtsova, *Yeltsin's Russia: Myths and Reality*, s. 194.

²⁰⁸ A.g.e., ss. 176-77.

²⁰⁹ Brudny, "In Pursuit Of The Russian Presidency: Why And How Yeltsin Won The 1996 Presidential Election", s. 260.

olarak ekonomik reformlardan en fazla yararlanan büyük şehirlerin sakinleri, teknik alanda ve sanatta uzmanlaşmış entelektüeller ve genç seçmenler potansiyel destekçiler olarak görülüyordu. Züganov ise Yeltsin'in tam zıttı olarak ekonomik reformlardan olumsuz etkilenen ve daha çok kırsal kesimde yaşayan orta yaş ve üzeri seçmen kitlesine yönelmişti.²¹⁰ RFKP, federe birimlere yayılan örgütlenme ağının avantajıyla Yeltsin rejiminin yoksullaştırdığı seçmenlere ulaşmayı hedefliyordu.

Yeltsin, SSCB dönemini hatırlamayan ya da SSCB'nin son dönemlerinde dünyaya gelip komünizmi yoksulluk ve kaos ile hatırlayan genç kuşaklara, yeni oylara yönelmişti. Ekonomik reform programlarının genç kesime daha fazla özgürlük, daha fazla refah getireceği söylemini öne çıkardığı seçim kampanyası sürecinde üniversite öğrencilerinin burslarına zam yaptı. Gençleri sandığa çekmek için başlatılan "Oy ver ya da kaybet!" kampanyası çerçevesinde 21 adet rock konseri düzenlendi.²¹¹

Yeltsin'in en büyük avantajı SSCB sonrası devlet mülkiyetlerinin yeniden dağıtımı sürecinde güçlenen ve kısa sürede birbirleri ile çatışma içine giren oligarkların, Züganov'un galibiyeti ile servetlerini kaybetme korkusuna kapılmış olmalarıydı.²¹² Bu durum oligarkların birbirleri ile mücadelelerini bir kenara bırakıp Yeltsin'in 'zaferi' için bir araya gelmelerine²¹³ sebep oldu.²¹⁴ Yeltsin'in siyasi ve sosyal ittifaklar kurma konusundaki benzersiz yeteneği ve kampanya stratejisi de seçim sonuçlarını etkiledi.

Yeltsin'in yukarıda bahsedilen sosyal ittifaklarının yanında en önemli avantajı, devlet gücünü elinde bulundurmasıydı. Nisan ortasında *Rossiyskaya Gazeta*'ya yaptığı

²¹⁰ A.g.e., s. 258.

²¹¹ A.g.e., s. 263.

²¹² McFaul, "Russia's Road to Autocracy", s. 18.

²¹³ Bu birleşmeye, Rus Çarlığı'nı 17. yüzyılda bir süreliğine idare eden Yedi Boyarlar'a (Semiboyarişna) atıfla "Yedi Bankacılar" (Semibankirişna) adı verildi. Ön planda Yeltsin bulunsa da esas kontrolün ülkenin önde gelen finans kurumlarını elinde tutan oligarklarda olduğu iddia ediliyordu. Zamanla devlet kadrolarında resmi görevler de elde eden bu oligarklar; Boris Berezovski, Mihail Hodorkovski, Mihail Fridman, Pyotr Aven, Vladimir Guzinski, Vladimir Potanin ve Alexander Smolenski idi. "Russia Bows to the 'Rule of the Seven Bankers'", *The Irish Times*, 29.08.1998, <https://www.irishtimes.com/culture/russia-bows-to-the-rule-of-the-seven-bankers-1.187734>. (21.01.2022)

²¹⁴ Sakwa, *Russian Politics and Society*, s. 30; Shevtsova, *Yeltsin's Russia: Myths and Reality*, s. 218.

açıklamada: “Şimdi ihtiyaç duyulan şey, insanların boş cüzdanlarını unutması” diyordu. 1 Mayıs’tan geçerli olmak üzere asgari emekli maaşlarını iki katına çıkardı. 1992’deki hiperenflasyon sonucu tasarruflarını kaybedenler için tazminat ödenmesini emreden bir kararname imzaladı. Bu kapsamda seçimin ilk turundan altı gün önce, 10 Haziran’da 80 yaş üstü kişilere ilk ödemeler yapıldı. Tasarruf tazminatları başladıktan sonra yapılan anketlerde, yaşlı seçmenlerin Yeltsin’e yöneldiği açıkça görülüyordu.²¹⁵ Bu da Züganov’un temel seçmen kitlesi olan orta yaş üstü, Sovyet dönemini görmüş, refah düzeyinin düşmesinden şikayetçi, eğitim düzeyi düşük, sayısı görece fazla olan grubun ele geçirilmesi demekti.

RFKP’nin doğası gereği geleneksel, katı bir kampanya yürütmesi, Züganov’un siyasi inançları ve seçim kampanyası için seçilen strateji de Yeltsin’e yardım etmişti.²¹⁶ Züganov’un en önemli hatalarından biri 1995 Duma Seçimleri’ni dikkate alarak yanlış hesap yapmasıydı. Züganov, ulusalcı oyların son kertede Yeltsin ile kendisi arasında kaldığında komünist-karşıtı propogandadan etkilenmeyeceğini düşünüyordu.²¹⁷ Aynı şekilde, ilk kez oy kullanacak gençleri de hesaplamakta hata yaptı. Yeltsin’e mesafeli duran gençlerden oy alabilmesi için en azından sosyal demokrasi temelli bir söylem geliştirmesi gereken Züganov, “Batı tarzı sosyal demokrasinin Rusya’da şansı yoktur” diyordu.²¹⁸

Adaylardan hiçbirinin %50’yi geçememesi üzerine seçim ikinci tura kaldı. 3 Temmuz’da yapılan ikinci turda %54,4 oy alan Yeltsin, %40,7 oy alan rakibi Züganov’u geçerek ikinci bir dört yıllık süre için RF Devlet Başkanı seçildi.²¹⁹

²¹⁵ Daniel Treisman, “Why Yeltsin Won”, *Foreign Affairs*, C. 75, S. 5 (1996), s. 67.

²¹⁶ Brudny, “In Pursuit Of The Russian Presidency: Why And How Yeltsin Won The 1996 Presidential Election”, s. 256.

²¹⁷ A.g.e., s. 269.

²¹⁸ Michael McFaul, *Russia’s 1996 Presidential Election: The End of Polarized Politics*, Stanford: Hoover Institution Press, 1997, s. 39.

²¹⁹ Nisan’dan itibaren artan propoganda ve devlet yardımları sonucu Yeltsin, 16 Haziran 1996’da gerçekleşen seçimin ilk turunda %35,8 oy aldı. Rakibi Züganov ise son derece hızlı bir biçimde oy kaybederek %32,5’te kalmıştı. Kendisini hem Yeltsin hem de Züganov’a muhalif olarak tanımlayan

Yeltsin'in, özelleştirme süreçlerinde zenginleşen oligarkların kontrolündeki medya desteği ile iktidara yürüdüğü bu dönem 'oligarşik imparatorluk dönemi' olarak adlandırılmaktadır.²²⁰ Oligarşik kapitalizm kurallarının hâkim olduğu 'yeni' Rusya'da devlet çıkarları ile Yeltsin rejimini finanse eden özel grupların ekonomik çıkarları arasındaki ayrım bulanıklaşmış, anayasal devletin konsolidasyonu ve sosyal kurumların özerkliği baltalanmıştı. Ağustos 1998'deki mali çöküşe kadar sürecek olan kısa fakat 'ihtişamlı' bu dönemde Yeltsin başkanlığındaki Rus toplumu iki gruba ayrılmıştı. Zengin azınlık ile giderek daha da yoksullaşan çoğunluk arasında adeta bir uçurum vardı.

Henüz 1997 yazına gelindiğinde zengin azınlık içinde çatlaklar oluşmaya başladı. Yedi Bankacılar arasındaki kaçınılmaz güç mücadelesinin birden çok sebebinden en önemlisi Yeltsin'e kazandırdıkları seçim sonrası yeni dönemde elde edecekleri kazanç konusunda girdikleri çıkar çatışmasıydı. Bir diğer sebep gelecek başkanlık seçimi için yapılacak hazırlıklar ve gösterilecek aday konusundaki uzlaşmazlıklardı. 1996 seçimleri sonrası Yeltsin'in yakın çevresinde yer alan Çubais, Potanin grubunu destekliyordu. Bu grubun karşısındaki en güçlü ittifak Berezovski-Guzinski grubuydu ve Başbakan Çernomırdin ile yakın ilişkiler kurmuşlardı.²²¹ Halk nezdinde itibarı gittikçe düşen Yeltsin'in bir sonraki seçimlerde aday olamayacağını ve kendisine bir aday aradığını bilen bu gruplar, gelecek dönemde avantajlı bir pozisyon elde etmek amacıyla açıktan bir savaş haline girmişlerdi.

Yeltsin, ikinci kez başkanlık seçimlerini kazansa da sağlığı hızla kötüye gitmekteydi. Yukarıda ifade edildiği gibi yerine bir başkan adayı arayışları kısa sürede başlamıştı. Yeltsin, 17 Mart 1997'de Nijni-Novgorod Valisi Boris Nemtsov'u başbakan

Alexander Lebed ise oyların yalnızca %14,5'ini alabilmişti. Bkz. Erik Depoy, "Boris Yeltsin and the 1996 Russian Presidential Election", *Presidential Studies Quarterly*, C. 26, S. 4 (1996), ss. 1159-63.

²²⁰ Valery Fyodorov, "New Russia: The Evolution of Russian Public Opinion, 1989-2014", *The Social History of Post-Communist Russia*, ed. Piotr Dutkiewicz, Vladimir V. Kulikov, Richard Sakwa, New York: Routledge, 2016, s. 157.

²²¹ Shevtsova, *Yeltsin's Russia: Myths and Reality*, ss. 218-19.

birinci yardımcısı olarak atadığında, tüm kamuoyu yeni başkan adayını bulduğunu düşünüyordu. Fakat Ağustos 1998’de gerçekleşen ekonomik kriz Yeltsin’in planlarını değiştirdi.²²² Dışışleri Eski Bakanı Yevgeny Primakov’un başbakan olarak atanması kısa süreli de olsa RF’nin ekonomik ve politik tercihlerinde önemli değişiklikler ortaya çıkardı.

Radikal reformlardan uzaklaşlan, daha dengeli bir ekonomi politikasının izlendiği bu dönemde Rus siyasal yaşamında merkezci olarak adlandırılan grupların etkinlik kazandığı görölmektedir. Dış İstihbarat Servisi’nin (Slujba Vineşney Razvedki-SVR) direktörlüğünde de bulunmuş olan Primakov’un başbakanlığı döneminde güvenlik servislerinde çalışmış olan isimler önemli görevlere atandılar. Liteartürde Putin dönemi ile özdeşleştirilen ve ‘siloviki’ adı verilen bu isimler esasında Yeltsin’in ikinci döneminden itibaren önemli görevler almaya başlamışlardı. Eski Devlet Güvenlik Komitesi (KGB) görevlilerinden Eduard Svanidze devlet televizyon kanalı başkanlığına atanırken, KGB görevlisi Gendeliyev önemli haber programlarından *Vesti*’nin başına getirilmişti.²²³

Primakov dönemi, Kozirev ile başlayan yakın çevre anlayışının kurumsallaştığı, kapsamının genişlediği ve uygulamaya geçtiği bir süreci ifade etmektedir. Bu dönemde henüz SSCB resmi olarak dağılmadan temelleri atılan Bağımsız Devletler Topluluğu’nun (BDT) Rus dış politikasının öncelikleri arasında hızla yükseldiği, RF’nin dış politikada daha net bir pozisyon aldığı gözlemlenmiştir. İlerleyen dönemlerde RF’nin güvenlik politikasının merkezine oturan Yakın Çevre bu dönemde inşa edilmeye başlanmıştır.

²²² McFaul, “Russia’s Road to Autocracy”, s. 17.

²²³ Bettina Renz, “Putin’s Militocracy? An Alternative Interpretation of Siloviki in Contemporary Russian Politics”, *Europe-Asia Studies*, C. 58, S. 6 (2006), s. 905.

1.2.2. Yönetimde Merkezileşme

Önceki bölümde de ele alındığı gibi 1990'lar RF siyasi yaşamında istikrarsızlığın hâkim olduğu, merkezî yönetimin federe birimler üzerindeki kontrolü yitirdiği bir dönemi ifade etmektedir. Bu dönemde demokrasiye ve piyasa ekonomisine geçişte ademi merkezîyetçiliğin katkısının olduğu ileri sürülse de RF'de merkezî gücün kaybı başkanlık politikalarının uygulanmasını engelleyecek düzeye ulaştı. Merkezî zayıflıktan yararlanan ve ellerindeki kaynakları merkezin kontrolü dışında kullanan federe birimlerin yöneticileri, bulundukları bölgelerde adeta birer yarı-otokrasi rejimleri kurmuşlardı.²²⁴ Federe birimlerdeki yasalar sayesinde bu bölgelerdeki valiler ya da başkanlar, yasama organlarını devre dışı bırakıyor, Çeçenya örneğinde görüldüğü gibi Kremlin ile pazarlığa ve hatta savaşa kalkışabiliyorlardı.

RF Devlet Başkanı Boris Yeltsin 31 Aralık 1999'da henüz süresi dolmadan yaptığı ulusa sesleniş konuşmasında görevinden ayrıldığını açıkladı. Konuşması sırasında oldukça zorlandığı görülen ve sağlık sorunları artık herkesçe bilinen Yeltsin, elinden gelen her şeyi yaptığını fakat 'Rus toplumunun ortak hayallerini' gerçekleştirmekte başarısız olduğunu ilân etti. "Rusya yeni bin yıla, yeni politikacılarla, yeni yüzlerle, zeki, güçlü ve enerjik insanlarla girmeli"²²⁵ diyen Yeltsin'in tarif ettiği kişi, eski KGB görevlisi olarak bilinen fakat 1996-99 arasında sırasıyla Devlet Başkanlığı'na bağlı Denetim İdaresi'nin başkanlığını, Rusya Güvenlik Konseyi'nin sekreterliğini, RF istihbarat kurumu olan FSB'nin direktörlüğünü yapan ve bunlara ek olarak sırasıyla başbakan yardımcılığı, başbakan vekilliği ve başbakanlık görevlerini üstlenen Vladimir Vladimiroviç Putin'di.

²²⁴ Matthew Hyde, "Putin's Federal Reforms and Their Implications for Presidential Power in Russia", *Europe-Asia Studies*, C. 53, S. 5 (2001), s. 719.

²²⁵ Konuşmanın video kaydı için bkz. "Yeltsin Resignation Speech, Turns over Power to Vladimir Putin", *Youtube*, 17.12.2017, <https://www.youtube.com/watch?v=ZVitEiKkRZ8&t=243s> (13.01.2022).

‘Putin kimdir?’ sorusu gerek Rusya’da gerekse de Batı’da sıklıkla sorulmuştur. Yevgenia Albats’a göre “Rus halkını parlak bir geleceğe götürme vaadiyle elini uzatan bir baba figürünün ardında oldukça pragmatik kişiliğe sahip bir liderdir”.²²⁶ Lilia Shevtsova, Putin’i yarı-otokrat bir lider olarak tanımlar.²²⁷ New York Times’ın Rusya muhabirlerinden Steven Lee Myers’a göre Putin “Yeni Çar”dır.²²⁸ Sıkça sorulan bir diğer soru ise “Neden Putin?” olmuştur. Richard Sakwa’nın 2007 tarihli çalışmasındaki gibi Putin “Rusya’nın seçimi” midir? Yoksa Nobel ödüllü Rus yazar Aleksandr Soljenitsin’in iddia ettiği gibi “Putin’in gücü, Yeltsin ve maiyetinin yozlaşmış bürokratlarından, mali kodamanlarından” mı gelir?²²⁹ Ya da Bobo Lo’nun belirttiği gibi “Sovyet sonrası kaotik dönemden bıkan birçok Rus için ideal düzeni ve istikrarı geri getiren” bir kurtarıcı mıdır?²³⁰ Primakov’a göre Putin yalnızca daha önce bulunduğu devlet görevlerindeki tecrübelerinden kaynaklı olarak değil, aynı zamanda istihbarat servisi FSB’nin direktörü olması sebebiyle de Yeltsin ve ‘aile’nin tüm kirli çamaşırlarına hâkim olduğu için Yeltsin’i, ‘aile’yi ve etrafındaki çıkar grubunu koruyabilecek tek kişiydi. Şüphesiz Putin’in kişisel karizması ve liderlik görüntüsü RF dış politikası için oldukça önemlidir. Fakat RF’de yaşanan dönüşümü ve 1990’ların kaos ortamından ekonomik olarak güçlenmiş, politik olarak istikrarlı bir devlete geçişi yalnızca bir kişi üzerinden açıklamak oldukça yanıltıcı olacaktır.

16 Ağustos 1999’da başbakanlık görevini üstlenen Vladimir Putin, 31 Aralık’ta Yeltsin’in istifası sonrası anayasa gereği üç ay içinde yapılması gereken başkanlık seçimlerine kadar vekaleten RF Devlet Başkanlığı görevine geldi. Bağımsız aday olarak katıldığı 26 Mart 2000’de yapılan başkanlık seçimlerini ise %53,4 oy alarak birinci

²²⁶ Yevgenia Albats, “Who is Vladimir Putin? Why was he chosen as Yeltsin’s heir?”, *Frontline*, 2004, <https://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/yeltsin/putin/putin.html> (12.09.2022).

²²⁷ Shevtsova, “Vladimir Putin”, s. 34.

²²⁸ Steven Lee Myers, *Yeni Çar: Vladimir Putin’in Yükselişi ve İktidar Dönemi*, çev. Gülşen Kocaevli, Ankara: Hece Yayınları, 2021.

²²⁹ Richard Sakwa, *Putin: Russia’s Choice*, London and New York: Routledge, 2007, s. 35.

²³⁰ Bobo Lo, *Vladimir Putin and the Evolution of Russian Foreign Policy*, Oxford: Blackwell Publishing Ltd., 2003, s. 1.

turda kazandı. En yakın rakibi Züganov ile arasında yaklaşık 24 puan fark vardı.²³¹ RF'nin Yeltsin'in ikinci döneminden itibaren güçlü bir başkanlık sistemi ile yönetilmesi Putin'in kontrolü sağlaması açısından oldukça elverişli bir ortam yarattı. Putin aynı zamanda Yeltsin döneminin seçkinlerini de arkasına almıştı. Rus seçkinlerce ülkenin içinde bulunduğu politik krizden çıkmak ve bunu yaparken seçkinlerin kazanımlarını korumak için gerekli bir figürdü.

Yeltsin döneminde oluşan oligarşik kapitalizmin hükümetin kontrolü altına alınarak devam ettirildiği görülmüştür. Oligarklar arası mücadelelerde Putin yönetiminin destek verdiği isimler (Roman Abramovitz gibi) ekonomide ve bürokraside etkinliğini sürdürmüş, Kremlin ile ters düşenler ise (Boris Berezovski, Mikhail Hodorkovski gibi) ağır vergi cezaları, yargılamalar ve sürgünlerle karşılaşmışlardır.²³² Yeltsin'in giderek düşmüş olan popülaritesi, Putin'in Rus halkı tarafından kabulünü kolaylaştırırsa da temelde popülaritesini arttıran iki konu vardı: Ekonomik istikrarın sağlanması ve merkezîleşme politikaları sonucu etkinliği artan terörle mücadele.

Gerek federe birimlerin yöneticilerinin başına buyruk eylemleri gerekse Yeltsin rejimini finanse eden oligarkların başkan üzerindeki etkileri 1990'lar boyunca Kremlin'in siyasi istikrarsızlıklar içinde savrulmasına neden olmuştu. 31 Aralık 1999'da Yeltsin'in istifası sonrası vekaleten başkanlık görevine gelen ve 26 Mart 2000 tarihinde yapılan seçimleri kazanarak 7 Mayıs 2000'de başkanlık görevine başlayan Vladimir Putin'in RF'de dönüşüm için belirlediği ilk alanlardan biri bölgeler ile federal hükümet arası ilişkiydi.

Yeltsin hükümetlerinin hem siyasi hem de mali açıdan zayıf olması, bölgelere önemli tavizler verilmesine neden olmuştu. Bölgesel liderler, normalde federal kurumların sorumluluğunda olan alanlarda giderek daha fazla görev üstlenmeye ve bunu

²³¹ "Election for Presidency of Russian Federation", *Election Guide: Democracy Assistance and Election News*, 26.03.2000, <https://www.electionguide.org/elections/id/1815/> (13.09.2022).

²³² Rutland, "Putin's Path to Power", ss. 337-38.

yaparken de federal yasaları, başkanlık kararnamelerini hiçe saymaya başlamışlardı.²³³ 13 Mayıs 2000’de federe birimlerdeki başkanlık temsilciliği kurumunu yeniden düzenleyen ve RF’yi yedi federal bölgeye²³⁴ ayıran bir kararname imzaladı. Bu kararname ile oluşturulan mekanizma, en güçlü bölge valilerinin dahi doğrudan Kremlin’e bağlı olmasını, federal vergilerin bölgesel vergiler pahasına arttırılmasını, merkezî hükümetin gelirlerinin de aynı oranda artmasını sağladı.²³⁵

Federal bölgeleri düzenleyen kararnameyi 19 Mayıs’ta Federasyon Konseyi (yasama organının üst kanadı) üyelerinin seçilme şeklini değiştiren, Başkan’a bölgesel liderleri görevden alma ve bölgesel liderlerin yerel hükümet başkanlarını görevden almasına izin verme yetkisini kazandıran bir tasarı takip etti. Böylece ademi merkezîyetçi yönetim anlayışının yerini Kremlin’in kontrolünü arttıran dikey bir komuta zinciri aldı.²³⁶ Bu komuta zincirinde Putin’e bağlı olan valilerin birçoğu, yukarıda da bahsedilen güvenlik servislerinde çalışmış ‘siloviki’ adı verilen devlet görevlileriydi.

Putin’in başkanlığının hemen ardından başlayan ‘merkezîleşme’ faaliyetleri, Çeçenya’da yaşanan savaş ve RF’nin farklı bölgelerinde gerçekleşen terör saldırıları sonrasında hız kazandı. Bu saldırılardan en bilineni Kuzey Osetya’nın Beslan kasabasındaki bir okulda, 1 Eylül 2004’te başlayan ve üç gün süren, Çeçen ayrılıkçıların 777’si çocuk olmak üzere 1100’den fazla kişiyi esir aldığı Beslan Katliamı’dır. Çeçen komutan Şamil Basayev olayın sorumluluğunu üstlendi ve Rus kuvvetlerinin bölgeyi terk etmesini talep etti. Rus güvenlik güçlerinin müdahalesiyle sonlandırılabilen olay

²³³ Nikolai Petrov, Darrell Slider, “The Regions under Putin and After”, *After Putin’s Russia: Past Imperfect, Future Uncertain*, ed. Wegren, Dale R. Herspring, New York: Rowman & Littlefield Publishers Inc., 2010, s. 59.

²³⁴ Bunlar; Moskova merkezli Merkezî Federal Bölge, St. Petersburg merkezli Kuzey-Batı Bölgesi, Nijniy Novgorod merkezli Kıyı Volga Bölgesi, Rostov merkezli Güney Bölgesi, Yekaterinburg merkezli Ural Bölgesi, Novosibirsk merkezli Sibirya Bölgesi ve Habarovsk merkezli Uzak Doğu Bölgesi’dir. Bkz. Nikolai Petrov, “Seven Faces of Putin’s Russia: Federal Districts as the New Level of State—Territorial Composition”, *Security Dialogue*, C. 33, S. 1 (2002), s. 76.

²³⁵ Simon Pirani, *Change in Putin’s Russia: Power, Money and People*, New York: Pluto Press, 2010, s. 119.

²³⁶ Hyde, “Putin’s Federal Reforms and Their Implications for Presidential Power in Russia”, s. 719.

sonucunda çoğu çocuk 331 kişi hayatını kaybetti. Batı’da müdahalenin sertliği tartışılırken, RF’de özellikle milliyetçi kesimden Kremlin’e yönelik ‘güçlü bir merkezileşmenin sağlanmadığı, bölgelerin kontrol edilemediği” şeklinde eleştiriler yükseldi.²³⁷ Bu ve benzeri saldırılar, Putin yönetiminin demokrasi pahasına merkezileşme hamlelerinin halk nezdinde kabul görmesine olanak sağladı. Çeçen ayrılıkçılar bir kez daha Putin’in ‘imdadına’ yetişmişlerdi.

Ekonomide istikrarı sağlayan ve terör saldırılarının da etkisiyle merkezileşmeyi arttıran Putin yönetimi, içerde sağladığı istikrarın etkilerini kısa sürede dış politikada, özellikle de güvenlik politikasında görecektir.

²³⁷ Tsygankov, *The Strong State in Russia: Development and Crisis*, s. 110.

İKİNCİ BÖLÜM

RUSYA FEDERASYONU GÜVENLİK POLİTİKASI

RF'nin güvenlik politikası yukarıda da ifade edildiği gibi 1990'lar boyunca geçirdiği ekonomik ve politik dönüşümden bağımsız değerlendirmek oldukça eksik kalacaktır. Bu nedenle önceki bölümde bu ekonomik ve siyasi dönüşüme odaklanılmıştır. Çalışmanın bu bölümünde ise RF'nin kuruluşundan itibaren geliştirdiği dış politika güvenlik özelinde incelenecektir. Soğuk Savaş sonrası RF'nin Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) tarafından 'yeniden' çevrenme iddiasına karşılık ortaya koyduğu güvenlik politikasına, bu politika bağlamında geliştirdiği stratejilere yer verilecektir. Bu stratejilerin, literatürde yaygın şekilde yer verildiği gibi Atlantikçi (Batıcı) ve Avrasyacı karşıt görüşlerin bir sentezi olarak ortaya çıktığı iddiası sorgulanacaktır. RF'nin kısa bir süreliğine de olsa Batı'ya yaklaşma çabalarının uluslararası konjonktürün ve SSCB sonrası yaşadığı mali ve politik krizlerin etkisiyle ortaya çıktığı, güvenlik ve dış politikaya ilişkin tercihlerinin 1990'lardan itibaren belirli bir tutarlılık içerdiği iddia edilecektir. Yeltsin'in ilk döneminde Dışişleri Bakanı Andrey Kozirev tarafından geliştirilen ve büyük oranda 'kâğıt üzerinde kalan'²³⁸ Yakın Çevre politikasının, ikinci dönemde Dışişleri Bakanı Yevgeni Primakov'un da etkisiyle kurumsallaştığı ve Putin iktidarı döneminde ise uygulamaya geçtiği öne sürülecektir. 1990'ların güvenlik politikasında 'kırılmalar' ya da 'karşıtlıklar' olarak görülen gelişmelerin esasında bir tutarlılığa işaret ettiği vurgulanacaktır. Bu tutarlılığın bir sonucu olarak çatışmaları donduran RF'nin güvenlik ve dış politikasını anlamak için yine 1990'lardaki dönüşüme odaklanmak bir hayli önemli görülmektedir.

²³⁸ Tellal, "Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası", s. 207.

2.1. YAKIN ÇEVRE’NİN İNŞASI

SSCB’nin dağılması ile yalnızca ekonomide değil devletin tüm kademelerinde bir dönüşüm süreci başlamıştı. Devletin güvenlik, dış politika, savuma gibi alanlardaki doktrinlerini yeniden formüle etmesi gerekiyordu. Yeni bir dış politika ve savunma doktrininin inşası da bu formülasyon listesinin en başında yer almaktaydı.²³⁹ Önceki bölümlerde ele alınan ekonomik çöküş ve politik istikrarsızlığın bir sonucu olarak 1990’lar boyunca devletin güç kaybetmesi dış politikanın temel belirleyicisi olmuştu.²⁴⁰

Literatürde RF’nin 1990’lardaki dış politikası ele alınırken sıklıkla devlet içerisindeki farklı gruplara atıflar yapılmakta, bu gruplara farklı kimlikler yakıştırılmakta ve bu kimlikler üzerinden RF’nin dış politika tercihlerinin oluşturulduğu iddia edilmektedir. Bu anlatının en bilineni, Atlantikçiler ile Avrasyacılar arası rekabetin bir süre sonra Avrasyacıların galip gelmesiyle yerini pragmatik bir senteze bıraktığıdır. Örneğin, bunun benzeri bir anlatı sunan Margot Light, 1996’daki çalışmasında “Liberal Batılılar”, “Köktenci Milliyetçiler” ve “Pragmatik Milliyetçiler” ayrımına başvurmuştur.²⁴¹ Benzer şekilde üçlü bir ayrıma giden Vladimir Lukin, “ideolojikleştirilmiş demokratik enternasyonalistler”, “kaba Rus şovenizmi” ve “kendi kendini kontrol eden demokratik milliyetçilik” sınıflandırması yapmıştır.²⁴² Alexey Puşkov ise “radikal demokratik kanat”, “ılımlı veya devletçi demokratlar”, “devletçi bürokratlar” ve “sözde radikaller” olmak üzere dörtlü bir ayrıma gitmektedir.²⁴³ Böyle bir sınıflandırma anlaşılabilirlik katma açısından akla yatkın görünse de önemli sakıncalar içermektedir. Her şeyden önce oldukça indirgemeci bir yaklaşım olan Atlantikçi-Avrasyacı çekişme anlatısı, esneklikten oldukça uzaktır. Belirli kişi ya da gruplara

²³⁹ Kagarlitsky, *Russia under Yeltsin and Putin*, s. 90.

²⁴⁰ Sherman W. Garnett, “A Nation in Search of its Place”, *Current History*, C. 98, S. 630 (1999), s. 328.

²⁴¹ Margot Light, “Foreign Policy Thinking”, *Internal Factors in Russian Foreign Policy*, ed. Neil Malcolm vd., Oxford and New York: Oxford University Press, 1996, s. 33.

²⁴² Vladimir P. Lukin, “Our Security Predicament”, *Foreign Policy*, S. 88 (1992), ss. 65-66.

²⁴³ Alexei K. Pushkov, “Letter from Eurasia: Russia and America: the Honeymoon’s Over”, *Foreign Policy*, S. 93 (1993), ss. 78-81.

(Kozirev ya da Primakov) bu yakıştırmalar bir kez yapıldıktan sonra söz konusu kişi ya da grupların kendilerine biçilen kalıp dışındaki davranışlarını açıklamaktan uzaktır.²⁴⁴

Bu dönemde dış politikanın başına Andrey Kozirev getirildi. Kozirev'in başkanlığında Rus dış politikasının, Batı'ya hiçbir koşul öne sürmeyen, pazarlık yapmayan ve Rusya'nın bölgesel çıkarlarını dahi savunamayan bir nitelikte olduğu yaygın olarak dillendiriliyordu. Kagarlitski daha da ileri giderek Kozirev Doktrini'ni "ABD için iyi olan, Rusya için de iyidir" şeklinde özetlemektedir.²⁴⁵ Öte yandan Dışişleri Bakanı Kozirev'i Batıcı, liberal veya Atlantikçi olarak tanımlayanlar, Kozirev'in BDT coğrafyası ile bütünleşmeye dair fikirlerini, 'Rusya'nın onuru ve prestiji' üzerine olan konuşmalarını görmezden gelmeyi tercih etmektedirler.²⁴⁶ Kozirev'in SSCB'den miras kalan "özel etki alanlarının" RF için hayati önemde olduğuna dair görüşlerine²⁴⁷ de 'Atlantikçiliği' kadar yer verilmemektedir. Siyasi figürler bir yana SSCB'nin dağılması ile ekonomik ve sosyal bir çöküş yaşayan yeni devletin, dış politikasını yürütürken felsefi temelleri olan bir kimlik inşa etme süreci her şeyden önce kapasite ve zaman ile ilgilidir. 1990'ların başlarındaki kaos ortamında RF'nin bu kapasiteye sahip olmadığı, ancak 1990'ların sonunda geçirdiği ekonomik ve siyasi dönüşüm ile bu kapasiteye ulaştığı da yadsınamaz bir gerçektir.

SSCB'nin mirasını devralan RF, yukarıda da değinildiği gibi şok terapilerle bu mirasın varlıklarını elden çıkarmış, borçları ile karşı karşıya kalmıştı. Literatürde sıklıkla atıf yapılan Yeltsin yönetiminin Atlantikçi anlayışı işte bu çöküşün önüne geçmek için başvurulmuş pragmatik bir yönelimin sonucuydu. Bu Atlantikçiliğin ne felsefi ne de kurumsal bir altyapısı bulunmaktaydı. Ekonomik toparlanma RF için en önemli kısa vadeli hedefti. Bu toparlanmanın gerilimleri azaltmadan, işbirliğini

²⁴⁴ Bobo Lo, *Russian Foreign Policy in the Post-Soviet Era: Reality, Illusion and Mythmaking*, New York: Springer, 2002, s. 41.

²⁴⁵ Kagarlitski, *Rusya'da Kapitalizm Neden Tutmadı?*, s. 78.

²⁴⁶ Kozirev, BDT'yi "RF'nin Avrasya'daki olası çatışmaları fırsata çevirme çabalarının temel aracı" olarak görüyordu. Bkz. Andrei Kozyrev, *The Firebird: The Elusive Fate of Russian Democracy*, Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2019, s. 71.

²⁴⁷ A.g.e., s. 79.

arttırmadan ve Batı'dan yardım almadan mümkün olmayacağı açıktı.²⁴⁸ Bu durum RF dış politikasının SSCB'nin son dönemlerinden beri devam eden bir şekilde Batı ile yakınlaşmasını zorunlu kılıyordu. Perestroyka ile ekonomiyi yapılandıran Garbaçov yönetimi, Glasnost ile iç politikada şeffaflığı, Demokratizatsiya ile ise muhalif gruplara yaşam hakkı tanıyan bir demokratikleşmeyi mümkün hale getirmişti. Bu çerçevenin dış politikadaki yansıması ise “Yeni Düşünce” (Новое мышление – Novoye Mışleniye) oldu.²⁴⁹ Gorbaçov'un yaklaşımı ekonomik ve askeri olarak ABD ile rekabet edemeyecek duruma gelen SSCB'nin uluslararası sistemde yeni bir rol tanımlaması ile kendini kabul ettirmesi çabasıydı. Bu çaba RF'nin ilk dönem dış politikasında Yeltsin'in Atlantikçiliği olarak kendini gösterdi. Atlantikçilik de Gorbaçov'un Yeni Düşünce'si gibi, kapitalist ekonomiye eklemelenme sürecinin ortaya çıkardığı sorunların ve bu sorunları aşmak için gerekli olan finansman ihtiyacının bir dayatmasıydı.

SSCB'nin son devlet başkanı Mihail Gorbaçov'un ‘Ortak Avrupa Evi’²⁵⁰ fikrini ortaya atarak ekonomik ve politik olarak çöküşteki devleti Batı ile yakınlaştırma girişimleri de yine yukarıdaki açıklamalar bağlamında değerlendirilebilir. Yani SSCB'nin dağılmasından önce de var olan işbirliği yaklaşımının temelinde başta ABD olmak üzere Batı ile iyi ilişkiler kurarak ekonomik yardım alma ve yeni ‘hegemon’ ABD tarafından kabul görme amacı yatmaktaydı. Oysa 1990'larda ABD yardımlarının neredeyse tamamı İsrail, Mısır ve Orta Amerika'nın küçük devletlerine gidiyordu.

²⁴⁸ Jakub M. Godzimirski, “Russian National Security Concepts 1997 and 2000: A Comparative Analysis”, *European Security*, C. 9, S. 4 (2000), s. 74.

²⁴⁹ Brejnev yıllarında Sovyet askeri gücünün büyümesi, dış politika hedeflerinde orantılı şekilde kazanımlar ortaya çıkarmadı. SSCB'nin daha güvenli hale gelmesi bir yana ABD ile girilen silahlanma yarışı daha güvensiz bir ortamın oluşmasına neden oldu. Üstelik daha önce de ifade edildiği gibi bu durum Sovyet ekonomisini bir krize soktu. Bu bağlamda geliştirilen Yeni Düşünce'nin temel ilkesi, güvenliğin askeri gücün maksimizasyonu ile değil silahlanmanın kontrolü ve bölgesel çatışmaların çözümünde alınacak siyasi önlemler ile sağlanmasıydı. Öte yandan bu anlayış SSCB'nin büyük güç rolünden vazgeçtiği anlamına da gelmemekteydi. Yeni Düşünce, SSCB'nin uluslararası siyasetteki rolünü yeniden tanımlamakta, askeri güce ve tek taraflılığa değil uluslararası alanda işbirliğine vurgu yapmaktaydı. Bkz. David Holloway, “Gorbachev's New Thinking”, *Foreign Affairs*, S. 68 (1988), ss. 71-72.

²⁵⁰ Kavram, ilk kez Mihail Gorbaçov tarafından Ekim 1985'teki Fransa ziyareti sırasında kullanıldı. Ortak Avrupa Evi, Gorbaçov'un dış politikada ortaya koyduğu “Yeni Düşünce” (Новое мышление – Novoye Mışleniye) yaklaşımını özetler niteliktedir. Bkz. Paul Chilton, Mikhail Ilyin, “Metaphor in Political Discourse: The Case of the ‘Common European House’”, *Discourse & Society*, C. 4, S. 1 (1993), s. 7.

Reagan döneminde (1981-1989) yapılan muazzam askeri harcamaların bir sonucu olarak dünyanın en büyük kreditöründen dünyanın en borçlu devleti haline gelen ABD, Sovyet sonrası coğrafyada ortaya çıkan devletlere yardım edecek araçlara sahip değildi.²⁵¹ 1995'te ABD tarafından Rusya'ya yapılan yardım 380 milyon dolardı ve bu tutar aynı dönemde Mısır'a yapılan yardımın altıda biri oranındaydı.²⁵² Trenin'e göre bu dönemde ABD 'azalan güç' olarak gördüğü RF'yi görmezden gelmeyi tercih etti. Tarihte diğer örneklerinde de görüldüğü üzere savaş sonrası dönemlerde kurulan yeni düzenlere mağlup olan büyük devletlerin dahil edilmemesi ya da düzen içerisinde istedikleri bir konumu elde edememeleri bir süre sonra düzene karşı çıkışların, düzeni değiştirme ve hatta yeterli kapasiteye ulaştıklarında ortadan kaldırma eylemlerinin temel kaynağıdır.²⁵³

Yeltsin'in 1993 parlamento seçimlerinde aldığı yenilgi, RF siyasetinin ve dış politikasının dönüşümünde oldukça önemli bir rol oynadı. Baltık devletlerinde yaşayan Rus azınlıkların haklarını korumak amacıyla yapılan açıklamalar, Bosna'da aracılık rolü, ABD'nin Sırbistan'ı bombalamasına dair yoğun karşı çıkış bu dönüşümü ortaya çıkaran çabanın bazı örnekleriydi.²⁵⁴ 1993'te parlamentoya yaptığı askeri müdahale sonrası güçlü başkanlık modelini oluşturan Yeltsin, NATO'nun Doğu Avrupa devletlerine yönelik genişleme politikasına eleştirel bir şekilde yaklaşmaya başlamıştı. Yeltsin, artık Batı'dan gelen talepleri yerine getirme konusunda çok gönüllü görünmüyordu.²⁵⁵ Buna uluslararası sistemde yaşanan değişimler ve Rusya'nın Batı ile yakınlaşma politikasının yeterince karşılık bulmaması da eklenince, Rus dış politikası kısa sürede güvenlikçi bir anlayış ile yeniden formüle edildi.

²⁵¹ Fraser Cameron, *US Foreign Policy After the Cold War: Global Hegemon or Reluctant Sheriff?*, New York: Routledge, 2002, s. 15.

²⁵² John Marangos, "Was Shock Therapy Consistent With Democracy?", *Review of Social Economy*, C. 62, S. 2 (2004), s. 228.

²⁵³ Dmitri Trenin, "What a Week of Talks Between Russia and the West Revealed", *Carnegie Moscow Center*, 20.01.2022, <https://carnegiemoscow.org/commentary/86222> (22.01.2022).

²⁵⁴ Kagarlitski, *Rusya'da Kapitalizm Neden Tutmadı?*, s. 81.

²⁵⁵ Kotz ve Weir, *Gorbaçov'dan Putin'e Rusya'nın Yolu: Sovyet Sisteminin Çöküşü ve Yeni Rusya*, s. 306.

2.1.1. Güvenlik Politikasının Kavramsal Çerçevesi: Doktrinler

Rus dış politikasındaki güvenlikçi anlayış, 1990'lar boyunca Rus dış politikasının şekillenmesinde rol oynayan iki önemli belge üzerinden okunabilir: RF Askeri Doktrini ve Yakın Çevre Politikası. Bu belgeler ile RF'nin dış politika ve güvenlik alanında yeni bir anlayış geliştirdiği, yeni tehdit tanımlamaları yaptığı görülmüştür. Bu dönemde önce Rus Genelkurmay Başkanlığı tarafından bir askeri doktrin oluşturuldu ve hemen ardından Dışişleri Bakanı Andrey Kozirev'in Ocak 1993'te gündeme getirdiği Yakın Çevre Politikası, Nisan 1993'te Yeltsin tarafından imzalanarak yürürlüğe girdi.²⁵⁶

Askeri Doktrin ile RF, 1 Temmuz 1968 tarihli Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'na (Non-Proliferation Treaty – NPT) taraf olan veya nükleer silahı bulunmayan devletlere karşı bu silahlara başvurmayacağını taahhüt ediyordu. Buna rağmen, nükleer silaha sahip olmayan bir devletin herhangi bir nükleer bir güç ile yapacağı ittifak sonucu kendisine veya müttefiklerine saldırması durumunu istisna olarak gördüğünü ve bu durumda meşru müdafaa hakkı çerçevesinde nükleer güç kullanabileceğinin de altını çiziyordu.²⁵⁷

Belgede, RF'nin sonraki dönemlerde de yoğun şekilde üzerinde duracağı BM Şartı'na yönelik vurgu öne çıkmaktadır. Devletlerin egemenliklerine ve toprak bütünlüklerine saygı gösterilmesinin ve uluslararası uyuşmazlıkların barışçıl yöntemlerle çözülmesinin altı çizilmiştir. Ayrıca BM'nin yapısında gidilecek değişiklikler ile uluslararası krizlerde BM'yi devre dışı bırakarak alınacak kararların önüne geçilmesi gerektiği ifade edilmiştir.²⁵⁸ Nitekim bu konu 24 Mart 1999'da başlayan Kosova müdahalesinde de tekrar gündeme gelecektir.

²⁵⁶ Ömer Göksel İşyar, *Avrasya ve Avrasyacılık*, Dora Yayınları, 2010, s. 180.

²⁵⁷ Mediha Akarslan, *Değişen Dünya Dengeleri, Rusya Federasyonu: Yakın Çevre Politikası ve Türk Cumhuriyetleri*, İstanbul: Ezgi Kitabevi Yayınları, 1994, s. 138.

²⁵⁸ Osman Metin Öztürk, *Rusya Federasyonu Askeri Doktrini*, Ankara: Asam, 2001, ss. 36-37.

2 Kasım 1993 tarihli RF Askeri Doktrini, politik temeller, askeri temeller ve askeri-teknik/ekonomik temeller olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır.²⁵⁹ Karaganov Doktrini olarak bilinen bu belge ile nükleer silah kullanımına ilişkin işaretler veren RF, güvenliğin finansmanı için silah satışına öncelik verdi ve BDT coğrafyasında asker konuşlandırılma girişimlerine başladı.²⁶⁰ Belgede Rusya'nın askeri güvenliğinin sağlanması için uluslararası alanda işbirliğine yapılan vurgu dikkat çekmektedir.²⁶¹ Doktrin, RF'nin güvenlik politikalarının ayrılmaz bir parçası olarak ifade edilmekte ve bir geçiş dönemi belgesi olarak tanımlanmaktadır.²⁶² Bu geçiş dönemi ise Rus devletinin kurulması, demokratik reformların uygulanması ve yeni bir uluslararası ilişkiler sisteminin şekillendirilmesi süreci olarak görülmektedir.

1993 yılı gelişmeleri, RF Genel Kurmay Başkanlığı tarafından iç ve dış politikada ordunun rolü ve etkisini tanımlayan yeni askeri doktrin ile sınırlı kalmadı. Yeni bir dış politika konsepti kabul edildi ve RF'nin yeniden ayağa kalkması için uygun ekonomik şartların oluşturulması gerektiğinin altı çizildi. Enerji ticareti üzerinden Batı ile sürdürülen ekonomik işbirliğinin yanında Hazar'daki enerji kaynaklarına atıfla eski Sovyet coğrafyası ile bağların güçlendirilmesi gerektiği hatırlatıldı.²⁶³

Meydana gelen bu gelişmeler, Devlet Başkanı Boris Yeltsin tarafından Nisan 1993'te imzalanarak yürürlüğe giren Yakın Çevre politikası belgesi ile yeni bir boyut kazanmıştır. Yakın çevre (Ближнее зарубежье - blijniye zarubeje - near abroad), olarak adlandırılan alan esasında RF için coğrafi yakınlık, askeri güvenlik, ortak Sovyet geçmişi ve ekonomik ilişkiler üzerinden kavramsallaştırılmaktadır.²⁶⁴ Bu dönemde

²⁵⁹ Belgenin İngilizce versiyonu için bkz. "The Basic Provisions of the Military Doctrine of the Russian Federation", *Russian Federation Security Council*, 02.11.1993, <https://fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/russia-mil-doc.html> (08.02.2022).

²⁶⁰ Erel Tellal, "Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası: 'Yakın Çevre ve Askeri Doktrin'", *Türk Dış Politikası*, ed. Baskın Oran, Ankara: İletişim Yayınları, 2001, s. 542.

²⁶¹ İşyar, *Avrasya ve Avrasyacılık*, s. 178.

²⁶² "The Basic Provisions of the Military Doctrine of the Russian Federation".

²⁶³ İşyar, *Avrasya ve Avrasyacılık*, s. 180.

²⁶⁴ A.g.e., s. 181.

RF'nin dış politika öncelikleri arasında ilk sırada yer alan yakın çevre²⁶⁵ RF için bir ulusal güvenlik alanı olarak görülmektedir. RF bu bağlamda BDT ülkelerinde ve özellikle Güney Kafkasya'da yaşayan Rus vatandaşlarının güvenliklerine ilişkin tehditleri, ulusal güvenliği ile ilişkilendirerek 'yakın çevre' ve 'Rusya'nın etki sahası' kavramlarına vurgu yapmaktadır.²⁶⁶ Öyle ki Yeltsin, BM'den Rusya'nın eski Sovyet coğrafyasında yer alan çatışmalara 'barış gücü' olarak müdahale etmesi için yetki dahi istemiştir.²⁶⁷ Fakat bu ve benzeri girişimler özellikle Batı'da RF'nin eski Sovyet coğrafyasında yeniden etkinlik kurmak amacıyla bölge devletlerinin iç işlerine karışma niyetine meşruiyet kazandırma girişimi olarak algılandı.²⁶⁸ Bu dönemde RF'nin BDT içinde yaşanan iç çatışmaları hem bir fırsat hem de kontrol altına alınamaması halinde ulusal güvenliğine yönelik bir tehdit olarak gördüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Güney Kafkasya bölgesinde yaşanan Dağlık Karabağ, Abhazya ve Osetya çatışmalarının, 'yayılma etkisi' (spill-over) ile RF sınırları içindeki Kuzey Kafkasya'ya ve özellikle Çeçenya'ya sıçraması RF yönetiminin temel endişesi haline geldi.²⁶⁹ RF'nin yakın çevre tanımlamasında son derece kritik bir rol oynayan Güney Kafkasya bölgesi köktendinci İslam ve etnik çatışmaların yoğunluğu bağlamında Moskova'nın 'yumuşak karnı' olarak da ifade edilmektedir.²⁷⁰

RF'nin Monroe Doktrini²⁷¹ olarak da adlandırılan yakın çevre anlayışının ilk sinyalleri, Kozirev'in Aralık 1992'de Stockholm'de Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) Bakanlar Konseyi'nde yapmış olduğu konuşmada verildi:

²⁶⁵ Merve İrem Yapıcı, *Rus Dış Politikasını Oluşturan İç Etkiler*, USAK Yayınları, 2010, s. 292.

²⁶⁶ Kavus Abushov, "Policing the Near Abroad: Russian Foreign Policy in the South Caucasus", *Australian Journal of International Affairs*, C. 63, S. 2 (2009), s. 189.

²⁶⁷ İşyar, *Avrasya ve Avrasyacılık*, s. 181.

²⁶⁸ Öztürk, *Rusya Federasyonu Askeri Doktrini*, s. 36.

²⁶⁹ R. Craig Nation, *Russia, the United States, and the Caucasus*, US Army War College Press, 2007, s. 28; Ahmet Sapmaz, *Rusya'nın Transkafkasya Politikası ve Türkiye'ye Etkileri*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2008, ss. 35-36; Abushov, "Policing the Near Abroad: Russian Foreign Policy in the South Caucasus", ss. 191-92.

²⁷⁰ Tellal, "Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası", s. 207.

²⁷¹ Bohuslav Litera, "The Kozirev Doctrine-a Russian Variation on the Monroe Doctrine", *Perspectives*, S. 4 (1994), s. 45; Tellal, "Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası", s. 206.

“Eski Sovyetler Birliği coğrafyası, AGİK normlarının tam olarak uygulandığı bir bölge olarak görülemez. Özünde, burası Rusya’nın askeri ve ekonomik olanlar da dahil olmak üzere tüm araçları kullanarak çıkarlarını savunmak zorunda olduğu post-emperyal bir alandır.”²⁷²

‘Atlantikçi’ Kozirev’in dahi Rusya için post-emperyal bir alan olarak gördüğü yakın çevreye ilişkin düzenlemeler bununla da sınırlı kalmadı. 12 Aralık 1993 referandumu ile kabul edilip yürürlüğe giren RF Anayasası’nın 61. maddesi 2. fıkrasında²⁷³ “Rusya Federasyonu vatandaşlarını sınırları dışında koruma ve himaye etmeyi garanti eder” ifadesi yer almaktadır. 1993 yılı içinde kabul edilen Yakın Çevre politikası ile birlikte düşünüldüğünde RF Anayasası’nın 61. maddesi daha fazla anlam kazanmaktadır. SSCB’nin dağılması sonrası RF sınırları dışında kalan yaklaşık 25 milyon Rus bulunmaktadır. Bunların önemli bir bölümü başta Kırım olmak üzere Ukrayna’nın doğu ve güney bölgelerinde yer almakta, bunlara ek olarak Gürcistan’ın ayrılıkçı olarak tanımlanan bölgelerinde Rus vatandaşlığına sahip Abhaz ve Osetler bulunmaktadır. ABD’li yönetmen Oliver Stone tarafından hazırlanan ve Haziran 2015-Şubat 2017 arasında Vladimir Putin ile yapılan görüşme kayıtlarından oluşan ‘*Putin Interviews*’²⁷⁴ isimli yapımda Putin’in, sınırlar dışında kalan Ruslarla ilgili ifadeleri dikkat çekicidir: “Sovyetler Birliği’nin yıkılmasından pişman olduğumu düşünenler var. Öncelikle Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra 25 milyon Rus’un bir gecede vatansız kaldığını hatırlatayım. Bu 20. yüzyılın en büyük felaketlerinden biriydi.”

Eski Sovyet devletlerinde azınlık konumunda olan Ruslar anavatan olarak Rusya’yı görmekte, RF ise bölgeye yönelik politikalarında bu toplulukların varlığını bir

²⁷² Tuomas Forsberg, “Russia and the European Security Order Revisited: From the Congress of Vienna to the Post-Cold War”, *European Politics and Society*, C. 20, S. 2 (2019), s. 164.

²⁷³ Rusça tam metni için bkz. “Глава 2. Права и свободы человека и гражданина”, *Конституция Российской Федерации*, 25.12.1993, s. 6, <http://www.constitution.ru/10003000/10003000-4.htm> (25.01.2022); İngilizce tam metni için bkz. “Chapter 2. Rights and Freedoms of Man and Citizen”, *The Constitution of the Russian Federation*, 25.12.1993, <http://www.constitution.ru/en/10003000-03.htm> (25.01.2022).

²⁷⁴ Belgeseli İngilizce altyazılı izlemek için Bkz. “The Putin Interviews”, *Showtime Documentaries*, <https://www.sho.com/the-putin-interviews> (21.01.2022).

meşrulaştırma aracı olarak öne sürmektedir.²⁷⁵ Nitekim 5 Mart 1999 tarihinde RF Devlet Duması tarafından kabul edilen ve 17 Mart 1999'da onaylanan 'Rusya Federasyonu'nun Yurtdışındaki Yurttaşlarla İlgili Devlet Politikası' kanununun giriş kısmında, RF'nin SSCB'nin halefi olduğu belirtilmiş ve "Rus vatandaşlığı kurumu, Rus devletinin sürekliliği ilkesi ile ilişkilidir" ifadesine yer verilmiştir.²⁷⁶ Bu süreklilikten hareketle RF'nin eski Sovyet coğrafyasında kendisine tarihsel ve hukuki sorumluluklar yüklediği açıkça anlaşılmaktadır.

1995 yılında çıkarılan 940 numaralı RF Başkanlık Emri²⁷⁷ ile Güney Kafkasya ve Orta Asya bölgeleri "hayati çıkar alanları" olarak tanımlandı. Belge "Rusya'nın BDT Üyesi Devletlerle Stratejik Yolu" olarak adlandırıldı. Bu karara göre söz konusu bölgelerde özel bir Rus nüfuz bölgesinin kurulması, başta bu bölgeler olmak üzere tüm BDT coğrafyasında bölgesel çatışmaların önlenmesi ya da çevrelenmesi, RF sınırları dışında kalan etnik Rusların ve Rus vatandaşlarının haklarının korunması, bölgedeki yabancı varlığı ve etkisinin sınırlandırılması temel amaçlar haline geldi.²⁷⁸ Emrin 14. maddesinde BDT coğrafyasında üçüncü devletlerle ve uluslararası kuruluşlarla barışı koruma faaliyetleri başta olmak üzere işbirliği yapılması fakat bu işbirliği sırasında bölgenin RF'nin çıkar alanı olduğu gerçeğini anlamalarının sağlanması gerektiğinin altı çizilmektedir.

Kremlin'in bir ulusal güvenlik sorunu olarak gördüğü ve bir 'terör yuvası' olarak tanımladığı Çeçenya,²⁷⁹ iç ve dış politikada RF'yi derinden etkiledi. SSCB döneminde

²⁷⁵ Pål Kolstø, "Beyond Russia, becoming local: Trajectories of Adaption to the Fall of the Soviet Union Among Ethnic Russians in the Former Soviet Republics", *Journal of Eurasian Studies*, C. 2, S. 2 (2011), s. 159.

²⁷⁶ "О государственной политике Российской Федерации в отношении соотечественников за рубежом", *Российская Федерация Федеральный Закон*, 17.03.1999, <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&firstDoc=1&lastDoc=1&nd=102059861> (26.01.2022).

²⁷⁷ Belgenin Rusça tam metni için Bkz. "Стратегический Курс России с Государствами - Участниками Содружества Независимых Государств", *Электронный Фонд*, 31.08.2005, <https://docs.cntd.ru/document/9013448?marker=6560IO> (26.01.2022).

²⁷⁸ İşyar, *Avrasya ve Avrasyacılık*, ss. 191-92.

²⁷⁹ Julie Wilhelmsen, *Russia's Securitization of Chechnya: How War Became Acceptable*, New York: Routledge, 2016, s. 2.

Rusya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağılı özerk bir cumhuriyet olan Çeçen-İnguşetya Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti altında yaşayan Çeçenler, SSCB'nin dağılması sonrasında RF'nin bir federe birimi olmak yerine bağımsız bir devlet olarak tanınmak istediler.²⁸⁰ Sovyet sonrası coğrafyada ayrılıkçı hareketlerin en bariz örneklerinden olan Çeçenya sorunu, ademi merkezîyetçiliğin artmasında ve merkezî otoritenin zayıflamasında etkili oldu.²⁸¹ RF'nin gerek bölgedeki komşuları ile gerekse de Batı dünyası ile ilişkilerinde önemli bir rol oynadı.

1993 başlarında Cahar Dudayev, Çeçen parlamentosu ile başkanlık yetkilerinin sınırlandırılması konusunda bir mücadele içerisindeydi. Tıpkı Yeltsin gibi bir anayasa değişikliği ile yetkilerini genişletmek isteyen Dudayev'e karşı muhalefet giderek artıyordu.²⁸² Yeltsin yönetimi ise Dudayev tarafından Grozni dışına sürülen Çeçen muhalefetine verdiği destekle, Dudayev rejimini askeri birlikleri konuşlandırmadan istikrarsızlaştırma politikası uygulamaya çalışıyordu.²⁸³ Kısa sürede bu politikanın başarısızlığı açıkça ortaya çıktı. Önceki bölümde de belirtildiği gibi 11 Aralık 1994'te başlayan Birinci Çeçen Savaşı, rejim için olduğu kadar Rus dış politikası için de ağır bir hezimetti.

RF'nin bölgeye yönelik askeri operasyonları için en önemli engellerin başında SSCB döneminde imzalanan Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması (AKKA)²⁸⁴ çerçevesindeki sınırlamalar gelmektedir. Antlaşma, RF'nin SSCB'den devraldığı kara kuvvetleri gücünü önemli ölçüde sınırlarken, ABD ve dolayısıyla NATO'ya deniz

²⁸⁰ Fahrettin Çiloğlu, *Rusya Federasyonu'nda ve Transkafkasya'da Etnik Çatışmalar*, İstanbul: Sinatle Yayınları, 1998, s. 91.

²⁸¹ İşyar, *Avrasya ve Avrasyacılık*, s. 196.

²⁸² Çiloğlu, *Rusya Federasyonu'nda ve Transkafkasya'da Etnik Çatışmalar*, s. 101.

²⁸³ German, *Russia's Chechen War*, s. 95.

²⁸⁴ 19 Kasım 1990'da Paris'te imzalanan antlaşma RF'ye SSCB'den 'miras' kalmıştır. NATO ve Varşova Pakti arasında imzalanan AKKA, tarafların yapacağı silah indirimleri ve bilgi paylaşımları ile Avrupa'da konvansiyonel bir denge oluşturmayı hedeflemiştir. RF'nin Kuzey Kafkasya'daki operasyonları nedeniyle antlaşmada değişikliklere gidilmesi ve bu değişikliklerin NATO üyesi devletlerin parlamentolarından geçememesi antlaşmanın uygulanamamasına neden olmuştur. Bunun üzerine 2007 yılında RF'nin de antlaşmadan çekilmesi ile hedeflenen konvansiyonel denge tamamen ortadan kalkmıştır. Bkz. Erel Tellal, "20. Yüzyılın Dengelerine Neler Oluyor?", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 62, S. 4 (2007), ss. 228-29.

kuvvetleri ve stratejik hava kuvvetleri açısından bir sınırlama getirmedi.²⁸⁵ Nitekim RF'nin bu sınırlamaları Çeçenya sorunu nedeniyle Kafkasya'da uygulaması da mümkün olmadı.

1990'larda Rus dış politikası açısından en önemli gelişmelerden biri 1991-1996 yılları arasında SVR başkanlığını yapan Yevgeny Primakov'un Ocak 1996'da dışişleri bakanı olarak atanmasıydı. Tek bir küresel gücün hakimiyetindeki tek-kutuplu bir dünyanın Rusya için kabul edilemez olduğunu öne süren anlayış literatüre Primakov Doktrini olarak geçti.²⁸⁶ Primakov Doktrini, esasında Kozirev'in ortaya attığı Yakın Çevre politikasının bir devamı niteliğindedir. Yakın Çevre politikasının merkezinde yer alan RF'nin eski Sovyet coğrafyası ile olan ayrılmaz bağına olan vurguyu Primakov'un da yaptığı görülmektedir. Primakov, ABD'li politikacıların Latin Amerika'yı ve hatta Avrupa'yı kendi özel çıkar alanlarında görme eğiliminde olduklarını, buna karşılık RF'nin eski Sovyet coğrafyasındaki “özel çıkarlarını” görmezden geldiklerini ifade etmektedir.²⁸⁷ Kozirev tarafından RF'nin ‘özel çıkarlarını’ korumak için ortaya konulan yaklaşımın, Primakov döneminde de devam ettiği, NATO'nun genişleme sürecine bir tepki olarak yeniden formüle edildiği görüldü.

RF'nin kuruluşundan itibaren ‘*Russia First*’²⁸⁸ (Önce Rusya) politikası izleyen ve Yeltsin hükümetine açık destek veren ABD, 1996'dan sonra bu politikadan uzaklaşmaya başladı.²⁸⁹ Bu tarihten itibaren ABD ve RF'nin birçok konuda sıklıkla karşı karşıya geldiği görüldü. Kosova Krizi ilişkilerin bozulmasına neden olurken,²⁹⁰

²⁸⁵ Sertif Demir, “Dünden Bugüne Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, C. 6, S. 11 (2010), s. 40.

²⁸⁶ Eugene Rumer, *The Primakov (not Gerasimov) Doctrine in Action*, Washington D.C.: Carnegie Endowment for International Peace, 2019, s. 4.

²⁸⁷ Primakov, *Russian Crossroads: Toward the New Millenium*, ss. 99-100.

²⁸⁸ Clinton yönetiminin erken dönemlerinde Dışişleri Bakan Yardımcısı Strobe Tallbot tarafından aktif olarak takip edilen ve hatta Sovyet sonrası coğrafyayı da içine alacak şekilde genişletilen dış politika konsepti. Bkz. Fariz Ismailzade, “US Policy towards the South Caucasus: How to Move Forward”, *Caucasus Analytical Digest*, S. 13 (2010), s. 5.

²⁸⁹ Tellal, “Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası”, s. 209.

²⁹⁰ Bosna Krizi'nde yaptığı hatayı tekrar etmek istemeyen RF, Çin'in de desteği ile BMGK'daki veto yetkisini kullanarak ABD'nin olası bir müdahalesi önündeki en büyük engel olmuştur. Bkz. Tayyar

ABD Dışışleri Bakan Yardımcısı Strobe Tallbot'un 21 Temmuz 1997'de Hazar bölgesini ve Rusya'nın tüm güney kanadını "yaşamsal çıkar alanı" ilân etmesi,²⁹¹ Hazar enerji kaynaklarının çıkarılması ve transferi konusunda da tarafları anlaşmazlığa soktu. ABD Başkanı Bill Clinton'ın ulusal güvenlik danışmanı Anthony Lake'in çerçevesini çizdiği ve Clinton Doktrini olarak da bilinen "demokratik genişleme politikası", NATO'nun genişleme süreci ile jeostratejik bir anlam kazandı ve eski Sovyet coğrafyasındaki devletleri hedef aldı.²⁹²

ABD, yukarıda sözü edilen güvenlik politikaları ile eski Sovyet coğrafyasına yönelirken RF de Primakov'un başbakanlığı ile uluslararası sistemde ABD'yi dengeleyecek bir ittifak arayışına girdi. Primakov, Soğuk Savaş sonrası dönemde RF'nin kapasite ve imkanlarının farkındaydı. RF'nin ABD ile doğrudan rekabet edecek kapasiteden oldukça uzak olduğu uluslararası sistemde, müttefiklere ihtiyacı vardı. 1996'da formüle ettiği Rusya-Çin-Hindistan ittifakı, Soğuk Savaş sonrası ABD tarafından dayatılan tek-kutupluluğa bir alternatifti.²⁹³

1990'ların başında çerçevesi çizilen yakın çevreye dair güvenlik politikası, Primakov Doktrini ile kurumsallık kazandı. İlkeleri ve çerçevesi belirlenen bu anlayış, RF'nin yakın çevresindeki NATO ve ABD varlığının önüne geçmek için tek-kutuplu bir sistem anlayışına karşı çıkıyordu. ABD'yi dengeleyecek bir ittifak arayışında olan RF, 1990'lar boyunca yaşadığı ekonomik ve sosyal krizlerin etkisiyle başta Balkanlar olmak üzere tarihsel ve kültürel bağlarının bulunduğu coğrafyalarda vermiş olduğu tavizleri tekrar etmek istemiyordu. 1990'ların ikinci yarısından itibaren RF'nin resmi dış politika

Arı, Ferhat Pirinççi, "Soğuk Savaş Sonrasında ABD'nin Balkan Politikası", *Alternatif Politika*, C. 3, S. 1 (2011), s. 12.

²⁹¹ Nation, *Russia, the United States, and the Caucasus*, 2007, s. 10.

²⁹² Julien Zarifian, "US Foreign Policy in the 1990s and 2000s, and the Case of the South Caucasus (Armenia, Azerbaijan, Georgia)", *European Journal of American studies*, C. 10, S. 2 (2015), s. 3.

²⁹³ Rakesh Krishnan Simha, "Primakov: The Man Who Created Multipolarity", *Russia Beyond*, 27.06.2015, https://www.rbth.com/blogs/2015/06/27/primakov_the_man_who_created_multipolarity_43919 (21.01.2022).

ve güvenlik anlayışının temelini oluşturan Primakov Doktrini, Putin iktidarı ile uygulamaya geçecekti.

2.1.2. Kurumsallaşan Güvenlik Politikası

2000 yılı Yeltsin'in istifa konuşmasında da ifade ettiği gibi yeni bin yıla girerken RF için de yeni fırsatların ortaya çıktığı bir dönüm noktasıydı. Yeni bin yıla kurumsallaşan bir dış politika anlayışı ile giren RF, 2000 yılında ulusal güvenlik, dış politika ve askeri konularda üç yeni doktrin yayınlandı: İç ve dış tehditleri tanımlayarak hükümet organlarının bu alanlardaki işlevlerini belirleyen Ulusal Güvenlik Doktrini (Konsepti), tehditlere karşı ulusal savunma yol ve araçlarını tanımlayan Askeri Doktrin ve uluslararası alandaki genel siyasi amaç ve öncelikleri saptayan Dış Politika Doktrini.²⁹⁴

Doktrinlerden ilki 17 Aralık 1999'da 1300 numaralı Başkanlık Kararnamesi ile onaylanan ve 10 Ocak 2000'de yürürlüğe giren Ulusal Güvenlik Doktrini'dir.²⁹⁵ Belge, uluslararası alanda RF, ulusal çıkarlar, ulusal güvenliğe yönelik tehditler ve ulusal güvenliğin sağlanması olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde SSCB'nin dağılması sonrası oluşan uluslararası sistemin çok-kutuplu yapısına vurgu yapılmaktadır. RF'nin çok-kutuplu bir dünyanın yaratılması fikrine katkı sunacağı belirtilmektedir. Devletlerarası ekonomik ve siyasi entegrasyonun arttığı, uluslararası kuruluşların güç kazandığı çok kutuplu uluslararası sistemde gelişmiş Batılı devletlerin ve özellikle ABD'nin uluslararası hukukun temel normlarına aykırı olarak tek taraflı askeri güç kullanımları eleştirilmektedir.

²⁹⁴ Godzimirski, "Russian National Security Concepts 1997 and 2000: A Comparative Analysis", s. 74.

²⁹⁵ RF Başkanlık Ofisi tarafından yayınlanan Rusça tam metni için Bkz. "О Концепции национальной безопасности Российской Федерации", *Указ Президента Российской Федерации от 10.01.2000 г. № 24*, 2000, <http://www.kremlin.ru/acts/bank/14927> (21.01.2022); İngilizce versiyonu için Bkz. "National Security Concept of Russian Federation", 2000, <https://nuke.fas.org/guide/russia/doctrine/gazeta012400.htm> (21.01.2022).

Belgenin Rus dış politikası açısından en önemli kısımlarından biri uluslararası alandaki temel tehditlerin belirlendiği bölümdür. Buna göre başta BM ve AGİT olmak üzere uluslararası güvenliği sağlamaya yönelik temel mekanizmaların rolünü azaltma çabaları, RF'nin dünyadaki ekonomik, siyasi ve askeri etkisini zayıflatma tehlikesi, askeri-politik blokların/birliklerin güçlendirilmesi ve her şeyden önce NATO'nun doğuya doğru genişlemesi, Rus sınırına yakın bölgelerde yabancı askeri üs ve birliklerin konuşlandırılması, BDT'deki bütünleşme süreçlerinin zayıflatılması, kitle imha silahlarının ve bunların dağıtım araçlarının yaygınlaştırılması, RF sınırlarına ve BDT alanına yakın bölgelerde çatışmaların çıkması ve tırmanması, RF'ye yönelik toprak talepleri temel tehditler olarak sıralanmaktadır.

Ulusal Güvenlik Doktrini'nden anlaşılacağı üzere RF, ABD öncülüğünde Batılı devletlerin RF'nin vetosuna rağmen Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ni (BMGK) saf dışı bırakarak Kosova örneğinde olduğu gibi NATO çerçevesinde inisiyatif geliştirmelerine tepki göstermektedir.²⁹⁶ Ayrıca bu belge ile NATO'nun genişlemesinden duyulan rahatsızlık en üst seviyeden ilân edilmektedir.

Fakat bu RF'nin ulusal güvenliğe dair ilan ettiği ilk belge değildi. 1996 seçimlerinden galibiyetle çıkan Yeltsin, Ivan Rıbkin'e bir ulusal güvenlik belgesi hazırlaması emrini vermişti. Ivan Rıbkin belgenin taslağını 7 Mayıs 1997'de tamamlamış ve Yeltsin 17 Aralık 1997'de RF'nin ilk kapsamlı ulusal güvenlik doktrinini ilân etmişti.²⁹⁷ Aslında 2000 yılında ilân edilen ve yukarıda detaylarına yer verilen belge, 1997'de oluşturulan versiyonun bazı düzeltmelerle güncellenmiş haliydi. 1997-1999 arasındaki gelişmeler, ulusal güvenliğe dair saptamaların da güncellenmesini zorunlu kılmıştı. Bu gelişmelerin başında RF için jeopolitik bir tehlike olarak görülen ve bu iki senelik süreçte hız kazanan NATO'nun genişlemesi geliyordu. RF ekonomisinin

²⁹⁶ James Ker-Lindsay, *Kosovo: The Path to Contested Statehood in The Balkans*, New York: IB Tauris&Co Ltd., 2009, s. 80.

²⁹⁷ Godzimirski, "Russian National Security Concepts 1997 and 2000: A Comparative Analysis", s. 76.

zayıflığını ve Batı'ya bağımlılığını açığa çıkaran 1998 ekonomik krizinin de bu dönemde yaşanmış olması NATO'nun Kosova müdahalesine sessiz kalınmasına neden oldu.²⁹⁸ Bu gelişmelerin de etkisiyle 2000 yılında ilan edilen doktrin, uluslararası sistemde çok kutupluluğa dair daha karamsar bir bakış açısına sahiptir.

İlân edilen bir diğer doktrin 21 Nisan 2000 tarihli RF Askeri Doktrini'dir. Bu doktrin de 2 Kasım 1993'te imzalanan askeri doktrinin yerini alıyordu. Belge, Askeri-Politik İlkeler, Askeri-Stratejik İlkeler ve Askeri-Ekonomik İlkeler olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Yeni askeri doktrin oldukça geniş bir çerçevede düzenlenmişti. Rus ordusunun yönetimi ve finanse edilmesinden, RF'nin karşılaştığı iç ve dış tehditlere, ordunun güç kullanma ilkelerinin belirlenmesine kadar birçok konuda detaylar yer almaktadır. Ocak ayında ilân edilen Ulusal Güvenlik Konsepti ile paralel şekilde ulusal güvenliği tehdit eden unsurlar sıralanmaktadır. Sınırlar dışındaki RF vatandaşlarına ayrımcılık yapılması, özgürlüklerine ve yasal çıkarlarına yönelik zararlı girişimlerde bulunulması, haklarının çiğnenmesi RF'nin ulusal güvenliğine yönelik algıladığı tehditler arasında gösterilmektedir.²⁹⁹

Üçüncü ve son belge 28 Haziran 2000 tarihinde ilan edilen RF Dış Politika Konsepti'dir.³⁰⁰ Beş bölümden oluşan bu belgede de yine çok kutuplu sistem vurgusu dikkat çekmekteydi. “Rus vatandaşlarının ve yurt dışındaki yurttaşların hak ve çıkarlarını mümkün olan her şekilde korumak” genel ilkeler arasında sayılmaktadır. “Bölgesel Öncelikler” bölümünde ilk sırada BDT devletleri ile çok taraflı ve ikili ilişkilerin geliştirilmesi yer almaktadır.

1993 yılında ilân edilen Yakın Çevre politikasının birer uzantıları olarak görebileceğimiz bu doktrinler, RF'nin güvenlik politikasındaki bir dönüşümün de ilk

²⁹⁸ A.g.e., s. 78.

²⁹⁹ Öztürk, *Rusya Federasyonu Askeri Doktrini*, ss. 39-40.

³⁰⁰ Rusça tam metni için bkz. “Концепция внешней политики Российской Федерации”, 28.06.2000, <http://kremlin.ru/acts/news/785> (21.01.2022); İngilizce tam metni için Bkz. “The Foreign Policy Concept of The Russian Federation”, 28.06.2000, <https://nuke.fas.org/guide/russia/doctrine/econcept.htm> (21.01.2022).

sinyallerini vermektedirler. Yayınlanan bu belgeler ile RF'nin 1990'larda ekonomik yetersizlikler, politik ve sosyal krizler içerisinde savrulan güvenlik politikasının bir temele oturtulması, kurumsallaştırılması hedeflenmektedir. RF'nin sonraki yıllarda ilân ettiği yeni doktrin ve konseptlerin de çıkış noktası olarak adeta Kremlin'in güvenlik politikasının temellerini belirlemektedirler. Bu doktrinlere ek olarak Vladimir Putin ve Kremlin'deki karar alıcıların yapmış oldukları açıklamalar, verdikleri mesajlar çıkarlarını dikkatli ve pragmatik bir şekilde belirleyen, dikey şekilde örgütlenmiş yeni bir Rus devletinin ortaya çıktığını göstermektedir.³⁰¹

Tellal'ın da ifade ettiği gibi 20. yüzyılda bir büyük devrim ve iki büyük savaşın ardından uluslararası sistemde denge oluşmuştu. 26 Mayıs 1972 tarihli Anti-Balistik Füze (*Anti-Ballistic Missile-ABM*) Antlaşması ve 8 Aralık 1987 tarihli Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler (*Intermediate-Range Nuclear Forces-INF*) Antlaşması Soğuk Savaş'ta nükleer dengeyi sağlamıştı. Konvansiyonel denge ise 1 Ağustos 1975 tarihli Helsinki Nihai Senedi ve 19 Kasım 1990 tarihli AKKA ile oluşturulmuştu.³⁰² Fakat bu denge durumu kısa sürede bozulmaya başladı. Dengeyi sağlayan ve iki kutuplu sistemin kutup liderleri olarak kabul edilen ABD ve SSCB arasındaki rekabetin, ABD lehine değişmeye başlaması bu bozulmanın ilk sinyallerini vermişti. Demirperde'nin dağılması ise dengeyi ortadan kaldıran ilk gelişme oldu. Bu dönüşüm sürecine hız kazandıran diğer gelişme ise 11 Eylül 2001'de ortaya çıktı.

11 Eylül 2001'de New York'ta gerçekleşen terör saldırıları ile ABD'nin güvenlik stratejileri değişti. Saldırıların hemen ardından televizyondan halka seslenen ABD Başkanı George Bush, "Bu eylemleri gerçekleştiren teröristler ile onları barındıranlar arasında bir ayrım yapmayacağız" sözleriyle yeni dönemi işaret ediyordu.³⁰³ Bush Doktrini adını alan bu yeni anlayışın temelinde dört ögesi

³⁰¹ Baev, "Russia's Policies in the Southern Caucasus and the Caspian Area", s. 96.

³⁰² Tellal, "20. Yüzyılın Dengelerine Neler Oluyor?", ss. 227-28.

³⁰³ Walter LaFeber, "The Bush Doctrine", *Diplomatic History*, C. 26, S. 4 (2002), s. 543.

bulunmaktadır. İlk olarak bir devletin dış politikasını belirlemede içindeki rejimin etkili olduğuna dair kuvvetli inanç ve bunun uluslararası politikayı derinden etkilediği, ikincisi başta önleyici savaş (*preventive war*) olmak üzere büyük tehditlerin yalnızca yeni ve güçlü politikalarla alt edilebileceği, üçüncüsü gerektiğinde tek taraflı hareket etme istekliliği ve son olarak tüm bu inançların nedeni ve özeti olarak uluslararası barış ve istikrarın sağlanması için ABD'nin dünya siyasetindeki önceliğinin gerekliliğine dair baskın duygu.³⁰⁴ 'Yeni ve güçlü politikalar' ise temelde iki strateji üzerine inşa edildi: Önalcı vuruş (*pre-emptive strike*) ve önleyici savaş. Bu çerçevede Washington yönetimi terörü olduğu yerde ve ani bir şekilde hedef almayı, tehditleri henüz ortaya çıkmadan yerinde imha etmeyi planlamıştır. Bu yaklaşımın bir sonucu olarak Afganistan'da başlatılan Sonsuz Özgürlük Operasyonu (*Operation Enduring Freedom*), kilit konumda yer alacak askeri üslerin elde edilmesine olanak sağlaması açısından bölge ülkelerinde dost ve müttefik yönetimlerin bulunmasını gerekli kılmıştır. Avrasya bölgesine yayılma sürecinde ABD'nin ilk hedefi Afganistan oldu.

7 Ekim 2001'de ABD ve İngiltere kuvvetlerinin hava bombardımanı ile başlatılan Sonsuz Özgürlük Operasyonu, Afganistan'da yaklaşık 20 yıl sürecek bir çatışmanın ilk işaretiydi. ABD'nin 'küresel terörle mücadelesinde' en büyük destekçilerinden biri ise Putin yönetiminde RF oldu. Küresel terörle mücadele iki taraf açısından da ortak düşman olarak görüldü. Taraflar 1941'den beri ilk kez bu kadar yakınlaştılar.³⁰⁵ Putin, 11 Eylül saldırılarının hemen ardından vermiş olduğu sözlü desteğe ek olarak ABD'nin Orta Asya'daki eski Sovyet üslerini kullanmasına izin verdi, Rus hava sahasını insani uçuşlar için açtı, Afganistan Operasyonu için istihbarat desteği sundu. Güvenlik kaygıları bulunan bölge ülkeleri ABD ile yakınlaştılar. Özbekistan

³⁰⁴ Robert Jervis, "Understanding the Bush Doctrine", *Political Science Quarterly*, C. 118, S. 3 (2003), s. 365.

³⁰⁵ Michael Wines, "An Act of Terror Reshapes The Globe", *The New York Times*, 30.09.2001, <https://www.nytimes.com/2001/09/30/weekinreview/an-act-of-terror-reshapes-the-globe.html> (11.02.2022); Clifford Gaddy, Michael O'Hanlon, "Toward a 'Reaganov' Russia: Russian Security Policy After Putin", *The Washington Quarterly*, C. 38, S. 2 (2015), s. 206.

İslam Hareketi'nden ve Afganistan'da El Kaide'den gelebilecek tehditler Özbekistan'ı ABD ile işbirliğine yönlendirdi.³⁰⁶ Bu işbirliğinin bir sonucu olarak Eylül 2001'de Özbekistan'ın güneydoğusunda Afganistan sınırında yer alan Karşı-Hanabad hava üssü ABD'ye tahsis edildi ve Amerikan kuvvetlerinin Afganistan'a geçişinde bir köprübaşı görevi gördü.³⁰⁷ İlişkiler öyle bir düzeye yükseldi ki Putin, hükümetinin NATO'nun doğruya doğru genişlemesine ilişkin muhalefetini gözden geçireceğini ve NATO ile daha yakın ilişkiler kurulmasının söz konusu olabileceğini ifade etti.³⁰⁸ Nitekim 28 Mayıs 2002'de NATO-Rusya Konseyi'ni kuran "NATO-Rusya İlişkileri: Yeni Nitelik" bildirgesi imzalandı.³⁰⁹

Yukarıda bahsedilen tüm olumlu gelişmelere karşın ABD-Rusya yakınlaşması uzun sürmedi. ABD'nin Avrasya'daki etkinliğini arttırdığını ve bunun BDT coğrafyasında RF'nin güvenliğine olumsuz etkilerinin olacağını gören Kremlin, temelleri 15 Mayıs 1995'te imzalanan Kolektif Güvenlik Antlaşması (KGA) üzerinden yeni bir güvenlik yapısı oluşturma çabasına girdi. Bu çabanın sonucu olarak Ermenistan'ın da dahil edilmesiyle Kafkasya'yı içine alacak şekilde daha geniş kapsamlı bir yapı olarak 7 Ekim 2002'de Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ) kuruldu.³¹⁰ Aynı zamanda ABD'nin BM'yi devre dışı bırakarak savaşı Irak'a taşıma niyeti Moskova tarafından açıkça eleştirildi. Putin, Avrupa'da yaptığı ziyaretler sonrası Fransa Devlet Başkanı Jacques Chirac ve Almanya Şansölyesi Gerhard Schroeder ile ortak basın toplantısı gerçekleştirdi ve bu toplantıda üç lider ABD'nin askeri

³⁰⁶ Bayram Aliyev, "Rusya'nın Orta Asya'daki Askeri Üsleri", *Bilgesam Analiz*, S. 1338 (2016), s. 10.

³⁰⁷ Shahram Akbarzadeh, "Uzbekistan and the United States: Friends or Foes?", *Middle East Policy*, C. 14, S. 1 (2007), s. 108.

³⁰⁸ Dina Rome Spechler, "Russian Foreign Policy During the Putin Presidency: The Impact of Competing Approaches", *Problems of Post-Communism*, C. 57, S. 5 (2010), ss. 36-37.

³⁰⁹ NATO-Rusya Konseyi, 27 Mayıs 1997'de imzalanan NATO-RF Kurucu Senedi ile oluşturulan Daimî Ortak Konsey'in yerini almıştır. Kremlin'e daha geniş yetkiler veren bu konsey, NATO'nun 2004 genişlemesi öncesi Rusya'ya sunduğu bir sus payı olarak da yorumlanmaktadır. Bkz. Merve İrem Yapıcı, "Rusya-NATO İlişkilerinin Dünü, Bugünü ve Geleceği", *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi: Uluslararası İlişkiler*, C. 3 (2011), ss. 1461-62.

³¹⁰ Abdullah Torun, "Bölgesel Hegemonyanın Bir Aracı Olarak Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü", *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*, C. 9, S. 19 (2015), ss. 7-8.

eylemlerine karşı olduklarını ifade ettiler.³¹¹ ‘Savaş Karşıtı Troyka’ olarak tanımlanan³¹² bu grup, görüşmeler sonrası 25 Şubat 2003’te Irak’ın barışçıl şekilde silahsızlandırılmasını öngören bir memorandum yayınladılar.

Memorandum metninde, şüpheler olsa da Irak’ın elinde kitle imha silahlarının bulunduğu dair henüz kanıt ortaya koyulmadığına işaret edilmekte, aceleci bir askeri müdahale yerine BM çerçevesinde teftişlerin sıklaştırılması ve Irak’a yapılan uluslararası baskının arttırılması önerilmektedir.³¹³ Bu tarihten itibaren ABD’nin BM’yi devre dışı bırakarak tek taraflı müdahalelere yönelmesi ve NATO’yu bu kapsamda bir savunma örgütü statüsünün ötesinde kullanmak istemesi Moskova tarafından yoğun eleştiri alacaktır.

ABD yayılmacılığına karşı çıkan RF, 2003 yılından itibaren Orta Asya’daki askeri varlığını arttırmaya başladı. Ekim 2003’te Kırgızistan’ın Kant şehrinde, Ganci’deki ABD üssünden yalnızca 30 km uzakta bir askeri üs kurdu. Ekim 2004’te Tacikistan’da, Duşanbe yakınlarında 201. Motorize Piyade Tümeni daimî üs haline getirilirken bir yıl sonra 6 bin Rus askerine ev sahipliği yapacak bir hava üssü kuruldu. Haziran 2004’te Özbekistan ile Stratejik İşbirliği Antlaşması imzalandı ve bu antlaşma uyarınca taraflar birbirlerinin topraklarındaki askeri üsleri kullanma hakkı elde ettiler. Eylül 2005’te Rus ve Özbek kuvvetleri SSCB’nin dağılmasından sonraki ilk ortak askeri tatbikatlarını gerçekleştirdiler. İki ay sonra ise RF ve Özbekistan, herhangi bir saldırı durumunda karşılıklı askeri yardım sözü içeren Müttefik İlişkiler Antlaşması imzaladılar.³¹⁴

³¹¹ Spechler, “Russian Foreign Policy During the Putin Presidency”, s. 37.

³¹² Daniel McLaughlin, “Russian summit Anti-war Troika Calls for UN-led Rebuilding Plan”, *The Irish Times*, 12.04.2003, <https://www.irishtimes.com/news/russian-summit-anti-war-troika-calls-for-un-led-rebuilding-plan-1.355478> (21.02.2022).

³¹³ “Threats and Responses; Memorandum Opposing U.S. Iraq Policy”, *The New York Times*, 25.02.2003, <https://www.nytimes.com/2003/02/25/world/threats-and-responses-memorandum-opposing-us-iraq-policy.html> (23.02.2022).

³¹⁴ Richard Weitz, “Averting a New Great Game in Central Asia”, *Washington Quarterly*, C. 29, S. 3 (2006), ss. 157-58.

İç politikada merkezîleşen, siyasal kargaşaların önüne geçen ve 1990'lardaki liderlik sorununu çözen RF için tehdidin kaynağı artık dışarıdan gelmekteydi. Bu tehdit ise ABD'nin önce renkli devrimler ile ardından da NATO'nun genişleme politikasının sonucu Karadeniz devletleri ile girdiği askeri işbirliği sonucu giderek artan şekilde RF'yi çevrelemesi şeklinde somutlaşmaktaydı. 2004 yılında Romanya ve Bulgaristan'ın NATO'ya üye olması, Gürcistan ve Ukrayna'nın da muhtemel üyeliğine dair süreçlerin görüşülmesi Karadeniz'de Rusya aleyhine bir denge yaratmaktaydı. Karadeniz'in kuzeybatısında Kafkasya sahillerine sıkışan RF'nin, Soğuk Savaş döneminden de daha fazla çevrelendiğini düşünmesi için yeterli sebepleri vardı.

Putin yönetiminde RF, ABD'nin yeniden çevrelemesine en ciddi itirazlarından birini Şubat 2007'de gerçekleşen 43. Münih Güvenlik Konferansı'nda gerçekleştirdi. RF'nin burada ortaya koyduğu Egemen Demokrasi ve Rus Dünyası (*Рыцккый Муп-Руский Мир*) yaklaşımları ABD hegemonyasına karşı çıkışın düşünsel temellerini attı. Uygulamada ise Moskova'nın takip ettiği en temel güvenlik politikası, NATO'nun potansiyel genişleme alanlarında SSCB döneminden beri varlığını sürdüren çatışmaları kullanmak, bu çalışmanın temel argümanına atıfla 'dondurmak' oldu.

2.2. AVRASYA'DA ABD TEHDİDİ

2.2.1. Renkli Devrimler

ABD'nin Afganistan'ın ardından yönünü Irak'a çevirmesi bölgesel işbirliklerinin önemini arttırmıştı. NATO üyesi Türkiye ise bu süreçte ABD tarafından en önemli müttefiklerden biri olarak görüldü. Gerek Avrasya'daki stratejik konumu gerekse de NATO üyeliği bağlamında ABD ile geliştirdiği askeri-politik işbirliği düşünüldüğünde bu durum son derece olağandıysa da 25 Şubat 2003'te Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) genel kurulunda yapılan oylama ile reddedilen ve kamuoyunda

1 Mart Tezkeresi³¹⁵ olarak bilinen tasarı ABD'nin planlarını bozdu, farklı müttefik ve dost ülkeler arayışı başladı. Ancak uzun yıllar Sovyet yönetiminde bulunmuş Avrasya devletleri, ABD ile yakın ilişkiler kurma eğiliminde değillerdi. Bu durum tabiri caizse ABD'yi 'dost ve müttefik yaratma' çalışmalarına yöneltti ve uygulanan yöntem ise 'renkli devrimler' olarak adlandırılan sivil halk hareketleri oldu.³¹⁶ Bununla birlikte çalışmanın ilerleyen bölümlerinde bir kavram karmaşası yaratmamak için 'renkli devrimler' ifadesi kullanılacaktır. Batı tarafından yoğun şekilde finanse edilen söz konusu hareketlerin, Bush Doktrini'nin ABD askeri stratejisini temelden değiştirdiği ve yeni muhafazakâr (neo-con) olarak nitelenen bir anlayışla yeniden hayata geçirdiği bir dönemde ortaya çıkmalarını tesadüf olarak görmek fazla iyimserlik olacaktır.

Renkli devrimler, şiddet içermeyen ve sivil itaatsizlik şeklinde oraya çıkan, mevcut yönetimleri değiştirmeyi hedefleyen 'halk hareketleri' olarak tanımlanabilir.³¹⁷ Kökenleri Nisan 1974'te gerçekleşen Portekiz Karanfil Devrimi'ne kadar götürülebilen ve çeşitli renk ve amblemler ile ilişkilendirilen bu hareketlerin³¹⁸ eski Sovyet coğrafyasında gerçekleşiyor olmaları Rus karşıtı propaganda faaliyetinin araçları olmaları ihtimalini gündeme getirmiştir. Öte yandan bu hareketleri demokratikleşme ile ilişkilendirenler de bulunmaktadır. Örneğin, "Medeniyetler Çatışması" teziyle bilinen Samuel Huntington, Portekiz Devrimi'ni üçüncü dalga bir demokratikleşme hareketi

³¹⁵ Tezkerenin kapsamı ve TBMM'de gerçekleşen tartışmalar için Bkz. Muhammed Türkmen, "1 Mart Tezkeresi Bağlamında Türkiye'nin Irak Politikası", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, C. 5, S. 1 (2021), ss. 188-91.

³¹⁶ Esasında bu hareketleri devrim olarak adlandırmak çok da doğru değildir çünkü ortaya çıktıkları ülkelerde ne köklü değişiklikler yapmış ne de genel anlamda halkın iradesini yansıtmışlardır. Bkz. Erel Tellal, "Rusya Suriye'de Ne Arıyor?", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 70, S. 4 (2015), s. 1048.

³¹⁷ Giray Saynur Bozkurt, "Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan'da Kadife Devrimler", *Karadeniz Araştırmaları*, S. 9 (2006), s. 151.

³¹⁸ David Lane, "'Coloured Revolution' as a Political Phenomenon", *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, C. 25, S. 2-3 (2009), s. 114.

olarak tanımlamaktadır.³¹⁹ Huntington ile benzer görüşte olan David Lane ise renkli devrimleri bu dalga'nın bir devamı olarak kabul etmektedir.³²⁰

Seçim sonuçlarında hile yapıldığı iddiasıyla meydanlara inen toplulukların, özgürlük, demokrasi, insan hakları gibi taleplerde bulundukları ve mevcut iktidarları görevden ayrılmaya zorladıkları görölmüştür. Bu taleplerin Batı'nın öne çıkardığı değerlerle ilişkili olması ve göstericilerin sivil direniş metodları ile şiddetten uzak durması göstericilere ABD ve Avrupa'dan ciddi bir destek gelmesini sağladı. Bu desteğin finansal ayağı doğrudan Batılı devlet kurumları ve hükümet fonlarından geldiği gibi hükümet dışı örgütler, sivil toplum ve düşünce kuruluşlarınca da sağlandı.

Renkli devrimler olarak adlandırılan bu hareketleri dünyanın farklı yerlerindeki sivil gösteri ve direnişlerden ayıran bazı özellikleri vardı. Göstericilerin yerel ve dış basın gibi geleneksel medya araçlarına ek olarak başta cep telefonları, internet, sosyal medya gibi yeni medya araçlarını etkin ve koordineli şekilde kullandığı görüldü. Gençlerin ve özellikle öğrencilerin merkezinde yer aldığı bu gösterilerde ünlü rock ve pop gruplarının konserleri gibi kültürel etkinlikler gerçekleştirildi.

Renkli devrimlerin yaşandığı ülkelerin, harekete geçirilen kitleler ve kullanılan renkler farklı olsa da çok fazla ortak noktaları vardı. Sırbistan'dan Gürcistan'a ve Ukrayna'dan Kırgızistan'a kadar söz konusu hareketlerin hemen hepsinde aynı bayrak, benzer slogan ve yöntemler kullanılıyordu. Putin'in danışmanlarından Sergei Yastrzhembsky, 27 Kasım 2004'te RTR kanalına vermiş olduğu röportajda renkli devrimler için şu ifadeleri kullandı: "Belgrad'da ve Tiflis'te aynı eli görüyoruz, muhtemelen aynı kaynaklar, aynı kukla oyuncuları ve senaryolar çok benzer".³²¹

³¹⁹ Samuel P. Huntington, "The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century.", *Rothbaum Distinguished Lecture Series*, C. 4 (1991), s. 3.

³²⁰ Lane, "Coloured Revolution as a Political Phenomenon", s. 116.

³²¹ Dov Lynch, *Why Georgia Matters*, Paris: Institute for Security Studies, European Union, 2006, C. 86, s. 24.

Uluslararası alanda özellikle Batılı devletler ve kurumlarca desteklenen renkli devrimler boyunca izlenen yöntemler, Joseph Nye tarafından ortaya atılan “yumuşak güç” kavramını hatırlatmaktadır. Nye, uluslararası ilişkilerde güç kavramını, coğrafya, nüfus ve hammadde gibi maddi unsurların belirlediğini ve son kertede askeri kapasitenin önemli olduğunu öne süren realist yaklaşıma karşı çıkmakta, bu konuların artık önemini kaybettiğini ve yerini eğitim, teknoloji, ekonomik büyüme gibi kavramlara bıraktığını ifade etmektedir.³²² Nye, küreselleşmenin bu durum üzerindeki etkisine vurgu yaparak kültür ve fikirlerin daha fazla önem kazandığını belirtmektedir.³²³ Bu bağlamda, arkasındaki Batı desteğinin açıkça gözlemlendiği renkli devrim hareketlerinin bir yumuşak güç uygulaması ve ABD’nin yeni muhafazakar dış ve güvenlik politikasının bir aracı olduğunu öne sürmek yanıltıcı olmayacaktır. Gerek Gürcistan gerekse Ukrayna’daki gösteriler sırasında Batılı politikacı ve diplomatlar tarafından yapılan destek açıklamaları, göstericiler tarafından açılan NATO ve AB bayrakları bu ilişkiyi destekler niteliktedir.

Pasif direniş üzerine çalışmaları olan Gene Sharp’ın “*From Dictatorship to Democracy*” adlı eseri için renkli devrimlerin el kitabı denilebilir. Sharp, bu çalışmada “diktatörlerle” mücadele yöntemleri ve dikta yönetimine son vermenin yolunu aşama aşama anlatmaktadır. Bu aşamalardan en önemlisi içerde başlayan hareketin dışardan alacağı finansal destektir. Ülke içindeki direniş hareketinin uluslararası örgüt ve kuruluşlardan finansal destek alması, uluslararası boyutta bir etki yaratarak mevcut yönetimin diplomatik anlamda izolasyonunu sağlaması elzemdir.³²⁴ Sharp’ın kitabının etkisi yalnızca renkli devrimlerin gerçekleştiği ülkelerde değil, başarısız olduğu ya da ufak bir girişim olarak kaldığı yerlerde dahi gözlemlenebilmektedir. Bunlardan biri olan

³²² Joseph S. Nye, “The Changing Nature of World Power”, *Political Science Quarterly*, C. 105, S. 2 (1990), ss. 179-80.

³²³ Joseph S. Nye, *Power in the Global Information Age: From Realism to Globalization*, New York: Routledge, 2004, s. 5.

³²⁴ Gene Sharp, *From Dictatorship to Democracy: A Conceptual Framework for Liberation*, The New Press, 2012, s. 50.

İran’da 2009’da başlayan rejim karşıtı *Yeşil Hareket*’in gösterilerinde Sharp’ın ortaya koyduğu 198 adet pasif direniş yöntemlerinden yaklaşık 100 tanesinin uygulandığı görülmektedir.³²⁵

SSCB’nin dağılması ve ardılı RF’nin ağır ekonomik, politik ve sosyal sorunlarla karşı karşıya kalması Avrasya olarak adlandırılan bölgede bir güç boşluğu yaratmıştı. Sovyet kontrolünden çıkan bu bölgede insan hakları, sosyal ve ekonomik haklar, medya ve basın özgürlüğü gibi çok geniş alanda çalışmalar yapan sivil toplum kuruluşları ortaya çıkmıştır.³²⁶ SSCB sonrası dönemde iktidar boşluklarının yaşandığı devletlerde kolayca örgütlenen bu kuruluşlar, 1990’lar boyunca süren ekonomik ve sosyal sorunların 2000’lere gelindiğinde sivil toplum hareketlerine dönüşmesinde önemli roller üstlendiler. Sırbistan’da Otpor (*Direnış*), Gürcistan’da Kmara (*Yeter*), Ukrayna’da Pora (*Zamanı Geldi*) örneklerinde de görüldüğü gibi daha çok gençlik örgütleri ve öğrencilerin bir araya gelmesi ile ortaya çıkan ve Batı’dan maddi ve teknik destek alan bu kuruluşlar renkli devrimlerin başarıya ulaşmasında önemli rol oynadılar.³²⁷

ABD Başkanı Bush, 2005 yılında düzenlenen başkanlığının ikinci dönemindeki törende, renkli devrimleri açıktan destekleyen bir konuşma yaptı. Renkli devrimleri demokratik hareketler olarak tanımladı ve hangi ulus ve kültürde olursa olsun bu hareketleri desteklediklerini ifade etti.³²⁸ Bush’un bu açıklamalarına paralel şekilde ABD’li hükümet ve hükümet dışı kuruluşlar harekete geçtiler. Bu kuruluşların başında demokrasi ihracı projeleriyle de bilinen The United States Agency for International Development (USAID-Birleşik Devletler Uluslararası Kalkınma Ajansı) ve The National Endowment for Democracy (NED-Ulusal Demokrasi Vakfı) geldi. Bu

³²⁵ Ruaridh Arrow, “Gene Sharp: Author of the Nonviolent Revolution Rulebook”, 21.02.2011, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-12522848> (12.03.2022).

³²⁶ Sinan Oğan, “Yeni Muhafazakarların Avrasya Politikası ve Sivil Devrimler”, *Yeni Muhafazakâr Amerikan Dış Politikası ve Türkiye*, ed. Çınar Özen, Hakan Taşdemir, Ankara: Odak Yayın ve Dağıtım, 2006, s. 145.

³²⁷ Evgeny Finkel, Yitzhak M. Brudny, “Russia and the Colour Revolutions”, *Democratization*, C. 19, S. 1 (2012), ss. 16-17.

³²⁸ “Bush Pledges to Spread Democracy”, *CNN International*, 20.01.2005, <https://edition.cnn.com/2005/ALLPOLITICS/01/20/bush.speech/> (20.03.2022).

kuruluşlar her ne kadar demokrasiyi teşvik rolü üstlendiklerini ifade etseler de önceliklerinin ABD çıkarları olduğu bilinmektedir. Bunu doğrular şekilde NED’in kurucularından Allen Weinstein’in “Bugün bizim yaptığımız birçok şey bundan 25 yıl önce CIA tarafından gizlice yapılmıştı” sözleri³²⁹ renkli devrimler olarak adlandırılan bu halk hareketlerinin ABD çıkarları çerçevesinde eski Sovyet coğrafyasındaki yönetimleri hedef aldığına ilişkin iddia ve şüpheleri kuvvetlendirir niteliktedir.

USAID, NED, Freedom House, International Center on Nonviolent Conflict (Uluslararası Şiddetsiz Çatışma Merkezi), International Republican Institute (IRI-Uluslararası Cumhuriyetçiler Enstitüsü), George Soros’a ait Open Society Institute (Açık Toplum Enstitüsü) ve National Democratic Institute (NDI-Ulusal Demokrasi Enstitüsü) gibi kuruluşlarca desteklenen renkli devrimlerin iktidara getirdiği hükümetler, başta ABD olmak üzere Batı’nın bölgeye dair stratejik hedefleri için oldukça önemliydiler. Renkli devrimleri örgütleyen grupların yukarıdaki kuruluşlardan aldığı destek, politik, finansal, teknik ve propagandaya yönelik olmak üzere dört alanı kapsamaktadır.³³⁰ ABD Başkanı Reagan’ın SSCB ile mücadele amacıyla kurduğu ve bütçesi ABD Kongresi tarafından onaylanan NED, SSCB dağıldıktan sonra eski Sovyet coğrafyasındaki faaliyetlerine devam etti. Aynı şekilde George Soros tarafından kurulan ve finanse edilen Açık Toplum Enstitüleri’nin Avrasya’da birçok alanda faaliyet gösterdiği, renkli devrimler sırasında ortaya çıkan öğrenci toplulukları ve gençlik örgütlerine birçok konuda destek verdiği bilinmektedir.³³¹

Doğu Bloğu’nda ilk renkli devrim, 26 Aralık 1989’da uzun süren gösteriler sonucu gerçekleşen ve ‘Kadife Devrim’ olarak adlandırılan hareket ile Çekoslovakya’da yaşandı ve ülkenin yönetimine ilk kez komünist olmayan bir lider, Vaclav Havel geçti.

³²⁹ David Ignatius, “Innocence Abroad: The New World of Spyless Coups”, *The Washington Post*, 22.09.1991, <https://www.washingtonpost.com/archive/opinions/1991/09/22/innocence-abroad-the-new-world-of-spyless-coups/92bb989a-de6e-4bb8-99b9-462c76b59a16/> (21.03.2022).

³³⁰ Gerald Sussman, Sascha Krader, “Template Revolutions: Marketing US Regime Change in Eastern Europe.”, *Westminster Papers in Communication & Culture*, C. 5, S. 3 (2008), ss. 91-95.

³³¹ Oğan, “Yeni Muhafazakarların Avrasya Politikası ve Sivil Devrimler”, s. 146.

Bir sonraki hedef ise Doğu Avrupa’da Rus egemenliğini açıkça destekleyen Slovakya Devlet Başkanı eski komünist Vladimir Meciar’dı. ABD Dışişleri Bakanı Madeleine Albright’ın tabiriyle ‘Avrupa’nın kalbindeki kara delik’ Slovakya’da 1998’de gerçekleşen renkli devrimde en önemli rolü Vaclav Havel’in yakın arkadaşı ve Dışişleri Bakanı Pavol Demes üstlendi. NED ile yakın ilişkileri olan Demes, Sırbistan’da Yurttaşlık Kampanyası 98’in (OK98) kurulması için faaliyetlerine başladı. Slovakya ve Bulgaristan’daki örnekleri model alan Demes’in ortaya çıkardığı OK98’in bağışçıları arasında Birleşik Devletler Enformasyon Servisi (USIS), Soros’un Açık Toplum Enstitüsü ve Alman Marshall Fonu da bulunmaktaydı. Kampanya, 13 rock konseri, 2 kısa film ve Slovakya’nın ünlü isimlerinin gençleri oy vermeye davet ettiği reklam filmlerinden oluşmaktaydı. Nihayet Demes’in ‘seçim devrimi’ adını verdiği yöntemle ve Amerikan destekli STK’ların katkılarıyla Meciar devrildi ve Slovakya’da demokrasi ‘filizlendi’.³³² Daha sonra Baltık ülkelerinde ortaya çıkan halk hareketleri gösteriler sırasında söylenen şarkılar nedeniyle ‘Şarkılı Devrim’ olarak adlandırıldı.³³³

Daha önce de ifade edildiği gibi Doğu Bloğu’nda ve eski Sovyet coğrafyasında görülen renkli devrimlerin en tipik özelliği seçim sonuçlarında hile olduğuna dair iddialar ile halkın örgütlenerek meydanlara çıkmasıdır. Öne çıkan örneklerden bir diğeri ise 5 Ekim 2000 tarihinde Sırbistan’da Devlet Başkanı Slobodan Miloseviç’e karşı gerçekleştirilen protestolardır. 24 Eylül’de gerçekleştirilen seçim sonuçlarına itiraz eden kitlelerin sokağa dökülerek, Miloseviç rejiminin propaganda sembolü olarak kabul edilen Sırbistan Radyo Televizyon binasına iş makinası ile saldırımları hareketin ‘Buldozer Devrimi’ olarak adlandırılmasına sebep olmuştur. Gösterilerde en ön saflarda öğrenci örgütü ‘Otpor’ üyelerinin yer aldığı³³⁴ Sırbistan’daki ‘devrimin’ geçmişe dönük

³³² Mark Mackinnon, *Renkli Devrimlerin Sırrı Yeni Soğuk Savaş*, çev. Emel Lakşe, 2. Baskı Destek Yayınları, 2009, ss. 67-68.

³³³ Oğan, “Yeni Muhafazakarların Avrasya Politikası ve Sivil Devrimler”, ss. 150-51.

³³⁴ Abel Polese, “Russia, the US, the Others’ and the ‘101 Things to do to win a (Colour) Revolution’: Reflections on Georgia and Ukraine”, *Debate: Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, C. 19, S. 1-2 (2011), ss. 421-22.

izi sürüldüğünde 17 Temmuz 1991’de Belgrad ofisini açan Soros Vakfı karşımıza çıkmaktadır. Vakıf, B92 adlı radyo istasyonunda örgütlenen muhalif öğrencilere 1990’lar boyunca yaklaşık 108 milyon dolar bağış yapmıştır. Buna ek olarak Budapeşte ve New York ofislerinden de Sırp muhalefetine yoğun şekilde maddi destek sağlamıştır.³³⁵ Balkanlar’da başlayan bu hareketin benzerleri kısa sürede Rusya’nın yakın çevresi olarak adlandırdığı alanlarda da görüldü. Kasım 2003’te Gürcistan’da ‘Gül Devrimi’, Kasım 2004-Ocak 2005 arası Ukrayna’da ‘Turuncu Devrim’ ve Mart 2005’te Kırgızistan’da ‘Lale Devrimi’ gerçekleşti.³³⁶

Siyasi anlamda devrim, mevcut düzeni zor kullanarak yıkmaya hazırlıkları, düzenin fiilen yıkılması ve yıkılan düzen yerine yenisinin kurulması olmak üzere üç aşamadan oluşan bir süreç olarak kabul edilmektedir.³³⁷ Bu üç aşamanın tamamlanamaması durumunda devrim mevcut siyasal iktidara yönelik bir darbe girişiminden ibaret olmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi bu hareketleri devrim olarak tanımlamak tartışmalıdır çünkü genel itibarıyla her devlette başarısız birer girişim olarak kalmışlardır. Ya en başından etkisizleşmiş ya da Gürcistan ve Ukrayna’da olduğu gibi kısa bir süre sonra hareket önderleri toplum nezdinde siyasal desteklerini ve itibarlarını kaybetmişlerdir. Bu hareketler sonucu iktidara gelen gruplar toplumsal ve siyasal bir dönüşüm yaratmak bir yana kısa sürede devirdikleri iktidarları eleştirdikleri temel konular olan yolsuzluk ve hukuksuzluklar ile anılır olmuşlardır.³³⁸ Uluslararası fonlarla desteklenen bu hareketler ABD’nin RF’yi çevreleme politikasının bir aracı oldukları gibi, gerçekleştikleri ülkelerde iktidarın ve sermayenin el değiştirmesi için de bir fırsat olarak görülmüşlerdir.

³³⁵ Mackinnon, *Renkli Devrimlerin Sırrı Yeni Soğuk Savaş*, s. 78.

³³⁶ Vitali Silitski, “A Year After the Color Revolutions: Preemptive Authoritarianism and Challenges for Democratization in the Former Soviet Union”, *PONARS Policy Memo*, S. 376 (2005), s. 57.

³³⁷ Murat Sarica, *100 Soruda Fransız İhtilali*, 2. Baskı İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1981, s. 5.

³³⁸ Sarah Steffen, “Tymoshenko Hit by Fraud Accusations Before Ukrainian Election”, *Deutsche Welle*, 15.10.2010, <https://www.dw.com/en/tymoshenko-hit-by-fraud-accusations-before-ukrainian-election/a-6116183> (21.03.2022).

2.2.2. NATO'nun Genişlemesi ve Yeni(den) Çevreleme

John Mearsheimer'a göre yalnızca Avrupa kıtasındaki dengeyi koruyan, karşı dengeleyici (counter-balancer) bir güç olan³³⁹ ABD, Soğuk Savaş bitmesine karşın Avrupa'daki güçlerini geri çekmemiş ve NATO'nun genişleme politikası devam etmiştir.³⁴⁰ NATO'nun 1990'ların sonundan itibaren genişleme politikasını hızlandırması ve eski Sovyet coğrafyasında yer alan Doğu Avrupa devletlerine yönelmesi yeni çevreleme (new containment) tartışmalarını da beraberinde getirdi.³⁴¹ Demirperde'nin yıkılması sonrasında kısa süreli bir ABD-RF işbirliği süreci ortaya çıksa da bu durum kısa sürede yerini tekrar rekabete bıraktı, ABD'nin Soğuk Savaş boyunca uyguladığı SSCB'yi çevreleme politikası³⁴² adeta kabuk değiştirerek yeni(den) çevreleme halini aldı. ABD'nin Soğuk Savaş sonrası yeni çevreleme politikasını, NATO'nun genişleme süreçleri üzerinden gözlemlemek mümkündür. Varşova Paketi'nin lağvedilmesi ve SSCB'nin dağılması NATO'nun varlığının sorgulanmasına neden olsa da örgüt hızlı bir dönüşüm sürecine girdi, yeni tehditlere karşı yeni stratejiler geliştirerek varlığını devam ettirdi.³⁴³

Aslında henüz SSCB dağılmamışken Batı ve Doğu Almanya'nın birleşme sürecinde, ABD'li yetkililer Kremlin'in NATO'nun doğuya doğru genişlemesinden

³³⁹ John J. Mearsheimer, "Future of the American Pacifier", *Foreign Affairs*, C. 80, S. 5 (2001), s. 46.

³⁴⁰ Christopher Layne, "America as European Hegemon", *The National Interest*, S. 72 (2003), s. 19.

³⁴¹ Nicolai N. Petro, "Legacy of Containment: Reshaping US Foreign Policy Toward Russia", *Harvard International Review*, C. 19, S. 4 (1997); Andreas Herberg-Rothe, "New Containment Policy A Grand Strategy for the Twenty-first Century?", *The RUSI Journal*, C. 153, S. 2 (2008), ss. 50-54; Michael Mandelbaum, "The New Containment: Handling Russia, China, and Iran", *Foreign Affairs*, C. 98, S. 2 (2019), ss. 123-31.

³⁴² Çevreleme, Soğuk Savaş boyunca ABD tarafından başvurulmuş ve SSCB'yi stratejik olarak kuşatıp etkinliğini azaltmayı hedefleyen politikaya verilen isimdir. ABD'li diplomat George S. Kennan tarafından Temmuz 1947'de *Foreign Affairs* dergisinde isimlessi şekilde ve "X" imzasıyla yayınlanan "Sovyet Tutumunun Kaynakları" adlı yazıda temellendirilen çevreleme politikasının somut bir sonucu olarak ortaya çıkan ve 12 Mart 1947 tarihli Truman Doktrini ile, SSCB baskısı altındaki Yunanistan ve Türkiye'ye ekonomik ve askeri yardım yapma kararı alınmış ve bu süreç 4 Nisan 1949'da NATO'nun kurulmasının önünü açmıştır. Bkz. Gencer Özcan, "Çevreleme Politikası", *Güvenlik Yazıları Serisi*, S. 41 (2019), ss. 1-6.

³⁴³ Fırat Purtaş, "Soğuk Savaş Sonrası NATO'nun Dönüşümü ve Genişlemesi Çerçevesinde Türk Amerikan Askeri İlişkileri", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, C. 1, S. 2 (2005), s. 9.

duyduğu endişeyi anlayışla karşıladıklarını ifade etmişlerdi.³⁴⁴ 1990'da gerek ABD Başkanı George H. W. Bush gerekse de Ulusal Güvenlik Danışmanı Brent Scowcroft ve Dışişleri Bakanı James Baker, NATO'nun eski Varşova Paktı devletlerini içine alacak şekilde genişleyeceği iddialarını kesin olarak reddetmişlerdi.³⁴⁵ Vladimir Putin 2017'de yayınlanan ve yukarıda değinilen "Putin Interviews" isimli programda bu sözleri yazılı olmayan ve havada kalan sözler olarak tanımladı.³⁴⁶

Bununla birlikte henüz SSCB dağılmadan Kasım 1991'deki Roma Zirvesi'nde, 1 Temmuz 1991'de lağvedilen Varşova Paktı'nın üyelerini Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi'ne dahil etme çabaları başladı.³⁴⁷ Roma Zirvesi, NATO'nun 1990'lar boyunca izleyeceği stratejilerin temellerinin atıldığı bir toplantı oldu. Geniş kapsamlı ve işbirliğine dayanan bir anlayışın hâkim olduğu *Yeni Stratejik Konsept* kabul edildi. NATO, bu zirve ile fiilen ortadan kalkmış olan ve artık tehdit olarak görülmeyen SSCB sonrası dönemdeki yeni tehditlere karşı geliştireceği stratejileri belirledi. NATO'nun gelecek dönemde alan dışı operasyonlar düzenleyebileceği kararlaştırıldı.³⁴⁸ Burada dikkat çeken detay Soğuk Savaş döneminde SSCB'den gelecek tehditlere karşı kurulduğunu iddia eden NATO'nun, SSCB dağıldıktan sonraki düşman tanımlamasındaki belirsizliktir.³⁴⁹ Uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden her türlü devlet ya da terörist grup kaynaklı tehdide karşı harekete geçeceğini ifade eden NATO kendini bir anlamda BM'nin yerine koyuyordu. Nitekim SSCB döneminden itibaren Kremlin tarafından yapılan NATO'nun ABD güdümünde ve ABD'nin çıkarları

³⁴⁴ John J. Mearsheimer, "Why the Ukraine Crisis is the West's Fault: the Liberal Delusions that Provoked Putin", *Foreign Affairs*, C. 93, S. 5 (2014), s. 78.

³⁴⁵ Mark Kramer, "The Myth of a No-NATO-Enlargement Pledge to Russia", *The Washington Quarterly*, C. 32, S. 2 (2009), ss. 39-40.

³⁴⁶ "The Putin Interviews".

³⁴⁷ Jeffrey Simon, "NATO Enlargement and Russia", *NATO-Russia Relations in the Twenty-First Century*, ed. Aurel Braun, New York and London: Routledge, 2008, ss. 92-93.

³⁴⁸ Gökhan Özkan, "Soğuk Savaş Sonrası Orta Asya ve Kafkasya Ekseninde Türkiye-NATO-Rusya İlişkileri ve Türk Dış Politikası'na Yansımaları", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 12, S. 1 (2010), ss. 113-14.

³⁴⁹ Erhan Akdemir, "Nato'nun Karadeniz Politikası", *Karadeniz Araştırmaları*, C. 42, S. 42 (2014), s. 2.

doğrultusunda Batı Avrupa'yı kontrol etmek için örgütlendiğine ilişkin itirazlar³⁵⁰ RF döneminde de geçerliliğini korumaktayı sürdürdü.

1992 ortalarına gelindiğinde Bush yönetimi, ABD Milli Güvenlik Konseyi'nin de tavsiyeleri sonucu NATO'nun genişlemesi konusunda karara varmıştı. Bush ve ekibi genişleme olmadığı takdirde AB'nin Doğu Avrupa'daki güvenlik boşluğunu doldurması, NATO'nun Soğuk Savaş sonrası koşullara uyumuna dair soru işaretleri oluşması ve ABD'nin Avrupa üzerindeki etki ve kontrolüne meydan okunması gibi tehditlerin ortaya çıkmasından endişe ediyordu.³⁵¹ NATO'nun doğuya doğru genişlemesinin ilk adımları Clinton yönetiminin girişimleriyle 10 Ocak 1994'te Brüksel Zirvesi'nde atıldı. Genişleme hedefinin benimsendiği bu toplantıda Barış İçin Ortaklık (BİO) girişimi başlatıldı.³⁵² Ayrıca Soğuk Savaş sonrası dönemde barışı koruma faaliyetleri için kısa sürede çok uluslu kuvvetler kurulmasını sağlayacak, Birleşik Müşterek Görev Kuvvetleri (Combined Joint Task Forces-CJTF) oluşturuldu.³⁵³ Yeltsin "Soğuk Savaş'ın mirasından henüz kurtulmamış olan Avrupa, soğuk bir barışa dalma tehlikesiyle karşı karşıyadır." diyerek bu duruma karşı çıktı.³⁵⁴

ABD'nin 1997'de '*Russia First*' politikasını terk etmesi sonrasında hız kazanan NATO'nun genişleme sürecinin ilk dalgası Doğu Avrupa'yı hedef aldı ve 1999'da Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya NATO'ya dahil oldu. Polonyalı ve Çek liderler Lech Valesa ile Vaclav Havel, NATO'ya katılım için ne kadar istekli olduklarını henüz Nisan 1993 gibi erken bir tarihte Washington'da Clinton ile yaptıkları görüşmede

³⁵⁰ Vojtech Mastny, "Did NATO Win the Cold War? Looking Over the Wall", *Foreign Affairs*, C. 78, S. 3 (1999), s. 180.

³⁵¹ Joshua R. Shiffrin, "NATO Enlargement and US Foreign Policy: The Origins, Durability, and Impact of an Idea", *International Politics*, S. 57 (2020), s. 345.

³⁵² Ronald D. Asmus, Richard L. Kugler, F. Stephen Larrabee, "NATO Expansion: the Next Steps", *Survival*, C. 37, S. 1 (1995), s. 7.

³⁵³ Simon, "NATO Enlargement and Russia", s. 92.

³⁵⁴ Daniel Williams, "Yeltsin, Clinton Clash Over NATO's Role", *Washington Post*, 06.12.1994, <https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1994/12/06/yeltsin-clinton-clash-over-natos-role/19b7b3a1-abd1-4b1e-b4b2-362f1a236ce9/> (12.04.2022).

göstermişlerdi.³⁵⁵ 2004'teki Bulgaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Romanya, Slovakya ve Slovenya'nın üyelik kazandığı ikinci genişleme dalgası bu çalışmanın konusu açısından oldukça önemlidir. Zira bu genişleme hareketiyle NATO bir yandan Baltık devletlerini örgüte dahil ederek RF'yi kuzeyden çevreleme hamlesi yaparken diğer taraftan Türkiye üzerinden mevcut olan Karadeniz bölgesindeki varlığını Bulgaristan ve Romanya ile perçinliyordu.³⁵⁶ Üçüncü genişleme 2009'da örgüte Hırvatistan ve Arnavutluk'u dahil etti, dördüncü ve son genişleme ise Karadağ'ın NATO üyesi olmasını sağladı. Görüleceği üzere genişleme politikasının hedefindeki devletler ya eski Sovyet cumhuriyetleri ya da SSCB'nin etki alanındaki devletlerdi.

NATO'nun genişlemesi ve özellikle 2005'ten itibaren yaşanan gelişmeler RF'yi yakın çevresine giderek daha fazla müdahale etmeye teşvik etti. Gürcistan'da yaşanan gelişmeler bu mecburiyeti en iyi şekilde ortaya koymaktadır. Bush, Rusya'nın tarihi etki alanı içinde yer alan Gürcistan'ı Atlantik Okyanusu'ndan 3.000 milden fazla uzaklıkta olmasına rağmen, NATO'ya dahil etmek için iddialı bir kampanya başlattı. Gorbaçov'a NATO'nun doğuya doğru genişlemeyeceğine dair daha önce verilen güvencelerin hiçbir anlam ifade etmediğini gören Ruslar, örgütün stratejik açıdan önemli olan Güney Kafkasya bölgesine genişlemesi ihtimalini özellikle kışkırtıcı buldular. Rus milliyetçileri ve Rus askeri liderlerinin Güney Osetya ve Abhazya'daki askeri varlıklarını sürdürme kararlılıkları güçlendi.³⁵⁷ Nisan 2008 Bükreş Zirvesi'nde NATO'nun Ukrayna ve Gürcistan'a bir tarih sunmamakla birlikte üyelik sözü vermiş olması RF'nin eyleme geçmesini tetikledi.

NATO'nun genişlemesine ek olarak ABD'nin RF sınırlarına yakın bölgelerde NATO kapsamında ya da dışında askeri üsler ve birlikler konuşlandırması, Doğu Avrupa devletlerine füze kalkanları yerleştirmesi RF'nin yeniden çevrenin bir

³⁵⁵ James M. Goldgeier, "NATO Expansion: the Anatomy of a Decision", *Washington Quarterly*, C. 21, S. 1 (1998), s. 86.

³⁵⁶ Akdemir, "Nato'nun Karadeniz Politikası", ss. 4-5.

³⁵⁷ Zunes, "US-Georgian Relations and the 2008 Conflict with Russia", s. 496.

diğer ayağını oluşturmaktadır. Füze savunması konusunun NATO'nun stratejik konseptine yerleşmesi, 1991 Körfez Savaşı sırasında Saddam Hüseyin'in füze saldırıları sonrası gerçekleşmişti.³⁵⁸ ABD, bu tarihten itibaren Ortadoğu kaynaklı füze saldırıları konusunda Avrupalı devletleri tedbirler almaya ikna etme çalışmaları yürüttü.

Ocak 2007'de Bush yönetimi, Çek Cumhuriyeti'nde Prag yakınlarına ve Polonya'nın kuzeyine radar sistemleri yerleştirmeyi planladığını açıkladı. Her ne kadar Washington sistemlerin İran'dan gelebilecek bir saldırıya karşı kurulduğunu belirtse de NATO'nun genişleme politikası devam ederken bu açıklamalar Kremlin tarafından inandırıcı bulunmadı.³⁵⁹ Kurulması planlanan radar sistemleri, RF'nin nükleer caydırıcılığına ve ulusal güvenliğine bir tehdit olarak görüldü. Öte yandan RF'nin güvenlik endişeleri Washington tarafından dikkate alınmıyordu. 26 Nisan 2007'de Oslo'daki NATO Dışişleri Bakanları Zirvesi'ne katılan ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice, mevkidaşı Sergey Lavrov ile yaptığı görüşme sonrası RF'nin endişelerini “gülünç” olarak tanımladı.³⁶⁰

RF'nin yoğun itirazları ve NATO üyelerinin tereddütleri nedeniyle hayata geçirilemeyen füze savunma üsleri, Obama yönetiminin benimsediği aşamalı bir geçiş planı ile mümkün hale geldi. İlk aşamada Avrupa denizlerinde önleyici füzeler taşıyan ABD savaş gemilerinin bulunması sağlandı ve 2015 itibarıyla de karada konuşlu füze savunma sistemleri yerleştirildi.³⁶¹ Ayrıca ABD, Doğu Avrupa ve Karadeniz devletleri ile yaptığı ikili anlaşmalar ile Romanya, Bulgaristan ve Polonya'da kritik önemde askeri üsler elde etti.³⁶² Bu gelişmeler karşısında RF gerek NATO'nun füze kalkanı projelerini gerekse Doğu Avrupa ve Karadeniz'deki askeri varlığını açıkça bir tehdit olarak algıladı

³⁵⁸ Sıtkı Egeli, “Füze Tehdidi ve NATO Füze Kalkanı: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, C. 10, S. 40 (2014), s. 53.

³⁵⁹ George N. Lewis, Theodore A. Postol, “European Missile Defense: The Technological Basis of Russian Concerns”, *Arms Control Today*, C. 37, S. 8 (2007), s. 13.

³⁶⁰ “Idea of U.S. Threat to Russia is ‘Ludicrous’: Rice”, *Reuters*, 26.04.2007, <https://www.reuters.com/article/us-shield-nato-rice-idUSL2659980820070426> (15.04.2022).

³⁶¹ Egeli, “Füze tehdidi ve NATO füze kalkanı”, ss. 54-55.

³⁶² Saffet Akkaya, “US Military Bases in Romania and Bulgaria and Their Possible Implications on Regional Security”, *International Institute for Middle-East and Balkan Studies*, C. 25 (2020), ss. 6-7.

ve ABD'nin amacının RF'nin stratejik nükleer potansiyelini etkisizleştirme olduğunu ileri sürdü.³⁶³

2.3. RF'NİN DÖNÜŞEN GÜVENLİK POLİTİKASI

ABD'nin 2000'lerin başından itibaren Avrasya coğrafyasında askeri ve siyasi varlığını arttırması, RF'nin çevresindeki eski Sovyet devletlerinin yönetimlerinde yaşanan ABD destekli iktidar değişiklikleri Moskova'nın güvenlik politikalarında önemli değişikliklere neden oldu. Bu değişimler en açık şekilde RF tarafından yayınlanan askeri doktrinlerin incelenmesi ile anlaşılabilir. Zira 2000 yılındaki örneği önceki bölümde ele alınan ve farklı zamanlarda yeni versiyonları yayınlanan askeri doktrinler RF'nin ulusal güvenlik politikasının temel unsurlarından biridir.³⁶⁴ RF'nin yeni tehditlerin ve özellikle sonraki bölümde ele alınacak olan Gürcistan çatışmasında ortaya çıkan askeri-teknik eksikliklerin bir sonucu olarak devreye koyduğu reformlar, RF ordusunda uzun dönemdir görülmemiş köklü bir değişim ve yeniden yapılanmayı beraberinde getirdi.³⁶⁵ Doktrinlere ek olarak RF'nin güvenlik politikasının diğer önemli unsurları ise Kremlin'deki karar alıcıların geliştirdikleri “egemen demokrasi” (*суверенная демократия-suverennaya demokratiya-sovereign democracy*) ve “*Russkiy Mir*” (Rus Dünyası) kavramlarıdır.

2.3.1. Askeri Reformlar ve Yeniden Yapılanma

Dünyanın en en güçlü orduları listesinde ABD ve Çin ile birlikte ilk üç sırada yer alan RF ordusu, temelde SSCB döneminde örgütlenmişti ve geniş tümenler üzerinden yürütülen bir yapıdaydı. Soğuk Savaş döneminde dünyanın en büyük kara

³⁶³ “7 Soruda NATO'nun Füze Kalkanı Projesi”, *Deutsche Welle Türkçe*, 08.07.2016, <https://www.dw.com/tr/7-soruda-natonun-f%C3%BCze-kalkan%C4%B1-projesi/a-19388836> (21.03.2022).

³⁶⁴ Marcel De Haas, “Russia's Military Doctrine Development (2000-10)”, *Russian Military Politics and Russia's 2010 Defense Doctrine*, ed. Stephen Blank, Pennsylvania: Strategic Studies Institute, 2011, s. 2.

³⁶⁵ Aleksey Gayday, “Reform of the Russian Army”, *Russia's New Army*, ed. Mikhail Barabanov, Moscow: Centre for Analysis of Strategies and Technologies, 2011, s. 20.

gücü olan Sovyet ordusunun personel sayısı 2 milyona ulaşmış, ordu 200'ün üzerinde tümen ile idare edilir hale gelmişti.³⁶⁶ 13 bin askerden oluşan bu tümenler düzenli ordularca gerçekleştirilecek geniş çaplı saldırı ya da savunmalar için planlanmış, hantal yapıdaki birliklerdi.³⁶⁷ Soğuk Savaş sona ermeden değişen ve dönüşen uluslararası yapı Batılı devletlerin askeri örgütlenmelerinde de bazı dönüşümler yaşanmasına neden oldu. Zira küreselleşmenin hız kazanması ile yeni güvenlik tehditleri ortaya çıkmış, devletlerin de bu yeni güvenlik tehditleri ile başa çıkabilmek için yeni tarz savunma pratikleri geliştirmeleri, güvenlik yapılarını bu tehditlerle mücadele edecek şekilde yeniden yapılandırmaları gerekmişti. Ancak SSCB gerek ekonomik gerekse de siyasi sebeplerle askeri reformları gerçekleştirememişti. SSCB'nin dağılmasından sonra RF'nin elinde günün şartlarına uygun olmayan, asker sayısı yüksek fakat teknolojik olarak yenilenmemiş bir ordu vardı. Rus ordusunda iyi eğitilmiş birlikler eksikti, üst rütbeli subay sayısı fazlaydı, birincil basamak (küçük ve esnek) birimler yeterli değildi, teçhizat-ekipman teknolojik olarak çağdışı kalmıştı, askerlerin kişisel güvenlik ekipmanı yetersizdi ve üst düzey komutanlar ordu içinde reformlara muhalefet ediyorlardı.³⁶⁸

İyi eğitilmiş birliklerin eksikliği RF ordusunun temel sorunlarından biridir ve kalifiye olmayan er/erbaş sayısının oldukça fazla olmasının da bir sonucudur. Çünkü zorunlu askerlik uygulamasıyla oluşturulan ve kitlesel seferberlik anlayışıyla örgütlenmiş, RF'ye miras kalan ordu, 1990'lardaki çeşitli "reform girişimleri" ile SSCB dönemine göre sayıca azalmış fakat nitelik olarak benzer kalmıştı.³⁶⁹ Buna ek olarak subay sayısı çok fazlaydı. Aşağıda detayları verilecek olan 2008 askeri reformları öncesinde ordudaki 1 milyon personelin 330 bini subaylardan oluşuyordu. Subay

³⁶⁶ Michael Orr, "Reform and the Russian Ground Forces, 1992–2002", *Russian Military Reform 1992–2002*, ed. Anne C. Aldis, Roger N. McDermott, London: Frank Cass Publishers, 2003, s. 122.

³⁶⁷ Athena Bryce-Rogers, "Russian Military Reform in the Aftermath of the 2008 Russia-Georgia War", *Demokratizatsiya*, C. 21, S. 3 (2013), s. 357.

³⁶⁸ A.g.e., ss. 352–55.

³⁶⁹ Bettina Renz, "Russian Military Reform: Prospects and Problems", *The RUSI Journal*, C. 155, S. 1 (2010), s. 58.

seviyesinde yoğunlaşmaya karşın, modern ordularda teknik görevleri yerine getiren uzmanları ifade eden astsubay sayısı oldukça düşüktü.³⁷⁰

SSCB'den RF'ye miras kalan ordunun eksikliklerinden bir diğeri ise modern teknolojiden yoksun askeri araçlar ve teçhizattır. SSCB'de 1964'te Brejnev iktidarı ile başlayan ve ekonomik, sosyal, politik nitelikteki genel bir durgunluğu ifade eden Durgunluk Dönemi (*Период застоя-Periyod Zastoya*) Sovyet yönetiminin harcama önceliğini ağır sanayi ve silah endüstrisine verdiği bir zaman aralığı olarak bilinir. Bu dönem aynı zamanda ordunun siyasetteki rolü açısından altın çağı olarak tanımlanır. Fakat özellikle 1970'lerin ortasından itibaren Sovyet ekonomisinin büyüme oranlarında görülen düşüş, bütçeden ayrılan savunma harcamalarında da kesintilere gidilmesine neden oldu.³⁷¹ Ordu ve parti arasında savunma harcamaları konusunda yaşanan gerilimlerle süren bu yılların ardından Brejnev'in aksine ordu ile sıkı ilişkileri olmayan Gorbaçov göreve gelince ekonomiyi canlandırmak için gerçekleştirilen reform girişimleri sekteye uğradı ve bu dönemde de orduyu teknolojik olarak modernleştirilecek yatırımların yapılamadı.³⁷²

RF içinde bulunduğu ekonomik sorunların doğal bir sonucu olarak askeri reformları gerçekleştiremedi ve ordunun modernize edilmesi mümkün olmadı. 1990'ların siyasi çalkantıları içinde RF ordusu, Transdinyester'den Güney Osetya'ya, Abhazya'dan Tacikistan'a kadar birçok farklı bölgedeki çatışmalarda, uluslararası denetimli gözlemci ya da doğrudan savaşan taraf olarak yer aldı.³⁷³ Ancak en büyük

³⁷⁰ Carolina Vendil Pallin, *Russian Military Reform: A Failed Exercise in Defence Decision Making*, London and New York: Routledge, 2008, s. 111.

³⁷¹ F. Stephen Larrabee, "Gorbachev and the Soviet Military", *Foreign Affairs*, C. 66, S. 5 (1988), s. 1003.

³⁷² Sovyet ordusunun ve savunma sisteminin teknolojik olarak hangi noktada olduğunu en açık şekilde ortaya koyacak olan örnek 28 Mayıs 1987'de gerçekleşti. Matthias Rust isimli Batı Almanya vatandaşı amatör bir pilot Cessna 172 tipi küçük bir sivil uçak ile Sovyet hava savunma sistemine yakalanmadan Kızıl Meydan'a iniş yapabilince, Sovyet ordusuna olan güven iyice sarsıldı ve askeri kadrolar kamuoyunda yoğun şekilde eleştirildi. Bkz. A.g.e., s. 1010.

³⁷³ Pavel K. Baev, "The Challenge of 'Small Wars' for the Russian Military", *Russian Military Reform 1992-2002*, ed. Anne C. Aldis, Roger N. McDermott, London: Frank Cass Publishers, 2003, ss. 187-88.

sınavını Aralık 1994'te başlayan Birinci Çeçen Savaşı'nda verdi.³⁷⁴ Asker sayısı, hava kuvvetleri desteği ve silah gücü açısından kâğıt üzerinde oldukça güçlü görünen RF ordusunun Çeçenlerin gerilla savaşı taktikleri karşısında çaresiz kaldığı ortaya çıktı. 26 Ağustos 1999'da başlayan ve yaklaşık 10 yıl süren İkinci Çeçen Savaşı'nda ise her ne kadar RF zafer kazansa da orduda kapsamlı bir reforma gerek duyulduğu bir kez daha anlaşıldı.

RF ordusu, Çeçenlerle girdikleri mücadelenin ardından en geniş kapsamlı askerî harekâtını Gürcistan'da gerçekleştirdi. 7-12 Ağustos 2008'de gerçekleşen ve literatüre Beş Gün Savaşı olarak geçen RF-Gürcistan çatışması, RF'nin kesin zaferi ile sonuçlansa da orduda sonraki dönemlerde gerçekleşecek askeri reformların başlamasına neden oldu. Zira Rus ordusu sayıca oldukça gerisinde olan Gürcistan ordusu karşısında zorlanınca uzun zamandır ertelenen askeri reformların artık kaçınılmaz olduğu Kremlin tarafından da kabul edildi.³⁷⁵

Beş Gün Savaşı'nın üzerinden çok geçmeden, 14 Ekim 2008'de RF Savunma Bakanı Anatoli Serdyukov İkinci Dünya Savaşı'ndan beri en büyük askeri reform paketini devreye soktuğunu açıkladı. 2020 yılına kadar sürmesi planlanan reform süreci “Yeni Görünüş” (новый облик-Novıy Oblik) olarak adlandırıldı.³⁷⁶ Serdyukov bu reformları şu şekilde sıralamıştır: Silahlı kuvvetler mevcudunu 2012'ye kadar bir milyona indirmek, ordudaki üst rütbeli subay ağırlığını ortadan kaldırmak, zayıf birimleri kalıcı olarak savaşa hazır hale getirmek, mevcuttaki tümen yapısını dört stratejik bölgesel komutanlık³⁷⁷ altında tugaylar kurmak suretiyle değiştirmek ve orduya

³⁷⁴ Renz, “Russian Military Reform: Prospects and Problems”, ss. 58-59.

³⁷⁵ A.g.e., s. 58.

³⁷⁶ Anton Lavrov, *Russian Military Reforms from Georgia to Syria*, Washington D.C.: Center for Strategic and International Studies (CSIS), 2018, s. 2.

³⁷⁷ Birleşik Stratejik Komutanlıklar adı verilen bu yeni yapıda, St. Petersburg merkezli Batı Askeri Bölgesi, Rostov merkezli Güney Askeri Bölgesi, Yekaterinburg merkezli Merkez Askeri Bölgesi ve Habarovsk merkezli Doğu Askeri Bölgesi bulunmaktadır. Bkz. Greg Whisler, “Strategic Command and Control in the Russian Armed Forces: Untangling the General Staff, Military Districts, and Service Main Commands (Part Two)”, *The Journal of Slavic Military Studies*, C. 33, S. 1 (2020), s. 101.

esneklik kazandırmak, askeri eğitim sistemini iyileştirmek ve son olarak silah sistemlerini modernize etmek.³⁷⁸ Reformlardan da anlaşılacağı üzere RF Savunma Bakanlığı, daha küçük birimler halinde örgütlenmiş, daha esnek ve daha profesyonel bir ordu oluşturmak için yeniden yapılanmaya gidiyordu.

Reformlar 1990’larda olduğu gibi öncelikli olarak personel sayısı ve niteliğine yönelik çalışmalar üzerinden başlatıldı. Kısa sürede sonuç alınan bu reformlar sayesinde 2015’te ilk kez ordudaki sözleşmeli (profesyonel) asker sayısı zorunlu asker sayısını geçti. Bu durum tarih boyunca zorunlu askerlik ve kitlesel seferberlik üzerinden örgütlenen Rus ordusu için önemli bir dönüm noktasıydı. 2017’den başlayarak ordudaki tüm çavuş pozisyonları sözleşmeli askerlerle doldurulmaya başlandı.³⁷⁹ Serdyukov’un reform programı asker sayısında yapılacak düzenlemelerle profesyonelleşmenin yanında verimlilik ve maliyet etkinliğine odaklanarak askeri eğitim ve tatbikatların da kalitesini arttırmayı hedefliyordu. Bu çerçevede asker ve subay eğitimi gerçekleştiren kurumların sayısı 85’ten 10’a düşürülerek askeri eğitim kurumları birleştirildi. Bunun yanında hizmet kalitesini arttırmak için lojistik ve destek hizmetlerinin sivilleştirilmesi yoluyla ordu harcamalarında şeffaflığın sağlanması ve üst kademedeki sıklıkla görülen yolsuzlukların önlenmesi amaçlandı.³⁸⁰

RF ordusundaki dönüşüm personel kalitesinin artırılması ile sınırlı kalmadı. Özellikle Gürcistan deneyiminde açığa çıkan komuta-kontrol sorunlarının çözümü için 2014’te Moskova’da yüksek teknolojiye sahip bir ortak komuta merkezi olarak Ulusal Savunma Yönetim Merkezi kuruldu. Savunma Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı’nın komuta görevlerini üstlenen bu yapı, tüm ordunun ve hatta stratejik nükleer kuvvetlerin kontrol edildiği yegâne merkez haline getirildi. Yukarıda değinilen yeni kurulmuş dört stratejik bölgesel komutanlık bünyesinde oluşturan komuta-kontrol

³⁷⁸ Bryce-Rogers, “Russian Military Reform in the Aftermath of the 2008 Russia-Georgia War”, s. 355.

³⁷⁹ Lavrov, *Russian Military Reforms from Georgia to Syria*, s. 3.

³⁸⁰ Renz, “Russian Military Reform: Prospects and Problems”, s. 60.

merkezleri de buraya bağlanarak, ulusaldan yerele RF ordusunun ortak kontrolü için bağlantı kuruldu.³⁸¹ Böylece SSCB'nin son dönemlerinde ve RF'nin 1990'larda yaşadığı ordu birimleri arasındaki kopukluğun ve komuta-kontrol mekanizması belirsizliklerinin önüne geçilmiş oldu.

Gürcistan deneyimi RF'de ordunun teknolojik olarak geri kaldığının açığa çıkması açısından da oldukça önemlidir. Beş Gün Savaşı'nda Gürcü ordusuna karşı düzenlenen saldırılarda gerek hava kuvvetlerinin gerekse de mekanize kara birliklerinin kullandığı teknolojinin eskikliği açığa çıktı. RF Devlet Başkanı Dimitri Medvedev, Eylül 2009'da Belarus'ta düzenlenen Batı 2009 (Запад – 2009-Zapad 2009) askeri tatbikatını ziyareti sırasında bu durumu açıkça eleştirdi.³⁸² Medvedev RF askeri savunma sanayisinin yeni teknolojiler geliştirmek yerine on yıllardır kullanılan eski ekipmanları onarmak veya yükseltmekle ilgilendiğini ifade etti.³⁸³ Devletin en üst kademesinden gelen eleştiriler reform sürecini hızlandırdı ve kısa sürede RF kara, hava ve deniz kuvvetleri için modernizasyon çalışmaları başlatıldı. Ordunun araç ve teçhizat açısından modernizasyonunda en dikkat çekici gelişme İnsansız Hava Aracı (İHA) teknolojisinde görüldü. Gürcistan ile girilen çatışmada yalnızca birkaç Pchela-1T model İHA kullanan RF Savunma Bakanlığı, 2009'da İHA üretim ve geliştirme test programı için 160 milyon dolar gibi geniş bir bütçe ayırdı. Bunun yanında aynı yıl İsrail yapımı MALE sınıfı Searcher II ve taktiksel sınıfta Skylark İHA'ları satın alındı, 2011'de ise RF askeri sanayisi kendi İHA'larını üretmeye başladı. 2013'ten itibaren kendi İHA'larını test ederek kullanmaya başlayan RF ordusunda 2015 sonunda konuşlandırılmış İHA sayısı 1720'ye ulaştı. 2016 ve 2017'de 459'u keşif ve elektronik harp İHA'sı olmak üzere 164 İHA üretim kompleksi daha satın alındı. Motoru, kamerası ve uçuş kontrol sistemi gibi önemli parçaları da dahil olmak üzere neredeyse

³⁸¹ Lavrov, *Russian Military Reforms from Georgia to Syria*, s. 6.

³⁸² Pavel Felgenhauer, "Medvedev Chastises the Russian Defense Industry", *Eurasia Daily Monitor*, C. 6, S. 199 (2009), <https://jamestown.org/program/medvedev-chastises-the-russian-defense-industry/> (13.10.2022).

³⁸³ Renz, "Russian Military Reform: Prospects and Problems", s. 61.

tamamı ithal olan Rus İHA'larından en yaygını Orlan-10'lardır. RF ordusunda artan İHA kullanımı sonucu gerek hava kuvvetlerinin keşif yetenekleri gerekse de topçu bataryalarının etkinliği artınca³⁸⁴ ağır keşif ve taarruz İHA'larının (SİHA) geliştirilmesi çalışmaları da başlatıldı.

Ayrıca karada T-72 tankları 2011'de modernize edildi, 2016'da ağır silahlı saldırılara dayanıklı ve şehir savaşları için çıkarılabilir zırha sahip, manevra kabiliyeti yüksek T-72B3(M) modeli üretildi. Benzer şekilde RF ordusunda oldukça yaygın olan T-90A tankları 2018'de geliştirilerek T-90M adını aldı ve Suriye'de kullanıldı. Topçu bataryaları, havan birlikleri de modernizasyon süreçlerine dahil edildi. İHA desteği ile artan isabet oranlarına ek olarak, Suriye ve Ukrayna deneyimlerinin de etkisiyle iyi tahkim edilmiş, betonarme binaları yok etmede daha etkili olan ve daha uzun menzilli havan topları geliştirildi.³⁸⁵

Gürcistan deneyimi sonrası başlatılan reform sürecinin önemli bir sonucu, hava kuvvetleri, kara-havacılık kuvvetleri (helikopter birlikleri), hava savunma kuvvetleri ve uzay kuvvetlerinin tek bir komuta-kontrol mekanizması altına alınması için 1 Ağustos 2015'te Rus Hava-Uzay Kuvvetleri'nin kurulması oldu.³⁸⁶ Hava kuvvetleri ve hava savunması 2010-2020 Devlet Silahlanma Programı'ndan en büyük payı alan birimlerdi. Bu sayede RF ordusunda oransal olarak en fazla modernize edilen birlikler hava ve uzay kuvvetleri oldu. Bu sayede Gürcistan çatışması sırasında teknolojik yetersizlikler nedeniyle dost ateşi altında kalarak kendi birliklerini vuran RF hava kuvvetleri, kısa sürede gelişmiş görüntüleme ve saldırı teknolojisine kavuştu.

Yukarıda da ifade edildiği gibi Ekim 2008'de başlatılan reform programı ile RF ordusunun gerek personel eğitimi gerekse de araç ve teçhizat modernizasyonu açısından geliştirilmesine hız verilmişti. Söz konusu gelişim ise 30 Kasım 2015'te RF'nin Beşar

³⁸⁴ Lavrov, *Russian Military Reforms from Georgia to Syria*, ss. 8-9.

³⁸⁵ A.g.e., ss. 11-12.

³⁸⁶ Valeriy Matytsin, "Russia Establishes Aerospace Forces as New Armed Service — Defense Minister", *TASS: Russian News Agency*, 03.08.2015, <https://tass.com/russia/812184> (13.10.2022).

Esad yönetimine destek amacıyla Suriye'ye girmesiyle test edildi. RF, tüm stratejik havacılık cephaneliğini Suriye'de denedi. Tupolev Tu-160 ve Tu-95MS stratejik bombardıman uçakları Suriye'deki hedeflere 66 adet seyir füzesi fırlattı. Hem füzeler hem de uçaklar savaş sahasında ilk kez kullanılmalarına rağmen saldırılar oldukça başarılı şekilde sonuç alındı.³⁸⁷

Ordunun modernizasyonu ve yeniden yapılandırılması sürecinde önemli askeri belgeler de yayınlandı. 21 Nisan 2000 tarihli RF Askeri Doktrini, 5 Şubat 2010'da yenilendi. Yeni bir doktrin yayınlanmış olsa da esasında önceki belge ile kıyaslandığında çok fazla değişiklik olduğunu söylemek güçtür. 2000 yılındaki doktrin Çeçenya ile yaşanan mücadelenin bir sonucu olarak terörizm konularına vurgu yaparken 2010 tarihli yeni doktrinde bu vurgunun görece azaldığı görülmektedir. NATO ve ABD potansiyel rakip olarak görülmekle birlikte RF'nin çıkarları gerektirdiğinde işbirliği yapılabilecek aktörler olarak tanımlanmaktadır. Esas değişim, 25 Aralık 2014 tarihinde PR-2796 Numaralı Başkanlık Kararı ile yayınlanan RF Askeri Doktrini'nde³⁸⁸ yer almaktadır. RF'nin yakın çevresinde hissettiği NATO tehdidinin çok daha açık şekilde ifade edildiği bu belgede, RF'nin istikrarını ve nükleer dengeyi baltalayan füze savunma sistemlerinin kurulmasına, kitle imha silahlarının yayılmasına, terörizm ve diğer radikalleşen şiddet hareketlerinin etkinlik kazanmasına atıf yapılmaktadır.³⁸⁹ Vladimir Putin, söz konusu doktrinin savunmacı bir doğası olmakla birlikte, RF'nin güvenliğinin sağlanması için daha sürekli ve sert önlemlerin alınacağını altını çizdi.³⁹⁰ Şüphesiz bu açıklamalarda 2013 sonunda Ukrayna'da başlayan kriz ve ardından Mart 2014'te Kırım'ın RF tarafından ilhakı sonucu Batı dünyası ile bozulan ilişkiler son derece etkili

³⁸⁷ Lavrov, *Russian Military Reforms from Georgia to Syria*, s. 17.

³⁸⁸ Belgenin yalnızca Rusça versiyonu yayınlanmıştır. Bkz. “Военная доктрина Российской Федерации”, *Kremlin*, 26.12.2014, <http://static.kremlin.ru/media/events/files/41d527556bec8deb3530.pdf> (10.09.2022).

³⁸⁹ Dmitri Trenin, “2014: Russia's New Military Doctrine Tells It All”, *Carnegie Moscow Center*, 29.12.2014, <https://carnegiemoscow.org/commentary/57607> (14.10.2022).

³⁹⁰ Michal Pietkiewicz, “The Military Doctrine of the Russian Federation”, *Polish Political Science Yearbook*, C. 47, S. 3 (2018), s. 512.

olmuştur. RF'nin 2014 Askeri Doktrini ile daha açık düşman ve tehdit tanımlamaları yaptığı, etki alanı olarak gördüğü Sovyet sonrası coğrafyada çıkarlarını koruma konusunda daha aktif bir dış politika izleyeceği ilân edilmiş oluyordu.

2.3.2. Egemen Demokrasi ve “Russkiy Mir”

ABD'nin adeta yeni bir Soğuk Savaş mantığı ile RF'yi çevrelediğini düşünen Moskova, bu ‘yeni çevreleme’ stratejisine sahada silahlı kuvvetlerini yeniden yapılandırarak karşılık verirken, felsefi olarak da “egemen demokrasi” kavramını geliştirmiştir. Kavram ilk olarak, 1999-2011 yılları arasında RF Başkanlık Yönetimi Birinci Başkan Yardımcısı olarak görev yapan Vladislav Surkov tarafından 22 Şubat 2006'da ortaya atılmıştır. Batı tarafından sıklıkla dile getirilen güdümlü demokrasi³⁹¹ kavramına karşılık olarak modern Rus siyasetini tarif etmek için geliştirilen egemen demokrasi, RF'nin uluslararası sistemin özerk bir siyasi öznesi olduğuna ilişkin güçlü vurguya işaret etmektedir. Rus siyasi elitlerince de benimsenen bu anlayış, Rus siyasetini betimlemede sıklıkla başvurulan bir referans noktası haline gelmiştir.

Rus siyasi seçkinlerinin egemenlik merkezli söylemi, Rusya'nın uluslararası alandaki önceliklerini yansıtmaktadır. Bunun nedeni, egemenliğin “bir devletin veya bir ulusun sosyal ve politik olarak 'biz' ve 'onlar', iç ve dış arasındaki sınırları oluşturduğu sürekli devam eden bir süreç” olarak yorumlanmasından kaynaklanmaktadır. Yeltsin döneminin gücü oligarklar ile paylaşan yatay yönetim anlayışının yerine yasaların

³⁹¹ “Güdümlü demokrasi” kavramı ile siyasi istikrar vurgulanarak, seçimlerin yapıldığı, ancak sonuçların az çok önceden belirlendiği ve yürütme gücüne yönelik ciddi siyasi zorlukların ya bulunmadığı ya da susturulduğu bir siyasi sistem anlatılmak istenmektedir. Kargaşalar ve öngörülemezliğin önleendiği bu sistemde düzenli rekabetçi seçimlerle resmi bir demokrasi görüntüsü sağlanmakta fakat esasında liberal demokrasiden giderek uzaklaşmaktadır. Batı medyası ve akademisi tarafından sıklıkla dile getirilen iddialara göre Putin yönetimi ile RF, giderek otoriterleşmekte ve Rus demokrasisi güdümlü demokrasiye dönüşmektedir. Masha Lipman, Michael McFaul, “‘Managed Democracy’ in Russia: Putin and the Press”, *Harvard International Journal of Press/Politics*, C. 6, S. 3 (2001), ss. 116-27; Stephen K. Wegren, Andrew Konitzer, “Prospects for Managed Democracy in Russia”, *Europe-Asia Studies*, C. 59, S. 6 (2007), ss. 1025-47; Daniel Beer, “Russia’s Managed Democracy.”, *History Today*, C. 59, S. 5 (2009), ss. 37-39.

hakimiyetinin tesisini öngören bir ‘dikey iktidar’ modelini savunanlara göre³⁹², Rusya’nın her şeyden önce güçlü bir devlet olmaya ihtiyacı vardı.³⁹³ Bu ihtiyaç ile şekillenen dikey iktidar modeli daha önce de ifade edildiği gibi ilk olarak RF’nin yönetiminde merkezîleşmesini gerekli kılmıştı. Federal birimlerin örgütlenmesinde yapılan düzenlemeler ile oldukça erken bir dönemde bu gereklilik karşılanmıştı. Putin yönetimi ile tesis edilen yeni iktidar modeli, Kremlin’deki siyasi seçkinlerce bir slogan halini alacak şekilde ‘egemen demokrasi’ olarak dillendiriliyordu.

Bir slogan, ulusal fikir ya da ideolojik referans noktası olarak görülen egemen demokrasi, çok katmalı ideolojik ve siyasi bir projeyi temsil etmektedir.³⁹⁴ 2003 yılı sonlarından itibaren Sovyet sonrası coğrafyada gerçekleşen ‘renkli devrimlere’ yönelik bir savunma refleksi olarak ABD karşıtı bir söylem içermektedir.³⁹⁵ Krastev de bu iddiayı destekleyecek şekilde ‘egemen demokrasi’yi, Ukrayna’da Leonid Kucma rejimini yok eden aşağıdan gelen popülist baskı ile uluslararası alandan bu baskıya gelen desteğin tehlikeli birleşimine Kremlin tarafından verilmiş bir tepki olarak tanımlamaktadır.³⁹⁶

2005 yılından itibaren sıklıkla dile getirilen egemen demokrasi kavramı ve bu kavram üzerinden şekillenen RF’nin ABD’nin tek taraflı politikalarına yönelik eleştirileri, 2007’de düzenlenen 43. Münih Güvenlik Konferansı’nda açık bir manifesto halini aldı.³⁹⁷ Toplantıda söz alan RF Devlet Başkanı Vladimir Putin, “Günümüz

³⁹² Katherine E. Graney, “Ethnicity, National Identity, and Multiculturalism”, *Understanding Contemporary Russia*, ed. Michael L. Bressler, Boulder-London: Lynne Rienner Publishers, 2018, s. 228.

³⁹³ Vladimir Putin, “Russia at the Turn of the Millennium”, 30.12.1999, <https://www.uio.no/studier/emner/hf/ilos/RUS2504/v14/russia-at-the-turn-of-the-millennium.doc> (22.02.2022).

³⁹⁴ Andrey Okara, “Sovereign Democracy: A New Russian Idea or a PR Project?”, *Russia in Global Affairs*, 08.08.2007, https://eng.globalaffairs.ru/articles/sovereign-democracy-a-new-russian-idea-or-a-pr-project/?wptouch_preview_theme=enabled (22.02.2022).

³⁹⁵ Neziha Musaoğlu, “Putin İktidarı Döneminde Rus Dış Politikasının Normatif Temelleri: Egemen Demokrasi” Söylemi”, *Karadeniz Araştırmaları*, S. 45 (2015), s. 26.

³⁹⁶ Krastev, ““ Sovereign Democracy”, Russian-Style”, s. 114.

³⁹⁷ Konuşmanın Kremlin tarafından yayınlanan tam metni için Bkz. “Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy”, *President of Russia*, 10.02.2007,

dünyasında, tek kutuplu dünyanın kabul edilemez olmasının yanı sıra, imkânsız olduğu kanaatindeyim” sözleriyle ABD hegemonyasında tek kutuplu bir dünya düzenine açıkça karşı çıktı:

“Ve aslına bakılacak olursa, bağımsız yasal normlar, gittikçe bir devletin hukuk sistemine benzemektedir. Bu tek devlet, en önemlisi ve en başta ABD, her yönden ulusal sınırlarının ötesine geçmiştir. Diğer uluslara dayattığı ekonomik, siyasi, kültürel ve eğitimsel politikalar bunun kanıtıdır. Peki, bundan kim hoşnut? Kim bundan memnun kalıyor?”

Sözlerinin devamında ise NATO’yu eleştirerek, çok taraflılığa ve BM sisteminin işletilmesine vurgu yapmıştır:

“BM yerine NATO ya da AB’yi koymamıza gerek yok. Ne zaman ki BM uluslararası toplumun güçlerini gerçek anlamda birleştirir ve çeşitli ülkelerdeki olaylara gerçekten tepki gösterebilecek hale gelir ve biz uluslararası hukuku göz ardı etmeyecek duruma gelirsek, o zaman durum değişebilir.”

Putin’in bu karşı çıkışı zamanlama olarak da oldukça dikkat çekicidir. Bu dönemde ABD NATO kapsamında ve dışında Amerikan askeri varlığını RF sınırlarına yaklaştırmaya başlamıştı. Potansiyel NATO üyeleri olarak tanımladığı Azerbaycan, Gürcistan ve Ukrayna’ya olan desteğini sürdürüyordu. 2007’de ise Doğu Avrupa’da bir füze savunma sistemi kurmayı planladığını açıkladı. RF, kendi güvenliğine tehdit olarak gördüğü bu gelişmeleri sert bir şekilde eleştirdi. 2008 Nisan ayında Bükreş’teki zirvede Rusya, Gürcistan ve Ukrayna Üyelik Eylem Planlarının (Membership Action Plan-MAP) yayınlanmasını engellemeyi başardı ve ayrıca Avrupa’da AGİT/NATO tabanlı bir güvenlik sistemine yönelik güçlü bir eleştiri dile getirdi.³⁹⁸

<http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034> (21.01.2022); Konuşmanın video kaydı için Bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=hQ58Yv6kP44> (21.01.2022).

³⁹⁸ Andrei P. Tsygankov, “Russia’s Foreign Policy”, *After Putin’s Russia: Past Imperfect, Future Uncertain*, ed. Stephen K. Wegren, Dale R. Herspring, New York: Rowman & Littlefield Publishers Inc., 2010, ss. 230-31.

Egemen demokrasi, Kremlin'in yalnızca kendisini tanımlamak için başvurduğu bir kavram değildi. Egemen demokrasiyi bağımsız bir dış politikasının temeli olarak gören Kremlin, "öteki"yi tanımlamak için de yine bu kavrama başvuruyordu. Buna göre Gürcistan ve Ukrayna, resmi demokratik prosedürlere sahip fakat fiili olarak yurtdışından (burada kastedilen ABD) yönetilen, egemen olmayan devletlerdi.³⁹⁹ Nitekim çalışmanın dördüncü bölümünde RF'nin Ukrayna politikası incelenirken ele alınacak olan Ukrayna'nın egemenliğinin RF tarafından tanınmaması tartışmaları da bu kapsamda düşünülmelidir.

RF'nin Yakın Çevre politikasını hayata geçirmesinde sahaya sürdüğü bir diğer araç ise Russkiy Mir kavramı oldu. 2007 yılında RF Devlet Başkanı Vladimir Putin'in imzalamış olduğu bir kararname sonucunda Russkiy Mir Vakfı'nın (*Фонд Русский Мир-Fond Ruskiy Mir*) kurulması ile gündeme geldi. Bu vakıf kapsamında Rus dili ve kültürünün dünya çapında tanıtılması, diasporalarla bağların kuvvetlendirilmesi, uluslararası alanda Rusya lehine bir kamuoyu yaratılması amaçlanmaktadır. 10 Kasım 2009'da Rusya Ortodoks Kilisesi ile Vakıf arasında imzalanan bir protokol sonucu Russkiy Mir kavramı Sovyet sonrası coğrafyayı tekrar bir araya getirecek, bir uygarlık topluluğu yaratacak niteliğe kavuşmuştur.⁴⁰⁰

RF'nin 1990'ların sonlarında başlayan ve giderek hız kazanan ABD ve NATO kuşatmasına karşılık egemen demokrasi ve Russkiy Mir ile felsefi temellerini attığı mücadelenin sahaya yansması ise çatışmaları dondurma stratejisi ile mümkün oldu. Sovyet sonrası devletlerde yaşanan çatışmalara gerek bu çatışmaların kendi sınırlarına olan coğrafi yakınlığı gerekse de çatışma bölgelerinde bulunan etnik Ruslar nedeniyle oldukça erken dönemlerde müdahil olan RF, çatışmaları belli bir seviyede kontrol altında tutarak NATO ve AB'yi sınırlarından uzaklaştırmayı hedefledi. RF'nin bu

³⁹⁹ Luke March, "Is Nationalism Rising in Russian Foreign Policy?: The Case of Georgia.", *Demokratizatsiya*, C. 19, S. 3 (2011), s. 196.

⁴⁰⁰ Michal Wawrzonek, "Ukraine in the 'Gray Zone' Between the 'Russkiy Mir' and Europe", *East European Politics and Societies*, C. 28, S. 4 (2014), s. 760.

politikası 1980'lerin sonunda Karabağ'da, 1992'de Transdinyester ve Güney Osetya'da, 1993'te Abhazya'da başarıyla uygulandı ve çatışmalar Moskova'nın çıkarlarını koruyacak şekilde kontrol altına alındı. Ancak 11 Eylül sonrası uluslararası sistemde yaşanan dönüşüm, ABD'nin hegemonyasını eski Sovyet coğrafyasının da içinde bulunduğu Avrasya'ya taşıma politikası, Kremlin'in dondurduğu çatışmaların tekrar alevlenmesi için uygun ortamı yarattı. Renkli devrimler ve NATO genişlemesi bağlamında ivme kazanan ABD yayılmacılığının eski Sovyet coğrafyasında hedef aldığı iki önemli alan vardı: Gürcistan ve Ukrayna.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YAKIN ÇEVRE POLİTİKASININ İLK TEST ALANI: GÜRCİSTAN

Kartlar, Mengrel-Çanlar (Lazlar), Svanlar, Osetler, Abhazlar ve daha birçok farklı etnik gruba ev sahipliği yapan Gürcistan'da Gürcüler, kendilerini *Kartveli*, ülkelerini ise *Sakartvelo* (საქართველო) olarak adlandırmaktadırlar. Sakartvelo, 'Kartveli'lerin yaşadığı yer' anlamına gelmekte ve esasında bugünkü Gürcistan'ın doğusundaki toprakları ifade etmektedir.⁴⁰¹ Gürcistan, Eski Yunan'da Kavkas, Roma döneminde Kavkasus olarak adlandırılan, Osmanlı arşiv belgelerinde ise Çerkezistan, Kuban, Dağıstan gibi farklı isimlerle anılan⁴⁰² Kafkasya bölgesinde yer almaktadır. Tarih boyunca bir geçiş güzergâhı olduğu kadar "kaçış" noktası işlevi de gören Kafkasya, bu özelliğini dağlık coğrafi yapısına borçludur.⁴⁰³

Hazar ve Karadeniz arasında Avrupa ve Asya'nın sınırında yer alan bölge zamanla siyasi ve coğrafi bir bölünme yaşayarak Kuzey ve Güney şeklinde ikiye ayrıldı. Uzun bir dönem Müslüman halkların kendi aralarındaki mücadelelere sahne olan Kuzey Kafkasya, 19. yüzyıl itibarıyla Rus Çarlığı'nın kontrolü altına girdi. Asya'ya açılan bir 'geçit' rolü gören Güney Kafkasya⁴⁰⁴ ise Büyük Kafkas Dağları'nın güneyinde yer alan ve günümüzde Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan devletlerinin yer aldığı bölgedir. Bölge, Kafkas ötesi anlamına gelen farklı sözcüklerle de isimlendirilmiştir. Bu çerçevede Avrupalılar Transkafkasya (*Transcaucasus*), Ruslar Zakavkazya (*Закавказье*) ve Osmanlılar Maverâ-yı Kafkasya isimlerini kullanmışlardır.⁴⁰⁵

⁴⁰¹ Per Gahrton, *Georgia: Pawn in the New Great Game*, New York: Pluto Press, 2010, s. 23.

⁴⁰² İlyas Üstünyer, *Kaf Dağı'nın Güney Yüzü Gürcistan: Kültür, Gelenek, Mekân, Kimlik*, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2010, s. 26.

⁴⁰³ Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar: Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu*, çev. Şirin Tekeli, İkinci Baskı İstanbul: İletişim Yayınları, 1995, s. 271.

⁴⁰⁴ Michael V. Uschan, *The South Caucasus: Then and Now*, San Diego: Reference Point Press, 2015, s. 7.

⁴⁰⁵ Üstünyer, *Kaf Dağı'nın Güney Yüzü Gürcistan: Kültür, Gelenek, Mekân, Kimlik*, s. 27.

Bugünkü Gürcistan'ın bulunduğu bölgede tarih boyunca birçok devlet güç mücadelesi içine girdi, Gürcü toprakları bu devletler arasında sıklıkla el değiştirdi. Gürcü krallıkları kısa sürelerle hâkimiyeti ele alsalar da büyük çoğunlukla güçlü komşularının egemenliği altında varlıklarını sürdürdüler.⁴⁰⁶ Gürcülerin ulusal oluşumu ve kendi etnik kökenleri bile diğer milletlerle temasları ve tekrarlanan çatışmaları tarafından şekillendirildi.⁴⁰⁷ Gürcü toprakları üzerinde yaşanan bu çatışmalar, literatürde 'Büyük Oyun' olarak adlandırılan⁴⁰⁸ ve en genel tanımıyla Avrasya'daki hâkimiyet mücadelesini ifade eden sürecin bir parçası olarak görülebilir. Nitekim söz konusu literatürde Gürcistan çoğu kez büyük güçler arasında bir 'piyon',⁴⁰⁹ toprakları da 'tampon bölge' olarak tanımlanır.⁴¹⁰ Gürcü toprakları tarih boyunca batıdaki Yunan medeniyeti ile doğudaki Pers imparatorluğu arasında tampon bölge görevi gördü. Sonraki dönemlerde Müslümanlar ile Ortodoks Rusya, Sünni Osmanlı ile Şii İran ve 16. yüzyıldan itibaren ise Osmanlı, Safevi Devleti (İran) ve Rus Çarlığı arasında bu rolü üstlendi.⁴¹¹

Coğrafi konumu Gürcistan'a Doğu-Batı arasında bir geçiş güzergahı olma rolü de verdi.⁴¹² Çin'den başlayarak Anadolu ve Akdeniz üzerinden Avrupa'ya uzanan İpek Yolu ticaretinin önemli geçiş noktalarından olan Gürcü topraklarında yaşanan hâkimiyet

⁴⁰⁶ Emil Souleimanov, *Understanding Ethnopolitical Conflict: Karabakh, South Ossetia, and Abkhazia Wars Reconsidered*, London: Springer, 2013, s. 72.

⁴⁰⁷ Ronald Grigor Suny, "The Emergence of Political Society in Georgia", *Transcaucasia, Nationalism, and Social Change: Essays in the History of Armenia, Azerbaijan, and Georgia*, ed. Ronald Grigor Suny, Michigan: The University of Michigan Press, 1996, s. 111.

⁴⁰⁸ Erel Tellal, "Türk Dış Politikası'nda Avrasya Seçeneği", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, C. 2, S. 5 (2005), s. 65; Kamer Kasım, "11 Eylül Sürecinde Kafkasya'da Güvenlik Politikaları", *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*, C. 1, S. 1 (2006), s. 33; R. Craig Nation, *Russia, the United States, and the Caucasus*, Strategic Studies Institute, 2007, s. 3; Tellal, "Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası", s. 193.

⁴⁰⁹ Laurence Broers, "David and Goliath'and 'Georgians in the Kremlin': A Post-Colonial Perspective on Conflict in Post-Soviet Georgia", *Central Asian Survey*, C. 28, S. 2 (2009), s. 99; Stephen F. Jones, "Introduction: Georgia's Domestic Front", *Central Asian Survey*, C. 28, S. 2 (2009), s. 93.

⁴¹⁰ Maxim Tabachnik, "Defining the Nation in Russia's Buffer Zone: The Politics of Citizenship by Birth on Territory (Jus Soli) in Moldova, Azerbaijan, And Georgia", *Post-Soviet Affairs*, C. 35, S. 3 (2019), s. 225.

⁴¹¹ Nasiba Mirzayeva, "Tarihsel Sürec İçerisinde Gürcü Milli Kimliği", *International Journal of Humanities and Education*, C. 5, S. 11 (2019), s. 538.

⁴¹² Thomas Goltz, "The Paradox of Living in Paradise: Georgia's Descent into Chaos", *The Guns of August 2008: Russia's War in Georgia*, ed. Svante E. Cornell, S. Frederick Starr, New York and London: M.E. Sharpe, 2009, s. 10.

mücadelesi kaçınılmaz bir şekilde bölgenin demografik yapısını da değiştirdi. Kültürel zenginliği hem bir lütuf hem de bir lanet olarak tanımlanabilecek olan bölge,⁴¹³ Gürcüler dışında Ermeniler, Azeriler, Abhazlar, Osetler, Ruslar, Yahudiler, Tatarlar olmak üzere çok sayıda etnik gruba ev sahipliği yaptı. Buna rağmen dil ve din üzerinden şekillenen bir Gürcü kimliği kendisine yaşam alanı bulabildi. 19. yüzyıldan itibaren ise güçlü bir milliyetçiliğe zemin oluşturdu. Gürcü kimliğinin oluşumunda Gürcü dili ve Ortodoksluk en etkili unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Ortodoksluğun Gürcü kimliğinin oluşturulmasında ve yeniden üretiminde son derece etkili bir rolü vardır. Kafkasya’da Gürcü ulus-inşa sürecinin vazgeçilmez bir parçası olarak görülen Ortodoksluk inancının Gürcü etnik kimliğini, dilini ve ulus bilincini kurtarıp koruduğu ileri sürülmektedir.⁴¹⁴ Zira Bizans’ın düşüşünden Rusya hâkimiyetine geçişe kadar Gürcüleri bulundukları topraklarda komşularından farklı kılan unsur Ortodoks inançları olmuştur.⁴¹⁵

Gürcü ulus fikrinin mimarı olarak kabul edilen 19. yüzyılın önde gelen Gürcü edebiyatçı ve siyaset adamlarından Ilia Çavçavadze’ye göre atalarından Gürcülere üç ‘hazine’ miras kaldı: Ata yurdu, dil ve inanç. Çavçavadze, ata yurdu (*mamuli*) kavramını özel olarak tercih etmişti. Mamuli, Gürcücede yaygın olarak kullanılan, anayurt anlamına gelen, doğum ve anne ile ilişkili bir kavram olan “*samshoblo*”dan ayrılmaktadır. *Samshoblo*, doğmak, bir yerli olmak ve orada bulunmakla ilgilidir. *Mamuli* ise ulusal uyanış mesajı veren, edilgen olmayan bir kavramdır.⁴¹⁶ Gürcülerin ulusal uyanışına atıf yapılan bu kavramla Gürcü milliyetçiliği Kafkasya’da güçlenmeye başlamıştır.

Görüldüğü üzere gerek birçok farklı etnik grup tarafından kurulan onlarca farklı idari birimin varlığı gerekse de bölge üzerinde hâkimiyet kurmak isteyen devletler

⁴¹³ Maxim A. Suchkov, “The Caucasus”, *Routledge Handbook of Russian Foreign Policy*, ed. Andrei P. Tsygankov, London and New York: Routledge, 2018, s. 311.

⁴¹⁴ Zaza Vachridze, “Two Faces of Nationalism and Efforts to Establish Georgian Identity”, *Identity Studies*, C. 4 (2012), s. 84.

⁴¹⁵ Ghia Nodia, “Components of the Georgian National Idea: An Outline”, *Identity Studies in the Caucasus and the Black Sea Region*, C. 1 (2009), s. 90.

⁴¹⁶ Nodia, “Components of the Georgian National Idea: An Outline”, s. 89.

bugünkü Gürcistan topraklarında çatışmaların eksik olmamasına neden olmuştur. Bölgenin irili ufaklı birçok etnik gruba ev sahipliği yapması kimlik çatışmalarının da önünü açmıştır. Fakat esas çatışma Gürcü kimliğinin kurumsallaşmaya başlaması ve Rus Çarlığı'nın Kafkasya'da artan hâkimiyeti sonrası 19. yüzyıl başlarından itibaren Ruslar ile yaşandı. Gerek Rus Çarlığı gerekse de SSCB dönem dönem bölgedeki azınlıklar ile Gürcüler arasındaki çatışmalarda dengeleyici unsur olarak farklı pozisyonlar aldı.

3.1. BAĞIMSIZLIKTAN İÇ SAVAŞA GAMSAHURDİYA GÜRCİSTANI

Çalışmanın ilk bölümünde detaylarına yer verildiği gibi SSCB'de ekonomik, siyasi ve sosyal sorunlar 1980'lerle birlikte hız kazandı. Moskova'nın Sovyet cumhuriyetleri üzerindeki kontrolünü kaybetmeye başladığı bu dönemde SBKP Genel Sekreteri Mihail Gorbaçov'un başlatmış olduğu Perestroyka süreci bu sorunların katlanarak büyümesinde son derece etkili oldu. İlk bölümde yer verilen ve Rusya'da gözlemlenen ekonomik ve siyasi sorunlar benzer şekilde tüm Sovyet cumhuriyetlerinde de görülüyordu. Bu cumhuriyetlerde çatışmayı derinleştiren ise Sovyet yönetimi altında farklı düzeylerde özerklik kazanmış, etnik temelde şekillenen idari birimlerin zayıf merkezi otorite ile girmiş olduğu güç mücadelesiydi. Küreselleşmenin hız kazandığı 1980'lerde etnik ve milliyetçi çatışmalar da yaygınlaşmıştı. Birçok farklı etnik unsuru barındıran ve bunları kendine has bir idari anlayışla konumlandıran SSCB, etnik çatışmalar açısından oldukça elverişli bir durumdaydı. Sovyet yönetimi altında bir iç mesele gibi görünen bu çatışmalar, 1980'lerde Sovyet merkezi otoritesinin zayıflaması ve Batı'nın Sovyet coğrafyasına olan ilgisinin artması ile uluslararası alanda ön plana çıkmaya başladı. Gorbaçov'un reform politikaları ile kırılganlaşan Gürcistan'da 1918-

1921'in silik bağımsızlık hatıraları gün yüzüne çıkıyordu.⁴¹⁷ SSCB döneminde baskılanan ve geri planda kalan Ortodoksluk, milliyetçilikle birlikte tarih sahnesine geri döndü. Acara bölgesinde yoğunlaşan Müslüman Gürcüleri dışlayan “Gerçek Gürcü, Ortodoks Gürcüdür” sloganı tüm Gürcistan’da kulaktan kulağa yayılıyordu. Gürcü yönetici ve aydınlar geniş Gürcü kültürünü tanımlayan “Kartveloba” ideolojisine sarılmışlardı.⁴¹⁸ Tüm bu şartlar altında Gürcistan halkı, yeni bir lider etrafında yeni bir devletin temelini atıyordu.

SSCB’nin dağılması ile ortaya çıkan 15 yeni devlet, piyasa ekonomisine ve demokrasiye geçiş süreçleri üzerinden Batı dünyası ile ilişki kurma arayışında olmuştur. Bunlardan Baltık Devletleri olarak adlandırılan Letonya, Estonya ve Litvanya Batı tarafından medeni ve siyasi hakların yaygın şekilde gözetildiği demokrasiler olarak tanımlanırken, RF, Ukrayna, Moldova, Ermenistan ve Gürcistan seçimlerin rekabetçi, özgür ve adil olmadığı gerekçesiyle yarı-demokrasi olarak kategorize edilmişlerdi. Azerbaycan, Belarus ve Orta Asya Cumhuriyetleri’nin içinde bulunduğu grup ise otokratik yönetimler olarak kabul ediliyordu.⁴¹⁹ Bu kategorizasyon Estonya ve Letonya’daki nüfusun neredeyse üçte birini oluşturan Rus azınlığa yönelik milliyetçi politikaları⁴²⁰ görmezden gelse de Baltıklar’dan Kafkasya’ya, Orta Asya’dan Rusya’ya kadar Sovyet sonrası coğrafyada yeni bağımsızlığını kazanan devletlerde etnik

⁴¹⁷ David Remnick, “Democracy With a Vengeance”, *The Washington Post*, 07.10.1990, <https://www.washingtonpost.com/archive/opinions/1990/10/07/democracy-with-a-vengeance/1030cdca-9265-4739-b041-b8c126a13687/> (11.09.2022).

⁴¹⁸ Kartveloba, Gürcistan’da etnik olarak Gürcülüğü öne çıkaran, Gürcüleştirmenin aracı haline gelen bir kavramdır. Bkz. Mirzayeva, “Tarihsel Süreç İçerisinde Gürcü Milli Kimliği”, s. 538.

⁴¹⁹ Graeme Gill, “Nationalism and the Transition to Democracy: The Post-Soviet Experience”, *Demokratizatsiya*, C. 14, S. 4 (2006), ss. 613-14.

⁴²⁰ Henüz SSCB dağılmadan Estonya’da bağımsızlığı savunan iki grup ortaya çıktı: Halk Cephesi ve Yurttaş Komitesi Hareketi. Yurttaş Komitesi, Halk Cephesi’nin aksine Sovyet kurumlarından bir an önce kurtulmayı ve İkinci Dünya Savaşı öncesi Estonya’ya dönüşü savunuyordu. Zira Estonya’yı Sovyet işgalindeki bir ülke olarak görüyor, bağımsızlık ile işgalden kurtuluşun sağlanacağını öne sürüyordu. Nitekim bu anlayış Komite’nin vatandaşlık politikasına da yansdı. 1992’de çıkarılan bir yasa ile 1938 Vatandaşlık Kanunu yeniden yürürlüğe sokuldu. Ülke nüfusunun %32’sini oluşturan Rus kökenliler, 1940 sonrası Estonya’ya yerleştikleri için vatandaşlık haklarından mahrum bırakıldılar. Bkz. Dovile Budryte, *Taming Nationalism? Political Community Building in the Post-Soviet Baltic States*, Hampshire and Burlington: Ashgate Publishing, 2005, ss. 65-66.

milliyetçiliğe yönelen iktidarlar ortaya çıktı.⁴²¹ Yeltsin'in seçilmiş parlamentoyu tanklarla vurması gibi örneklerde de görüldüğü üzere bu tür otoriterleşme süreçleri Batı'ya meydan okumadığı sürece alkış alıyordu. Sovyet sonrası coğrafyayı “komünizmden kurtarma” sürecinin kaçınılmaz bir parçası olarak görülen bu süreç Gürcistan'da Gamsahurdiya diktatörlüğünü doğurdu.⁴²²

Gürcistan'ı diğer Sovyet cumhuriyetlerinden ayıran unsur muhalefete hükmedebilen bir grubun ortaya çıkmasıdır. Gürcü uzlaşmazları olarak tanımlanan bu grubun önde gelen liderleri Zviad Gamsahurdiya, Merab Kostava, Giorgi Chanturia ve Irakli Tseretli olarak sıralanabilir. Rusya'daki Demokratik Birlik, Baltık cumhuriyetleri, Ermenistan ve Ukrayna'daki radikal milliyetçi gruplarla yakın bağlantısı olan Gürcü uzlaşmazlar tüm siyasi stratejilerini bir düşman imajına dayandırmış, sürekli olarak ‘her şeyi bilen’ ve ‘her yerde olan’ Kremlin ajan ve provokatörlerine atıf yapmışlardır.⁴²³ Devrimci radikaller olarak da adlandırılan bu grubun en fazla öne çıkan figürü ise Zviad Gamsahurdiya'dır.

20. yüzyılın en ünlü Gürcü yazarlarından Megrel kökenli Konstantine Gamsahurdiya'nın oğlu olan Zviad Gamsahurdiya babası gibi filoloji eğitimi almış bir yazar, çevirmen ve eleştirmendir. Almanya'da eğitim alan ve Sovyet karşıtı bir duruş sergileyen babasının fikirlerinden de etkilenererek 1956 yılında yakın arkadaşı Gürcü milliyetçisi Merab Kostava ile bir yeraltı gençlik örgütü kurdu. 5. yüzyıl sonlarında İberya kralı olan Vakhtag Gorgasali'den esinlenilerek ‘Gorgasliani’ adı verilen bu örgüt, öncelikli olarak Sovyet yönetimi tarafından uygulanan insan hakları ihlallerini duyurmak ve Gürcistan'ın bağımsızlığı için propaganda yapmak üzere faaliyete

⁴²¹ Ghia Nodia, “Political Turmoil in Georgia and the Ethnic Policies of Zviad Gamsakhurdia”, *Contested Borders in the Caucasus*, ed. Bruno Coppieters, VUBPress, 1996.

⁴²² Viktor Alksnis, “Suffering from Self-Determination”, *Foreign Policy*, S. 84 (1991), s. 61.

⁴²³ Nodia, “Political Turmoil in Georgia and the Ethnic Policies of Zviad Gamsakhurdia”.

geçirildi.⁴²⁴ Gürcü ulusal hareketi, edebiyatçı Gamsahurdiya ile müzisyen Kostava etrafında şekillendi ve örgütlü bir niteliğe kavuştu.⁴²⁵

Eylemlerine 1956 yılında başlayan Gamsahurdiya, 1977 yılında Helsinki İnsan Hakları grubunun diğer üyeleriyle birlikte tutuklandı. Kendisini ‘Gürcü ulusunun kurtarıcısı’ olarak gören Gamshurdiya, tutuklanma sonrası bir süre eylemlerinden geri adım attı, Kuzey Kafkasya’daki kısa süreli sürgünün ardından serbest bırakıldı. Aynı dönemde dava arkadaşı Kostava hapis cezasına çarptırılırken Gamsahurdiya’nın kısa süreli sürgün sonrası serbest kalması muhalif hareket içinde kendisine olan güvenin azalmasına neden oldu. Kostava’nın da ısrarlarıyla harekete tekrar kabul edilen Gamsahurdiya, 1989 yılında Kostava’nın şüpheli ölümü sonrası yegâne lider olarak öne çıktı.

1991 yılı Gürcüler için iki kez (1801 ve 1921’de) kesintiye uğratılmış bağımsızlıklarının yeniden inşasında bir dönüm noktası olarak görülmektedir.⁴²⁶ Henüz SSCB dağılmadan diğer Sovyet cumhuriyetlerini takip ederek 31 Mart 1991’de bağımsızlık için referandum düzenleyen ve 28 Nisan 1991’de bağımsızlığını ilân eden Gürcistan’ın ilk devlet başkanı Zviad Gamsahurdiya oldu. Sovyet döneminde rejime karşı ulusal bağımsızlık hareketinin önde gelen savunucularından olan Gamsahurdiya, Gürcistan Komünist Partisi’ne karşı örgütlenen Yuvarlak Masa İttifakı isimli muhalefet bloğunun lideri olarak devletin başına geçti.⁴²⁷

Koyu bir Gürcü milliyetçisi olan Gamsahurdiya’nın kısa süren iktidarı Gürcistan’da uzun süreli etnik çatışmaların fitilini ateşledi. Gamsahurdiya “Gürcistan

⁴²⁴ Gürcü Ortodoks Kilisesi’ni yeniden yapılandıran ve Tiflis şehrinin kurucusu olarak bilinen Vakhtang Gorgasali Ortaçağ Gürcistanı’nın en önemli figürlerindendir. Gorgasali’ye yapılan atıf kurucu olması ve yeniden dirilişe işaret etmesi bağlamında önemlidir. Christopher Haas vd., “Geopolitics and Georgian Identity in Late Antiquity: The Dangerous World of Vakhtang Gorgasali”, *Georgian Christian Thought and Its Cultural Context: Memorial Volume for the 125th Anniversary of Shalva Nutsubidze (1888-1969)*, Leiden&Boston: Brill, 2014, s. 31.

⁴²⁵ Souleimanov, *Understanding Ethnopolitical Conflict*, s. 77.

⁴²⁶ A.g.e., s. 71.

⁴²⁷ Kamil Ağacan, “Gürcistan: Çok Milletli Yapıda Devlet İnşa Sürecinin Öyküsü”, *Güney Kafkasya: Toprak Bütünlüğü, Jeopolitik Mücadeleler ve Enerji.*, ed. Cavid Veliev, Araz Aslanlı, Ankara: Berikan Yayınevi, 2011, ss. 60-61.

Gürcülerindir!”⁴²⁸ sloganı çerçevesinde bir politik söylem geliştirdi, azınlıkları dışlayıcı politikalara yöneldi.⁴²⁹ Zviad Gamsahurdiya devlet başkanı olmadan önce 1987’de yazmış olduğu bir mektupta “Özerk varlıklar Gürcistan’da yapay olarak yaratıldı. ... Osetler bu topraklara tarihsel olarak daha sonra yerleşen bir grup olsa da Güney Osetya Gürcistan’ın doğusunda ilân edildi.” diyordu.⁴³⁰ Bu dönemde Gamsahurdiya gibi birçok Gürcü entelektüel ve tarihçi de Abhaz ve Oset yerel yönetimlerini devlet geleneği bulunmayan, Bolşevik ‘işgalinin’ bir dayatması sonucunda ortaya çıkan birimler olarak görme eğilimindeydi. Abhazlar yerli halk olarak kabul edilmekle birlikte Osetler, Ermeniler ve Azeriler misafir halklar olarak tanımlanıyordu.⁴³¹ Gürcistan’da yaşayan Osetlerin varlığının Kızıl Ordu’nun “ayak izlerinden” anlaşılabilceğini öne süren Gamsahurdiya,⁴³² daha da ileri giderek Gürcistan içindeki azınlık grupları Gürcistan’ın bağımsızlığına engel olan ‘hainler’ olarak niteliyordu.⁴³³

Azınlıkları hedef alan söylemleri ve etnik olarak Gürcü temelli bir ulus-devlet oluşturma girişimleri ile gerilimin artmasına neden olan Gamsahurdiya, her fırsatta milliyetçi değil ‘vatansever’ olduğunu ifade etse de etno-dinsel bir çerçevede Gürcü ulusunu bir araya getirmeye çalıştı, bu çerçeve dışında kalanları ise aşağıladı ve yok saydı.⁴³⁴ Azınlıklarla olan sorunları şiddete başvurarak çözme yoluna giden Gamsahurdiya, kısa sürede Yuvarlak Masa İttifakı ile kurulan ve demokrasi vaat eden

⁴²⁸ Gürcücesi “Sakartvelo Kartvelebistvis” olan bu slogan ilk olarak Osmanlı ile Rus Çarlığı arasında 1829’da yapılan Edirne Antlaşmasını müteakip Kafkasya’da artan Rus yayılmasına tepki olarak Gürcü aydınlar tarafından kurulan “Millî Hareket” tarafından kullanıldı. Bkz. Fevzi Çelebi, *18. Yüzyıldan Günümüze Gürcü Tarihinin Ana Hatları*, İstanbul: Duvar Yayınları, 2020, s. 118.

⁴²⁹ Kamer Kasım, *Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya*, 2. Baskı Ankara: USAK Yayınları, 2011, s. 63.

⁴³⁰ Arsène Saparov, *From Conflict to Autonomy in the Caucasus: The Soviet Union and the Making of Abkhazia, South Ossetia and Nagorno Karabakh*, London and New York: Routledge, 2014, s. 147.

⁴³¹ David Aphrasidze, David Siroky, “Frozen Transitions and Unfrozen Conflicts, or What Went Wrong in Georgia”, *Yale Journal of International Relations*, C. 5, S. 2 (2010), s. 129.

⁴³² George Hewitt, “South Ossetia and Georgia’s Aggressive State-Integrationism”, *E-International Relations*, 26.07.2009, <https://www.e-ir.info/2009/07/26/south-ossetia-and-georgias-aggressive-state-integrationism/> (15.09.2022).

⁴³³ Jonathan Wheatley, “Managing Ethnic Diversity in Georgia: One Step Forward, Two Steps Back”, *Central Asian Survey*, C. 28, S. 2 (2009), s. 122.

⁴³⁴ Vachridze, “Two Faces of Nationalism and Efforts to Establish Georgian Identity”, s. 84.

bir yönetim yerine tek parti ve lider kontrolünde bir diktatörlük inşa etti.⁴³⁵ Öyle ki bu dönemde Gürcistan nüfusunun önemli bir bölümünü oluşturan Abhazlar, Osetler, Acarlar ve diğer azınlık grupları 254 koltuklu yeni kurulan Gürcistan Parlamentosu'nda yalnızca 9 koltuk elde edebildiler.⁴³⁶ Etnik Gürcüler dışındaki grupların siyasî ve kültürel haklarının yok sayıldığı, anti-demokratik bir yönetim kuran⁴³⁷ Gamsahurdiya'nın azınlıkları ötekileştiren anlayışı Gürcistan'ı kısa sürede çok taraflı bir iç savaşın içine attı. Aynı dönemde Dağlık Karabağ'da yaşanan çatışmalar, Moskova'nın Azerbaycan'ı haklı görmekle birlikte soruna müdahale edecek kapasiteden uzak olması benzer durumdaki Abhaz ve Osetlere cesaret veriyordu. Gorbaçov'un politikaları da ayrılıkçı gruplar için elverişli bir ortam yaratıyordu. Mark Beissinger'in tabiriyle 'milliyetçiliklerin *Glasnost* dalgası'na kapıldığı⁴³⁸ bu dönemde Abhaz seçkinlerinin sıklıkla Moskova'ya Gürcistan'dan ayrılma talebinde bulundukları görüldü.⁴³⁹

Abhazya ile Tiflis arasındaki anlaşmazlıklar SSCB'nin kuruluş dönemlerine kadar götürülse de 1990'ların iç savaşını ortaya çıkaran gelişmeler 1970'leri sonunda görülmeye başlandı. 1978'de Gürcistan SSC'de yeni bir anayasa metni üzerinde tartışmalar⁴⁴⁰ devam ederken Gürcüler arasında dil konusunda bir seferberlik dalgası oluşması üzerine Lıhni Köyü'nde toplanan on iki bin Abhaz, Abhazya'nın Gürcüleştirilmesine karşı protesto eylemleri gerçekleştirdiler. Haziran 1988'de yukarıda da değinildiği gibi Dağlık Karabağ'da yaşanan gelişmelerden cesaretle Abhazlar, SSCB 19. Parti Konferansı'na yazdıkları ve daha sonra 'Abhaz Mektubu' olarak adlandırılacak

⁴³⁵ Lincoln A. Mitchell, *Uncertain Democracy: US Foreign Policy and Georgia's Rose Revolution*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2009, s. 22.

⁴³⁶ Gahrton, *Georgia: Pawn in the New Great Game*, s. 81.

⁴³⁷ Benzer yaklaşımlar Baltık devletlerinde de gözlemlenmiştir. Bkz. Alksnis, "Suffering from Self-Determination", ss. 61-71.

⁴³⁸ Mark R. Beissinger, *Nationalist Mobilization and the Collapse of the Soviet State*, Cambridge: Cambridge University Press, 2002, s. 31.

⁴³⁹ Anastasia Shesterinina, *Mobilizing in Uncertainty: Collective Identities and War in Abkhazia*, Ithaca and London: Cornell University Press, 2021, s. 89.

⁴⁴⁰ Jemal Gamakharia, Tamaz Beradze, Teimuraz Gvantseladze, *Abkhazia from Ancient Times till the Present Days*, Tblisi: Ministry of Education and Culture of Abkhazia: Institute of History and Ethnology of Ivane Javakhishvili, 2011, ss. 452-53.

olan yazılı talep ile Moskova'nın yönetimi altına girme isteklerini yinelediler. Abhaz Mektubu, Kasım 1988'de Tiflis'te karşı gösterilerin başlamasına neden oldu.⁴⁴¹ Abhazya'da kutuplaşmanın hız kazandığı bu dönem Abhaz ve Gürcülerin hızla silahlanmasının önünü açtı.

Abhazya'nın Lıhni Köyü'nde 8 Mart 1989'da yapılan ve otuz bin kişinin katıldığı gösteri sonrasında Abhazya Özerk Cumhuriyeti'nin statüsünün bağımsız Abhaz Cumhuriyeti olarak yeniden düzenlendiği ilân edildi. Mart 1989'de Abhazya'nın Sohum Üniversitesi rektörünün imzalamış olduğu bu deklarasyon ile Gürcistan SSC'den ayrılarak ayrı bir birlik cumhuriyeti olduğunu ilân etmesi Gürcü öğrencilerin protestolarına neden oldu ve kısa sürede Abhaz ve Gürcü öğrenciler arasında çatışmalar başladı. Tiflis'teki hükümet ise bu duruma Sohum'da Tiflis Devlet Üniversitesi'nin bir bölümünü açtığını ve eğitim dilini Gürcüce yaptığını duyurarak tepki verdi. Bu tepki tansiyonun yükselmesine ve çatışmaların yoğunlaşmasına neden olurken⁴⁴² Tiflis'te başkanlık binası önünde toplanan ve açlık grevine başlayan Gürcüler sivil itaatsizlik eylemleri gerçekleştirerek Abhazya'daki gelişmelere tepki gösterdiler.⁴⁴³ Giderek radikalleşmeye başlayan eylemler 9 Nisan 1989'da Kızıl Ordu'nun müdahalesi ile durdurulabildi ve müdahale sonrası çoğunluğu kadın ve çocuklardan oluşan 20 kişi hayatını kaybetti. 9 Nisan Olayları olarak tarihe geçen bu müdahale Gürcistan'da Sovyet yönetimine olan öfkenin simgesi haline geldi, Gürcü milliyetçiliğinin gelişiminde ve Gürcü ulusal bilincinde Rus karşıtlığının köriklenmesinde önemli bir dönüm noktası olarak kabul edildi.⁴⁴⁴ Çatışma görüntülerini kayda alan yönetmen Eldar Şengelaya'ya göre 9 Nisan ortak düşmanın kim olduğunu açıkça ortaya koyuyordu:

⁴⁴¹ Beissinger, *Nationalist Mobilization and the Collapse of the Soviet State*, s. 224.

⁴⁴² B. George Hewitt, "Abkhazia: A Problem of Identity and Ownership", *Central Asian Survey*, C. 12, S. 3 (1993), s. 283.

⁴⁴³ Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar: Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu*, s. 431.

⁴⁴⁴ Ekaterine Metreveli, Ester Hakobyan, "The Political Underpinnings of US Bilateral Aid to the Countries of Transcaucasus", *Demokratizatsiya*, C. 9, S. 3 (2001), s. 370.

Moskova ve Komünist Parti.⁴⁴⁵ Sovyet polisi tarafından öldürülen siviller Gürcü şehitleri olarak kabul edildiler.

Çatışmaları körükleyen ve kutuplaşmayı arttıran ise Tiflis yönetiminin ‘Gürcüleştirme’ politikasına yönelmesi oldu. 1980’lerde SSCB genelinde artan milliyetçiliğin bir sonucu olarak Gürcistan’da kökleri 19. yüzyıla kadar uzanan Gürcüleştirme çabaları başta Abhazlar olmak üzere farklı etnik gruplar üzerinde yoğunlaşmaya başlamıştı. Tiflis yönetiminin 1989 yazında Abhazya’daki üniversiteyi Tiflis Üniversitesi’ne bağlama kararı haftalarca sürecektense onlarca Abhaz ve Gürcünün ölümüne, yüzlercesinin yaralanmasına yol açan protesto gösterilerine neden olmuştu.⁴⁴⁶ Gürcü gençlerine yönelik eğitimlerde “Abhazların dağlardan inen ve Gürcistan’ın ayrılmaz bir parçasını işgal eden dağlı kabile üyeleri” olduğu benimsetilmeye çalışılıyordu.⁴⁴⁷

Abhazya’da yaşanan süreçlerin bir benzerini Gürcistan’ın merkez ve kuzey bölgesinde yer alan Güney Osetya’da da gözlemlemek mümkündür. Kökenleri Abhazya’da olduğu gibi Ekim Devrimi sonrası ortaya çıkan Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti ile yaşanan toprak sorunlarına dayanan Gürcü-Oset çatışmaları, SSCB’nin son dönemlerinde yoğunlaştı. 20 Nisan 1922’de özerk bölge (autonomus oblast) statüsü verilen Güney Osetya, Gürcistan SSC içerisinde SSCB’ye dahil edildi.⁴⁴⁸ Merkezi Tsinval olan bölgenin kuzeyinde ise Rusya SSC’ye bağlı Kuzey Osetya bölgesi oluşturulmuş, Oset halkı böylece ikiye bölünmüştü. Bu bölünmüşlüğü kabul etmek istemeyen Güney Osetya halkı uzun yıllar bağımsızlık veya Kuzey Osetya ile birleşmek suretiyle Rusya SSC içinde yer alma arzusunu dile getirdi.⁴⁴⁹

⁴⁴⁵ Remnick, “Democracy With a Vengeance”.

⁴⁴⁶ Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar: Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu*, s. 432.

⁴⁴⁷ Shesterinina, *Mobilizing in Uncertainty: Collective Identities and War in Abkhazia*, s. 84.

⁴⁴⁸ Marietta König, “The Georgian-South Ossetian Conflict”, *OSCE Yearbook 2004*, 2004, s. 240.

⁴⁴⁹ Vicken Cheterian, “The August 2008 War in Georgia: From Ethnic Conflict to Border Wars”, *Central Asian Survey*, C. 28, S. 2 (2009), s. 165.

1989’da Güney Osetya yönetimi özerk bölge olan statüsünü özerk cumhuriyet olarak değiştirdiğini ilân ederken, Tiflis tarafından şiddetle reddedilen bu duruma Osetler 20 Eylül 1990’da bağımsızlıklarını ilân eden bir deklarasyon ile yanıt verdiler.⁴⁵⁰ Osetlerin bu hamlesine karşılık Tiflis yönetimi bölgenin özerkliğini kaldırdığını açıkladı ve böylece 18 ay sürecek bir iç savaşın fitili ateşlendi.⁴⁵¹ Gürcüler tarafından Şida Kartli (Orta Kartli) olarak tanımlanan Güney Osetya’da Oset milisler ile Gamsahurdiya’ya bağlı Gürcü birlikleri arasında yoğun çatışmalar yaşanırken, RF içinde yer alan Kuzey Osetya yönetimi, Oset köylerine saldıran Gürcü birliklerini ‘soykırım’ yapmakla suçladı.⁴⁵² Temmuz 1992’ye kadar süren iç savaş Rusya’nın devreye girmesi ile sonlandırılabilirdi ve bölgeye Rus, Gürcü ve Osetler’den oluşan bir barış gücünün yerleştirilmesine karar verildi.

Gamsahurdiya’yı koltuğundan eden ve Gürcistan’ı bir iç savaşa sürükleyen süreci başlatan ise Başkan’ın diktatörlüğünden çok rakiplerinden kurtulmadaki aceleciliği oldu. Gamsahurdiya’nın başını çektiği Yuvarlak Masa İttifakı’nın Ekim 1990 seçimleri sonrası iktidara gelmesiyle, ittifaka hem askerî hem de siyasi olarak destek veren önemli isimlerin tasfiye edilmeye başlandığı görüldü. Şubat 1991’den itibaren Gamsahurdiya, siyasi rakip olarak gördüğü Caba Iosseliani komutasındaki yarı-askeri örgüt *Mhedrioni* (Şövalyeler) grubunun önemli isimlerini tutuklatmaya başladı.⁴⁵³ Mayıs 1991’de oyların %86,7’sini alarak devlet başkanı seçilen Gamsahurdiya bu kez Ağustos 1991’de başbakanı Tengiz Sigua’yı görevden aldı ve Yuvarlak Masa’nın en önemli destekçilerinden olan ulusal muhafız birliğinin komutanı Tengiz Kitovani’ye yöneldi. Böylece Gamsahurdiya tarafından tasfiye edilmeye çalışılan Iosseliani, Sigua ve Kitovani’nin bir araya gelmesiyle kurulan üçlü bir yönetimin (*triumvira*) de temelleri

⁴⁵⁰ König, “The Georgian-South Ossetian Conflict”, ss. 240-41.

⁴⁵¹ Gahrton, *Georgia: Pawn in the New Great Game*, s. 58.

⁴⁵² A.g.e., s. 59.

⁴⁵³ Aphrasidze, Siroky, “Frozen Transitions and Unfrozen Conflicts, or What Went Wrong in Georgia”, s. 129.

atılmış oldu.⁴⁵⁴ Bağımsızlığını kazanan Gürcistan kısa sürede bir kaos içine girmişti. Bir tarafta seçilmiş fakat kısa sürede diktatöre dönüşmüş bir devlet başkanı, diğer tarafta onu yönetimden indirmeye çalışan askeri cunta ve Gürcistan'dan ayrılmak için savaşan Abhaz ve Osetler yer alıyordu.

Gürcistan'da Kasım 1989'da başlayan çatışmalara Sovyet yönetimi uzun bir süre müdahil olmaktan kaçındı. Gorbaçov, Kuzey Osetya yönetiminin tüm talep ve baskılarına karşın çatışmaya dahil olmak istemedi. Rusya SSC lideri Yeltsin ise Gorbaçov'un aksine 21 Mart 1991'de Rusya-Gürcistan sınırının güneyinde yer alan Kazbegi'de Gamsahurdiya ile bir görüşme gerçekleştirdi. Bu görüşmede ortak bir Rusya-Gürcistan Komitesi kurulması ve olağanüstü hâl ilân edilerek Sovyet birliklerinin Güney Osetya'ya girmesi kararlaştırıldı.⁴⁵⁵ Osetler bu durumu Gürcülerce uygulanan 'soykırımın' sona erdirilmesi olarak görürken, Gamsahurdiya "Şida Kartli'ye tarihi adaleti geri getirdik ve Tsinal'i Gori bölgesine tekrar kazandırdık" ifadesiyle⁴⁵⁶ zafer ilân etti.

Gamsahurdiya'nın iktidarı on ay gibi kısa bir sürede sona erse de Gürcistan'ın iç ve dış politikasında bıraktığı etki çok daha uzun bir süre devam etti. Zira Gamsahurdiya'nın homojen bir Gürcü ulusu yaratma hedefindeki azınlıkları yok sayan, ötekileştiren anlayışı ülkeyi kısa sürede bir kaosun içine sokmuştu. Bu politika içeride azınlıkları tedirgin ederek iktidar ile çatışmaya teşvik ederken dış politikada da Moskova ile ilişkilerin bozulmasına neden oldu. Gamsahurdiya'nın ırkçılığa varan milliyetçiliği yeni bağımsız Gürcistan'ın uluslararası alandaki saygınlığına da darbe vurarak RF karşısında yalnız kalmasına neden oldu. Bu durum RF'nin Nisan 1993'te çerçevesini çizdiği Yakın Çevre politikasının ilk adımını Gürcistan'daki iç savaş üzerinden atmasına olanak sağladı.

⁴⁵⁴ Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar: Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu*, s. 457.

⁴⁵⁵ Gahrton, *Georgia: Pawn in the New Great Game*, s. 59.

⁴⁵⁶ Inga Kochieva, Alexi Margiev, *Georgia: Ethnic Cleansing of Ossettians 1989-1992*, Moscow: Europe Publishing House, 2005, s. 17.

3.2. YAKIN ÇEVRE POLİTİKASI SONRASI GÜRCİSTAN: 1993-2003

2 Ocak 1992’de Tengiz Kitovani, Jaba Iosselani ve Tengiz Sigua’dan oluşan ve Askeri Konsey adı verilen bir yapının yönetime el koyması ve 6 Ocak’ta Gamsahurdiya’nın Gence üzerinden Ermenistan’a kaçması ile Gürcistan yeni bir kargaşa döneminin içine düştü.⁴⁵⁷ Askeri Konsey içinde komuta ettikleri birliklerin gücü nedeniyle Kitovani ve Iosselani öne çıkıyordu. Askeri Konsey’in uluslararası meşruiyet arayışlarının bir sonucu olarak Gamsahurdiya’nın partisi hariç Gürcistan’ın tüm partilerinin temsilcilerinden oluşan Devlet Konseyi (*Sahelmtzipo Sabço*) adı verilen bir yapı oluşturuldu.⁴⁵⁸ Zira Kitovani, Iosselani gibi isimler uluslararası alanda kabul görecektir düzeyde tanınmıyorlardı ve siyasi tecrübeleri yoktu.⁴⁵⁹ Eski Başbakan Sigua ise bu iki güçlü isim arasından sıyrılacak bir destekten yoksundu. Gürcistan’ı bu kargaşadan çıkaracak bir figür arayışına yanıt olarak Gorbaçov’un Gürcü asıllı Dışişleri Bakanı Eduard Şevardnadze bulundu.

Devlet Konseyi tarafından Tiflis’e davet edilen Şevardnadze Soğuk Savaşı bitiren figürlerden biri olarak Batı’da da tanınan ve onaylanan bir liderdi.⁴⁶⁰ Gorbaçov’un reform politikalarının ikinci adamı olarak bilinen Şevardnadze’nin başa geçmesi sonucu Birleşik Krallık’ın öncülüğünde Avrupa devletleri Gürcistan ile ilişkiler kurmaya başladılar. Gürcistan hızlı bir şekilde IMF, Dünya Bankası ve BM’ye üye oldu. Böylece Batı en başından SSCB döneminde çizilmiş sınırları Gürcistan’ın uluslararası sınırları olarak kabul ederek ülke içinde yaşanan etnik çatışmaları görmezden gelmeyi tercih etti.⁴⁶¹ Şevardnadze’de bu teveccühü karşılıksız bırakmadı. Göreve geldikten hemen sonra Rusya ile iyi komşuluk ilişkisi kurmak istediğini fakat Gürcistan’ın

⁴⁵⁷ Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar: Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu*, s. 458.

⁴⁵⁸ Thornike Gordadze, “Georgian-Russian Relations in the 1990s”, *The Guns of August 2008: Russia’s War in Georgia*, ed. Svante E. Cornell, S. Frederick Starr, New York and London: M.E. Sharpe, 2009, s. 30.

⁴⁵⁹ Jonathan Wheatley, *Georgia from National Awakening to Rose Revolution: Delayed Transition in the Former Soviet Union*, London and New York: Routledge, 2016.

⁴⁶⁰ Gordadze, “Georgian-Russian Relations in the 1990s”, s. 32.

⁴⁶¹ George Hewitt, “Why Independence for Abkhazia is the Best Solution”, *Abkhaz World*, 15.10.2008, <https://abkhazworld.com/aw/analysis/5-independence-best-solution> (10.09.2022).

yönünün Batı olduğunu dile getirdi.⁴⁶² 23 Mart 1992’de AB tarafından tanınan Gürcistan, 12 Nisan’da Almanya Dışişleri Bakanı Hans Dietrich Genscher’i misafir etti. 23 Nisan’da Tiflis’te ABD Büyükelçiliği açıldı. Batı medyasında Şevardnadze kaos içindeki Gürcistan’ın “barış kahramanı” olarak yorumlanıyordu.⁴⁶³

3.2.1. Ekonomik Çöküş ve Tamamlanamayan Devlet İnşası

Sovyet sonrası devletlerde ekonomi ve siyaset diğer birçok konuda olduğu gibi Moskova’yı örnek aldı. Bu bağlamda 1990’lar birçok Sovyet sonrası devlette RF’de olduğu gibi ekonomik bir çöküş ve siyasette Sovyet dönemi elitlerinin hâkim olduğu bir yozlaşmayı beraberinde getirdi. Gürcistan da bir istisna değildi. Nasıl ki RF’nin güvenlik politikalarının oluşum sürecini anlamak için bu ekonomik ve siyasi dönüşümün ele alınması gerekiyorsa Gürcistan’da ortaya çıkan ayrılıkçı bölgelerin de etnik milliyetçi taleplerin yanında söz konusu ekonomik ve siyasi dönüşümü ele alan devlet-inşa süreçleri üzerinden okunması anlamlı olacaktır.

Şevardnadze’nin toprak bütünlüğünü koruyarak devleti ayakta tutma amacından sonraki en temel hedefleri merkezi planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçişi sağlamak ve biçimsel de olsa demokratik bir yönetim kurmaktı.⁴⁶⁴ Esasında ikincisi de ilkinin hizmet eden bir hedef olarak görülebilir. Piyasa ekonomisine geçiş sonrası Batı ile kurulacak ilişkiler için demokratik bir modelin varlığı önkoşul olarak görülmekteydi. SSCB döneminde alınan her kararda yüzünü Moskova’ya dönen Tiflis, ekonomik dönüşüm sürecinde de aynısını yaptı ve RF tarafından uygulanan şok terapi programını devreye sokmuştu.⁴⁶⁵ Ne var ki şok terapi programının sonuçları Gürcistan’da RF’dekinden farklı sonuçlar vermedi ve enflasyonun arttığı, üretimin düştüğü bir sürece

⁴⁶² Gahrton, *Georgia: Pawn in the New Great Game*, ss. 90-91.

⁴⁶³ Steven Erlanger, “As Georgia Chief, Shevardnadze Rides Whirlwind”, *The New York Times*, 25.08.1992, <https://www.nytimes.com/1992/08/25/world/as-georgia-chief-shevardnadze-rides-whirlwind.html> (13.09.2022).

⁴⁶⁴ Julie A. George, “The Dangers of Reform: State Building and National Minorities in Georgia”, *Central Asian Survey*, C. 28, S. 2 (2009), s. 137.

⁴⁶⁵ Kakha Gogolashvili, *South Caucasus: 20 Years of Independence*, Berlin: Friedrich-Ebert Stiftung, 2001, s. 175.

girildi. 1992’den 1994’e kadar üretimin hızla düştüğü, enflasyon oranının ise aylık %50-60’lara ulaştığı görüldü.⁴⁶⁶ Yalnızca programın başladığı 1992’de GSMH’de düşüş %44’tü ve ilerleyen yıllarda azalan oranda da olsa bu düşüş devam etti.⁴⁶⁷

Ekonomik çöküşe eşlik eden ve devlet inşasını imkânsız kılan bir diğer faktör başta Moskova olmak üzere tüm Sovyet sonrası coğrafyada yaygın şekilde görülen yozlaşmaydı. SSCB’nin dağılması sonrası ortaya çıkan ekonomik ve politik krizler beraberinde sosyal bir krizi de getirmiş, birinci bölümde de yer verildiği gibi “oligark” olarak adlandırılan mafya gruplarının üretim araçlarını ele geçirdiği, devletin kurumlar üzerindeki etkinliğinin ortadan kalktığı bir düzeni ortaya çıkarmıştı. Gürcistan’da ortaya çıkan bu yapıların Moskova’daki türevleri ile önemli bağlantıları ve hatta hiyerarşik bir örgütlenmeleri bulunmaktaydı. RF’nin Sovyet sonrası coğrafyada “sınırlı istikrarsızlık” politikasının önemli araçları olan bu yapılar, merkezi hükümetlerin etkinliklerini sınırlamakta, kurumlar üzerindeki etkinlikleri ve kurdukları yasa dışı ticaret ağları ile gelir elde etmekteydiler. Bu düzenin varlığı ise bölgedeki merkezi hükümetlerin güçlenmesinin önüne geçilmesiyle mümkün olmaktadır.

Ayrılıkçı bir talebi bulunmasa da Acara bölgesini yöneten Aslan Abaşidze yukarıda yer verilen tipolojiye tamamen uymaktadır. Şevardnadze’nin denge sisteminde kendine yer edinmişti ve merkezi hükümetten görece bağımsız olarak Acara’yı 1990’lar boyunca adeta bir “aile şirketi” gibi yönetmişti. Kısaca, Abaşidze Moskova tarafından da desteklenen bir oligarktı.⁴⁶⁸ Abaşidze Acara’daki iktidarını Moskova’nın desteği, Şevardnadze ile kurduğu pazarlık ilişkisi ve Acaralı Müslüman halkın özellikle dini haklarını koruması ile sürdürebiliyordu.⁴⁶⁹ Tiflis ile çıkarları çatıştığında RF’nin

⁴⁶⁶ Gahrton, *Georgia: Pawn in the New Great Game*, s. 87.

⁴⁶⁷ Wheatley, “Managing ethnic diversity in Georgia”, s. 124.

⁴⁶⁸ Martin Demant Frederiksen, “Insecurity and Suspicion in the Wake of Urban Development Projects in Batumi, Ajara”, *Caucasus Analytical Digest*, S. 38 (2012), s. 8.

⁴⁶⁹ Anastasiya A. Donets, “Ajara’s Autonomy and Its Implications for Georgian Security”, *The Journal of Eastern European Law*, S. 57 (2018), s. 43.

desteğini arkasına alarak taleplerini Tiflis'e kabul ettiren Abaşıdze,⁴⁷⁰ daha önce de ifade edildiği gibi Acara bölgesinin ticaret ve turizmden elde ettiği vergi gelirlerini kendinde topluyordu.⁴⁷¹

Güney Osetya'daki durum da Acara'dan farklı değildi. RF tarafından dondurulmuş bir çatışma alanı olan Güney Osetya ekonomik ve siyasi olarak varlığını Moskova'nın desteği ile sürdürebiliyordu. Güney Osetya'da oligark olarak adlandırılan ve Moskova ile yoğun ilişkileri olan ailelerin desteği olmaksızın yönetimde kalmak mümkün değildi. Bölge halkının en temel geçim kaynağı ise Gürcistan hükümetinin kontrolü dışında kalmanın verdiği avantaj ile RF-Gürcistan arasında gerçekleştirilen kaçakçılık faaliyetleriydi.

3.2.2. İç Savaşın Etkisinde RF ile İşbirliği

Şevardnadze göreve geldiğinde Gürcistan kanunsuzluğun hüküm sürdüğü, iç savaş yaşayan ve hiperenflasyon etkisinde tam bir kaos içinde bulunan bir ülkeydi.⁴⁷² Güney Osetya ve Abhazya'daki ayrılıkçı hareketlere ek olarak Gürcistan'ın batısında yer alan Mengrelya'da görevden alınan Gamsahurdiya'nın destekçileri Zviadistler de bir isyan başlatmışlardı.⁴⁷³ Bu çerçevede Şevardnadze'nin ilk ve en önemli görevi iç savaşı sona erdirerek, yeni kurulmuş devleti bir arada tutmaktı. (Abhazya ve Güney Osetya bölgeleri Harita 1'de görülmektedir.)

⁴⁷⁰ Çelebi, *18. Yüzyıldan Günümüze Gürcü Tarihinin Ana Hatları*, s. 309.

⁴⁷¹ Gahrton, *Georgia: Pawn in the New Great Game*, s. 139.

⁴⁷² Ivlian Haindrava, "Letter from Georgia: Looking beyond Shevardnadze", *Problems of Post-Communism*, C. 50, S. 1 (2003), s. 22.

⁴⁷³ Wheatley, "Managing ethnic diversity in Georgia", s. 123.

Harita 1: Abhazya ve Güney Osetya Bölgeleri

Kaynak: Russia and Turkey in the Black Sea and the South Caucasus, International Crisis Group, 28.06.2018, <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/western-europemediterranean/turkey/250-russia-and-turkey-black-sea-and-south-caucasus> (12.05.222)

İlk sınavını Gamsahurdiya döneminde başlayan çatışmalar konusunda vermek zorunda kalan Şevardnadze göreve geldikten sonra Güney Osetya'nın başkenti Tsinval'e ilk ziyaretini 13 Mayıs 1992'de yaptı. Tarafların çatışmayı bırakıp tekrar masaya oturmaları da Gamsahurdiya'ya yapılan darbe sonucu Şevardnadze'nin göreve gelmesi ile mümkün oldu.⁴⁷⁴ 1992 bahar aylarında yoğunlaşan çatışmalar Haziran 1992'ye kadar sürdü ancak Rusya'nın devreye girmesi ile son buldu. 24 Haziran 1992'de Soçi'de imzalanan bir antlaşma ile bölgede Rus-Gürcü ve Oset kuvvetlerinden oluşacak bir barış gücünün tesis edilmesine karar verildi. Antlaşma sonucu Tsinval'de hâkim pozisyonda olan ve Oset kuvvetlerini ablukaya alan Gürcü birlikleri geri çekilmek zorunda kaldı. 24 Haziran'da Yeltsin ve Şevardnadze arasında imzalanan

⁴⁷⁴ König, "The Georgian-South Ossetian Conflict", s. 241.

“Gürcü-Oset Çatışmasının Çözümüne İlişkin İlkeler Antlaşması”⁴⁷⁵ ile bölgede ateşkesi denetleyecek bir Ortak Kontrol Komisyonu (*Joint Control Commission*) kuruldu. Bu komisyon Rus, Kuzey Osetyalı, Güney Osetyalı ve Gürcüler’den oluşan dörtlü bir yapıdaydı. İlk üç grubun birbiri ile uyumlu şekilde çalışacağı göz önüne alındığında antlaşma açıkça bölgede Gürcistan’ın aleyhine bir durum yaratıyordu. Bu antlaşma, çatışmaları bir süreliğine durdurmuş olsa da uzun vadede RF’nin Gürcistan üzerindeki etkisinin artmasına neden oldu.⁴⁷⁶

Güney Osetya’da sular durulmuştu ki Ağustos 1992’de Abhazya’da kısa süre önce sona ermiş olan çatışmalar tekrar başladı. Abhazya’ya giren ve Sohum’u büyük ölçüde kontrol eden Gürcü ordusuna karşı Kuzey Kafkasya halklarının desteğini alan Abhazların karşı saldırısında RF’nin de hava desteği verdiği görüldü.⁴⁷⁷ 1993 ortasından itibaren artan RF desteği ile Gürcü kuvvetleri karşısında üstünlük kuran Abhazlar, 27 Eylül 1993’te Abhazya’nın başkenti Sohum’u geri aldılar. Çatışma sona erdiğinde Gürcistan kuvvetleri hem geri çekilmek hem de Abhazya’dan kaçan yaklaşık 300 bin göçmene ev sahipliği yapmak zorunda kaldı. Gerek Tiflis yönetimi gerekse de Gürcü halkı için oldukça travmatik olan bu geri çekiliş Abhazya’nın geri dönmek üzere Gürcistan’dan kopuşunu simgeliyordu. Bu kopuşun mimarlarından biri ise RF Savunma Bakanı Pavel Graçev’di. Çatışmanın ardından katıldığı bir televizyon programında Şevardnadze “savaşı bir Rus generale, Pavel Graçev’e karşı kaybettik” diyordu.⁴⁷⁸ 21 Temmuz 1994’te BMGK’nın 937 Sayılı Kararı⁴⁷⁹ ile bölgeye BDT kapsamında barış

⁴⁷⁵ Antlaşma metni için bkz. “Agreement on Principles of Settlement of the Georgian - Ossetian Conflict (Sochi Agreement)”, *United Nations Peacemaker*, 24.06.1992, <https://peacemaker.un.org/georgia-sochi-agreement92> (13.09.2022).

⁴⁷⁶ Mithat Çelikkpala, “Başarısız Devlet-Demokratik Model Ülke Sarmalında Gürcistan’ın 20 Yılı”, *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*, S. 14 (2012), s. 5.

⁴⁷⁷ Ağacan, “Gürcistan: Çok Milletli Yapıda Devlet İnşa Sürecinin Öyküsü”, s. 84.

⁴⁷⁸ Gordadze, “Georgian-Russian Relations in the 1990s”, s. 37.

⁴⁷⁹ Karara ulaşmak için Bkz. United Nations Security Council, “Resolution 937 (1994)”, *United Nations Digital Library*, 1994, <https://digitallibrary.un.org/record/190853> (11.09.2022).

gücü askerleri yerleştirildi ve istikrarın sağlanması için RF ile işbirliği içinde olmak isteyen ABD de bu karara destek verdi.⁴⁸⁰

Gürcü kuvvetlerinin Abhazya’da uğradıkları bozgun ve ülkenin batısında ortaya çıkan Zviadist isyanı Şevardnadze’yi büyük bir ikilemle karşı karşıya bıraktı. Tiflis, ya RF ile işbirliğine girerek ve ödünler vererek sorunu dondurmaya razı olacak ya da konuyu uluslararası alana taşıyarak Batı’dan destek arayışına girecekti. İlk olarak ikinci seçeneği deneyen Şevardnadze BM çerçevesinde bir çözüme yöneldi.⁴⁸¹ Yeltsin yönetimi ile ilişkileri iyi olan ABD ve Avrupa devletleri Gürcistan’ın taleplerine karşı ilgisiz bir yaklaşım sergilediler.⁴⁸² Bu dönemde önceliği Balkanlar olan Batılı devletler Rusya ile çatışmaya girmekten kaçınıyor, Kafkasya’da istikrar uğruna RF’nin müdahalelerine göz yumuyorlardı.⁴⁸³ Gürcistan ise etnik çatışmaların içine düşmüş, çete savaşlarının hâkim olduğu Kafkasya’nın karanlık bir bölgesi olarak algılanıyordu.⁴⁸⁴ Şevardnadze’nin uluslararası girişimlerinden elde edebildiği tek şey Ağustos 1993’te 88 kişilik bir BM Gözlem Misyonu oldu. Batı’dan aradığı desteği bulamayan Şevardnadze kaçınılmaz şekilde RF ile işbirliğine yöneldi.

RF’nin Şevardnadze’yle işbirliğine girmesinin temelde iki sebebi vardı. Birincisi, Gamsahurdiya’nın Çeçenya’da ayaklanan Cahar Dudayev ile olan yakın ilişkisiydi. Gamsahurdiya 1991’de Dudayev’in göreve başlama törenine katılmış, sonraki dönemde ise “Ortak Kafkas Evi” fikrine destek vererek Rusya karşıtı bir Kafkasya’nın inşası için Dudayev’e destek vermişti.⁴⁸⁵ İkincisi ve bu çalışmanın temel iddialarından biri olan sebep ise, RF’nin yakın çevresi olarak tanımlanan etki alanında kısmi bir istikrarsızlık yaratarak Batılı devletlerin bölge devletleri ile ilişkilerini

⁴⁸⁰ George Khelashvili, S. Neil Macfarlane, “The Evolution of US Policy towards the Southern Caucasus”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, C. 7, S. 26 (2010), s. 111.

⁴⁸¹ Ağacan, “Gürcistan: Çok Milletli Yapıda Devlet İnşa Sürecinin Öyküsü”, s. 85.

⁴⁸² Çelikpala, “Başarısız Devlet-Demokratik Model Ülke Sarmalında Gürcistan’ın 20 Yılı”, s. 7.

⁴⁸³ Gordadze, “Georgian-Russian Relations in the 1990s”, s. 33.

⁴⁸⁴ “Georgia Becomes the CIS Member”, *Georgian Journal*, 26.01.2012, <https://georgianjournal.ge/society/7560-georgia-becomes-the-cis-member-.html> (11.09.2022).

⁴⁸⁵ Gordadze, “Georgian-Russian Relations in the 1990s”, s. 30.

sınırlamaktı. Şevardnadze için RF ile işbirliğinin ve ülkede görelî istikrarı sağlamanın bedeli ise BDT'ye katılmaktı. Yeltsin'in 3 Şubat 1994'te gerçekleştirdiği Tiflis ziyaretinde iki devlet arasında “Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması” imzalandı. Bu antlaşma ile RF, Gürcistan'da SSCB'den kalma askeri üsleri kullanma hakkı elde etti.⁴⁸⁶ Vaziani, Ahılkelek, Batum ve Guaduta'da yer alan bu üsler ile RF, Yakın Çevre politikasını Gürcistan'da uygulamış, Güney Kafkasya'daki hâkimiyetini pekiştirmiş oldu. Ayrıca SSCB döneminde Tiflis'te konuşlu Transkafkasya Askeri Bölgesi de Transkafkasya'daki Rus Birlikleri Grubu'na dönüştürüldü. Şubat 1994'te bu birliklerin komutanlarından Gürcü kökenli General Vardiko Nadibaidze Savunma Bakanı olarak atanırken, eski KGB görevlisi ve Afganistan gazisi Igor Giorgadze Devlet Güvenlik Bakanı olarak kabinede yer aldı.⁴⁸⁷ Gürcistan'ın Türkiye sınırının da Rus devriyelerince korunması kararı⁴⁸⁸ göz önüne alındığında RF'nin Gürcistan'da kurduğu hâkimiyete ek olarak NATO'nun bölgeye girişini engelleme politikasında da başarıya ulaştığı açıkça görülmektedir.

Şevardnadze'nin devlete yönelik varoluşsal tehditlerle başa çıkmak için dayandığı iki önemli askeri güç vardı: Iosselani komutasındaki Mkhedorini ve Kitovani komutasındaki Ulusal Muhafızlar. Yeni kurulmuş Gürcistan'ın kendine ait düzenli bir ordusunun bulunmaması Şevardnadze'yi bu iki “savaş lorduna” mecbur kılıyordu. Nitekim yeni kurulan parlamentoya seçilen Iosselani içişlerinden sorumlu iken, Kitovani adeta bir savunma bakanı gibi çalışıyordu. Iosselani ve Kitovani'nin devlet içinde artan rolü Şevardnadze'nin otoritesine gölge düşürüyor, merkezi yönetimi zayıflatıyordu. Eylül 1993'te Mengrelya'da başlayan isyanlara karşı Gürcistan'ın tüm

⁴⁸⁶ Yelda Demirağ, “Bağımsızlıktan Kadife Devrime Türkiye-Gürcistan İlişkileri”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, C. 2, S. 7 (2005), s. 133.

⁴⁸⁷ Gordadze, “Georgian-Russian Relations in the 1990s”, s. 36.

⁴⁸⁸ Çelikpala, “Başarısız Devlet-Demokratik Model Ülke Sarmalında Gürcistan'ın 20 Yılı”, s. 6.

gücünü birleştirmek amacıyla OHAL ilân eden Şevardnadze'nin asıl amacı Iosselani ve Kitovani'nin etkisini sınırlayacak bir kuvveti oluşturmaktı.⁴⁸⁹

Şevardnadze, Kitovani ve Iosselani gibi askeri desteği olan güç odaklarını, eski Komünist Parti üyeleri, yerel yöneticiler, çeşitli suç örgütleri ve iş dünyası ile yaptığı ittifaka başat tehdit olarak görüyordu. 1993'te başlattığı siyasi rakiplerini devreden çıkarma planını ancak 1995'te gerçekleştirebildi. Ocak 1995'te Ulusal Muhafızlar'ın komutanı Kitovani'yi Abhazya'ya yönelik başarısız bir saldırı girişiminin ardından tutuklattı. 6 Mayıs 1995'te imzaladığı kararname ile dağıttığı Iosselani'nin yarı askeri örgütü Mkhedrioni'yi ise Gürcistan hükümet yetkilileri ve polislerine yönelik suikast planları yapmakla suçladı. Benzer şekilde suçlanan İstihbarat Servisi lideri Igor Giorgadze Rus ordusuna ait bir savaş uçağı ile Moskova'ya kaçarak yargılamadan kurtuldu.⁴⁹⁰ Bu ve benzeri girişimler sonucu Şevardnadze iktidarına ortak olabilecek potansiyel rakiplerini devre dışı bırakmış, 1995'te Gürcistan siyasetinde tüm gücü elinde toplamıştı. Şevardnadze, Rusya'da Yeltsin'in elde ettiği "süper başkanlığa" benzer bir yapı kurmaya çalışıyordu.

Haindrava'ya göre, Şevardnadze dönemi için 1995 yılı bir dönüm noktasıdır. 1995'e kadar olan ilk dönem sancılı bir geçiş dönemi olarak nitelenebilir.⁴⁹¹ Travmatik bir süreci kapsayan bu ilk dönem devlet-inşası için gerekli adımların atılması mümkün olmamış, Şevardnadze yönetimi öncelikle devletin varoluşuna yönelik tehditleri kaldırmaya odaklanmıştı. Tiflis bu hedefe ulaşabilmek için 1995 itibariyle daha fazla Batı'ya yönelmeye başladı.⁴⁹² Şevardnadze otoritesine alternatif oluşturabilecek güç odaklarını ortadan kaldırdıktan sonra, devletin zor gücünü tekeline aldı. Abhazya'nın fiili olarak ayrıldığı, Güney Osetya'da da benzer şekilde Gürcü otoritesinin kaybedildiği

⁴⁸⁹ Ondrej Ditrych, "Georgia: A State of Flux", *Journal of International Relations and Development*, C. 13, S. 1 (2010), s. 15.

⁴⁹⁰ A.g.e., s. 16.

⁴⁹¹ Haindrava, "Letter from Georgia", s. 22.

⁴⁹² Donald Rayfield, *Edge of Empires: A History of Georgia*, London: Reaktion Books, 2012, s. 387.

bu dönem 1995'te yeni bir anayasanın hazırlanması, yeni para biriminin ilân edilmesi ve görece bir istikrar sağlanması ile son buldu. RF tarafından desteklenen siyasi rakiplerinin birçoğundan kurtulan Şevardnadze, her ne kadar manipölasyon iddiaları oldukça yaygın olsa da Kasım 1995 seçimlerinden %74 oy olarak galip çıktı.

1990'ların ilk yarısında Güney Kafkasya'daki gelişmelere tepkisiz kalan ve önemli enerji güzergâhlarını barındıran bölgede istikrarı önceleyen Batı, 1995 itibarıyla bölgeye yönelik daha aktif bir politika izlemeye başladı.⁴⁹³ 1990'ların başında Hazar havzasında petrol ve doğalgaz rezervlerinin keşfi ve 20 Eylül 1994'te Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi'nin (*State Oil Company of Azerbaijan Republic-SOCAR*) uluslararası petrol şirketlerinden oluşan bir konsorsiyum ile 7,4 milyar dolarlık petrol üretimini içeren bir antlaşma imzalamasının bu politika değişiminde etkisi büyüktür.⁴⁹⁴ Ayrıca ABD Başkanı Bill Clinton'ın Sovyet sonrası alanda RF'yi önceleyen *Russia-first* politikası da 1995 sonrası dönemde ABD dış politikasındaki etkisini kaybetmeye başlamıştı.⁴⁹⁵ ABD'nin 1992'de *Özgürlük Destek Yasası (Freedom Support Act)*⁴⁹⁶ kapsamında diğer Sovyet sonrası devletlerle birlikte Gürcistan da Washington'ın gündemine girdi ve 16 Mart 1994'te NATO'nun genişleme politikasının bir uzantısı olan Barış İçin Ortaklık Programı'nın ilk üyelerinden biri oldu. 1 Ocak 1997'de de Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi'nin kurucu üyeleri arasında yer aldı.⁴⁹⁷ Bu bağlamda Şevardnadze'nin Temmuz 1997'de gerçekleştirdiği Washington ziyareti önem arz etmektedir. Bu ziyaret sırasında taslağı çizilen “ABD-Gürcistan Askeri ve

⁴⁹³ Gordadze, “Georgian-Russian Relations in the 1990s”, s. 29.

⁴⁹⁴ Lusine Badalyan, “Interlinked Energy Supply and Security Challenges in the South Caucasus”, *Caucasus Analytical Digest*, S. 33 (2011), s. 3.

⁴⁹⁵ Gordadze, “Georgian-Russian Relations in the 1990s”, s. 38.

⁴⁹⁶ 41. ABD Başkanı George W. H. Bush tarafından imzalanarak 24 Ekim 1992'de yürürlüğe giren yasa RF dahil eski Sovyet devletlerindeki ekonomik ve siyasi dönüşümü desteklemeyi amaçlamaktadır. Soğuk Savaş sonrası dönemde Avrasya olarak tanımlanan bölgeye dair ABD'nin en erken ve etkin yumuşak güç araçlarından biri olarak kabul edilmektedir. Bkz. Curt Tarnoff, “U.S. Assistance to the Former Soviet Union”, CRS Reports for Congress, Washington D.C.: Congressional Research Service, 2007, <https://www.fas.org/sgp/crs/row/RL32866.pdf> (12.09.2022).

⁴⁹⁷ Çelikpala, “Başarısız Devlet-Demokratik Model Ülke Sarmalında Gürcistan'ın 20 Yılı”, s. 9.

Güvenlik İşbirliği Antlaşması”, Mart 1998’de imzalandı ve böylece ABD birçok alanda Gürcistan’a destek vermeye başladı.

RF’nin Birinci Çeçenya Savaşı’nda mağlup olması ve tüm ilgisini kendi içindeki ayrılıkçılarla mücadeleye yönlendirmesi Gürcistan’ın Avro-Atlantik dünya ile işbirliği için uygun bir ortam hazırlamıştı. 30 Nisan 1998’de Türk-Gürcü deniz kuvvetlerinin katılımıyla Caucasus-Amazon 98 isimli bir deniz tatbikatı düzenlendi⁴⁹⁸, NATO üyesi Türkiye ilk kez bir eski Sovyet devleti ile ortak tatbikat gerçekleştirdi.⁴⁹⁹ Gürcistan’ın Batı ile ilişkileri öylesine hızlı bir gelişme gösterdi ki 18-19 Kasım 1999’da İstanbul’da gerçekleşen AGİT Zirvesi’nde Rusya Gürcistan’daki Vaziani ve Guaduta üslerini boşaltmayı kabul etti. Bu gelişme hem Şevardnadze döneminin en önemli diplomatik başarısı hem de Moskova’nın Kafkasya’daki çıkarlarına yönelik önemli bir tehdit olarak görülmekteydi.⁵⁰⁰

5-6 Ekim 2000’de Gürcistan’ın ilk Ulusal Güvenlik Belgesi sayılabilecek olan “Gürcistan ve Dünya: Gelecek için bir Vizyon ve Strateji” başlıklı belge yayımlandı.⁵⁰¹ Sekiz ana başlıktan oluşan belge ekonomiden dış politikaya, savunmadan uluslararası işbirliğine kadar birçok başlıkta Gürcistan için tehdit ve fırsatları, bunun yanında devletin hedef ve beklentilerini ortaya koymaktadır. “Dış Politika Hedefleri” başlığı altında Gürcü hükümeti temel hedef olarak AB’ye üye olmayı belirlemektedir. İkinci sırada ise NATO ile ilişkilerin geliştirilmesi gelmektedir. Gürcistan’ın bağımsızlığından beri Avrupa tarafından yapılan yardımların 300 milyon avroyu bulduğunun altı çizilirken, NATO üyeliği uzun dönemli bir hedef olarak ifade edilmektedir.

⁴⁹⁸ “Georgian-Turkish Naval Exercise: A Breakthrough for Georgia”, *The Jamestown Foundation: Global Research & Analysis*, 04.05.1998, <https://jamestown.org/program/georgian-turkish-naval-exercise-a-breakthrough-for-georgia/> (11.09.2022).

⁴⁹⁹ Demirağ, “Bağımsızlıktan Kadife Devrime Türkiye-Gürcistan İlişkileri”, ss. 135-36.

⁵⁰⁰ Gordadze, “Georgian-Russian Relations in the 1990s”, s. 44.

⁵⁰¹ Belgenin İngilizce versiyonu için Bkz. “Georgia and the World: A Vision and Strategy for the Future”, *International Center on Conflict and Negotiation*, 05.10.2000, http://iccn.ge/index.php?article_id=287&clang=1 (11.09.2022).

Nisan 2002’de Gürcistan’ın Batı ile yakınlaşma politikasında önemli bir eşik olan ABD ile askeri işbirliği başladı. ABD Dışışleri Bakanlığı Gürcistan Eğit ve Donat Programı (Georgia Train and Equipment Program -GTEP) adı verilen ve 64 milyon dolar bütçeye sahip olan programı ilân etti. Programın amacı Gürcistan ordusunun modernize edilmesi ve özellikle Pankisi Vadisi’nde terörle mücadele kapasitesinin artırılması olarak belirlenmişti. Program kapsamında yaklaşık 200 ABD askeri personeli Gürcistan’a gidecek ve 1200 kişilik bir Gürcü birliğini 24 ay süreyle eğitecekti.⁵⁰² Programın amaçlarından biri de Pankisi Vadisi’ndeki Çeçen savaşçıları kullanarak Gürcistan’a askeri müdahale tehditlerinde bulunan RF’nin olası hamlelerinin önüne geçmekti. Teorik olarak programın iki yönü vardı: Saldırı önlemleri içeren terörle mücadele ve savunma önlemleri içeren terörle mücadele. Bu iki yönde verilecek eğitimlerle Gürcü birliklerinin bölgede kontrolü sağlaması hedefleniyordu.⁵⁰³ Böylece ABD, RF’nin yönelttiği, Çeçen savaşçıları Pankisi Vadisi’nde barındırma ve dolaylı olarak destekleme suçlamalarının da önünü almak istiyordu.

2002 sonlarına doğru RF, Şevardnadze hükümeti üzerindeki baskıyı kademeli olarak arttırdı. Hem yukarıda adı geçen teröristleri destekleme iddiaları üzerinden Gürcistan’ın toprak bütünlüğüne dair tehditlerde bulundu hem de 11 Eylül Saldırıları’na atıfla sınırlarında cihatçı grupları barındırdığını iddia ettiği Gürcistan’ı uluslararası alanda yalnızlaştırmaya çalıştı.⁵⁰⁴ Bu dönemde Çeçenya ile savaş Moskova’ya taşındı, Moskova Tiyatrosu’nda 23 Ekim’de başlayan ve üç gün süren rehine krizi Rus güvenlik kuvvetlerinin müdahalesi ile ağır bir trajediyle sonuçlandı. 130 rehinenin hayatını kaybettiği ve 700’e yakınının yaralandığı bu saldırı Çeçen ayrılıkçıların Gürcistan topraklarını üs olarak kullandığı iddialarını tekrar gündeme getirdi. Her ne kadar

⁵⁰² Lynch, *Why Georgia Matters*, C. 86, s. 52.

⁵⁰³ Richard Giragosian, “The US Military Engagement in Central Asia and the Southern Caucasus: An Overview”, *Journal of Slavic Military Studies*, C. 17, S. 1 (2004), s. 58.

⁵⁰⁴ Andrei Illarionov, “The Russian Leadership’s Preparation for War, 1999-2008”, *The Guns of August 2008: Russia’s War in Georgia*, New York and London: M.E. Sharpe, 2009, s. 53.

Gürcistan iddiaları reddetse de⁵⁰⁵ Pankisi Vadisi'nin Çeçenya ile özel bağlarının olduğu gerçeği görmezden gelinemezdi. Vadi, 1990'lar boyunca RF'nin Çeçenya'ya yönelik saldırılarından kaçanların ilk sığındığı alanlardan biri olmuştu. Bu durumda bölgede yaşayan halklardan biri olan, yarı Gürcü yarı Çeçen olarak tanımlanan ve Çeçenlere akraba bir etnik grup olarak görülen Kistler'in varlığı son derece etkiliydi. Beş bin Kistin bulunduğu vadiye yalnızca 1999'da başlayan İkinci Çeçenya Savaşı sonrası yedi bin Çeçen sığınmıştı. Bu durum bölgenin demografik yapısını değiştirdiği gibi Çeçen hareketi için de stratejik önemini arttırdı.⁵⁰⁶ Çeçenler tarafından gerçekleştirilen eylemlerde vadinin bir ikmal merkezi, eğitim alanı ve planlama üssü olarak kullanıldığını söylemek yanlış olmayacaktır.⁵⁰⁷

Lincoln Mitchell'in "ne demokrat ne de otoriter" olarak tanımladığı⁵⁰⁸ Şevardnadze, içerde çeşitli bölgeler, hizipler ve mafya grupları arasında bir denge politikası güderken dış politikada Batı ve Rusya arasında bir denge sağlamaya çalıştı.⁵⁰⁹ Bu sistem farklı çıkar grupları arasında dengeyi kuran Şevardnadze'nin bir arabulucu olarak pozisyonunu da güçlendiriyordu.⁵¹⁰ Şevardnadze'nin iktidarını en iyi özetleyen bu denge çabasıydı. Bunu sağladığı sürece Gürcistan'a kısmi bir istikrar sundu ve iktidarda kaldı. Selefî Gamsahurdiya'dan daha akılcı politikalar yürüttüğü şüphesizdi⁵¹¹ fakat kalıcı bir istikrarı yakalamasının önündeki en büyük engel RF ile ilişkilerinin inişli çıkışlı ilerlemesiydi. Göreve geldiği günden itibaren RF ile ilişkileri normalleştirmeyi hedefleyen Şevardnadze, bunu sağladığı dönemlerde uyguladığı reform paketleri ile

⁵⁰⁵ Jaba Devderiani, "Georgia Fears Russia's Anti-Terrorism Drive", *Eurasianet*, 01.10.2001, <https://eurasianet.org/georgia-fears-russias-anti-terrorism-drive> (12.09.2022).

⁵⁰⁶ Ia Tsulaia, "To be Kist: Between Georgian and Chechen", *Changing Identities: Armenia, Azerbaijan, Georgia*, Tbilisi: Heinrich Böll Stiftung South Caucasus Regional Office, 2011, ss. 126-27.

⁵⁰⁷ Timothy S. Wittig, "Financing Terrorism along the Chechnya-Georgia Border, 1999-2002", *Global Crime*, C. 10, S. 3 (2009), s. 251.

⁵⁰⁸ Mitchell, *Uncertain Democracy: US Foreign Policy and Georgia's Rose Revolution*, s. 40.

⁵⁰⁹ Aphrasidze, Siroky, "Frozen Transitions and Unfrozen Conflicts, or What Went Wrong in Georgia", s. 130.

⁵¹⁰ Niklas Nilsson, "Georgia's Rose Revolution: The Break with the Past", *The Guns of August 2008: Russia's War in Georgia*, ed. Svante E. Cornell, S. Frederick Starr, New York and London: M.E. Sharpe, 2009, s. 85.

⁵¹¹ Gahrton, *Georgia: Pawn in the New Great Game*, s. 92.

Gürcistan'ı kısmi bir istikrar sürecine kavuşturdu.⁵¹² ABD'nin Avrasya'ya yayılma sürecinin önemli bir “ileri karakolu” olarak görülen Gürcistan'ın Batı ile girdiği ilişkiler derinleştikçe dış politikada NATO'ya katılım da bir öncelik olarak daha fazla öne çıktı.

3.3. GÜRCİSTAN'DA ARTAN ABD ETKİSİ: 2003-2008

Gürcistan'ın Batı yanlısı “genç reformcuları” kısa sürede muhalefete geçerek Şevardnadze'ye karşı bir hareket başlattılar. Bu hareketin öne çıkan ismi hükümete Batı eğitilmiş Gürcüleri yerleştiren Parlamento Sözcüsü Zurab Zhvanya idi. Zhvanya'nın Gürcü siyasetine kazandırdığı isimlerden en dikkat çeken ABD'de hukuk eğitimi almış olan Mihail Saakaşvili, 1995'te iktidar partisi Gürcistan Yurttaşları Birliği'ne (GYB) katıldı ve 2000 yılında Şevardnadze'nin Adalet Bakanı oldu.⁵¹³ Saakaşvili 2001 yılında istifa ettiğinde Şevardnadze yönetiminde Gürcistan'ın eğitimden sağlığa, adaletten içişlerine her alanda yolsuzluğa bulaşmış olduğuna atıf yapıyordu. Ülkede rüşvet olağan bir hale gelmiş, artan suç oranları ve ekonomik başarısızlıklar Şevardnadze'ye olan desteği iyiden iyiye azaltmıştı. Uluslararası Yolsuzluk Endeksi verilerine göre Gürcistan 1999'da 99 devlet üzerinden yapılan bir araştırmada yolsuzluğun en yoğun olduğu ilk 15 devlet arasında yer alıyordu.⁵¹⁴ Yolsuzluk öyle bir noktaya ulaşmıştı ki vergi toplayamayan devlet, gelir elde edebilmek için çeşitli makam ve mevkileri satmak gibi örnekleri Ancien Régime'de görülebilecek olan yöntemlere başvuruyordu. Şevardnadze Gürcistan'ında büyükelçilik 100 bin dolara, bölge valiliği 50 bin dolara, trafik polisliği ise 5 bin dolara satılıyordu.⁵¹⁵ Bu durum halkın da desteğini kazanan Zhvanya ve Saakaşvili öncülüğünde muhalefetin giderek öne çıkmasına neden oldu

Şevardnadze'nin tabanda destek kaybetmesinde etkili olan bir diğer faktör Gürcistan üzerinde artan RF baskısıydı. Üstelik bu baskı artık yalnızca askeri ve politik

⁵¹² Çelikpala, “Başarısız Devlet-Demokratik Model Ülke Sarmalında Gürcistan'ın 20 Yılı”, s. 6.

⁵¹³ Nilsson, “Georgia's Rose Revolution: The Break with the Past”, s. 85.

⁵¹⁴ Mitchell, *Uncertain Democracy: US Foreign Policy and Georgia's Rose Revolution*, s. 26.

⁵¹⁵ Rayfield, *Edge of Empires: A History of Georgia*, s. 388.

değil, ekonomik bir boyut da içeriyordu. 1994'te Azerbaycan'ın Batılı bir konsorsiyum ile imzalamış olduğu "Asrın Sözleşmesi" gereği Azerbaycan petrolünün RF'yi devreden çıkararak Gürcistan ve Türkiye üzerinden taşınması dengeleri önemli ölçüde değiştirdi. Böylece RF'nin Güney Kafkasya'da Batı ile rekabeti jeoekonomik bir düzlem de kazandı. RF, Batı'ya yaklaşan Gürcistan'a yönelik ekonomik baskılarını arttırdı, sattığı gaz ve elektriğin ödemelerinde daha katı önlemler almaya başladı.⁵¹⁶

Ekonomik ve sosyal sorunlara ek olarak toprak bütünlüğünü sağlayamamış olmak Şevardnadze yönetiminin en temel başarısızlığı olarak görülüyordu.⁵¹⁷ Bu dönemde RF'nin Çeçenya-Gürcistan sınırında Gürcü hava sahasını kullanma talepleri de Şevardnadze tarafından savaşın Gürcü topraklarına yayılması endişesi nedeniyle reddedildi.⁵¹⁸ Bu durum Moskova'nın Tiflis'i radikal İslamcı örgütlere geçiş sağlamakla suçlaması ve bu suçlama üzerinden Gürcü topraklarına yönelik ihlallerde bulunması için zemin hazırlıyordu. Tiflis yönetiminin RF'nin ihlallerine ve müdahalelerine karşı güçlü bir tepki gösteremeyişinin bir sonucu olarak Gürcü toplumunda milliyetçilik ve Rus karşıtlığı artarken Şevardnadze'ye verilen destek de azalıyordu.

Şevardnadze yönetimine karşı harekete geçen muhalefete avantaj sağlayan bir diğer unsur ise uluslararası gelişmelerdi. 11 Eylül 2001'de ABD'de gerçekleşen terör saldırıları sonrası değişen Amerikan dış politikası, Afganistan Harekâtı'nda önemli stratejik noktalar belirlemişti ve bunlardan biri de Gürcistan'dı. Gürcistan hem daha önceki bölümlerde ifade edildiği gibi coğrafi konumu gereği bir geçiş güzergâhı olması açısından hem de 1990'larda keşfedilen Hazar enerji kaynaklarının Batı'ya taşınması çerçevesinde önem arz etmekteydi. 11 Eylül sonrası buna ABD'nin bölgeye yönelik askeri faaliyetleri açısından stratejik bir ortak olma rolü de eklenmiş oldu. Bu dönemde

⁵¹⁶ Julie Wilhelmsen, Geir Flikke, "Evidence of Russia's Bush Doctrine in the CIS", *European Security*, C. 14, S. 3 (2005), s. 398.

⁵¹⁷ Lincoln A. Mitchell, "Compromising Democracy: State Building in Saakashvili's Georgia", *Central Asian Survey*, C. 28, S. 2 (2009), s. 180.

⁵¹⁸ Gordadze, "Georgian-Russian Relations in the 1990s", s. 41.

Gürcistan, ABD'nin askeri harekâtları için adeta bir lojistik merkez haline geldi.⁵¹⁹ Gürcistan 1990'lar boyunca ABD yardımlarından nüfusuna oranla en fazla yararlanan devlettir. Öyle ki 2001-2002 arasında Gürcistan ordusuna yapılan ABD askeri yardımı, devletin askeri bütçesinin üçte ikisini oluştuyordu.⁵²⁰ 11 Eylül sonrası Gürcistan'ın bu yardımların da bir karşılığı olarak ABD'nin yanında yer alması bekleniyordu. Ancak gerek iç gerekse dış politikada kullandığı dengeleme anlayışı ile Şevardnadze'nin RF'yi tamamen göz ardı etmesi mümkün değildi. Oysa ABD'ye bu dönemde iyi bir dengeleyici değil, sadık bir müttefik gerekiyordu.

Şevardnadze iktidarının “genç reformcuları” olarak bilinen figürleri birer birer hükümetten ayrılmaya başladılar. İlk olarak Saakaşvili Adalet Bakanlığı görevinden istifa etti ve Ekim 2001'de Ulusal Hareket adıyla bir parti kurdu. Saakaşvili'yi takip eden Parlamento Sözcüsü Zurab Zhvania, Birleşik Demokratlar Partisi'ni kurarak muhalefete geçmiş oldu. Son olarak Nino Burjanadze, Burjanadze Demokratları adlı hareketi kurarak hükümetten ayrıldı.⁵²¹ Şevardnadze karşısındaki muhalif blok artık şekillenmişti. Saakaşvili'nin Birleşik Ulusal Hareket'i (BUH), muhalefeti etrafında toplayarak ön plana çıktı.⁵²²

Şevardnadze iktidarına yönelik en önemli tehdit ise muhalif partilerden ziyade gençler arasında örgütlenen direniş hareketleriydi. Önceki bölümde yer verildiği gibi ABD'nin Afganistan Operasyonu ile paralel olarak Avrasya'da ABD ve Batı yanlısı grupları iktidara taşıyan ve “renkli devrimler” adı verilen hareketler ortaya çıkmıştı. Daha çok gençlik örgütleri, öğrenci kulüpleri gibi sivil toplum kuruluşları üzerinden örgütlenen bu hareketler Batı'dan teknik ve ekonomik yardımlar alıyorlardı. Gürcistan'da da *Kmara* (Yeter) isminde üniversite gençliği tarafından örgütlenen bir

⁵¹⁹ Wilhelmsen, Flikke, “Evidence of Russia's Bush Doctrine in the CIS”, s. 400.

⁵²⁰ Gordadze, “Georgian-Russian Relations in the 1990s”, s. 41.

⁵²¹ Mitchell, *Uncertain Democracy: US Foreign Policy and Georgia's Rose Revolution*, ss. 36-37.

⁵²² Jesse David Tatum, “Democratic Transition in Georgia: Post-Rose Revolution Internal Pressures on Leadership”, *Caucasian Review of International Affairs*, C. 3, S. 2 (2009), s. 156.

yapı ortaya çıkmıştı. George Soros'un Açık Toplum Enstitüsü'nce fonlanan *Kmara* üyeleri, Sırbistan'daki muadilleri olan *Otpor*'un aktivistlerince eğitiliyorlardı.⁵²³ Doğu Avrupa ve Sovyet sonrası coğrafyada yayılan “renkli devrim” dalgasında örgütlenen diğer gruplarla benzer şekilde sıkılmış bir yumruğu sembol olarak kullanıyorlardı.

2 Kasım 2003'te düzenlenecek parlamento seçimleri Gürcistan tarihi için önemli bir dönüm noktasıydı. Muhalefeti birleştirmeye çalışan BÜH, *Kmara*'nın da desteği ile “Şevardnadzesiz Tiflis” sloganları eşliğinde hükümet karşıtı gösteriler düzenliyordu.⁵²⁴ Genellikle sivil itaatsizlik eylemleri şeklinde düzenlenen bu gösteriler, pasif direniş yöntemleri ile iktidarın koltuğu bırakmasını hedefliyordu. 3 Kasım'da doğrudan ve dolaylı olarak 12 üyesinden sekizi Şevardnadze hükümetine bağlı olan Merkezi Seçim Komitesi sonuçları ilan ettiğinde, Tiflis sokakları karıştı. Komite, Şevardnadze'nin kurduğu Yeni Gürcistan Bloğu'nun oyların %21,32'sini alarak seçimden birinci çıktığını açıklamıştı. Oysa AGİT tarafından oluşturulan Paralel Oy Çizelgesi sonuçlarına göre oyların %26,60'nı alan Saakaşvili'nin Ulusal Hareket'i seçimi kazanmıştı.⁵²⁵

Tiflis'te 3 Kasım'dan Gürcistan Parlamentosu'nun açılış tarihi olan 23 Kasım'a kadar sürecek olan protestolar dalgası başladı. Ağır ekonomik şartlar altında yoksullaşan ve yönetici seçkinlerin yolsuzluk ile servetlerini arttırdıklarını gören halk sokağa çıkmıştı. Protestoların sosyo-ekonomik ve toplumsal bir altyapısı bulunsa da gösterilerin örgütlenişi ve koordinasyonu belirli gruplarca yapılmaktaydı. Bu gruplar genellikle Saakaşvili'nin Ulusal Hareket'i etrafında toplanmıştı. Örneklerine daha önce Sırbistan'daki “Buldozer Devrimi”nde rastlandığı şekilde STK'ların ve öğrenci gruplarının kitleleri yönlendirdiği bir süreç işliyordu.⁵²⁶ Gürcistan'da 1990'lar boyunca örgütlenen STK'ların faaliyetleri özellikle 1996 ve 2000 tarihli şaibeli seçimlerden

⁵²³ Gahrton, *Georgia: Pawn in the New Great Game*, s. 114.

⁵²⁴ Mitchell, *Uncertain Democracy: US Foreign Policy and Georgia's Rose Revolution*, s. 43.

⁵²⁵ Rapor için Bkz. “Post-Election Interim Report 3-25 November 2003”, Tbilisi: OSCE/ODIHR Election Observation Mission Georgia, 2003, <http://www.osce.org/odihr/elections/georgia/17822?download=true> (13.09.2022).

⁵²⁶ Stephen F. Jones, “The Rose Revolution: A Revolution without Revolutionaries?”, *Cambridge Review of International Affairs*, C. 19, S. 1 (2006), s. 40.

sonra yoğunluk kazandı.⁵²⁷ Gürcistan Genç Avukatlar Birliği, Adil Seçimler ve Demokrasi için Uluslararası Toplum bu STK'lerden öne çıkanlarıydı. STK'ların yaygınlaşmasında sağlanan dış yardımlar göz ardı edilemeyecek kadar yüksek tutarlardaydı.⁵²⁸ ABD hükümeti 1995-2000 yılları arasında Gürcistan'a 700 milyon dolardan fazla yardım yapmıştı. Yardımların çoğu Birleşik Devletler Uluslararası Kalkınma Ajansı (USAID) üzerinden yapılıyordu. Yalnızca 2000 yılında USAID tarafından yapılan yardımlar Gürcistan'da kişi başına 2000 doları buluyordu. USAID dışında NDI, Dünya Bankası, Avrasya Vakfı (*Eurasian Foundation*) ve sayısız birçok kurum yurttaşlık ve demokrasi geliştirme programları adı altında Gürcistan'a yardım yapıyordu. AB de 1992-2004 arasında 420 milyon avro tutarında yardım yapmıştı. Haziran 2004'te Brüksel merkezli bir bağış konferansı 850 milyon avro daha taahhütte bulundu.⁵²⁹ Tüm bunlar karşılığında yapılması gereken Gürcistan'ın "demokratik" bir yönetime kavuşması için mücadele etmekte. Kısa bir süre önce ABD ve Avrupa'nın desteği ile iktidarda bulunan Şevardnadze, bu kez Batı'nın desteğiyle gerçekleştirildiği öne süren bir kampanya sonucu iktidardan indiriliyordu.⁵³⁰

Mihail Saakaşvili ve arkasındaki göstericiler Gürcistan Parlamentosu'na Şevardnadze'nin konuşma yaptığı sırada ellerinde güllerle girdiler ve Şevardnadze korumaları tarafından parlamento binasının arka kapısından kaçırıldı. "Gül Devrimi"⁵³¹ gerçekleşti ve Nino Burjanadze, Zurab Zhvanya ve Mihail Saakaşvili önderliğinde bir araya gelen muhalefet Şevardnadze'yi koltuğundan etti. Kitovani, Iosselani ve Sigua üçlü yönetiminin göreve getirdiği Şevardnadze'yi yeni bir üçlü görevden almıştı.

⁵²⁷ Charles H. Fairbanks, "Georgia's Rose Revolution", *Journal of Democracy*, C. 15, S. 2 (2004), s. 112.

⁵²⁸ Nilsson, "Georgia's Rose Revolution: The Break with the Past", s. 86.

⁵²⁹ Jones, "The Rose revolution", s. 41.

⁵³⁰ Sussman, Krader, "Template Revolutions", s. 94.

⁵³¹ Başta sosyalist çevrelerde olmak üzere bu hareketin bir devrimden ziyade ABD destekli darbe olduğu yönünde görüşler yaygındı. Bkz. Barry Grey, Vladimir Volkov, "Georgia's 'Rose Revolution': A Made-in-America Coup", *World Socialist Web Site*, 05.12.2003, <https://www.wsws.org/en/articles/2003/12/geor-d05.html> (17.09.2022).

Şevardnadze'nin görevden ayrılması sürecine Dışişleri Bakanı Igor Ivanov'u arabulucu olarak gönderen Moskova, Saakaşvili'ye dair şüpheleri bulunmakla birlikte Gürcistan'daki yönetim değişikliğinden memnun görünüyordu.⁵³² Putin'in Gürcistan'daki yönetim değişikliğine dair ilk açıklaması, "Ülkenin meşru olarak seçilmiş gelecekteki liderliğinin, iki ülke arasındaki dostluk geleneklerini yeniden canlandırmak için elinden gelen her şeyi yapacağını umuyoruz" şeklinde oldu.⁵³³ Bu durumda şüphesiz Şevardnadze ile son dönemde bozulan ilişkiler etkiliydi. Saakaşvili'nin de benzer şekilde göreve geldikten sonra yaptığı ilk açıklamalardan biri "Demokratik Gürcistan, Rusya ile ABD arasında bir savaş sahasına dönüşmeyecektir" oldu.⁵³⁴ Saakaşvili, Şevardnadze döneminde iki devlet arasındaki en önemli sorun olan Pankisi Vadisi'ndeki Çeçen gruplara ilişkin de RF'yi memnun edecek açıklamalar yaptı. Şevardnadze her ne kadar RF ile dengeli bir ilişki kursa da Gürcistan sınırları içinde terör faaliyetlerinde bulunan grupların varlığını resmi olarak kabul etmemişken Saakaşvili silahlı Çeçen gruplara karşı RF'ye tam destek sözü verdi ve terörle mücadele için Rus ve Gürcü güvenlik servisleri arasında işbirliği çağrısında bulundu. Bunun bir sonucu olarak iki devlet arasında bilgi alışverişini ve ortak sınır devriyelerini içeren bir anlaşma imzalandı. Saakaşvili RF'ye Çeçen silahlı grupların sınırı geçmesinin engellenmesi için Gürcistan'a Rus subaylarının gönderilmesi imkânını bile sağladı.⁵³⁵

27-29 Mayıs 2004'te RF Ekonomi Bakanı German Gref yanında 100 kişilik iş insanı grubu ile Gürcistan'ı ziyaret etti. Bu 1991'den itibaren herhangi bir BDT üyesi devlette Rus iş insanlarının gerçekleştirdiği en kapsamlı programdı.⁵³⁶ Gürcistan-Rusya Ekonomik Forumu olarak adlandırılan bu ziyarette Gürcistan'ın RF'ye olan borçlarının

⁵³² Rayfield, *Edge of Empires: A History of Georgia*, s. 392.

⁵³³ "Russia, US Redistribute Pawns On Caucasus Chessboard After A Year Of Change", *Eurasianet*, 23.09.2003, <https://eurasianet.org/russia-us-redistribute-pawns-on-caucasus-chessboard-after-a-year-of-change> (11.10.2022).

⁵³⁴ Nation, *Russia, the United States, and the Caucasus*, 2007, s. 25.

⁵³⁵ Wilhelmsen, Flikke, "Evidence of Russia's Bush Doctrine in the CIS", s. 401.

⁵³⁶ Vladimir Socor, "Russian Tycoons Swoop Down On Georgia", *The Jamestown Foundation: Global Research & Analysis*, 03.06.2004, <https://jamestown.org/program/russian-tycoons-swoop-down-on-georgia/> (11.09.2022).

yeniden yapılandırılması, Gürcistan’a elektrik ve enerji desteklerinin sağlanması, yeni yatırımların belirlenmesi, iki devlet arası son dönemlerde katılaştıran vize rejiminin tekrar kolaylaştırılması gibi konular görüşüldü.⁵³⁷ Fakat RF-Gürcistan ilişkilerinde gelişmekte olan işbirliği dönemi çok uzun sürmedi. Moskova’nın 1999 AGİT İstanbul Zirvesi’nde alınan Gürcistan topraklarındaki askeri üslerini kapatma kararlarını uygulamayı ağırdan alması, Tiflis’in ise RF’nin gerek ekonomik gerekse de Şevardnadze’nin istifa sürecinde görüldüğü gibi politik yardımlarını görmezden gelerek ABD ile ilişkilerini derinleştirmeye yönelmesi bu değişimin en temel sebepleri arasındaydı. Saakaşvili’nin en temel önceliğinin toprak bütünlüğünün sağlanması olduğunu açıklaması⁵³⁸ ve bunun için çözüm olarak da NATO ile ilişkileri geliştirmek isteği Moskova-Tiflis ilişkilerindeki bozulmayı 1990’ların da ötesine geçirecek yeni bir dönemi başlattı.

1999’dan itibaren RF ile ilişkileri bozulan Şevardnadze yönetimi 21-22 Kasım 2002’de Prag’da düzenlenen NATO Zirvesi’nde NATO üyeliğinin nihai amaçları olduğunu açıkça ilân etmişti.⁵³⁹ Saakaşvili de göreve başlamasından itibaren bu tutumu sürdürdü. Gürcistan’ın ABD ile giderek artan bir şekilde yakınlaşması RF’yi Abhazya ve Güney Osetya ile olan ilişkilerini geliştirmeye yöneltti. 2002’nin yaz aylarından itibaren ayrılıkçı bölgelerdeki Abhaz ve Osetlere Rus vatandaşlığı verilmeye başlandı. 23 Haziran’da Tsinal’de Rus vatandaşlığı için bir kayıt ofisi açıldı.⁵⁴⁰ RF’nin “pasaport politikası” olarak adlandırılan bu hamle ile vatandaşlık bağımlı söz konusu bölgelere müdahale için bir saldırı aracı haline getirdiği öne sürüldü.⁵⁴¹

“Gül Devrimi” olarak adlandırılan ve Şevardnadze’yi yerinden eden hareket sonrası iktidarı devralan Saakaşvili ise Gürcistan’da önemli bir dönüm noktası olarak

⁵³⁷ Andrei P. Tsygankov, Matthew Tarver-Wahlquist, “Duelling Honors: Power, Identity and the Russia–Georgia Divide”, *Foreign Policy Analysis*, C. 5, S. 4 (2009), s. 310.

⁵³⁸ Nilsson, “Georgia’s Rose Revolution: The Break with the Past”, s. 89.

⁵³⁹ Jim Nichol, “Georgia [Republic] and NATO Enlargement: Issues and Implications”, *Georgia and the Caucasus Region*, ed. Fran W. Haro, New York: Nova Science Publishers, 2010, s. 125.

⁵⁴⁰ Illarionov, “The Russian Leadership’s Preparation for War, 1999-2008”, s. 53.

⁵⁴¹ Kristopher Natoli, “Weaponizing Nationality: An Analysis of Russia’s Passport Policy in Georgia”, *Boston University International Law Journal*, C. 28, S. 2 (2010), s. 417.

görülebilecek reformlara girişti.⁵⁴² Saakaşvili'nin devlet inşası programı, yolsuzluğun önlenmesi, otoritenin merkezileştirilmesi ve demokratikleşme olmak üzere üç ayaktan oluşuyordu.⁵⁴³ Fakat ileride de görüleceği üzere ilk ikisini gerçekleştirebilmek için üçüncüsü göz ardı edilecekti. Güçlü bir hükümet yapısı ile hızlı bir şekilde reformlara girişilecekti. Ekonomik, politik ve askeri olarak sıralanabilecek bu reformların esasında tek bir amacı vardı: toprak bütünlüğünün yeniden sağlanması. Güney Osetya ve Abhazya'daki ayrılıkçılığa son vererek “Bağımsız Gürcistan”ı tekrar kurmak Saakaşvili yönetiminin ilk ve temel hedefiydi.⁵⁴⁴ 4 Ocak 2004'teki Başkanlık Seçimleri'ni % 96,94 oyla kazanan Saakaşvili Gürcistan'daki otoritesini pekiştirdi. Şevardnadze dönemine yönelik ağır eleştirilerle iktidarı devralan Saakaşvili'nin ilk meydan okuması Şevardnadze'nin önemli destekçilerinden Acara Özerk Cumhuriyeti lideri Aslan Abaşidze'ye oldu. Abaşidze ile girişilecek mücadeledeki zafer gerek Acara'da merkezi otoritenin tesisi gerekse de yolsuzluğun önlenmesi ile bölgenin gelir kaynaklarının tekrar Tiflis'e yönlendirilmesi açısından önemliydi.

Şevardnadze'nin iktidardan indirilmesinden sonra merkezi otoriteye uymayı tamamen reddeden Abaşidze, Acara'da sıkıyönetim ilân etti. Şevardnadze'nin hukuksuz şekilde görevinden ayrılmak zorunda bırakıldığını öne sürerek, 4 Ocak'ta yapılması planlanan seçimleri tanımayacağını peşinen açıkladı. Saakaşvili açısından Acara'da kontrolü sağlamak, ilk bakışta toprak bütünlüğünü tekrar oluşturmak ve merkezi otoriteyi hâkim kılmak gibi gerekçelerle önemli olsa da meselenin ekonomik boyutu da

⁵⁴² Julie A. George, *The Politics of Ethnic Separatism in Russia and Georgia*, New York: Palgrave Macmillan, 2009, s. 168.

⁵⁴³ A.g.e., s. 177.

⁵⁴⁴ “Georgia: Avoiding War in South Ossetia”, *International Crisis Group*, 2004, <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/georgia/georgia-avoiding-war-south-ossetia> (15.09.2022); George, *The Politics of Ethnic Separatism in Russia and Georgia*, s. 178; Şenol Kantarcı, “Kafkasya’da Etnik Çatışmalar Ekseninde ‘Güney Osetya’ Sorunu”, *Güney Kafkasya: Toprak Bütünlüğü, Jeopolitik Mücadeleler ve Enerji*, ed. Cavid Veliev, Araz Aslanlı, Ankara: Berikan Yayınevi, 2011, s. 261.

önemliydi.⁵⁴⁵ Batum Limanı'nın yer aldığı Acara, Türkiye sınırında olduğu için ticaret gelirleri açısından oldukça zengindi. Abhazya'nın 1993'te Gürcistan kontrolü dışına çıktığı göz önüne alınırsa Acara, Saakaşvili yönetimi için Gürcistan'da turizm ve ticaret geliri elde edebileceği tek potansiyel noktaydı. Abaşıdze Gürcistan'daki kaos ve istikrarsızlıktan faydalanarak uzun süredir vergi gelirlerini merkeze göndermiyor,⁵⁴⁶ tıpkı Yeltsin örneğinde de görüldüğü gibi “aile” olarak tanımlanan yakın çevresini zenginleştirme yoluna gidiyordu.

Saakaşvili yönetimi ile görüşmeler yapan Abaşıdze 3 Ocak'ta kaldırdığı sıkıyönetimi 7 Ocak'ta tekrar devreye soktuğunu açıkladı. Bu durum Acara'da Abaşıdze'nin istifasını isteyen grupların protestolarına neden oldu. Abaşıdze'nin Moskova'ya ziyareti öncesi 20 Ocak'ta RF Dışişleri Bakanlığı bir açıklama yaparak Abaşıdze'ye olan desteğini vurguladı ve protestocuları “aşırılıkçı güçler” olarak niteledi. Ocak sonunda Nino Burjanadze, Mihail Saakaşvili ve Aslan Abaşıdze arasında Batum'da bir görüşme yapılsa da bir uzlaşa sağlanamadı. 14 Mart'ta, Moskova'da olan Abaşıdze'nin yokluğundan istifade ederek Acara'ya giderek 28 Mart'ta yapılması planlanan Acara Parlamento Seçimleri için kampanya yürütmek isteyen Saakaşvili ve yanındaki Gürcistan hükümeti yetkililerinin bölgeye girişi Abaşıdze yanlısı silahlı gruplar tarafından engellendi. Bu engellemeye tepki olarak Tiflis yönetimi Acara'ya ekonomik yaptırım uygulama kararı alsa da 18 Mart'ta gerçekleşen Abaşıdze-Saakaşvili görüşmesinin ardından yaptırımlar kaldırıldı.⁵⁴⁷ Acara'daki paramiliter güçlerin silahsızlandırılması, siyasi tutukluların serbest bırakılması, Batum Limanı'nın ve

⁵⁴⁵ Francoise J. Companjen, “Georgia”, *The Colour Revolutions in the Former Soviet Republics: Successes and Failures*, ed. Donnacha Ó Beacháin, Abel Polese, London and New York: Routledge, 2010, s. 24.

⁵⁴⁶ Gahrton, *Georgia: Pawn in the New Great Game*, s. 139.

⁵⁴⁷ Giorgi Gogia, “Georgia's Woes are Far from Over”, *The Guardian*, 26.03.2004, <https://www.theguardian.com/world/2004/mar/26/theobserver> (13.09.2022).

gümrük noktalarının ortak kontrolü ve serbest seçim kampanyası için koşulların sağlanması konusunda anlaşmaya varıldı.⁵⁴⁸

Tiflis-Batum arasındaki ilişkiler Nisan ayına gelindiğinde artık açık bir şekilde çatışmacı niteliğe bürünmüştü.⁵⁴⁹ Nisan ayının sonunda Gürcistan, Karadeniz'deki Poti kasabası yakınlarında yer alan Kulevi eğitim sahasında o döneme kadarki en büyük askeri tatbikatlarından birini başlattı. Karşılık olarak Abaşidze güçleri Acara'yı Çoloki Nehri üzerinden Gürcistan'a bağlayan iki önemli köprüyü havaya uçurdu.⁵⁵⁰ ABD Dışişleri Bakanlığı Abaşidze'yi çatışmayı tırmandırmak ile suçladı.⁵⁵¹ 4 Mayıs'ta Acara'daki göstericilere yapılan şiddetli müdahale yeni protestoların habercisiydi. Saakaşvili'nin partisi Birleşik Ulusal Hareket ve Kmara aktivistleri protestoların örgütlenmesinde ve halkın sokağa dökülmesinde yine öncül aktörlerdi.⁵⁵² Gürcistan Başbakanı Zurab Zhvanya ve İçişleri Bakanı Giorgi Baramidze Çoloki Nehri'ni geçerek Abhazya İçişleri Bakanı Jemal Gogitidze ile görüştüler ve Abhaz güçlerinin silahsızlandırılmasını sağladılar. Gürcü özel kuvvetlerinin girdiği Abhazya'da 6 Mayıs'ta Gül Devrimi benzeri "kansız" bir yönetim değişikliği daha gerçekleşti. RF Dışişleri Bakanı Igor Ivonov bir kez daha Gürcistan'a geldi ve bu kez de yanında Abaşidze ile Moskova'ya döndü.⁵⁵³ Saakaşvili Moskova'nın arabuluculuğunda bir rakibinden daha kurtulmuş oldu. 6 Mayıs'ta bölgeye gelen Saakaşvili zaferini göstericilerle birlikte kutladı. "Aslan kaçtı, Acara artık özgür" diyerek kalabalığa seslenen⁵⁵⁴ Saakaşvili, Abaşidze'nin istifasını "Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü

⁵⁴⁸ Julie A. George, "Minority Political Inclusion in Mikheil Saakashvili's Georgia", *Europe-Asia Studies*, C. 60, S. 7 (2008), s. 1160.

⁵⁴⁹ W. Benjamin Boswell, "Liturgy and Revolution Part 1: Georgian Baptists and the Non-violent Struggle for Democracy", *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, C. 27, S. 2 (2007), s. 54.

⁵⁵⁰ Donets, "Ajara's Autonomy and Its Implications for Georgian Security", s. 44.

⁵⁵¹ Igor Torbakov, "Ajarian Crisis Threatens To Escalate", *Eurasia Daily Monitor*, C. 1, S. 2 (2004), <https://jamestown.org/program/ajarian-crisis-threatens-to-escalate/> (14.09.2022).

⁵⁵² Boswell, "Liturgy and Revolution Part 1: Georgian Baptists and the Non-violent Struggle for Democracy", s. 54.

⁵⁵³ Illarionov, "The Russian Leadership's Preparation for War, 1999-2008", s. 55.

⁵⁵⁴ "Abashidze Flees Georgia", *Civil.ge*, 06.05.2004, <https://civil.ge/archives/105865> (11.09.2022).

yeniden sağlamasının ilk adımı” olarak değerlendiriyordu.⁵⁵⁵ “Zamanı geldiğinde Sohum’da da olacağız” diyordu.⁵⁵⁶ Neredeyse Gürcistan’ın kuruluşundan itibaren merkezi otoriteden bağımsız hareket eden Acara bölgesi nihayet Tiflis’in kontrolüne girmişti.⁵⁵⁷

Acara’daki “zafer” Saakaşvili’nin toprak bütünlüğünü sağlama konusundaki cesaretini de arttırarak Güney Osetya’ya yönelmesine neden oldu. Tiflis, Acara’daki süreci Gürcistan’ın toprak bütünlüğüne giden yolda Osetya için bir test olarak görüyordu.⁵⁵⁸ Benzer bir yöntem ile Güney Osetya ve Abhazya’da da kontrol sağlanabilirdi.⁵⁵⁹ Saakaşvili, Acara’da olduğu gibi öncelikle askeri çözüm yerine “yumuşak güç” araçlarını kullanacağını ve bu yolla şiddet olmaksızın çatışmayı sonlandıracağını öne sürüyordu. Aralık 2003’te yaptığı açıklamada “Abhaz ve Güney Osetyalıları ekonomik fırsatlarla tarafımıza çekmeliyiz” dedi.⁵⁶⁰ Gürcistan’da yaşanacak ekonomik gelişmenin ayrılıkçı bölgeleri çatışma sahasından masaya çekebileceğini ve böylece sorunun çatışma yerine müzakerelerle çözülebileceğini iddia ediyordu.⁵⁶¹

Saakaşvili yönetimi Aralık 2003-Mayıs 2004 arasında Güney Osetya’daki ayrılıkçı yönetimi zayıflatmak için çeşitli önlemlere yöneldi. RF’den Güney Osetya aracılığıyla Gürcistan’a yapılan kaçakçılık faaliyetlerinden gelir elde eden Güney Osetya yönetimine darbe vurmak için kontrol noktaları kuruldu. Bölgenin en büyük kaçakçılık pazarlarından olan ve Güney Osetya-Gürcistan sınırında yer alan Ergneti pazarı kapatıldı. Tiflis, bölge halkına ücretsiz gübre dağıtmak, emekli maaşı bağlamak,

⁵⁵⁵ “Saakashvili Wrests Control of Ajaria”, *Al Jazeera*, 06.05.2004, <https://www.aljazeera.com/news/2004/5/6/saakashvili-wrests-control-of-ajaria> (11.09.2022).

⁵⁵⁶ “Road to Unity Begins Here, Joyous Georgian Leader Vows”, *The Guardian*, 07.05.2004, <https://www.theguardian.com/world/2004/may/07/georgia.nickpatonwalsh> (11.09.2022).

⁵⁵⁷ “Russia vs Georgia: The Fallout”, *International Crisis Group*, 22.08.2008, <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/georgia/russia-vs-georgia-fallout> (13.09.2022).

⁵⁵⁸ George, *The Politics of Ethnic Separatism in Russia and Georgia*, s. 174.

⁵⁵⁹ Mustafa Yasin Şafak, “İki On Yıllık Dönemde Türkiye’nin Gürcistan Siyasetindeki Olumlu Tablo”, *Karadeniz Araştırmaları*, C. 16, S. 64 (2019), s. 604.

⁵⁶⁰ Sabine Freizer, “The Pillars of Georgia’s Political Transition”, *Opendemocracy: Free Thinking of the World*, 12.02.2004, https://www.opendemocracy.net/en/article_1732jsp/ (13.09.2022).

⁵⁶¹ Nilsson, “Georgia’s Rose Revolution: The Break with the Past”, s. 91.

Tsinval demiryolunu tekrar inşa etmek, Oset dilinde yayın yapacak bir televizyon kanalı kurmak gibi vaatlerle Osetleri yanına çekmeyi planlıyordu.⁵⁶² Saakaşvili hükümeti Güney Osetya halkının Eduard Kokoiti ve yönetimine olan desteğinin azalmasını ve Acara'daki gibi Tiflis lehine gösterilerin başlamasını beklerken olaylar tam tersi yönde gelişti.⁵⁶³ Zira Gürcistan hükümeti Ergneti pazarını kapatarak yalnızca temel ihtiyaçlara ucuz bir şekilde ulaşılmasını engellememiş aynı zamanda bölge halkının en önemli geçim kaynaklarından birini ortadan kaldırmıştı.⁵⁶⁴ Osetler tarafından düşmanca bir hareket olarak algılanan bu karar bölgede tansiyonu arttırdı.⁵⁶⁵ Bölgeye olası bir Gürcü müdahalesi söylemi geliştiren Kokoiti, gelir kaynakları ellerinden alınan Güney Osetya halkını seferber etmeyi başardı. Gürcistan'ın "yumuşak güç" hamlesi başarısız oldu.

Gerek Batılı devletlerden doğrudan destek ve yardım gerekse uluslararası kuruluşlardan kredi ve yatırım gibi teşvikler alan Tiflis yönetiminin yukarıdaki söylemleri "demokratik Gürcistan" imajını güçlendirse de sahada yaşanan gerçeklik bundan oldukça farklıydı. 31 Mart 2004'te Gürcü Ortodoksları için kutsal sayılan Sion Katedrali'nde Sovyet sonrası Gürcistan'ın ilk devlet başkanı Gamsahurdiya'nın 65. doğum gününü anmak üzere bir törene katılan Saakaşvili, 9 Nisan Olayları'nın 13. yıldönümünde bir kararname imzalayarak 2004 yılını "Zviad Gamsahurdiya Yılı" ilân etti.⁵⁶⁶ Gamsahurdiya ismi Abhazya ve Güney Osetya sakinleri için Gürcü milliyetçiliğinden başka bir anlam ifade etmiyordu.⁵⁶⁷ Bu karar aslında Saakaşvili'nin Abhaz ve Güney Osetya halklarının hafızasında oldukça derin yaralar bırakan Gamsahurdiya dönemine benzer milliyetçi bir politikayı uygulamaya sokacağıının ilk sinyallerinden biriydi.

⁵⁶² "Georgia: Avoiding War in South Ossetia", s. 12.

⁵⁶³ Nilsson, "Georgia's Rose Revolution: The Break with the Past", s. 92.

⁵⁶⁴ George, "The Dangers of Reform: State Building and National Minorities in Georgia", s. 149.

⁵⁶⁵ Merve İrem Yapıcı, "Kafkasya'nın Sorunlu Bölgesi: Güney Osetya", *Journal of Central Asian & Caucasian Studies*, C. 2, S. 3 (2007), s. 84.

⁵⁶⁶ Jean-Christophe Peuch, "Georgia: Leader Walks Thin Line Between Patriotism And Nationalism", *Radio Free Europe/Radio Liberty*, 09.04.2004, <https://www.rferl.org/a/1052243.html> (11.09.2022).

⁵⁶⁷ George, *The Politics of Ethnic Separatism in Russia and Georgia*, s. 172.

Toprak bütünlüğünü yeniden sağlama hedefi çerçevesinde 2004 yılından itibaren Güney Osetya üzerindeki baskıyı arttıran Saakaşvili yönetimi, bölgeye birkaç yüz polis, ordu ve istihbarat görevlisi gönderdi. Tsinval'deki Oset yönetim tarafından ateşkesin ihlali olarak görülen bu gelişmeler bölgede 1992'deki ateşkesten beri hâkim olan barışı⁵⁶⁸ bozarak çatışmaları yeniden başlattı. Gürcü yönetim ise Güney Osetya'ya Abhazya, Transdinyester ve Rusya'dan yüzlerce savaşçının getirildiğini öne sürüyordu. Çatışmalar yılın sonuna kadar sürdü ve iki taraf da gözle görünür bir sonuç alamayarak birliklerini geri çekmek zorunda kaldı.⁵⁶⁹ RF'nin bu çatışmadan sonra Abhazya ve Güney Osetya'ya olan desteği arttı. Sivil veya asker kökenli RF vatandaşları, Abhazya ve özellikle Güney Osetya'da başta ordu ve savunma olmak üzere yönetim kademelerinde görev almaya başladılar. Bu tarihten itibaren Güney Osetya savunma bakanları ve güvenlik konseyi üyeleri genellikle Rus ordusunda görev almış askeri görevlilerden seçilmektedir.⁵⁷⁰

İç politikada ayrılıkçı yönetimlere baskıyı arttırmayı hedefleyen Tiflis, uluslararası alanda da RF karşısında destek arayışını ve Gürcistan'ı Batı ile bütünleştirme girişimlerini sürdürdü. Bu bağlamda Saakaşvili yönetimi, birincil hedefi olarak ifade ettiği NATO üyeliği sürecine yoğunlaştı. 29 Mart 2004'te gerçekleşen genişleme dalgası ile Letonya, Litvanya, Estonya, Bulgaristan, Romanya, Slovakya ve Slovenya NATO üyesi oldular. 11 Eylül'den sonra Bush yönetiminin değişen güvenlik anlayışının bir sonucu olarak görülen ve birçoğu Soğuk Savaş boyunca Sovyet etkisinde bulunan devletleri hedef alan NATO genişlemesi, Gürcistan'ı da teşvik eder nitelikte bir gelişmeydi.⁵⁷¹ Nitekim Gürcistan, Kasım 2002'deki Prag Zirvesi ile başlatılan ve

⁵⁶⁸ Natoli, "Weaponizing Nationality: An Analysis of Russia's Passport Policy in Georgia", s. 394.

⁵⁶⁹ Jim Nichol, "Russia-Georgia Conflict in South Ossetia: Context", *Georgia and the Caucasus Region*, ed. Fran W. Haro, New York: Nova Science Publishers, 2010, s. 3.

⁵⁷⁰ Carmen A. Gayoso, "The Promulgation of Anti-democratic Norms in South Ossetia", *International Dimensions of Authoritarian Persistence: Lessons from Post-Soviet States*, ed. Rachel Vanderhill, Michael E. Aleprete Jr., New York and Plymouth: Lexington Books, 2013, s. 111.

⁵⁷¹ Dušica Lazarević, "NATO Enlargement to Ukraine and Georgia: Old Wine in New Bottles?", *Connections*, C. 9, S. 1 (2009), s. 42.

NATO'nun Üyelik Eylem Planı sunmadığı fakat birlikte çalışmak ve ülke içi reformları desteklemek amacıyla oluşturduğu Bireysel Ortaklık Eylem Planları'nı (*Individual Partnership Action Plans-IPAP*) onaylayan ilk devlet oldu.⁵⁷² Ekim 2004'te gerçekleşen bu onay, Gürcistan'ın eski Sovyet coğrafyasında Baltık devletlerinden sonra NATO ile en yoğun ilişkilere sahip devletlerin başında geldiğini gösteriyordu.

2004 yılı aynı zamanda AB'nin de bölgeye yönelik girişimlerine sahne oldu. 2004'ten sonra içeride çeşitli reformlarla toprak bütünlüğünü sağlamaya çalışan Saakaşvili, uluslararası alanda da RF'yi dengeleyecek çözüm arayışına girdi. AB'yi Abhazya ve Güney Osetya sorunlarında ateşkes, barışı koruma ve müzakere süreçlerine daha fazla dahil ederek RF'nin bu alandaki baskınlığını ortadan kaldırma amacı güttü.⁵⁷³ 1990'lar boyunca Orta Avrupa'da genişlemeye ve Balkanlar'da yaşanan çatışmalara odaklanan AB, RF'nin etki sahası olarak görülen Güney Kafkasya bölgesine ilgi gösterememişti. Fakat Saakaşvili iktidarı ile başlayan değişim rüzgârıyla birlikte AB de Gürcistan'a yönelik politikalar geliştirmeye başladı. Bunların en önemlisi Mayıs 2004'te yayınlanan "Avrupa Komşuluk Politikası Strateji Belgesi" ile başlatılan Avrupa Komşuluk Politikası (AKP) oldu. Esasında benzer bir politika 1986'da Akdeniz Ortaklığı adıyla oluşturulmuş fakat uzun süre işletilememiştir. 11 Eylül sonrası ABD'nin değişen Avrasya politikası ile Afganistan ve Irak işgallerinin bir sonucu olarak bölge devletlerinin Batı'ya olan güvensizlikleri süreci baltalamıştı. Akdeniz Ortaklığı'na bir alternatif olarak görülemeyecek olan Komşuluk Politikası ise ortaklık anlaşmaları yerine eylem planları üzerinden politik, ekonomik ve kültürel ortaklıklar kurmayı hedefleyen bir anlayışla şekillendirildi.⁵⁷⁴

⁵⁷² James Nixey, "The South Caucasus: Drama on Three Stages", *America and a Changed World: A Question of Leadership*, ed. Robin Niblett, London: The Royal Institute of International Affairs, 2010, s. 140.

⁵⁷³ Nilsson, "Georgia's Rose Revolution: The Break with the Past", s. 93.

⁵⁷⁴ Murat Necip Arman, "Avrupa Komşuluk Politikasında Sorunlu Alanlar: İnsan Güvenliği ve Komşuluk İlişkisi", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, C. 8, S. 31 (2011), ss. 53-55.

Gürcistan diğer Güney Kafkasya devletleri ile Haziran 2004'te Komşuluk Politikası'na dahil edildi ve politikanın da öngördüğü şekilde eylem planları oluşturarak AB ile görüşmelere başladı.⁵⁷⁵ 1 Mayıs 2004'te gerçekleşen beşinci genişleme dalgası ile on yeni üye daha kazanan AB, Romanya ve Bulgaristan'ın üyelikleri için de kısa bir süre öngörüyordu. Bu durumda sınırları Karadeniz'e dayanan AB için Gürcistan'daki gelişmeler önem kazanmaya başladı. AB yukarıda sözü geçen strateji belgesinde bu durumu şöyle ifade ediyordu:

“AB genişlemesi aynı zamanda Birliğin dış sınırlarının da değiştiği anlamına gelmektedir. Yeni komşular edindik ve eskilere daha da yaklaştık. Bu koşullar hem fırsatlar hem de zorluklar yarattı. Avrupa Komşuluk Politikası bu yeni duruma bir yanıttır.”⁵⁷⁶

AB'nin eski komşular ile kastettiği şüphesiz RF'ydi. Metinden anlaşılacağı üzere AB genişlemesi sonucu ortaya çıkacak zorluklar da büyük oranda RF ile ilişkili görülmekteydi. AB için Karadeniz'in önemi politik reformları bile gerektiğinde askıya aldıracak olan enerji güvenliğinden kaynaklanıyordu.⁵⁷⁷ Bu bağlamda Gürcistan'ın da önemi şüphesiz AB'ye taşınan enerjinin güvenliğinden ileri geliyordu.

İktidarının erken dönemlerinde ABD ve AB ile ilişkilerini geliştiren Saakaşvili, Acara'da gerçekleştirdiği “devrimden” aldığı cesaretle Güney Osetya'ya yöneldi. Güney Osetya'da 6 Aralık 2001 yılında gerçekleşen yönetim değişikliği ile uzlaşmacı lider Ludvig Çibirov'un yerine Moskova ile yakın ilişkileri olan Eduard Kokoiti göreve geldi. Eski bir *Komsomol* üyesi ve Sovyet milli güreşçisi olan Kokoiti'nin organize suç örgütleri ile ilişkileri de sıklıkla gündeme gelmekteydi. Kokoiti'nin iktidarı bölgedeki “suç ekonomisi” ve statükonun korunmasına hizmet ediyordu. Güney Osetya'da gerçekleşen yönetim değişikliği ile hem Tiflis-Tsinval hem de Moskova-Tiflis

⁵⁷⁵ Nation, *Russia, the United States, and the Caucasus*, 2007, s. 5.

⁵⁷⁶ “European Neighbourhood Policy Strategy Paper”, *EUR-Lex*, 2004, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52004DC0373> (12.09.2022).

⁵⁷⁷ Tanja A. Börzel, Bidzina Lebanidze, “European Neighbourhood Policy at the Crossroads: Evaluating the Past to Shape the Future”, Working Paper Series, Berlin: European Union, 2015, s. 9.

ilişkilerinin daha gergin bir döneme girdi. Zira bu tarihten itibaren RF'nin Abhazya ve Güney Osetya üzerindeki askeri ve idari kontrolü arttırdığı, söz konusu bölge halklarına yönelik pasaport (vatandaşlık) dağıtma sürecini yoğunlaştırdığı görüldü.⁵⁷⁸

Saakaşvili iktidarının “yumuşak güç” uygulamasının başarısızlığı Abhazya ve Güney Osetya’da kontrolü sağlamak için güçlü bir ordu ve devlet kurumlarının gerekli olduğu düşüncesini kuvvetlendirdi. Bu nedenle Saakaşvili, gerek içerde yaptığı reformlar gerekse de ABD ve AB’den alacağı desteklerle kısa sürede ekonomik ve askeri olarak Gürcistan’ı geliştirme hedefine yöneldi. Şevardnadze’nin denge politikaları yerini Saakaşvili’nin RF’nin karşısına çıkmaktaki aceleciliğine bırakmıştı. Bu kapsamda doğrudan yabancı yatırımları çekecek reformları gerçekleştiriyor, ABD’den aldığı yardımlarla askeri harcamalarını arttırıyordu.⁵⁷⁹ Dört yıl gibi kısa bir sürede Washington’ın destekleriyle Gürcistan ordusu 12 bini doğrudan ABD tarafından eğitilmiş 45 bin personel sayısına ulaştı.⁵⁸⁰ 2004 yılından itibaren yapılan birçok anayasal değişiklik ile başkanlık makamı parlamento ve yargı kurumları karşısında güç kazandı.⁵⁸¹ Hükümet liberalleşme, yolsuzlukları önleme ve devlet inşası için gerekli kurumları tesis etme temelinde şekillenen reform politikaları için kendisine hareket alanı açmak istiyordu.⁵⁸²

2005 yılında Gürcistan’ın Batı’ya yönelişi daha da hız kazandı. Tiflis ilk kez bir ABD başkanını ağırladı. ABD Başkanı George W. Bush’un 9-10 Mayıs 2005’te gerçekleştirdiği Gürcistan ziyareti Saakaşvili tarafından “büyük bir politik zafer” olarak

⁵⁷⁸ Illarionov, “The Russian Leadership’s Preparation for War, 1999-2008”, s. 56.

⁵⁷⁹ 2003-2007 arasında Gürcistan hükümetince yapılan askeri harcamalar 30 milyon dolardan 940 milyon dolara yükselmişti. Mitchell, “Compromising democracy”, s. 178.

⁵⁸⁰ Zunes, “US–Georgian Relations and the 2008 Conflict with Russia”, s. 495.

⁵⁸¹ Vladimer Papava, “Georgia’s Economy: Post-Revolutionary Development and Post-War Difficulties”, *Central Asian Survey*, C. 28, S. 2 (2009), s. 200; George Khelashvili, “External Forces, Nationalism, and The Stagnation of Democratization in Georgia”, *PONARS Policy Memo*, S. 104 (2010), s. 2.

⁵⁸² Nilsson, “Georgia’s Rose Revolution: The Break with the Past”, s. 90.

nitelendi.⁵⁸³ Şevardnadze döneminde oluşturulmaya başlanan fakat o dönemki hükümetin yayınlamaktan kaçındığı⁵⁸⁴ “Ulusal Güvenlik Doktrini”⁵⁸⁵ Mayıs 2005’te ilân edildi. Gürcistan’ın ilk güvenlik doktrini olan bu belge, Acara’da merkezi yönetimin kontrolü sağladığı ve RF’nin ülkede kalan son iki askeri üssünü boşaltma konusunda ikna edildiği bir ortamda ilân edilmişti. Saakaşvili yönetiminin içine girdiği “zafer” havasının izlerini ulusal güvenlik doktrininde de görmek mümkündür. Zira belgede Batı’ya ve daha özelde NATO ve AB’ye eklemlenmeye yapılan vurgu oldukça güçlüdür.⁵⁸⁶

25 Mayıs 2005’te açılan Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) petrol boru hattı da Gürcistan’ın Batı ile eklemlenme projesinin somut bir çıktısı olarak görülmektedir. Gürcistan’a ekonomik olarak katkı sağlaması ve yatırımcı çekmesinin yanı sıra RF’ye alternatif bir enerji hattı olması nedeniyle BTC Gürcistan’ın Batı’daki önemini arttırmaktadır. BTC’ye ek olarak Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) doğal gaz boru hattı projesi de Gürcistan’ın bir yandan NATO üyesi Türkiye ile ilişkilerinin gelişmesine⁵⁸⁷ diğer yandan ise RF’nin hedef tahtasına daha fazla yaklaşmasına neden oldu. RF’nin BTC hamlesine verdiği karşılık, Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan hükümetleriyle münhasır ticaret anlaşmaları imzalayarak Rusya üzerinden geçecek doğal gaz boru hatlarının inşasını gerçekleştirmek ve böylece Batı’ya giden petrol ve gaz üzerinde olabildiğince fazla kontrol sağlamak oldu.⁵⁸⁸

⁵⁸³ Molly Corso, “Bush Visit to Georgia is a ‘Great Political Victory’--Saakashvili”, *Eurasianet*, 11.05.2005, <https://eurasianet.org/bush-visit-to-georgia-is-a-great-political-victory-saakashvili> (11.09.2022).

⁵⁸⁴ Lynch, *Why Georgia Matters*, C. 86, s. 30.

⁵⁸⁵ Doktrinin İngilizce tam metni için Bkz. “National Security Concept Finalized”, *Civil.ge*, 15.05.2005, <https://old.civil.ge/eng/article.php?id=9887?id=9887> (12.09.2022).

⁵⁸⁶ Gela Merabishvili, Annamária Kiss, András Rác, “Development of Georgian Security Policy in the Light of Strategic Documents: Analysis of the National Security Concepts of 2005 and 2011”, 2011, s. 183, https://www.academia.edu/12013813/Development_of_Georgian_Security_Policy_in_the_Light_of_Strategic_Documents_Analysis_of_the_National_Security_Concepts_of_2005_and_2011 (11.09.2022).

⁵⁸⁷ Nation, *Russia, the United States, and the Caucasus*, 2007, s. 26.

⁵⁸⁸ Zunes, “US–Georgian Relations and the 2008 Conflict with Russia”, s. 496.

Saakaşvili'nin yukarıda bahsedilen devlet inşası programı ve Batı ile girdiği ilişkiler Şevardnadze'nin 1990'lar boyunca kurduğu hassas dengeyi ortadan kaldırdı.⁵⁸⁹ Acara'da kontrolün sağlanması ve ardından Güney Osetya'ya yönelik müdahalelerin artması Saakaşvili'nin Gürcistanı'nı geri dönülmez bir yola soktu. Andrey Tsıgankov'a göre, Gürcistan'ın Acara olaylarında RF'nin desteğini göz ardı ederek Güney Osetya'ya yönelik saldırgan politikaları uygulamaya koyması, Moskova-Tiflis ilişkilerinin muhtemel bir işbirliği sürecinden RF'nin Gürcistan'a "pasif çevreleme" uyguladığı bir döneme geçiş yapılmasına neden oldu.⁵⁹⁰ Bu pasif çevreleme politikası RF'nin askeri güç yerine ekonomik ve politik araçlarla Gürcistan üzerinde baskı kurmaya çalıştığı bir süreç ortaya çıkardı.⁵⁹¹

Eylül 2005'te RF, Gürcistan topraklarındaki terörist unsurlara karşı önleyici saldırılar uygulama hakkının saklı olduğunu yineledi ve Gürcistan'a yönelik olarak gaz fiyatlarında artış yapma niyetinde olduğunu açıkladı.⁵⁹² Nitekim 22 Ocak 2006'da faili belli olmayan sabotajlar sonucu RF'den Gürcistan'a giden doğal gaz boru hatlarında patlamalar gerçekleşti, bu patlamaların elektrik kablolarına da zarar vermesi sonucu Gürcistan gaz akışının tamamını ve elektrik enerjisinin ise dörtte birini kaybetti. Saakaşvili, bu kesintileri doğrudan Kremlin ile ilişkilendirerek Gürcistan üzerinde politik ve ekonomik baskı kurmak için tasarlanmış politik bir kararın sonucu olarak nitelerken, Kremlin bu iddiaları asılsız bularak Saakaşvili yönetimini histerik davranmakla suçladı.⁵⁹³

Gaz kesintilerini Mart 2006'da Kremlin'in Gürcistan'dan RF'ye giden temel ihraç mallarına yönelik hijyen ve sağlık koşullarının yetersizliğini gerekçe göstererek

⁵⁸⁹ George, *The Politics of Ethnic Separatism in Russia and Georgia*, s. 177.

⁵⁹⁰ Tsygankov, Tarver-Wahlquist, "Duelling honors", s. 307.

⁵⁹¹ Fatma Aslı Kelkitli, "Russian Foreign Policy in South Caucasus Under Putin", *Perceptions: Journal of International Affairs*, C. 13, S. 3 (2008), s. 79.

⁵⁹² Tsygankov, Tarver-Wahlquist, "Duelling honors", s. 311.

⁵⁹³ Christopher J. Chivers, "Explosions in Russia Cut Gas Pipelines to Georgia", *The New York Times*, 22.01.2006, <https://www.nytimes.com/2006/01/22/international/europe/explosions-in-russia-cut-gas-pipelines-to-georgia.html> (12.09.2022).

getirdiği yasaklar izledi. Gürcistan'ın ihraç ürünleri içinde ilk sıralarda yer alan Gürcü şarapları ve maden sularının %90'ının RF'ye ihraç edildiği göz önüne alındığında söz konusu yasakların Gürcistan ekonomisine ağır darbeler vurduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.⁵⁹⁴

Gürcistan'ın ekonomik ve politik araçlarla baskı altına alındığı pasif çevreleme politikası RF'nin beklentisinin aksine Tiflis'in NATO ve AB ile olan yakınlaşmasını arttırdı. Yukarıda da ifade edildiği gibi Gürcistan ordusunun yeniden inşası için yoğun ekonomik ve askeri yardım alan Tiflis'in ayrılıkçı bölgelerde kontrolü sağlamak için RF ile çıkacak bir krizden fayda sağlayacağını düşünmesi geri adım atmasının da önüne geçti. Eylül 2006'da ortaya çıkan "ajan skandalı" tarafları böyle bir krizin eşiğine getirdi.⁵⁹⁵ Dört Rus subayı ajanlık faaliyetinde bulundukları iddiasıyla gözaltına alınıp birkaç gün sonra uluslararası baskılar sonucu AGİT'e teslim edildi. RF'nin bu duruma tepkisi Gürcistan'a yönelik geniş kapsamlı bir ambargo uygulanması ve Gürcü vatandaşlarının Rusya'dan sınır dışı edilmesi şeklinde oldu.⁵⁹⁶ İki devlet arasındaki tüm ulaşım ve posta bağlantıları kesilirken, Rusya'daki Gürcü asıllı işletmeler inceleme altına alındı ve Gürcistan'a uygulanacak gaz fiyatlarının iki katına çıkarılması gündeme geldi.⁵⁹⁷ Aynı tarihlerde Gürcistan Dışişleri Bakanı Irakli Okruaşvili'nin içinde bulunduğu helikoptere yönelik Güney Osetya birliklerince yapıldığı iddia edilen saldırılar, bölgede tansiyonu yeniden yükseltti ve düşük yoğunluklu çatışmalar sonucunda üç Oset milisi ve bir Gürcü polisi hayatını kaybetti.⁵⁹⁸

10 Şubat 2007'de 43. Münih Güvenlik Konferansı'nda açılış konuşmacısı olarak söz alan RF Devlet Başkanı Vladimir Putin'in konuşması önceki bölümde de ifade edildiği gibi RF'nin güvenlik politikalarındaki değişimin en açık göstergesiydi. Yevgeni

⁵⁹⁴ Tsygankov, Tarver-Wahlquist, "Duelling honors", s. 311.

⁵⁹⁵ Kelkitli, "Russian Foreign Policy in South Caucasus Under Putin", s. 78.

⁵⁹⁶ Nilsson, "Georgia's Rose Revolution: The Break with the Past", s. 101.

⁵⁹⁷ Wilhelmsen, Flikke, "Evidence of Russia's Bush Doctrine in the CIS", s. 397; Tsygankov, Tarver-Wahlquist, "Duelling honors", s. 311.

⁵⁹⁸ "South Ossetia-Recent Developments", *Global Security*, 2008, <https://www.globalsecurity.org/military/world/war/south-ossetia-2.htm> (12.09.2022).

Primakov'un dışişleri bakanlığı döneminde başlayan ve Putin iktidarında da sürdürülen ABD'yi dengeleyecek temkinli dış politika yaklaşımı artık terk ediliyordu. Daha iddialı bir dış politika izleyeceğinin sinyallerini veren Kremlin, ABD tek taraflılığını açıkça eleştiriyor, Batılı ortaklarına yakın çevresinde ABD destekli istikrarsızlık yaratan politikalara karşı sessiz kalmayacağına dair güçlü bir mesaj veriyordu.⁵⁹⁹

3.4. 'BEŞ GÜN SAVAŞI' VE ÇATIŞMANIN DONDURULMASI

5 Ocak 2008'deki seçimlere giderken Saakaşvili gerek iç politikada "reform rüzgârının" dinmesi gerekse de dış politikada RF ile karşı karşıya gelmesinin bir sonucu olarak ağır ambargo şartlarına maruz kalmasıyla popülaritesini yitirmiş durumdaydı. Saakaşvili yönetimi ülkenin kırsal kesimi sefaletle boğuşurken ulusal bütçenin yaklaşık %70'ini askeri yatırımlara harcamış, sivil istihdamı geri plana atarak orduyu ve devleti güçlendirme yoluna gitmişti.⁶⁰⁰ Gül Devrimi'nin dördüncü yıldönümünde Kasım 2007'de başlayan hükümet karşıtı gösterilerde Saakaşvili karşıtı blok oluşturan muhalefet yetkilileri de yer aldı ve gösteriler polisin orantısız güç kullanımı sonucu bastırılabilirdi.⁶⁰¹ İç politikada muhalefetin hedefinde olan Saakaşvili yönetimi, gösteriler sırasında izlediği sert tutum nedeniyle uluslararası alanda da itibarını kaybetmeye başladı. Bu şartlar altında Saakaşvili, RF ile ilişkilerde "temiz bir sayfa" açmak istediğini ifade etti. Fakat bu temiz sayfa açılmadan 17 Şubat 2008'de Kosova'nın bağımsızlık ilânı gerçekleşti, RF'nin Abhazya ve Güney Osetya politikalarında radikal adımlar atmasının önü açıldı.⁶⁰² 21 Şubat 2008'de Moskova'da gerçekleşen Putin-Saakaşvili görüşmesi sonrası 2006'daki ajan skandalında kapanan hava trafiğinin

⁵⁹⁹ Andrei P. Tsygankov, *Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity*, Fourth Edition New York and London: Rowman & Littlefield, 2016, s. 177.

⁶⁰⁰ Hasan Ali Karasar, "Saakashvili Pulled the Trigger: Turkey between Russia and Georgia", *SETA Policy Brief*, S. 20 (2008), s. 7.

⁶⁰¹ Luke Harding, "State of Emergency in Georgia as Street Protests Turn Violent", *The Guardian*, 08.11.2007, <https://www.theguardian.com/world/2007/nov/08/russia.georgia> (12.09.2022).

⁶⁰² Tsygankov, Tarver-Wahlquist, "Duelling honors", s. 312.

açılması gibi bazı olumlu gelişmeler olsa da⁶⁰³ ilişkilerin hızlı bir şekilde çatışmaya evrildiği açıktı.

31 Ocak 2008’de Saakaşvili tarafından Yeniden Entegrasyon Bakanı olarak atanan Temuri Yakobaşvili, Güney Osetya’da barışı koruma görevini üstlenen Ortak Kontrol Komisyonu’na ilişkin Tiflis’in değişiklik talebini açıkladı. RF, Kuzey Osetya, Güney Osetya ve Gürcistan’dan oluşan yapının Kuzey Osetya’nın yerini Tiflis tarafından atanmış Güney Osetya yönetiminin alması ve AGİT ile AB’nin de komisyona dahil edilmesi şeklinde yeniden düzenlenmesi gerektiğini ifade etti.⁶⁰⁴ Tiflis Abhazya ve Güney Osetya sorunlarına ilişkin görüşmelerde Moskova’nın etkinliğini sınırlamayı amaçlamaktaydı. Oysaki yaşanan son gelişmeler ve taraflar arasında artan gerilim Moskova’yı daha radikal tedbirler almaya yöneltti. 21 Mart 2008’de RF’de parlamentonun alt kanadı olan Duma, Kremlin’e Gürcistan’ın NATO’ya katılımı durumunda Abhazya ve Güney Osetya’nın bağımsızlıklarının tanınması yönünde çağrıda bulundu.⁶⁰⁵

2-4 Nisan 2008’de düzenlenen NATO’nun Bükreş Zirvesi ise Gürcistan açısından en önemli dönüm noktasıydı. Bu zirvede NATO Gürcistan ve Ukrayna’ya bir Üyelik Eylem Planı sunmamakla birlikte bir gün ittifaka üye olacakları sözünü verdi. Hukuki olarak herhangi bir bağlayıcılığı olmayan buna benzer bir sözün daha önce üye olan Baltık devletleri, Çek Cumhuriyeti, Polonya ve Macaristan dahil hiçbir üyeye verilmediğinin de altı çizilmelidir.⁶⁰⁶ Bunun en önemli sebebi NATO içinde de bu konuda fikir birliğinin olmamasıydı. RF ile önemli ekonomik karşılıklı bağımlılık ilişkisi içinde olan Almanya ve Fransa’nın bölgede tansiyonu arttıracak adımlar

⁶⁰³ David J. Smith, “The Saakashvili Administration’s Reaction to Russian Policies Before the 2008 War”, *The Guns of August 2008: Russia’s War in Georgia*, New York and London: M.E. Sharpe, 2009, s. 128.

⁶⁰⁴ Johanna Popjanevski, “From Sukhumi to Tskhinvali: The Path to War in Georgia”, *The Guns of August 2008: Russia’s War in Georgia*, ed. Svante E. Cornell, S. Frederick Starr, New York and London: M.E. Sharpe, 2009, s. 144.

⁶⁰⁵ Ahmet Nafiz Ünalı, Şafak Oğuz, “2008 Rusya-Gürcistan Savaşının Vekalet Savaşı Teorisi Açısından İncelenmesi”, *Karadeniz Araştırmaları*, C. 16, S. 61 (2019), s. 34.

⁶⁰⁶ Smith, “The Saakashvili Administration’s Reaction to Russian Policies Before the 2008 War”, s. 135.

atmaktan kaçınması ortak bir karar alınmasının önüne geçmişti. Almanya Şansölyesi Angela Merkel'in Moskova ziyaretinden iki gün sonra 10 Mart 2008'de yaptığı "Bölgesel ve iç çatışmalara bulaşan devletler NATO üyesi olamazlar"⁶⁰⁷ çıkışı bu bağlamda değerlendirilebilir. Bu durum bir taraftan RF'nin ABD karşısındaki pozisyonunu güçlendirdi fakat öte yandan Saakashvili yönetimini toprak bütünlüğünü sağlama ve NATO içindeki tereddütleri giderme konusunda aceleci davranmaya teşvik etti.

RF'nin Bükreş Zirvesi'ne en açık yanıtı 16 Nisan'da Vladimir Putin'in Abhazya ve Güney Osetya yönetimleri ile doğrudan resmi ilişkilerin kurulmasını öngören bir kararname imzalaması oldu.⁶⁰⁸ Böylece Kremlin, söz konusu ayrılıkçı bölgeleri tanıma yolunu açan ilk adımı da atmış oluyordu. 20 Nisan'da, Gürcistan'a ait bir İHA'nın Abhazya'nın Gali bölgesinde Rus MIG-29 savaş uçağı tarafından vurulduğu görüntülerinin yayınlanması, RF'nin Gürcistan hava sahası ihlallerini yeniden gündeme getirdi.⁶⁰⁹ Nisan sonuna gelindiğinde Moskova, Tiflis'i Abhazya sınırındaki Kodori Geçidi'nde bir saldırı hazırlığı için seferber olmakla suçlarken,⁶¹⁰ Gürcistan da RF'nin benzer şekilde ayrılıkçı bölgelere silah, mühimmat ve asker gönderdiğini iddia ediyordu.

Savaş söylentileri Temmuz başında öncelikle Abhazya için çıkmış, Abhazya'da başlayacak bir çatışmanın önce Güney Osetya'ya ardından da tüm Gürcistan'a yayılacağı konuşulur olmuştu.⁶¹¹ Bu sırada Güney Osetya'nın Gürcistan kontrolündeki bölgelerinde Oset milisler ile Gürcü polisler arasında ufak çaplı gerginlikler yaşanıyordu. 15 Temmuz'da 1000 ABD askerinin katılımıyla Acil Müdahale 2008

⁶⁰⁷ "Merkel Against NATO Membership of States with Conflicts", *Civil.ge*, 10.03.2008, <https://civil.ge/archives/114485> (13.09.2022).

⁶⁰⁸ Molly Corso, "Georgia Holds Steady as Moscow Inches Closer to Abkhazia, South Ossetia", *Eurasianet*, 17.04.2008, <https://eurasianet.org/georgia-holds-steady-as-moscow-inches-closer-to-abkhazia-south-ossetia> (13.09.2022).

⁶⁰⁹ Popjanevski, "From Sukhumi to Tskhinvali: The Path to War in Georgia", s. 145.

⁶¹⁰ Smith, "The Saakashvili Administration's Reaction to Russian Policies Before the 2008 War", s. 133.

⁶¹¹ Popjanevski, "From Sukhumi to Tskhinvali: The Path to War in Georgia", s. 147.

(*Immediate Response 2008*) isimli ABD-Gürcistan ortak tatbikatı başlatıldı.⁶¹² Her ne kadar yetkililer bunun Rusya-Gürcistan gerginliği ile bir ilgisinin olmadığını söylese de tatbikatın hedefinin doğrudan RF olduğu çok açıktı. Başken Tiflis'e yakın Vaziani askeri üssünde gerçekleştirilen ve iki hafta sürmesi planlanan tatbikat, RF tarafından Tiflis'in Güney Osetya'ya gerçekleştirmeyi planladığı bir saldırının hazırlığı olarak tanımlandı. Aynı gün RF Kuzey Kafkasya'da, Gürcistan sınırına yakın bir bölgede sekiz bin asker ve yedi yüz zırhlı aracın katılacağı Kafkas-2008 (*Кавказ-2008*) adlı askeri tatbikatını başlattı.⁶¹³ Savaşa giden süreç karşılıklı hamlelerle iyice hız kazanmıştı.

Nihayet savaş fitilini ateşleyen gelişme yaşandı ve 7 Ağustos akşamı Gürcü birliklerinin Güney Osetya'ya yönelik saldırıları başladı. Saat 21.30'da Rus barış gücü askerleri Tsinal'e güneyden giren Gürcü tanklarını raporlamışlardı. Ruslarla birlikte barış gücü grubu olarak görev yapan Gürcü askerler kontrol noktalarını terk ederken, Gürcü barış gücü komutanı Mamuka Kuraşvili Gürcistan hükümetinin Güney Osetya'da anayasal düzeni sağlamak üzere harekete geçtiğini ilân ediyordu.⁶¹⁴ Saakaşvili bu saldırıyı Güney Osetya'nın başkentini ve çevresindeki köyleri "özgürleştirme" girişimi olarak tanımlıyordu.⁶¹⁵ RF'nin bu müdahaleye karşılığı ise Gürcistan'a geniş kapsamlı bir saldırı başlatmak oldu. 7-12 Ağustos 2008 tarihleri arasında gerçekleşen ve "Beş Gün Savaşı" olarak adlandırılan çatışmada Güney Osetya'da kontrolü sağlayan Rus birlikleri, Gürcistan içlerine ilerlemeye başladı. ABD ve Türkiye'nin destekleriyle geliştirilen askeri altyapı hedef alındı ve 10 Ağustos'ta NATO desteğiyle yapılan Tiflis Uluslararası Havalimanı'nın radarları gibi birçok askeri yatırım ve altyapı yok edildi.⁶¹⁶ Fransa Devlet Başkanı Nicholas Sarkozy'nin girişimleri ile sağlanan ateşkes ile

⁶¹² "U.S. Troops Start Training Exercise in Georgia", *Reuters*, 15.07.2008, <https://www.reuters.com/article/us-georgia-usa-exercises-idUSL1556589920080715> (14.09.2022).

⁶¹³ "В учениях 'Кавказ-2008' примут участие 8 000 солдат и 700 единиц бронетехники", *Ведомости*, 15.07.2008, <https://www.vedomosti.ru/library/news/2008/07/15/v-ucheniayah-kavkaz-2008-primut-uchastie-8-000-soldat-i-700-edinic-bronetehniki> (14.09.2022).

⁶¹⁴ Gearóid Ó Tuathail, "Russia's Kosovo: A Critical Geopolitics of the August 2008 War over South Ossetia", *Eurasian Geography and Economics*, C. 49, S. 6 (2008), s. 686.

⁶¹⁵ George, *The Politics of Ethnic Separatism in Russia and Georgia*, s. 182.

⁶¹⁶ Kasım, *Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya*, s. 124; Cheterian, "The August 2008 war in Georgia", s. 166.

sonuçlanan çatışma, Tiflis açısından Güney Osetya ve Abhazya üzerindeki kontrolün tamamen yitirildiği bir hezimete dönüşmüştü.

“Savaş kimin başlattığı” savaş sonrasında en önemli tartışma konusu oldu. İlk bakışta RF’nin Gürcistan’ı işgal girişimine karşı Tiflis’in kendisini savunduğuna dair Batı mediasındaki yerleşik kanı bir süre sonra sorgulanmaya başlandı. Almanya’nın önde gelen medya kuruluşlarından Der Spiegel’de “*Saakashvili Yalan mı Söyledi? Batı Gürcü Liderden Şüphe Etmeye Başlıyor*” başlıklı bir haber çıktı. Haberde önceki ifadelerinde sıklıkla Moskova’yı eleştiren Rusya uzmanı Paul Saunders’in “Gürcistan savaşın gönüllü bir tarafı olarak sanıldığı kadar masum değil” ve Almanya Dışişleri Bakanı Frank-Walter Steinmeir’in “çatışmanın tırmanmasında kimin ne ölçüde sorumluluk taşıdığına dair daha fazla bilgiye ihtiyacımız var” ifadelerine yer verildi.⁶¹⁷ Zira bu süreçte Gürcü tarafının açıklamalarının önemli zayıflıklar içerdiği görüldü. Öncelikli olarak çatışmayı başlatan topçu atışları Gürcü ordusu tarafından gerçekleştirilmişti. Tiflis, RF’nin Güney Osetya’ya girerek Gürcistan’ı işgal girişiminde bulunduğunu ve buna karşılık vermek amacıyla ateş açtıklarını ifade ediyordu. Oysaki Rus birlikleri Güney Osetya’yı Kuzey Osetya’ya bağlayan tek geçit olan Roki Tüneli’nden bölgeye girebilecekken, Gürcü ordusu 30 bin nüfuslu Tsinval’e saldırmayı tercih etmişti.⁶¹⁸ Yani tünele yapılacak bir saldırı Rus ordusunun geçişini imkânsız kılabilirdi, Gürcülerin saldırıları sivillerin yaşadığı bölgelerde yoğunlaşmıştı. Bu durum Tiflis’in meşru müdafaa amacıyla bölgeye giren Rus birliklerine ateş açtıkları iddialarını zayıflatıyordu.

ABD’nin eki Moskova Büyükelçisi Jack Matlock, Bush yönetiminin, Saakashvili’yi Abhazya ve Güney Osetya’yı güç kullanarak geri kazanma mücadelesinde destekleyeceğine söz vererek, çatışmayı teşvik etmiş olabileceğini öne sürdü. Özellikle

⁶¹⁷ “Did Saakashvili Lie? The West Begins to Doubt Georgian Leader”, *Spiegel International*, 15.09.2008, <https://www.spiegel.de/international/world/did-saakashvili-lie-the-west-begins-to-doubt-georgian-leader-a-578273.html> (14.09.2022).

⁶¹⁸ Cheterian, “The August 2008 war in Georgia”, s. 161.

ABD Dışışleri Bakan Yardımcısı Matthew Bryza'nın bu yönde girişimleri olduğuna dair görüşler bulunmaktadır.⁶¹⁹ Putin'in ilk açıklamalarından biri de bu yönde olmuştı: "Soğuk Savaş uzun zaman önce sona erdi. Fakat Soğuk Savaş zihniyeti birçok ABD'li diplomatın zihninde sağlam bir şekilde kaldı."⁶²⁰ ABD'nin Gürcistan'ı 2004'ten itibaren planlı ve düzenli bir şekilde silahlandırması, Saakaşvili yönetimini Güney Osetya ve Abhazya sorunlarına askeri çözümler bulma konusunda cesaretlendirmişti. Öte yandan RF'nin müdahalesinin uluslararası hukuka aykırı olduğu oldukça yaygın bir şekilde kabul görse de Stephen Zunes gibi bu müdahaleyi "ne NATO'nun Kosova müdahalesinden daha fazla yıkıcı ne de ABD'nin Irak işgalinden daha fazla hukuksuz" şeklinde tanımlayanlar da vardı.⁶²¹

Saakaşvili hükümetinin süreç yönetimine dair Gürcistan içinde de yoğun eleştiriler vardı. 4 Aralık 2008'e kadar Gürcistan'ın BM Daimî Temsilcisi olan Irakli Alasanya, Saakaşvili'nin kontrolsüz şekilde orduya bir buçuk milyar dolar para harcadığı, doğru bir organizasyon ve kurumsal kontrolden yoksun şekilde hareket ettiği, Abhazya ve Güney Osetya çevresindeki siviller için bir tahliye gerçekleşmediği gibi bir dizi eleştiride bulunuyordu. Daha da önemlisi Saakaşvili'nin ABD'nin desteği ve bölgedeki nüfuzu konusunda bir yanlış hesaplama yaptığını, Washington'dan yapılacak tek bir telefon görüşmesinin RF'yi durdurabileceği gibi bir yanılgıya kapıldığını ifade ediyordu.⁶²²

Saakaşvili'nin Güney Osetya'daki müdahalesi RF'nin Tiflis yakınlarına kadar gerçekleştirdiği bir askeri operasyonla sonuçlandı ve Kremlin 26 Ağustos 2008'de Güney Osetya ve Abhazya'yı bağımsız birer devlet olarak tanıdığını ilân etti. 1990'lar boyunca gerek Gürcistan yönetiminin baskı politikaları gerekse de RF'nin müdahaleleri

⁶¹⁹ Paula Garb, "The View from Abkhazia of South Ossetia Ablaze", *Central Asian Survey*, C. 28, S. 2 (2009), ss. 239-40.

⁶²⁰ Anne Barnard, "Russian Forces Capture Military Base in Georgia", *The New York Times*, 11.08.2008, <https://www.nytimes.com/2008/08/12/world/europe/12georgia.html> (15.09.2022).

⁶²¹ Zunes, "US-Georgian Relations and the 2008 Conflict with Russia", s. 498.

⁶²² Irakli Alasania, *Georgia: Recovery or Retreat?*, London: Chatham House, 2009, ss. 5-6.

sonucu dondurulmuş olan çatışmalar aynı şekilde RF'nin inisiyatifinde kısa süreliğine “çözdürüldü” ve tekrar çözümsüzlüğün çözüm haline geldiği bir sürece dönüştürüldü.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BÖLÜNMÜŞLÜKLER ÜLKESİ UKRAYNA

Ukrayna⁶²³, Batı’da Karpat dağları ve Kırım bölgesindeki yükseltiler dışında dümdüz bir oavadan ibarettir. Geniş bozkır bölgesi yeryüzünün en verimli toprağı olarak kabul edilen “kara toprağa” (*Чернозём-Çernozyom*) sahiptir. Bu sayede dünyanın “tahıl ambarı” unvanını almış olan Ukrayna’da tarım, yaşamın ve kültürün ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilir.⁶²⁴ Doğal sınırlardan yoksun, oldukça verimli tarım arazilerine sahip olan Ukrayna, bu durumun bir sonucu olarak tarih boyunca işgal ve istilalara açık olmuştur.⁶²⁵ Bu durumu belki de en iyi ifade eden Orest Subtelny’nin “Doğa Ukrayna’ya ne kadar cömertse, tarih o kadar acımasızdır” sözüdür.⁶²⁶

Harita 2: Ukrayna Fiziki Haritası

Kaynak: Freeworldmaps.net, Ukraine Physical Map,
<https://www.freeworldmaps.net/europe/ukraine/map.html> (14.05.222)

⁶²³ Anlamı sınırda, çevrede olan Ukrayna kelimesine ilk olarak 1187’deki kroniklerde rastlanmıştır. Bu kroniklerde kelimenin Kiev’in periferisi olarak kullanıldığını tahmin edilmektedir. Bkz. Orest Subtelny, *Ukraine: A History*, Third Edition University of Toronto Press, 2000, s. 23.

⁶²⁴ Paul Kubicek, *The History of Ukraine*, Westport: Greenwood Publishing Group, 2008, s. 1.

⁶²⁵ Paul Robert Magocsi, *A History of Ukraine: The Land and Its People*, Second Edition Toronto: University of Toronto Press, 2010, s. 5.

⁶²⁶ Subtelny, *Ukraine*, s. 5.

Verimli toprakları defalarca işgale ve kolonileştirmeye maruz kalan Ukrayna’da siyasi örgütlenmenin esas çıkış noktasını M.S. 7. yüzyılda Slavların dağılması süreci başlattı. Slavların dağılması sonrası Dinyeper Nehri’nin doğu yakasına yerleşen Doğu Slavları, burada ilk Ukrayna devletinin temellerini attılar. 882’de prenslik (*княжество-knyajstva*) olarak kurulan devlet literatürde Kiev Knyazlığı (*Кіевское княжество – Kievskaya Knyajstva*) ya da 19. yüzyıldan itibaren bilinen adıyla Kiev Rus (*Кіевська Русь - Kievskaya Rus*) olarak geçmektedir. Doğu Slavlarının anavatanı olarak kabul edilen Kiev Rus, bir imparatorluk ya da krallıktan çok güçlü prensler tarafından birleştirilen bir beylikler federasyonu görünümündedir ve Karadeniz’den Doğu’ya uzanan ticaret yollarını kontrol ederek gelir elde etmektedir.

Kiev Rus’un önemi hem Ukraynalı hem de Rusların tarihsel kökenlerine dair araştırmalarda çıkış noktası olarak gördükleri bir yapı olmasından ileri gelmektedir. Öyle ki bu durum 19. yüzyılın ortalarından itibaren Rus ve Ukraynalı araştırmacılar arasında Kiev Rus’un mirasının sahiplenilmesi konusunda bir yarış halini almıştır.⁶²⁷ İki grubun devletin adlandırılmasından başlayarak derin fikir ayrılıkları bulunmaktadır. Dvorniçenko’nun çalışmasında da görüldüğü gibi Rus araştırmacılar, Kiev Rus adlandırmasını “yapay” bulmakta, Doğu Slavları tarafından kurulan bu devleti, Eski Rus Devleti (*Древнерусское государство – Drevneruskoe Gasudarstva*) ya da Eski Rus (*Древняя Русь – Drevniya Rus*) olarak tanımlamaktadırlar.⁶²⁸ Ukraynalılar ise Ukrayna devletinin temellerinin Kiev Rus ile atıldığını öne sürmektedirler. Nitekim SSCB’nin dağılması sürecinde yayınlanan Ukrayna Bağımsızlık Bildirisi’nde yer alan “Ukrayna’da devam eden bin yıllık devlet geleneği” ifadesi ile de bu duruma atıf yapılmaktadır.⁶²⁹

⁶²⁷ Serhii Plokhy, *The Gates of Europe: A History of Ukraine*, New York: Basic Books, 2015, s. 41.

⁶²⁸ Andrey Yurievich Dvornichenko, “The Place of the Kievan Rus in History”, *Вестник Санкт-Петербургского университета. История*, S. 4 (2016), s. 6.

⁶²⁹ Ukrayna Bağımsızlık Bildirisi İngilizce metni için Bkz. “Verkhovna Rada of Ukraine Resolution: On Declaration of Independence of Ukraine”, *Verkhovna Rada of Ukraine Official Web Portal*,

Ukrayna tarihinde devlet geleneğinin başlangıç noktası olarak işaret edilen Kiev Rus kadar önemli bir diğer yapılanma Polonya-Litvanya Birliği oldu. Bugünkü Ukrayna topraklarının batı ve merkez bölgelerini oluşturan büyük bir bölümü 15. yüzyılın sonundan 19. yüzyılın başına kadar uzun bir süre Polonya etkisinde kaldı. Bu dönemde Slav kökenli ve Ortodoks olan halkın büyük bir kısmı Katolikleşmeye başladı. 19. yüzyıldan itibaren Ukrayna'nın parça parça Rus hâkimiyetine geçişi sonuçları bugüne kadar uzanacak olan Ukrayna halkının tarihi ve kültürel bölünmüşlüğüne ortaya çıkardı. Bu bölünmüşlük 19. yüzyılın ortalarından itibaren örgütlenen Taras Şevçenko (1814-1861) gibi Ukraynalı yazar ve entelektüellerin özellikle dil ve kültür üzerinden örgütlenerek ayrı bir Ukrayna kimliği yaratma çabalarıyla kesinleşti. 20. yüzyıl başına gelindiğinde güçlü bir Ukrayna ulus duygusunun geliştiği görüldü.⁶³⁰

4.1. BAĞIMSIZLIĞA GİDEN SÜREÇ

Bu tez çalışmasının ikinci örnek olayı olan Ukrayna, 1980'lerde hız kazanan ve yukarıda da görüldüğü gibi kökenleri 19. yüzyılın ortalarına dayanan milliyetçi hareketlerin en yoğun görüldüğü alanlardan biriydi. Perestroyka ve Glasnost'un da etkisi ile milliyetçi hareketlerin merkezi haline gelen Ukrayna Halk Hareketi (*Народний Рух України - Narodni Rukh Ukrayini*)⁶³¹, Sovyet iddiası olan "Küçük Rusya" (*Малороссія – Malorossiia*)⁶³² söylemine karşı çıkarak Ukraynalıların ayrı bir ulus olduğunu öne sürüyordu. Bu hareket ile Ukrayna'daki yerleşik komünist düzen

24.08.1991, http://static.rada.gov.ua/site/postanova_eng/Rres_Declaration_Independence_rev12.htm (11.12.2022).

⁶³⁰ Kubicek, *The History of Ukraine*, s. 45.

⁶³¹ 8 Eylül 1989'da Ukraynalı Sovyet muhalifi Vyacheslav Çornovil tarafından Perestroyka için Ukrayna Halk Hareketi adıyla kurulan ve kısaca Rukh, olarak bilinen harekettir. Hareketin ortaya çıkmasında 1989 başlarında kurulan Ukrayna Yazarlar Birliği ve Taras Şevçenko Ukrayna Dil Derneği gibi milliyetçi kuruluşlar etkili oldu. Baltık devletlerinde ortaya çıkan Sovyet karşıtı Halk Cepheleeri benzeri bir yapı oluşturulması hedefleniyordu. Bkz. Kubicek, *The History of Ukraine*, s. 126.

⁶³² Bu kavrama 18. yüzyılın sonlarından itibaren Ruslar tarafından Ukraynalıları tanımlamak için sıklıkla başvurulurdu. Rus Çarlığı'nda bugünkü Ukrayna topraklarının büyük kısmı Küçük Rusya olarak tanımlanıyordu. Bu tanımlama Ukrayna milliyetçileri tarafından bir aşağılanma olarak görülse de esasında Ukrayna'nın Rus kültürünün bir parçası olmasına dair bir atıf olarak kullanılmaktaydı. Zira Bizans haritalarında da Ukrayna'nın yer aldığı bölge Küçük Rusya ya da Rus Minör olarak gösterilmektedir. Bkz. Richard Sakwa, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, London and New York: IB Tauris&Co Ltd., 2016, s. 8.

arasında önce siyasi rekabet, ardından da işbirliği Ukrayna bağımsızlığının zeminini hazırladı. Subtelny'nin de ifade ettiği gibi tam teşekküllü bir ulusal devlet çerçevesi olmadan hayatta kalmak ve gelişmek zorunda kalan bir ulus olan Ukraynalıların önünde devlet kurmak için bir fırsat doğmuştu.⁶³³

26 Nisan 1986'da Çernobil nükleer santralinde meydana gelen kaza Ukrayna milliyetçiliği için bir dönüm noktası oldu.⁶³⁴ Milliyetçi ayaklanmaların ilk büyük dalgası bu felaket sonrası ortaya çıktı. Ekolojik bir felaketin sonucu olarak başlayan protestolar kısa sürede Sovyet sistemine yönelik bir öfke patlamasına dönüştü. İnsanlar Moskova'daki bürokratların Ukrayna'daki halkın yaşamını doğrudan ve trajik olarak etkileyen ihmalkâr kararlar alabilmelerini eleştirdiler.⁶³⁵ Ekonomik sorunlar nedeniyle düşen hayat standartlarına bu ve benzeri sorunlar da eklenince Ukrayna'da Sovyet modeline yönelik kuşku ve sadakatsizlik artmaya başladı.

Ukrayna'da da milliyetçi dalga tıpkı Gürcistan'daki gibi dil üzerinden örgütlenmeye başladı. Ukrayna entelektüelleri Ukrayna ulusunun temelleri olan dil ve kültürün tehdit altında olduğunu düşünerek örgütlenmeye başladılar. 11 Şubat 1989'da Komünist Parti tarafından kontrol edilmeyen en geniş kapsamlı örgütlenme olarak Taras Şevçenko Ukrayna Dil Derneği kuruldu.⁶³⁶ Ukrayna edebiyatının önemli isimlerini bir araya getiren ve Ukrayna dilinin devlet dili olması için mücadele eden bu dernek, kısa sürede Sovyet karşıtı yapılanmanın merkezinde konumlandı. Nitekim Ekim 1989'da dernek amacına ulaştı ve Ukraynaca devlet dili olarak ilân edildi.⁶³⁷

⁶³³ Subtelny, *Ukraine*, s. xv.

⁶³⁴ Tolga Bilener, "Ulus-Devlet Olma Sürecinde Ukrayna", *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, ed. Erhan Büyükkakıncı, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2004, s. 318.

⁶³⁵ Subtelny, *Ukraine*, s. 574.

⁶³⁶ Ploky, *The Gates of Europe: A History of Ukraine*, s. 313.

⁶³⁷ Magocsi, *A History of Ukraine: The Land and Its People*, s. 719.

Ukrayna'nın statüsüne ilişkin yoğun tartışmalar henüz 1989'da ülkedeki siyasi seçkinler düzeyinde başladı.⁶³⁸ Olası bir bağımsızlık sonrası Ukrayna'nın egemenliğini ve toprak bütünlüğünü koruyacak şekilde Batı ile Rusya arasındaki konumu soru işaretleri yaratıyordu. Nitekim bu soru işaretleri 16 Temmuz 1990'da ilân edilen "Ukrayna Devlet Egemenliği Bildirgesi"⁶³⁹ ile yanıt buldu. Belgenin girizgâhında Ukrayna halkının özyönetim isteğine vurgu yapılarak anayasal bir devlet kurmanın ilk adımı atılıyordu. Bildirgenin dokuzuncu bölümü olan "Dış ve İç Güvenlik" başlıklı kısımda "Ukrayna SSC, askeri bloklara katılmayan, nükleer silah kabul etmeyerek, üretmeyerek ve satın almayarak nükleer silahlardan arınmış olmanın üç ilkesine bağlı kalan, kalıcı olarak tarafsız bir devlet olma niyetini ciddiyetle ilân eder" ifadesi yer almaktaydı.

1989 yazına kadar, Ukrayna'da muhalefet iki nedenden ötürü bağımsızlık konusunda temkinli davranıyordu. İlk olarak bağımsızlığın Rusça konuşan ve Rusya ile tarihsel, kültürel bağlara sahip olan Ukrayna'nın doğu ve güney bölgelerindeki halk tarafından kabul edileceği şüpheliydi. Öte yandan Ukrayna Meclisi Rada'nın Başkanı Leonid Kravçuk da tam bağımsızlıktan ziyade egemen cumhuriyetler konfederasyonu modeli çerçevesinde SSCB içinde bir egemenlik kazanma fikrine daha yakındı. Fakat Ağustos 1991'de gerçekleşen başarısız darbe girişimi bu koşulların değişmesine, Kravçuk'un da tam bağımsızlığı desteklemesine neden oldu.⁶⁴⁰

Gorbaçov reformları ile gücün Komünist Parti'den parlamentolara geçiş süreci Ukrayna'da Kravçuk'un elini güçlendirdi. 1989-1991 arasındaki kısa sürede Kravçuk,

⁶³⁸ Utku Yapıcı, *Sovyet Sonrası Coğrafyada Devlet ve Milliyetçilik: Estonya, Ukrayna ve Kazakistan Örnekleri*, Ankara: Tan Kitabevi Yayınları, 2011, s. 379.

⁶³⁹ Bildirgenin İngilizce tam metni için Bkz. "Declaration of State Sovereignty of Ukraine", *The Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR*, 16.07.1990, http://static.rada.gov.ua/site/postanova_eng/Declaration_of_State_Sovereignty_of_Ukraine_rev1.htm (11.01.2023).

⁶⁴⁰ Paul D'Anieri, Robert Kravchuk, Taras Kuzio, *Politics and Society in Ukraine*, London and New York: Routledge, 2018, s. 23.

Rada'daki "ulusal komünistler"⁶⁴¹ olarak adlandırılan geniş bir grubun lideri haline geldi.⁶⁴² Milliyetçi dalganın hazırlamış olduğu bağımsızlık fikrine bu grup da sıcak bakıyordu. Zira 19 Ağustos 1991'de Moskova'daki darbe girişimi Kiev'deki egemen seçkinlerin pozisyonlarını tehlikeye sokmuştu. Ülkenin batısında kümelenmiş milliyetçi hareket ise bağımsızlığı ulusal komünistlerin desteği olmaksızın gerçekleştiremeyeceklerinin farkındaydı. Bu iki grup arasındaki çıkar birliği, bağımsızlık konusunda kaçınılmaz şekilde işbirliğini getirdi.

21 Ağustos'ta darbe girişiminin başarısız olduğu kesinleştikten sonra 24 Ağustos 1991'de Rada Ukrayna'nın bağımsızlığını 346'ya karşı 1 oyla ilân etti. Bağımsızlık bildirisini politik bir fırsata çevirmek isteyen Ukraynalı komünistler bağımsızlık referandumuyla eş zamanlı olarak cumhurbaşkanlığı seçimi yapılmasına karar verdiler. 1 Aralık 1991'de yapılan referandum sonucunda, Rada'nın bağımsızlık kararı onaylandı ve Ukrayna komünistlerinin lideri ve Ukrayna parlamentosu Rada'nın Başkanı Leonid Kravçuk %61,59 oy alarak cumhurbaşkanı seçildi.⁶⁴³ Rakibi Vyaçeslav Çornovil'in seçmen tabanı Batı Ukrayna ile sınırlıydı ve oyların yalnızca %23,3'nü alabildi. Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Yüksek Sovyeti Başkanı Kravçuk, iki seneden kısa bir sürede önce ulusal komünist lidere ve ardından da bağımsız Ukrayna'nın ulusal liderine dönüştü.⁶⁴⁴

Ukrayna'da Kravçuk önderliğinde milliyetçilerle komünistler arasındaki işbirliği "Büyük Pazarlık" olarak adlandırıldı. Büyük Pazarlık yukarıdaki açıklamadan da anlaşılacağı üzere milliyetçiler ve komünistler arasında Ukrayna'nın bağımsızlığı üzerine bir anlaşmaydı. Ukrayna'da etnomilliyetçiliğin tarihsel zayıflığı batıda baskın

⁶⁴¹ Komünist düzenin daha esnek unsurları olarak tanımlanabilecek olan bu grup, ideolojik kaygılardan uzak pragmatik bir tutum belirlemişti. Ulusal komünistler mevcut siyasi, ekonomik ve idari konumlarının korunması karşılığında bağımsızlık fikrini destekliyorlardı. Bkz. Subtelny, *Ukraine*, s. 603.

⁶⁴² A.g.e., s. 24.

⁶⁴³ Eugene B. Rumer, "Eurasia Letter: Will Ukraine Return to Russia?", *Foreign Policy*, S. 96 (1994), s. 129.

⁶⁴⁴ Anders Aslund, *How Ukraine Became a Market Economy and Democracy?*, Washington D.C.: Peterson Institute for International Economics, 2009, s. 32.

siyasi hareket olan ve Perestroyka öncesi sivil hakları savunan aydınların kurduğu⁶⁴⁵ Rukh'un tek başına iktidar olmasını mümkün kılmıyordu. Hareketin Ukrayna'daki temsil gücü Baltıklar'da, Moldova'da ve Güney Kafkasya'daki halk cephelerinininki kadar kuvvetli değildi. Bu nedenle milliyetçilerden oluşan muhalefet, ulusal komünistler ile anlaşmak zorundaydı. Buna göre Kravçuk'un temsil ettiği ulusal komünistler, bağımsızlığı destekledikleri sürece iktidarda kalabileceklerdi.⁶⁴⁶ Anlaşmanın bir gereği olarak bağımsız Ukrayna'nın ilk devlet başkanı Kravçuk, Ukraynalılaştırma üzerine bir politik seçimde bulundu.

Bağımsızlık ilanı Ukrayna'yı uzun soluklu bir kaotik döneme soktu. Bürokrasiden hukuk kurallarına, askeri yapılanmadan planlı ekonomiye kadar devleti oluşturan neredeyse tüm unsuları SSCB'den miras alan Ukrayna için tam bağımsızlık aslında bir belirsizlik dönemi yarattı. Yeni devletin başa çıkması gereken sorunların başında modern anlamda bir Ukrayna ulusu yaratmak, devlet inşasını gerçekleştirmek, piyasa ekonomisine geçiş için gerekli reformları devreye sokmak, Batı ile RF arasında dengeyi sağlayarak uluslararası toplumda kabul görmek ve en önemlisi tüm bunları toprak bütünlüğü ve egemenliğinden ödün vermeden gerçekleştirmek geliyordu.⁶⁴⁷

Ulus inşasının önündeki en önemli engel ise ülkede yüksek derecede görülen bölgeselleşmeydi. Ülkenin batısı ve merkezinde Ukrayna'nın bağımsızlık fikri güçlü bir şekilde desteklenirken, Rusça konuşan halkın yoğun olduğu güney ve doğu kesimlerinde yekpare bir Ukrayna ulusu fikri kabul görmüyordu.⁶⁴⁸ Rus devlet adamları başta olmak üzere hem Rus toplumu hem de Batılı birçok siyasetçi Ukrayna ulusu kavramını yapay olarak görüyor, onu Rus ulusunun bölgesel bir türevi olarak nitelemeyi tercih ediyordu.⁶⁴⁹ Bu durumda Ukrayna'nın geçmişte başarısızlığa mahkûm olmuş bağımsızlık

⁶⁴⁵ Rumer, "Eurasia Letter: Will Ukraine Return to Russia?", s. 130.

⁶⁴⁶ Andrew Wilson, *The Ukrainians: Unexpected Nation*, Fourth Edition New Haven and London: Yale University Press, 2015, s. 174.

⁶⁴⁷ Kubicek, *The History of Ukraine*, ss. 141-42.

⁶⁴⁸ Alexander Motyl, "State, Nation, and Elites in Independent Ukraine", *Contemporary Ukraine: Dynamics of Post-Soviet Transformation*, ed. Taras Kuzio, London and New York: Routledge, 1998, s. 7.

⁶⁴⁹ Bilener, "Ulus-Devlet Olma Sürecinde Ukrayna", s. 313.

girişimlerinin de etkisi vardı.⁶⁵⁰ Leonid Kravçuk'un iktidarı, ekonomik bir çöküşün yaşandığı, ulus inşasının gerçekleşemediği ve devlet inşa sürecinin tamamlanamadığı bir ortamda üç yıl sürebildi.

4.2. EKONOMİK ÇÖKÜŞ VE DEVLET İNŞASI GİRİŞİMLERİ: 1991-1993

Ukrayna, Sovyet modernleşmesinden Rusya'dan sonra şüphesiz en büyük payı alan Sovyet cumhuriyetiydi.⁶⁵¹ II. Dünya Savaşı sonrası SSCB'nin hızlı sanayileşme politikasının Ukrayna üzerinde derin etkiler bıraktığı, ağırlıklı olarak tarım toplumu olan Ukrayna'yı şehirli bir yapıya kavuşturduğu görüldü. Donbas havzasında yoğunlaşmış Sovyet ağır sanayisi Ukrayna ekonomisi için önemli bir potansiyel yaratıyordu.⁶⁵² Harita 3'te görüleceği gibi Donetsk ve Luhansk bölgelerinden oluşan Donbas havzası zengin kömür ve demir yataklarına sahipti.

Harita 3: Donbas Haritası

Kaynak: BBC News, Donbas: Battle in East Ukraine Expected to be Bloody and Decisive, <https://www.bbc.com/news/world-europe-61080476> (15.05.222).

⁶⁵⁰ Subtelny, *Ukraine*, s. 598.

⁶⁵¹ Bilener, "Ulus-Devlet Olma Sürecinde Ukrayna", s. 325.

⁶⁵² Robert Kravchuk, *Ukrainian Political Economy: The First Ten Years*, New York: Palgrave Macmillan, 2002, s. 2.

1960'ların ortalarından itibaren Sovyet ekonomisinde görülen durgunluk Ukrayna'yı da etkisi altına aldı. Fakat ekonomide asıl bozulma, 1980'lerle birlikte kendini gösterdi. Önce Gorbaçov'un Perestroykası ardından da Yeltsin'in Şok Terapisi RF'de görülen ekonomik çöküş sürecinin bir benzerinin Ukrayna'da da yaşanmasına neden oldu. Merkezi planlı ekonomiden kapitalist ekonomik modele geçiş süreci diğer Sovyet sonrası cumhuriyetlerde olduğu gibi Ukrayna'da da enflasyonun yükseldiği, üretimin düştüğü, yatırımların hızla azaldığı kaotik bir ekonomik ortam yarattı. 1992 başında Rada özelleştirme programına dair birtakım yasaları onaylasa da uygulamada özelleştirmeler sınırlı düzeyde ve çok geç gerçekleştirilebildi. 1992'de neredeyse hiç özelleştirme yapılamazken, 1993'te Kuçma'nın başbakanlığı döneminde de gözle görülür bir gelişme yoktu.⁶⁵³ Ukrayna ekonomisi hala SSCB'den miras aldığı devlet işletmelerine bağımlı haldeydi.

Ukrayna halkının 1991'deki bağımsızlık kararına verdiği desteğin arkasında birincil olarak ekonomik sebepler yatmaktaydı. SSCB'nin son dönemlerinde bozulan ekonomik durum ve düşen hayat standartları Ukrayna halkında kaynaklarının Moskova tarafından sömürüldüğü, bağımsız bir devlet kurulması halinde ekonomik durumun iyileşeceği algısını oluşturmuştu.⁶⁵⁴ Oysa bağımsızlık kararı için bu algıyı besleyen ve körükleyen Ukraynalı liderler, ekonomiyi yönetmek konusunda oldukça tecrübesiz ve kararsızdı.

Ukrayna ekonomisi için en önemli belirsizliklerin başında ruble bölgesinde kalıp kalmayacağı konusu geliyordu.⁶⁵⁵ Ukrayna, 1991 sonunda resmi olarak SSCB'den ayrılmış da olsa 1992 ortalarına kadar ruble bölgesinde kalmaya devam etti.⁶⁵⁶ Örneğin Baltık devletleri hızlı bir şekilde ruble bölgesinden çıkarak kendilerini enflasyondan

⁶⁵³ Marek Dabrowski, "The Ukrainian Way to Hyperinflation", *Communist Economies and Economic Transformation*, C. 6, S. 2 (1994), s. 121.

⁶⁵⁴ Bilener, "Ulus-Devlet Olma Sürecinde Ukrayna", s. 325.

⁶⁵⁵ Kravchuk, *Ukrainian Political Economy: The First Ten Years*, s. 49.

⁶⁵⁶ Dabrowski, "The Ukrainian Way to Hyperinflation", s. 115.

koruyacak önlemler almıştı. Fakat Ukrayna yönetimi ruble bölgesinde kalmanın avantajlarından vazgeçmek istemiyordu. Bu sayede ucuz Rus hammaddelerine ve kredilerine erişim imkânları mümkün oluyordu.⁶⁵⁷ Sürekli ulusal para ilanında bulunsalar da bunu bir türlü hayata geçiremedikleri için ekonomide tam bir karmaşa hâkimdi. Nihayet Kasım 1992’de Ukrayna, *karbovanets* olarak adlandırılan ve *kupon* olarak da bilinen geçici nitelikteki ulusal para birimini tanıttı.⁶⁵⁸ Fakat Ukrayna bankaları ruble üzerinden kredi veriyor, iç piyasada ve dış ticarete ruble kullanımı devam ediyordu. Buradan da anlaşılacağı üzere kontrolsüz bir para politikası yürüten Ukrayna’da Eylül 1993’e gelindiğinde hiperenflasyon açıkça ortaya çıktı. Enflasyon 1991’de %161’den 1993’te %10155 gibi astronomik seviyelere ulaştı.⁶⁵⁹ Aynı dönemde GSYİH her yıl %10-15 seviyelerinde düşüş gösterdi. Hiperenflasyona ek olarak yaygın şekilde görülen yolsuzluk, piyasa ekonomisi için yasal zeminin hazırlanmamış olması, Sovyet sonrası cumhuriyetlerle kopan ekonomik bağlar gibi çeşitli nedenlerle ekonomi çökmeye başladı.⁶⁶⁰

Yüksek enflasyon başlangıçta tüm Sovyet sonrası devletlerde ve Doğu Avrupa ekonomilerinde görülen bir gelişmeydi. Çalışmanın ilk bölümünde de yer verildiği gibi fiyatların bir gecede serbest bırakılması ile serbest piyasa ekonomisine hızlı bir geçişi ifade eden şok terapi yöntemleri kaçınılmaz bir şekilde hiperenflasyona sebep oluyordu. Ukrayna’da da benzer durum 2-3 yıl boyunca yaşandı. Fakat diğer Sovyet cumhuriyetleri ile kıyaslandığında görece daha iyi bir ekonomik altyapıya sahip olan Ukrayna’daki hiperenflasyon önemli bir yetersizlik sonucu ortaya çıkmıştı. Eski Sovyet cumhuriyetlerinden yalnızca savaş halindeki Ermenistan’da Ukrayna’dan fazla

⁶⁵⁷ Aslund, *How Ukraine Became a Market Economy and Democracy?*, s. 37.

⁶⁵⁸ Dmitry Grischenko, Sergei Voitovich, “Foreign Investment in Ukraine: Legal Fundamentals”, *Review of Central and East European Law*, C. 21, S. 2 (1995), s. 163.

⁶⁵⁹ Anders Aslund, *Building Capitalism: The Transformation of the Former Soviet Bloc*, Cambridge: Cambridge University Press, 2002, s. 201.

⁶⁶⁰ Kubicek, *The History of Ukraine*, s. 143.

enflasyon vardı.⁶⁶¹ Ekonomi politikasındaki tutarsızlıklar, yaygın şekilde görülen yolsuzluklar, hızla küçülen ekonomide gelişmiş bir vergi sistemi olmadan yüksek Sovyet tarzı sosyal standartları koruma çabaları ekonomideki krizi derinleştiriyordu.⁶⁶²

Ukrayna ekonomisi hiperenflasyonun yanında azalan büyüme, iş kaybı ve yabancı yatırım yetersizliği gibi bir dizi yapısal sorun yaşıyordu. Yabancı yatırımcının Ukrayna'dan uzak durmasındaki en önemli sebep, kâr marjları üzerindeki sınırlamalar ve cezai vergilendirme gibi ekonomik mekanizmalarla tanınan Ukrayna mevzuatının kötü şöhreti idi.⁶⁶³ Enflasyonun hızla yükselmesi, temel gıda ürünlerine yönelen halkın bulabildiği tüm malları satın almasına neden oldu. Ekmek, süt, yumurta gibi ürünler mağazalarda bulunamıyor, bulunsa dahi mağaza önünde uzun kuyruklar oluşuyordu.⁶⁶⁴ SSCB'den miras kalan altyapı eskimişti ve birliğin dağılmasının ekonomik şoku atlatılamamıştı. Kravçuk yönetiminin ekonomik reformlar konusundaki isteksizliği de sorunu içinden çıkılmaz bir hale getiriyordu. Hükümet gerçekçi ekonomik reformlar yapmak yerine para basmaya ve nomenklatura kontrolündeki işletmelere sübvansiyon vermeye devam ediyordu. Bu sübvansiyonlar dahi birçok işletmenin çöküşünü engelleyemiyordu.⁶⁶⁵ Hayatta kalmaya çalışan işletmelerin birçoğu da çalışanlarına ücret ödeyemediği için aynı ödeme yapmaya, ürettikleri temel gıda ve tekstil ürünlerini ücret olarak vermeye başlamıştı. Bu durum bir nevi takas ekonomisinin doğmasına neden oldu.

Bazı Ukraynalı işçiler de maaş yerine elde ettikleri temel ürünleri komşu ülkelere satmak üzere bavul ticaretine başlamak zorunda kaldı. Ukraynalı genç erkekler çalışmak için Batılı ülkelere göç ederken, çalışma vaadiyle kandırılan Ukraynalı

⁶⁶¹ Aslund, *How Ukraine Became a Market Economy and Democracy?*, s. 49.

⁶⁶² Oleksandr Zholud, "Inflation in Ukraine: Past, Present and Future", *VoxUkraine*, 30.03.2015, <https://voxukraine.org/en/inflation-in-ukraine-past-present-and-future/> (11.01.2023).

⁶⁶³ Alex Frishberg, "Privatisation in the Ukraine", *International Business Lawyer*, C. 23, S. 6 (1995), s. 251.

⁶⁶⁴ Simon Johnson, Oleg Ustenko, *Ukraine on the Brink of Hyperinflation*, Washington D.C.: World Bank, 1993, s. 4.

⁶⁶⁵ Aslund, *How Ukraine Became a Market Economy and Democracy?*, s. 128.

kadınlar da komşu ülkelerde fuhuşa zorlandı. Doğum oranlarının azaldığı, ölüm oranlarının arttığı Ukrayna’da dışarıya verilen göç sonucu nüfus da azalmaya başladı.⁶⁶⁶

Ukrayna ekonomisinin çöküşü esasında Ukrayna’daki “Büyük Pazarlık”ın bir sonucuydu. Sovyet sonrası Ukrayna’yı dönüştürmek için gerekli olan yapısal ekonomik reformlar başta siyasi seçkinler olmak üzere Sovyet sonrası yöneticilerin önemli bir kısmı için ağır bir fatura ortaya çıkarıyordu. Bağımsızlığın önceliğine dair ortak mutabakat oluşturmuş olan ulusal demokrat ve komünistler için çıkarlarının bu denli zedelemesi yerine Rus yayılmacılığı tehdidini öne çıkarmak daha cazip geliyordu.⁶⁶⁷ Bu bağlamda Ukrayna ekonomisinin çöküşü ve iç politikadaki krizler, bağımsızlık ve egemenlik gündemi etrafında mutabakata varmış bir grup tarafından en başından kabul edilmişti.

8 Aralık 1991’de Rusya, Ukrayna ve Belarus Sovyet cumhuriyetlerinin devlet başkanları Belovejsk Antlaşması’nı imzalayarak SSCB’yi kuran 1922 tarihli anlaşmayı geçersiz kıldılar. SSCB dağılırken aynı antlaşma ile Sovyet coğrafyasında BDT kuruldu. 21 Aralık’ta ise Kazakistan’ın başkenti Almatı’da gerçekleşen bir diğer toplantıda Gürcistan ve Baltık devletleri dışındaki Sovyet cumhuriyetleri de bu antlaşmaya imza attılar. Böylece 11 eski Sovyet cumhuriyetinin katılımı ile Sovyet sonrası coğrafyada RF’nin başını çektiği yeni bir güvenlik yapılanması ortaya çıktı. Bu yeni yapıda eski Sovyet cumhuriyetleri bağımsızlıklarını kazanmış ulusal devletler ve eşit üyeler olarak yer almaktaydılar.

Yukarıda da ifade edildiği gibi bağımsızlık sonrası Ukrayna ekonomisi Sovyet döneminden dahi kötü bir durumdaydı. Kravçuk’un önceliği ise her zaman ekonomiden çok Ukrayna’nın bağımsızlığı ve RF ile ilişkiler oldu. “Başkan devleti inşa etmekten

⁶⁶⁶ Kubicek, *The History of Ukraine*, s. 149.

⁶⁶⁷ Rumer, “Eurasia Letter: Will Ukraine Return to Russia?”, s. 131.

sorumlu olmalı, başbakan ise ekonomiyi yönetmelidir”⁶⁶⁸ diyen Kravçuk’un ilk görevi devleti dönüştürmektir. Devleti dönüştürmeden önce kendisini başarılı bir şekilde dönüştürdü. Kısa bir sürede Sovyet devletinin koruyucusu rolünden Ukrayna devleti koruyuculuğuna, Sovyetlere dair her şeyin savunuculuğundan Sovyet karşıtlığına, Ukrayna milliyetçilerinin düşmanlığından Ukrayna milliyetçiliğine geçiş yaptı.⁶⁶⁹

Kravçuk, sınırları içinde modern anlamda bir ulusu ve birleşik bir siyasal topluluğu olmayan bir Ukrayna’nın başına geçmişti.⁶⁷⁰ Bu çerçevede ilk ve en önemli görevi devlet inşasını gerçekleştirmektir. Bunun için yeni bir anayasa oluşturmak, sınır güvenliğini sağlamak, SSCB’den devralınan kurumları yeniden düzenlemek gibi somut görevlerin yanında ulusal mitleri diriltmek, ortak bir dil yaratmak, milli marş belirlemek gibi sembolik görevler de yer alıyordu.⁶⁷¹ Gerek Kravçuk’un ulusal komünistleri gerekse de Rukh içindeki Ukrayna milliyetçileri devlet inşası için güçlü kurumların oluşturulması konusunda uzlaşıyordu. Bu kurumların başında ise Ukrayna ordusu geliyordu. SSCB’den devralınan ordunun paylaşılması söz konusuydu. Fakat bu paylaşımın nasıl yapılacağı konusunda RF ile anlaşmazlıklar yaşanmaktaydı. Kara kuvvetlerinin paylaşılması konusunda pek fazla sorun yaşanmasa da nükleer silahların durumu ve stratejik konumdaki Karadeniz Donanması’nın paylaşımı iki devleti karşı karşıya getirdi. Nükleer silah başlıklarının RF’ye devredilmesinden yana olan başta ABD olmak üzere Batılı devletlerin Ukrayna üzerindeki baskısı da Ukrayna açısından önemli bir güvenlik endişesi yaratıyordu. Ukrayna, nükleer cephaneliğin teslimi karşılığında hem maddi tazminat hem de gerek Batılı güçlerden gerekse de RF’den güvenlik garantisi istiyordu. Bu süreç ve yaşanan kriz Ukrayna’nın bağımsızlığının ilk döneminde uluslararası alanda diplomatik izolasyonuna neden oldu. Bu izolasyon daha

⁶⁶⁸ Ilya Prizel, “Ukraine Between Proto-democracy and ‘Soft’ Authoritarianism”, *Democratic Changes and Authoritarian Reactions in Russia, Ukraine, Belarus, and Moldova*, ed. Karen Dawisha, Bruce Parrot, Cambridge University Press, 1997, s. 345.

⁶⁶⁹ Alexander Motyl, *Dilemmas of Independence: Ukraine after Totalitarianism*, New York: Council on Foreign Relations Press, 1993, s. 150.

⁶⁷⁰ Taras Kuzio, *Ukraine: State and Nation Building*, London and New York: Routledge, 1998, s. 1.

⁶⁷¹ Kubicek, *The History of Ukraine*, s. 142.

sonra görüleceği gibi nükleer silah başlıkları konusundaki uzlaşma ile 1990'ların ortalarından itibaren kalktı.

Kravçuk, her kesimle iletişim kurabilen ve ılımlı milliyetçiliği ile hem milliyetçi batı hem de Rusça konuşan doğudan oy alabilen bir siyasi figürdü. Başlangıçta bu durum Ukrayna'nın bağımsızlığının kazanılması açısından olumlu bir sonuç yaratsa da kısa sürede Kravçuk'un Ukrayna milliyetçiliğine kayması Ukrayna'da ayrışmaya hizmet etti. Kravçuk'un iktidarında komünist sembollerin yerini ulusal semboller, devlet dili olan Rusçanın yerini Ukraynaca aldı.⁶⁷² Ukrayna vatandaşlarının genelinde görülen Moskova'dan bağımsızlığa dair güçlü desteğe rağmen Kravçuk iktidarının ulus-inşa politikaları ülkedeki merkezkaç siyasi güçleri serbest bıraktı. Ekonomik gerilemenin hızlı ve yaygın olduğu bir ortamda bölgesel ve etnik gruplar arası rekabet Kiev yönetimine meydan okumaya başladı.⁶⁷³ Coğrafi, demografik, kültürel ve sosyal açıdan keskin bir bölünme içinde olan ülkede, Kravçuk'un politikaları ayrışmanın daha da derinleşmesine neden oldu. Ayrışma ise temelde doğu ve batı ekseninde gelişti.

Kiev yönetimi her ne kadar Rus tehdidi üzerinden bir egemenlik ve bağımsızlık projesi geliştirmek istese de ülkede farklı tarihsel deneyimlere, komşuluk ilişkilerine, kültürel özelliklere ve ekonomik yapılara sahip grupların varlığı bölgeselleşmeyi arttırdı.⁶⁷⁴ Üstelik bağımsızlık sonrası azalan merkezi otorite sonucu bölgeler arası rekabet de hız kazandı. 1992'de yaşanan hiperenflasyon sonrası Ukrayna'nın yoksul bölgeleri birbirlerine düşman hale geldiler. Merkezin bazı bölgelere ayrıcalıklı muamele gösterdiği yaygın bir kanı haline geldi. Öte yandan Ukrayna'nın çevre bölgelerinde yer alan yöneticiler yönlerini Kiev'den çok komşu devletlere dönmüşlerdi.

⁶⁷² Aslund, *How Ukraine Became a Market Economy and Democracy?*, s. 34.

⁶⁷³ Rumer, "Eurasia Letter: Will Ukraine Return to Russia?", s. 131.

⁶⁷⁴ Bilener, "Ulus-Devlet Olma Sürecinde Ukrayna", s. 333.

Transkarpatya'nın⁶⁷⁵ bölgesel liderleri Slovakya ve Macaristan ile ticaret geliştirme fırsatları ararken Donetsk ve Luhansk gibi sanayi bölgeleri girdi maliyetlerini de düşünerek RF ile yakın işbirliği peşindeydi.⁶⁷⁶ 1992'den itibaren yapılan anket çalışmalarında Ukrayna'nın doğu ve güney bölgelerinde yaşayan ve ağırlıklı olarak Rusça konuşan halkın Rus yanlısı bir yönetimi, BDT ile daha sıkı bir entegrasyonu, RF-Belarus arasında kurulmaya çalışılan ekonomik ve siyasi birliğe dahil olunmasını ve nihai olarak BDT ekonomik alanına eklenmeyi desteklediği görülüyordu.⁶⁷⁷

Bağımsızlığın ilk yıllarında Kravçuk yönetiminin karşı karşıya olduğu temel soru, RF ile açık bir çatışmaya ulaşmadan gerilimin nasıl sürdürülebileceğiydi. Zira Kiev'in bağımsızlığın ardından benimsediği milliyetçi ideoloji ülkeyi bölünmeye doğru götürüyordu. Ukrayna'yı bir arada tutmak için ihtiyaç duyulan ise bir dış tehdit, daha özel bir ifadeyle Rus tehdidiydi. Ancak "Rus zorbalığına" karşı koyma ve "Rus yeni sömürgeciliğine" meydan okuma yeteneği komünist geçmişi nedeniyle zaman zaman "gerçek" Ukrayna milliyetçilerinin hedefi haline gelen Kravçuk'u Bağımsız Ukrayna'nın "babası" ve "koruyucusu" olarak iktidarda tutabilirdi.⁶⁷⁸

Kravçuk'un elini güçlendiren bir gelişme de RF'nin Eylül 1993 Massandra Zirvesi'nde SSCB'den kalan nükleer silah başlıkları ve Karadeniz Donanması'nın paylaşımı konusunda Ukrayna'ya mevcut doğalgaz borçları üzerinden yaptığı baskı oldu. Bağımsızlığın kazanılmasını müteakip Ukrayna'da güvenlik politikasının temel hedefi toprak bütünlüğünün sağlanması oldu. Zira bu konuda RF'de önemli tartışmalar yaşanmaktaydı. 19 Kasım 1990'da Ukrayna SSC ile Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti (RSFSC) arasında imzalanmış olan sınır antlaşması, SSCB'nin dağılması

⁶⁷⁵ Ukrayna'nın Macaristan ve Slovakya sınırlarının birleştiği alanda yer alan bölgesi. Karpat Dağları'nın güneyinde yer alması nedeniyle Kartpatların ötesi anlamına gelen Zakarpatya (*Закарпаття*) adını almıştır.

⁶⁷⁶ Rumer, "Eurasia Letter: Will Ukraine Return to Russia?", ss. 132-33.

⁶⁷⁷ Taras Kuzio, "Neither East Nor West: Ukraine's Security Policy Under Kuchma", *Problems of Post-Communism*, C. 52, S. 5 (2005), s. 60.

⁶⁷⁸ Rumer, "Eurasia Letter: Will Ukraine Return to Russia?", ss. 134-36.

sonrası tartışılır hale gelmişti.⁶⁷⁹ Öte yandan Kırım'ın statüsünün belirsizliği, RF'de özellikle Duma bünyesinde Ukrayna'dan toprak talebinde bulunulmasına dair yaşanan tartışmalar, Ukrayna'nın sınır sorunlarının ancak BDT'ye katılımı koşuluyla çözülebileceğine dair görüşler Ukrayna için toprak bütünlüğü meselesini birincil konu haline getirdi. Üstelik bu konu hakkında gerek SSCB gerekse de RF siyasi seçkinleri ve devlet görevlileri arasında da benzer bir tutum, süreklilik görülmekteydi. Henüz SSCB dağılmadan Devlet Başkanı Gorbaçov, Ukrayna'nın bağımsızlığını kazanması halinde Donbas ve Kırım'ın el değiştirebileceğini ima etmişti. Bağımsızlık sonrası dönemde de RF Dışişleri Kozirev Ukrayna'nın sınır güvenliğini BDT ile ilişkilendirdi. Kozirev'in görüşleri esasında Yeltsin'in basın sözcüsü Pavel Voşçano tarafından formüle edilmişti. Voşçano tıpkı Gorbaçov gibi Ukrayna'nın SSCB'den ayrılması halinde sınırlarının tartışılır hale geleceğini öne sürüyordu. Kozirev, Gorbaçov ve Voşçano'nun görüşlerini SSCB yerine BDT koyarak devam ettirdi.⁶⁸⁰

Yeltsin ve Duma arasındaki fikir ayrılığı özellikle Kırım konusunda açıkça ortaya çıkıyordu. Duma'da hâkim durumdaki Yeltsin muhalifleri, Kırım'ın 1954'te Ukrayna'ya devrini illegal olarak görüyor, Kırım'ın Rus toprağı olarak tanınması için girişimlerde bulunuyorlardı.⁶⁸¹ Benzer adımlar RF Yüksek Sovyeti tarafından 1992'de Kırım'ın devrinin kanunsuzluğu üzerine ve 1993'te Sivastopol'un "Rus federal statüsü kazanmasına" ilişkin kararlar alınarak atıldı.⁶⁸²

Her iki devlette de RF-Ukrayna ilişkilerinin kilitlenmesine neden olan etkili bir muhalefet ortamı oluşmuştu. Sivastopol'ün statüsü, Karadeniz Donanması'nın paylaşımı, Kırım'daki Rus kökenlilerin hakları, çifte vatandaşlık konusu, SSCB'den

⁶⁷⁹ Yapıcı, *Sovyet Sonrası Coğrafyada Devlet ve Milliyetçilik: Estonya, Ukrayna ve Kazakistan Örnekleri*, s. 380.

⁶⁸⁰ Kuzio, *Ukraine: State and Nation Building*, s. 114.

⁶⁸¹ Philip Chase, "Conflict in the Crimea: An Examination of Ethnic Conflict Under the Contemporary Model of Sovereignty", *Columbia Journal of Transnational Law*, C. 34, S. 1 (1995), s. 226.

⁶⁸² Roman Solchanyk, "The Post-Soviet Transition in Ukraine: Prospects for Stability", *Contemporary Ukraine Dynamics of Post-Soviet Transformation*, ed. Taras Kuzio, London and New York: Routledge, 1998, s. 33.

kalan varlıklar ve borçlar, BDT'nin rolü ve işlevi gibi bir dizi sorun RF-Ukrayna ilişkilerinin tıkanmasına neden oldu.⁶⁸³ Ukrayna'nın ekonomik zayıflığı yukarıdaki sorunların çözümünde RF ile müzakere gücünü zayıflatıyor, dış politikada bir güvence arayışı olarak yönünü Batı'ya dönmesine neden oluyordu.

Kravçuk yönetimi Ukrayna'nın egemenliği ve bağımsızlığı için AB ve NATO üyeliklerini zorunlu olarak görüyordu. Kravçuk döneminde Kiev'in RF ile ilişkilere bakışı "Ukrayna'nın bağımsızlığı Rusya'dan kazanıldı ve Rusya'ya karşı sürdürülmesi gerekiyor" şeklindeydi.⁶⁸⁴ Dış politikanın temel hedefi Batılı ekonomik/siyasi örgütlere ve güvenlik yapılarına eklemlemektir.⁶⁸⁵

4.3. YAKIN ÇEVRE POLİTİKASI SONRASI UKRAYNA

Kravçuk'un krizlerle dolu görev süresi boyunca gerek Ukrayna'nın bağımsızlığını ve sınırlarını Batı'nın güvencesi altına almak gerekse de içerde gerçekleştirmesi gereken fakat ekonomik ve siyasi yetersizlikler nedeniyle hayata geçiremediği yapısal reformları arka plana atmak için yöneldiği "Rus karşıtlığı" söylemi RF ile ilişkileri derinden etkiledi. Aynı dönemde RF'de de benzer ekonomik, siyasi ve sosyal krizler yaşanıyordu. Fakat detaylarına çalışmanın ikinci bölümünde yer verilen ve Nisan 1993'te ilân edilen Yakın Çevre politikası ile RF-Ukrayna ilişkileri yeni bir döneme girdi. Bu yeni dönemde Kravçuk'un RF ile sorunları tırmandırarak iktidarda kalma siyaseti yerini daha dengeli bir anlayışa bırakacaktı.

19 Temmuz 1994'te Ukrayna'nın ikinci cumhurbaşkanı olarak göreve başlayan Leonid Kuçma, güvenliğe yönelik en önemli tehditleri içerde Komünist Parti ve Kırım ayrılıkçı hareketi, dışarda ise RF'nin Ukrayna'nın sınırlarına ve toprak bütünlüğüne yönelik tutumu olarak görüyordu. Bu durum 1994'ten itibaren Kiev'in ABD ve NATO

⁶⁸³ Solchanyk, "The Post-Soviet Transition in Ukraine: Prospects for Stability", s. 34.

⁶⁸⁴ Rumer, "Eurasia Letter: Will Ukraine Return to Russia?", s. 135.

⁶⁸⁵ Karina Shyrokykh, "The Evolution of the Foreign Policy of Ukraine: External Actors and Domestic Factors", *Europe-Asia Studies*, C. 70, S. 5 (2018), s. 832.

güvencesi arayan bir güvenlik politikası takip etmesine neden oldu.⁶⁸⁶ Bu politika 1998'den itibaren Kuçma'nın giderek otoriterleştiği, Batı'nın Kuçma yönetimine olan desteğinin azaldığı bir ortamda yerini Moskova ile daha fazla işbirliğine açık bir anlayışa bıraktı. 2004'te gerçekleşen Turuncu Devrim ile kısa süreliğine de olsa Batı ile tam entegrasyon içeren güvenlik politikaları denge siyasetinin yerini aldı. NATO-Ukrayna ilişkilerinin hızlı bir şekilde geliştiği bu dönemde NATO'nun Nisan 2008'deki Bükreş Zirvesi, RF'ye yönelik önemli bir meydan okuma oldu. Bu meydan okumanın karşılığı olan Gürcistan müdahalesi ile Kremlin'in güvenlik politikaları yeni bir aşamaya geçti.

4.3.1. Doğu-Batı Arasında Denge Siyaseti: 1994-1998

Kravçuk iktidarı, Ukrayna'nın kaynaklarının SSCB döneminde sömürüldüğünü, bağımsızlığın kazanılmasının ardından hızlı bir şekilde mevcut bağların koparılması gerektiğini ve ancak bu bağlar koptuğunda Ukrayna'nın ekonomik olarak refaha ulaşacağını düşünüyordu. Fakat Kiev'in görmezden geldiği nokta RF-Ukrayna ilişkilerinde Ukrayna'nın aleyhine gelişen ekonomik karşılıklı bağımlılıktı. Bu karşılıklı bağımlılık, Paul D'Anieri'ye göre Ukrayna için güvenlik alanında birincil tehdidi oluşturuyordu.⁶⁸⁷

Bağımsızlık sonrası dönemde RF-Ukrayna arasındaki güvenlik ilişkilerini etkileyen ve Kravçuk yönetiminin çöz(e)mediği iki önemli sorun vardı: Ukrayna'da konuşlu olan ve SSCB döneminden kalan nükleer silah başlıklarının RF'ye devredilmesi ve Kırım'da bulunan Karadeniz Donanması'nın paylaşımı. Yukarıda da ifade edildiği gibi Ukrayna nükleer silah başlıklarını bir koz olarak görüyor, RF ile en temel anlaşmazlığı olan bağımsızlığının ve sınırlarının tanınması sorununda çözüm aracı olarak kullanmak istiyordu. Fakat Kravçuk yönetiminin bu tavrı uluslararası

⁶⁸⁶ Kuzio, "Neither East Nor West: Ukraine's Security Policy Under Kuchma", s. 65.

⁶⁸⁷ Paul D'Anieri, "Dilemmas of Interdependence: Autonomy, Prosperity, and Sovereignty in Ukraine's Russia Policy", *Problems of Post-Communism*, C. 44, S. 1 (1997), s. 16.

toplumda Ukrayna'ya yönelik güvensizlik oluşmasına neden oldu. Ukrayna'nın bu sorunu RF ile ilişkilerinde bir pazarlık unsuru haline getirmesine Moskova'nın yanında Batılı devletlerden de tepkiler geldi.

Nükleer silah başlıklarının Moskova'ya devredilmesi konusunda en önemli baskı BM Güvenlik Konseyi dışındaki devletlerin nükleer güce sahip olmasından oldukça endişe eden ABD'den geldi. ABD Savunma Bakanı William J. Perry, Ukrayna'nın nükleer silahlardan vazgeçme konusundaki isteksizliğini “uluslararası barış ve güvenliğe yönelik dünyanın herhangi bir yerinde karşılaşılan en büyük tehdit” olarak tanımladı.⁶⁸⁸ SSCB döneminde nükleer silahlar Rusya dışında Ukrayna, Belarus ve Kazakistan'da konuşlandırılmıştı. SSCB'nin dağılmasıyla Ukrayna bir anda dünyanın en büyük üçüncü nükleer gücü haline geldi.⁶⁸⁹ Fakat gerek 1968 tarihli NPT'nin, nükleer silaha sahip olabilecek meşru güçler olarak BM Güvenlik Konseyi daimi üyelerini görmesi gerekse SSCB'yi sona erdiren Belovejsk Antlaşması ve BDT'yi şekillendiren Almatı Bildirisi, nükleer silahların RF'ye devrini gerektiriyordu.⁶⁹⁰ Nükleer silahlardan kolaylıkla vazgeçmek istemeyen Kiev yönetimi, bu konuyu RF ile bir pazarlık unsuru haline getirdi. İlk aşamada devredilecek nükleer silahların başlıklarının RF'de sökülmesi ve nükleer başlıktan ayrıştırılan uranyumun elektrik üretiminde yakıt olarak kullanılmak üzere Ukrayna'ya geri verilmesi kararlaştırıldı. Fakat Ukrayna, RF'nin ayrıştırdığı uranyumu Batılı devletlere sattığı iddiasında bulunarak nükleer silah transferini durdurdu.⁶⁹¹

⁶⁸⁸ James M. Goldgeier, Michael McFaul, *Power and Purpose: US policy Toward Russia After the Cold War*, Washington D.C.: Brookings Institution Press, 2003, s. 166.

⁶⁸⁹ Ukrayna'nın nükleer cephaneliğinde 1900 stratejik savaş başlığı, 176 kıtalararası balistik füze, 44 stratejik bombardıman uçağı bulunuyordu. Daryl G. Kimball, “Ukraine, Nuclear Weapons, and Security Assurances at a Glance”, *Arms Control Association*, 2022, <https://www.armscontrol.org/factsheets/Ukraine-Nuclear-Weapons> (03.01.2023).

⁶⁹⁰ Söz konusu antlaşmaların İngilizce tam metinleri için Bkz. “Almaty Declaration”, *CIS Legislation*, 21.12.1991, <https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=4744> (03.01.2023); “Agreement on Creation of the Commonwealth of Independent States”, *CIS Legislation*, 08.12.1991, <https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=3917> (03.01.2023).

⁶⁹¹ Tolga Bilener, “Ukrayna Dış Politikasını Etkileyen Unsurlar”, *Karadeniz Araştırmaları*, S. 13 (2007), s. 121.

Nihayet 1994 yılında Ukrayna'nın nükleer silahlardan arındırılması süreci üç aşamalı bir şekilde çözülebildi. İlk olarak 14 Ocak 1994'te Yeltsin, Clinton ve Kravçuk Moskova'da Üçlü Antlaşma'yı imzaladılar. Bu antlaşma ile Ukrayna topraklarında bulunan stratejik saldırı silahları da dahil olmak üzere tüm nükleer silahları tasfiye etmeyi taahhüt ediyordu. İkinci olarak Şubat 1994'te Rada, Stratejik Silahların Azaltılması Antlaşması'nı (*Strategic Arms Reduction Treaty - START I*) koşulsuz olarak onayladı. Bunun karşılığında ABD, Belarus ve Kazakistan ile birlikte Ukrayna'ya özel güvenlik garantileri verdi. Kasım 1994'te ise Rada son adımı atarak NPT'yi nükleer olmayan ülke statüsüyle onayladı ve Ukrayna'nın nükleer silahlardan arındırılması için yasal süreç tamamlanmış oldu.⁶⁹² Ukrayna içinde milliyetçi muhalif kesimlerden bu kararlara eleştiriler gelse de uluslararası baskı Kravçuk yönetiminin taahhütlerini yerine getirmesinde etkili oldu.

Ukrayna'nın nükleer silahlardan arındırılması Batı ile ilişkilerinde önemli bir dönüm noktasıydı. Böylece Ukrayna'nın hızlı bir şekilde Batılı uluslararası örgüt ve güvenlik yapılarıyla ilişkiler geliştirebilmesinin de önü açıldı. Şüphesiz bu örgütlerin içinde en önemlisi Ukrayna'nın üyelik hedefinde olduğu NATO'ydu. Kuruluşunda yer aldığı BDT'nin güvenlik mekanizmalarında yer almak istemeyen ve bu nedenle Topluluk Tüzüğü'nü imzalamayı reddederek tam üye olmayan Ukrayna, NATO ile ilişkilerinde oldukça hızlı ilerliyordu. 8 Şubat 1994'te NATO'nun BİO programına dahil olan Ukrayna, bu programın BDT coğrafyasından ilk imzacısı oldu.

Ukrayna dış politikasında Batı ile bütünleşme hedefi NATO ile sınırlı kalmadı. 14 Haziran 1994'te AB ile ekonomik, sosyal konulara odaklanan, kamu yönetimi reformlarının gerekliliğine vurgu yapan, insan hakları ve basın özgürlüğü gibi konuları

⁶⁹² Aslund, *How Ukraine Became a Market Economy and Democracy?*, s. 40.

kapsayan Ortaklık ve İşbirliği Antlaşması imzalandı.⁶⁹³ Bu anlaşma AB'nin Sovyet sonrası bir devletle imzaladığı ilk anlaşmaydı.

Yukarıdaki gelişmelere rağmen Ukrayna'nın Batı ile siyasi bütünleşmesinin en somut örneğini ve hatta çıkış noktasını belki de ironik bir şekilde RF'nin de taraf olduğu bir anlaşma oluşturdu. 5 Aralık 1994'te imzalanan Budapeşte Memorandumu ile Ukrayna NPT'ye imza attı ve SSCB'den kalan nükleer silahların RF'ye transferine onay verdi. Bunun karşılığında Ukrayna'ya egemenliği ve toprak bütünlüğü konusunda ABD, İngiltere ve RF'nin garantörlüğünde güvence verildi. Bu anlaşma aynı zamanda NPT'yi imzalamayı reddederek uluslararası alanda diplomatik olarak görmezden gelinen Ukrayna'nın yalıtılmışlığını da ortadan kaldırdı.⁶⁹⁴

Ukrayna'nın Batı ile uyumlu dış politikasının tek meyvesi diplomatik izolasyondan kurtulmak olmadı. 22 Aralık 1994'te Dünya Bankası Ukrayna ekonomisinin rehabilitasyonu, istikrarın sağlanması, ithalat ihtiyaçlarının giderilmesi ve hükümetin reform programlarının desteklenmesi amacıyla 500 milyon dolarlık bir kredinin tahsis edilmesi için onay verdi.⁶⁹⁵

Askeri alanda en önemli ve uzun süren anlaşmazlık Karadeniz Filosu'nun paylaşımı, Sivastopol Limanı'nın kullanımı ve Kırım'ın statüsü üzerine oldu. RF ve Ukrayna arasında 1992'den 1997'ye kadar devam eden pazarlıkların temel konusu da bu sorunlardı. Ukrayna anayasası yabancı üsleri yasakladığı için Sivastopol'deki SSCB'den kalma üssün durumu da belirsizdi.⁶⁹⁶

1993 siyasi krizinin ardından Ukrayna, 27 Mart 1994'te ilk olarak parlamento (Rada) seçimlerine gitti. Seçim sonuçları ulusal demokratlar (Ukrayna milliyetçileri) açısından tam bir hayal kırıklığıydı. Ulusal demokratların partisi Rukh'un, komünist

⁶⁹³ "EU/Ukraine Partnership and Cooperation Agreement", *European Commission*, 21.06.1994, <https://cordis.europa.eu/article/id/2672-euukraine-partnership-and-cooperation-agreement> (15.09.2022).

⁶⁹⁴ Plokhy, *The Gates of Europe: A History of Ukraine*, s. 326.

⁶⁹⁵ Frishberg, "Privatisation in the Ukraine", s. 251.

⁶⁹⁶ Aslund, *How Ukraine Became a Market Economy and Democracy?*, s. 36.

geçmişe bağlı Merkez Partisi, Birlik, Bölgelerarası Blok gibi oluşumlara kıyasla daha az oy aldığı görüldü. Kravçuk iktidarının başarısız ekonomi politikası ve ülkede bitmek bilmeyen siyasi kriz, halkı ulusal demokratlardan uzaklaştırmıştı.⁶⁹⁷

26 Haziran 1994'te yapılan Devlet Başkanlığı Seçimleri'nin ilk turunda ise ulusal demokratlar aday dahi çıkaramayarak mevcut başkan Kravçuk'u desteklediler. İlk turda %38,4 oy alan Kravçuk'un öne çıkan rakibi ise Sovyet yönetici sınıfının adayı olarak görülen ve %31,8 oy alan Leonid Kuçma'ydı. 10 Temmuz'da gerçekleşen ikinci turda Kravçuk %45,2 oy alarak oyların %52,3'ünü alan Kuçma'ya karşı seçimi kaybetti.

Leonid Kuçma'nın 1994 seçimlerini kazanması ile Kravçuk döneminde söylemde kalan ekonomik reform planı tekrar ivme kazandı. Kuçma 11 Ekim 1994'te devlet başkanı olarak parlamentodaki ilk konuşmasında "Radikal Ekonomik Reform Yolunda" adlı program açıkladı. Kuçma'nın programı 19 Ekim 1994'te Rada'da 231'e karşı 54 oyla kabul edildi. IMF ve G7 gibi Batılı kuruluşlar ve devletler tarafından anında desteklenen program özü itibariyle Polonya'nın Balcerowicz ve RF'nin Gaydar programlarına benziyordu.⁶⁹⁸

Kuçma'nın reform programı oldukça kapsamlı ve iddialıydı. Programın hedefleri arasında %20 seviyelerindeki bütçe açığını 1995'te %8'e ve 1997'de %4'e düşürmek, para birimini istikrara kavuşturmak, yeni para birimi olan grivnayı uygulamaya koymak, orta ve büyük ölçekli özelleştirmeleri hızlandırmak, fiyatları serbestleştirmek, ağır vergi yüklerini azaltmak ve karaborsanın önüne geçmek yer alıyordu.⁶⁹⁹ Programın en önemli hedeflerinden biri de Sovyet döneminden beri devlet işletmelerine yapılan desteklerin kesilmesi idi. Elbette bu durum Kuçma'nın de en fazla oy aldığı Ukrayna'nın doğusundaki sanayi bölgelerinde reform karşıtı bir direnişe sebep oldu.

⁶⁹⁷ Kubicek, *The History of Ukraine*, s. 145.

⁶⁹⁸ Aslund, *How Ukraine Became a Market Economy and Democracy?*, s. 72.

⁶⁹⁹ Kravchuk, *Ukrainian Political Economy: The First Ten Years*, s. 64.

Zira bu bölgede devlet desteğine daha fazla ihtiyaç duyan ağır sanayi üretimi yapan işletmeler yer alıyordu.⁷⁰⁰

Kuçma da tıpkı Kravçuk gibi ilk iş olarak gücü elinde toplamaya odaklandı. Kravçuk'un Rada ile girdiği güç çatışmasından galip çıkamamasının iktidarını kaybetmesine neden olduğunun farkındaydı. Kendisi de benzer şekilde ekonomi ve dış politika konularında Rada ile bir çatışmaya girdi. Parlamento ile Başkan arasındaki çatışma ülkeyi bir süreliğine siyasi felce uğrattı. Ülkedeki siyasi kriz Ukrayna'yı Sovyet sonrası cumhuriyetler arasında henüz bir anayasa oluşturamamış tek devlet haline getirmişti.⁷⁰¹ Neyse ki Kuçma'nın parlamentoyu dağıtmasına izin verecek bir yasayı referanduma sunma tehdidi işe yaradı ve kriz sona erdi. Rada, kendisini de koruma refleksiyle 28 Haziran 1996'da yeni anayasayı onayladı.

Ukrayna Anayasası, devlet başkanına başbakan ve diğer devlet görevlilerini (hakimler, savcılar, özelleştirme idaresi yetkilileri vb.) atama ve görevden alma gibi geniş yetkiler veriyordu. Öte yandan yeni anayasa ile ulus fikrinin oluşturulması ulusal demokratlar açısından belgenin bir uzlaşısı olarak görülmesine olanak sağlıyordu. Bu uzlaşısı ile Ukraynaca tek devlet dili oldu. Devletin sosyal karakterine yönelik yapılan vurgu sol kesimlerce refah devleti vaatlerini yansıtmaması açısından önemli görüldü.⁷⁰²

Kuçma anayasa ile elde ettiği geniş yetkilerini radikal ekonomik ve siyasi reformları hayata geçirmek yerine yakın çevresini yüksek makamlara atamak için kullandı. Devlet inşasını gerçekleştirebilmek için bir ulusal burjuvazi yaratması gerektiğine inanan Kuçma,⁷⁰³ kendisini destekleyerek iktidarda tutacak, başbakan olarak atadığı Pavlo Lazarenko, daha sonra damadı olacak Viktor Pinçuk, Donetsk klanının lideri olarak bilinen Tatar asıllı Rinat Ahmedov gibi oligarklardan oluşan bir grubu

⁷⁰⁰ Kubicek, *The History of Ukraine*, s. 151.

⁷⁰¹ Paul Hare, Mohammed Ishaq, Saul Estrin, "Ukraine: The Legacies of Central Planning and the Transition to a Market Economy", *Contemporary Ukraine: Dynamics of Post-Soviet Transformation*, ed. Taras Kuzio, London and New York: Routledge, 1998, s. 181.

⁷⁰² Wilson, *The Ukrainians: Unexpected Nation*, s. 196.

⁷⁰³ Kuzio, "Neither East Nor West: Ukraine's Security Policy Under Kuchma", s. 60.

etrafında topladı.⁷⁰⁴ Bu grup önceki bölümlerde de yer verilen Moskova'daki “Yeltsin'in ailesi” ne oldukça benziyordu. Kuçma, Lazarenko gibi kendisine tehdit oluşturabilecek potansiyel rakiplerinin ise çeşitli mali suçlar nedeniyle ülkeyi terk etmesini sağladı. Oligarşik iktidar yapısı Moskova'dakiyle neredeyse aynı süreçlerden geçiyordu.

Kuçma ve “ailesi” iktidarın sağladığı olanakları yerel yetkililere yönelik tehditler, muhaliflere yönelik adli soruşturmalar, kamu görevlilerinin oy kullanma tercihleri üzerinde baskı kurma, seçmenleri etkilemek için para dağıtma gibi usulsüz şekilde kullanıyordu. Bu tür usulsüzlüklere karşı yapılan eleştirileri ise reform karşıtı komünistlerin geri dönüşüne karşı tek alternatif olması söylemi ile bertaraf ediyordu.⁷⁰⁵

Ukrayna'da bağımsızlığı müteakip izlenecek dış politikada iki seçenek yer alıyordu. İlki, Avrupa ekonomik ve bölgesel yapılarına ve transatlantik askeri ittifakına olası üyeliğe yönelik Batı yanlısı bir dış politika izlemektir. İkincisi ise, Batı ile Doğu (Moskova) arasında denge kurmayı amaçlayan çok vektörlü bir dış politika takip etmektir.⁷⁰⁶ Ukrayna'nın uluslararası konjonktüre bağlı olarak belli dönemlerde bu iki tercihi birbiri yerine uyguladığı gözlemlendi.

Leonid Kuçma dönemi Ukrayna dış politikası önceki dönemden belirgin bazı farklılıklar içeriyordu. Kravçuk döneminde RF ile gerilen ilişkileri normalleştirmeyi hedefleyen Kuçma, seçim kampanyası boyunca Rus yanlısı bir söylem kullandı. Taras Kuzio, Kuçma ile değişen güvenlik yaklaşımını “ne Doğu ne de Batı yanlılığı” olarak ifade etmektedir.⁷⁰⁷ Bunun sonucunda ülkenin doğusundaki Rusça konuşan Ukrayna vatandaşlarının oylarının neredeyse tamamını aldı. Buna karşın başkanlığı döneminde

⁷⁰⁴ Kubicek, *The History of Ukraine*, s. 146.

⁷⁰⁵ Kubicek, *The History of Ukraine*, s. 147.

⁷⁰⁶ Shyrokykh, “The Evolution of the Foreign Policy of Ukraine: External Actors and Domestic Factors”, s. 832.

⁷⁰⁷ Kuzio, “Neither East Nor West: Ukraine's Security Policy Under Kuchma”, s. 59.

Batı ile RF arasında dengeyi kuracak şekilde çok vektörlü bir dış politika izledi.⁷⁰⁸ Bu politikanın sonucunda RF ile Ukrayna arasında “Büyük Antlaşma” olarak bilinen Dostluk, İşbirliği ve Ortaklık Antlaşması imzalandı. Karadeniz Donanması’nın paylaşımı sorununu çözen, Ukrayna’nın mevcut sınırlarının kabulünü ve toprak bütünlüğünün tanınmasını sağlayan antlaşmanın imzalanmasında Ukrayna ile ilişkilerin normalleşmesini savunan RF Dışişleri Bakanı Yevgeni Primakov önemli rol oynadı.⁷⁰⁹

Kuçma’nın çok vektörlü dış politikası orta ve uzun vadeli stratejik çıkarların değil, yönetici seçkinlerin çıkarlarının kısa vadeli dalgalanmalarının hâkimiyetindeydi. Hatta Kravçuk döneminde olduğu gibi Kuçma döneminde de yönetici seçkinler ulusal çıkar konusunda oldukça ilgisizdiler. Ulusal çıkarların ne olduğu dahi tanımlanmamış, dar bir yönetici grubunun çıkarları ulusal çıkar yerine koyulmuştu.⁷¹⁰

8-9 Temmuz 1997’de NATO’nun Madrid Zirvesi’nde Ukrayna-NATO ilişkileri için oldukça önemli bir belge olan Ayrıcalıklı Ortaklık Şartnamesi imzalandı. Şartname’de, bağımsız, demokratik ve istikrarlı bir Ukrayna’nın Orta ve Doğu Avrupa ile Avrupa Kıtası’nın tamamında istikrarın sağlanmasında kritik unsurlardan biri olduğu vurgulanırken, silahlanma, askeri tatbikatlar ve savunma alanlarında işbirliği yapılacağına altı çizildi.⁷¹¹ Bu belge ile Ukrayna’nın NATO tarafından geleceği bölge, hatta dünya istikrarını etkileyebilecek bir “eksen devlet” olarak görüldüğü anlaşıldı.⁷¹² Kiev’de NATO bilgi merkezi kuruldu. 1990’ların sonuna yaklaştıkça NATO ile ilişkiler de derinleşiyordu. Bu dönemde RF’nin kendi içindeki ayrılıkçı hareketlerle olan mücadelesi şüphesiz Ukrayna’nın da daha rahat hareket etmesine olanak sağlıyordu.

⁷⁰⁸ Shyrokykh, “The Evolution of the Foreign Policy of Ukraine: External Actors and Domestic Factors”, s. 833.

⁷⁰⁹ Tsygankov, *Russia’s Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity*, s. 121.

⁷¹⁰ Kuzio, “Neither East Nor West: Ukraine’s Security Policy Under Kuchma”, ss. 60-61.

⁷¹¹ Şartnamenin tam metni için Bkz. “Charter on a Distinctive Partnership between the North Atlantic Treaty Organization and Ukraine”, *North Atlantic Treaty Organization*, 09.07.1997, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_25457.htm (15.09.2022).

⁷¹² Yapıcı, “Rusya-NATO İlişkilerinin Dünü, Bugünü ve Geleceği”, s. 1484.

4.3.2. RF ile Mecburi Yakınlaşma: 1998-2004

1998'den itibaren Ukrayna'nın güvenlik politikasında belirgin sapmalar görülmeye başlandı. Bu durumda içeride değişen siyasi yapının ve uluslararası alanda Kuçma'ya karşı duyulan güvensizlik sonucu uygulanan izolasyon politikasının etkili olduğu söylenebilir. Ukrayna siyasi yapısındaki değişim 29 Mart 1998'de yeni bir seçim yasası ile girilen Rada seçimleri ile açıkça ortaya çıktı. 450 sandalyelik meclisin yarısı nispi temsille, diğer yarısı ise bölgelerden atanacak üyelerle belirlendi. Uluslararası gözlemci raporlarına göre seçimler bazı usulsüzlüklere rağmen büyük ölçüde özgür ve adil bir şekilde tamamlandı. Doğu ve güney Ukrayna'da güçlü bir desteğe sahip olan Komünist Parti seçimin açık ara kazananı oldu. Ulusal demokratların temsilcisi Rukh sandalyelerin yalnızca %10'unu alabildi. Seçim sonucunda Rada'daki güç dengesi bağımsız olarak meclise giren varlıklı iş insanları ve başkanlık yönetiminin yanında yer alan oligarşik oluşumların kontrol ettiği merkezi partilerin kontrolüne geçti.⁷¹³ Böylece Rada, Kuçma iktidarı ile uyumlu şekilde çalışacak bir yapıya kavuşmuş oldu.

1999 Başkanlık seçimleri öncesinde Kuçma, halk nezdindeki desteğini büyük oranda kaybetmişti. Fakat bazı gelişmeler Kuçma'nın yeniden seçilmesinde etkili oldu. Mart 1999'da Kuçma'nın potansiyel rakibi olarak görülen Rukh lideri Vyacheslav Çornovil şüpheli bir şekilde trafik kazasında hayatını kaybetti. Birçok muhalif bunun bir kaza değil iktidar tarafından düzenlenmiş bir suikast olduğuna inanıyordu. Ayrıca Kuçma iktidarı, seçim sürecinde iktidar kaynaklarını sonuna kadar kullanabildi. Gerek doğrudan devlet kontrolündeki gerekse de iktidara yakın oligarkların elinde bulunan medya platformları seçim kampanyası süresince Kuçma'nın lehine ve en önemli rakibi Sosyalist Parti lideri Oleksandr Moroz aleyhine yayın yaptılar. Muhalefetin bir aday üzerinde uzlaşamayıp oyları bölmesi de Kuçma'nın lehine olan gelişmelerdendi.⁷¹⁴ Seçim kampanyası boyunca Kuçma'ya büyük destek veren oligarklar için Kiev

⁷¹³ Kubicek, *The History of Ukraine*, s. 147.

⁷¹⁴ Kubicek, *The History of Ukraine*, s. 148.

üzerindeki hâkimiyetlerini arttırdıkları ve konumlarını güçlendirdikleri yeni bir dönem başladı.⁷¹⁵

1998 Rada seçimleri ile oligarşik merkezci partiler çoğunluğu elde ederken 1999 Cumhurbaşkanlığı seçimleri ile oligarşinin adayı Kuçma cumhurbaşkanı seçildi. Siyasi muhalefet oldukça zayıftı ve güç Kuçma ve yakın çevresindeki oligarşinin elinde toplanmıştı.⁷¹⁶ Yolsuzlukların arttığı, otoriterleşmenin yükseldiği Ukrayna'ya Batı'nın ekonomik desteği de azaldı. İç siyasette görece bir istikrarın yaşandığı bu dönemde Kuçma'nın dış politikada da giderek daha fazla RF'ye yaklaştığı görüldü. Bağımsız bir gözlemci bu dönemde Ukrayna'nın durumunu şu şekilde ifade ediyordu: "Ukrayna Batı'nın parasını ve RF'nin gazını aynı anda istiyor".⁷¹⁷

2000 yılından itibaren Kuçma'nın güvenlik politikası belirgin bir şekilde Batı yanlılığından RF ile işbirliğine doğru evrildi. Kuçma Nisan 2000'de Rada'nın yetkilerini sınırlayan siyasi önlemler içeren bir anayasa referandumu düzenlenmesini sağladı. Referandumda cumhurbaşkanının parlamentoyu feshetme hakkı, milletvekillerinin dokunulmazlıklarının kaldırılması, milletvekili sayısının 450'den 300'e düşürülmesi ve atanmış bölge valilerinden oluşan bir üst meclisin kurulması ile iki meclisli bir parlamentoya geçilmesi konuları oylandı.⁷¹⁸ Halkın %81'inin katıldığı referandumda seçmenlerin %80'i evet oyu vererek Kuçma'nın taleplerini destekledi.⁷¹⁹ Batı tarafından hileli olarak nitelendirilen referandum cumhurbaşkanının parlamento karşısındaki otoritesini pekiştiriyordu.

Ukrayna cumhurbaşkanının Kasım 2000'de ortaya çıkan "Kuchmagate Skandalı" ile başa çıkma yöntemi, skandalın merkezindeki gazeteci Gongadze'nin

⁷¹⁵ Filippou Proedrou, "Ukraine's Foreign Policy: Accounting for Ukraine's Indeterminate Stance between Russia and the West", *Southeast European and Black Sea Studies*, C. 10, S. 4 (2010), s. 449.

⁷¹⁶ Rosaria Puglisi, "The Rise of the Ukrainian Oligarchs", *Democratization*, C. 10, S. 3 (2003), s. 116.

⁷¹⁷ Kubicek, *The History of Ukraine*, s. 158.

⁷¹⁸ Taras Kuzio, "Oligarchs, Tapes and Oranges: 'Kuchmagate' to the Orange Revolution", *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, C. 23, S. 1 (2007), s. 39.

⁷¹⁹ Victor Zaborovsky, "The New President" of Ukraine: Reforming the Government, Facilitating Arms Exports", *World Affairs*, C. 163, S. 3 (2000), s. 125.

cinayetinin aydınlatılması konusundaki isteksizliği ve 11 Eylül sonrası ABD-RF yakınlaşması Kuçma iktidarının uluslararası alandaki popülaritesini kaybetmesine neden oldu.⁷²⁰ Bunun yanında Kuçma yönetiminin Irak Savaşı öncesinde uluslararası yaptırım kararlarına karşı gelerek Irak’a Kolchuga radar sistemleri sattığı iddiaları ortaya atıldı. Kuçma ve devlete ait silah satış şirketi başkanı Valeri Malev arasında Temmuz 2000’de gerçekleştiği iddia edilen bir ses kaydının Kuçma’nın eski korumalarından biri tarafından yayınlanması üzerine Amerikan ve İngiliz yetkililer tarafından incelemeler başlatıldı.⁷²¹ Washington bu iddialar üzerine Ukrayna için açtığı 55 milyon dolarlık krediyi iptal etti.⁷²² ABD-Ukrayna ilişkilerinin gerginleşmesine neden olan bu durum Kuçma’nın dikkatle takip ettiği denge politikasının RF lehine bozulmasına yol açtı.

19 Eylül 2003’te RF, Kazakistan, Belarus ve Ukrayna arasında Tek Ekonomik Alan (TEA) kurulmasına dair bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşma ile Ukrayna’nın BDT ekonomik alanına entegrasyonunun söz konusu olduğu iddiaları ortaya çıksa da Ukrayna kapsamlı bir entegrasyon fikrine oldukça uzaktı. RF, TEA’yı gümrük birliği ve ortak para alanına dönüşecek bir sürecin ilk aşaması olarak görmesine rağmen Ukrayna anlaşmaya yalnızca karşılıklı ticaretin geliştirilmesinde bir aşama olarak bakıyordu. Nitekim Mart 2003’te RF Başbakanı Mihail Kasyanov’un nihai amacın ortak bir para birimine dayanan ekonomik birlik olduğu ve bu para biriminin de ruble olması gerektiğine ilişkin açıklamalarına ilk olarak Ukrayna Cumhurbaşkanı Kuçma karşı çıktı.⁷²³ Hem Kuçma hem de Ukraynalı diğer bürokrat ve yetkililer tarafından

⁷²⁰ Kuzio, “Neither East Nor West: Ukraine’s Security Policy Under Kuchma”, s. 65.

⁷²¹ Kasette Kuçma’nın Ürdünlü bir aracı üzerinden Irak’a 100 milyon dolarlık radar sistemi satışına onay verdiği duyuluyordu. Sovyet yapımı Kolchuga radar sistemi, Irak ordusunun istihbarat toplama yeteneğini önemli ölçüde arttıracığı için ABD’li yetkililer tarafından bu durum kaygıyla karşılandı. İncelemeler sırasında Ukraynalı yetkililerin işbirliğinden kaçınması da şüphelerin artmasına neden oldu. Bkz. Sharon LaFraniere, “Ukraine Faulted in Probe of Radar Sale”, *The Washington Post*, 26.11.2002, <https://www.washingtonpost.com/archive/politics/2002/11/26/ukraine-faulted-in-probe-of-radar-sale/0246c744-c8a6-4783-9378-c4786bac2fd6/> (16.02.2023).

⁷²² Cem Karadeli, “Bağımsızlık Sürecinde Ukrayna’da Siyasal Dönüşüm ve Meşruluk Kavramı”, *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, ed. Erhan Büyükkancı, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2004, s. 364.

⁷²³ Oleksandr Sushko, “The Dark Side of Integration: Ambitions of Domination in Russia’s Backyard”, *Washington Quarterly*, C. 27, S. 2 (2004), s. 126.

Ukrayna'nın nihai amacının Avro bölgesi olduğuna, Ruble bölgesine geri dönüşün bir hayalden öteye gidemeyeceğine dair açıklamalar yapıldı.⁷²⁴

4.3.3. Kısa Süren “Devrim” Rüzgârı: 2004-2008

Ulusal demokratlar ve merkezci oligarklar arasında 1990'lar boyunca sürdürülen gayri resmi ittifak Kasım 2000'de ortaya çıkan Kuchmagate Skandalı ve Nisan 2001'de Yuşçenko hükümetinin Rada'daki güven oylamasının başarısızlıkla sonuçlanması üzerine çöktü. Kuçma'nın son döneminde uluslararası alanda itibarı ve inandırıcılığı kalmamıştı. Batılı hükümet ve uluslararası örgütler Kuçma ve ekibini artık ciddiye almıyorlardı. Kuçma ve müttefiklerine (oligarklar) olan güvensizlik Batı'da bir tür “Ukrayna yorgunluğu” yarattı.⁷²⁵ Avrupa'da ve ABD'de Ukrayna'nın aslında Avrupa medeniyetinin bir parçası olmadığı tartışmaları gündemdeydi. Ukrayna siyaseti açısından söylenecek çok az olumlu gelişme vardı. İlân edilen dış politika hedefleri ile iç politikada yaşanan krizler önemli bir çatışma ortamı yaratıyordu. Bu ortamda Ukrayna'nın dış politika hedeflerine ulaşması da mümkün olmuyordu. 2000'lerin başında Ukrayna bu hedeflere 1990'larda olduğundan daha uzak durumdaydı.⁷²⁶

İç politikadaki bölünmelere rağmen 2000'lerin başında Ukrayna'da siyasi seçkinler ve büyük şirketler dış politikada ortak bir tutum sergileyerek “Avrupa tercihi” etrafında toplandılar.⁷²⁷ Avrupa entegrasyonu bir dış politika hedefinden de öteye götürülerek Ukrayna kimliğinin ayrılmaz bir parçası haline getirildi. Bu dönemde Petro Poroşenko gibi önemli oligarklar da Ukrayna dış politikasını “AB yanlısı” olarak tanımlamayı tercih ettiler.⁷²⁸ Avrupa tercihinin sembol ismi ve aday kısa sürede ortaya

⁷²⁴ Oleksandr Sushko, “From the CIS to the SES. A New Integrationist Game in Post-Soviet Space”, *PONARS Policy Memo*, S. 303 (2003), ss. 1-2.

⁷²⁵ Taras Kuzio, “Is Ukraine Part of Europe's Future?”, *Washington Quarterly*, C. 29, S. 3 (2006), s. 92.

⁷²⁶ Kuzio, “Neither East Nor West: Ukraine's Security Policy Under Kuchma”, s. 61.

⁷²⁷ Kataryna Wolczuk, “Integration without Europeanisation: Ukraine and its Policy towards the European Union”, *European University Institute, EUI Working Papers, RSCAS*, S. 15 (2004), s. 10.

⁷²⁸ Shyrokykh, “The Evolution of the Foreign Policy of Ukraine: External Actors and Domestic Factors”, s. 839.

çıktı: Kuçma'nın eski başbakanı ve Ukrayna Merkez Bankası eski başkanı Viktor Yuşçenko.

Gorbaçov döneminden bu yana, Ukrayna'da bir avuç eski muhalif ve yazar ile eski Sovyet seçkinleri arasındaki rekabet iktidarı belirliyordu. Yuşçenko, sistemin içinden gelen ve sistemin stratejik zayıflıkları ve baskı noktaları hakkında içeriden bilgi sahibi olan ilk gerçek meydan okuyucuydu.⁷²⁹ Kuçma uzun bir dönem sistemdeki zayıflıklar ve oligarşik yapının yardımıyla iktidarını ayakta tutabildi. 2004 seçimleri de Kuçma ve oligark müttefikleri tarafından güçlerini ve çıkarlarını korumak, mevcut düzenin devamlılığını sağlamak için bir fırsat olarak görülüyordu. İster sağdan isterse soldan olsun merkezci olmayan herhangi birinin seçimi kazanması yerleşik düzen için bir felaket olurdu.⁷³⁰ Felaket, 31 Ekim 2004'te gerçekleşecek olan Başkanlık seçimlerinin ilk turunda geldi.

Seçime yirmi dört aday katılsa da asıl yarış iki Viktor arasında gerçekleşiyordu. Merkezi Seçim Kurulu, sonuçları 10 gün sonra açıkladığı için seçimde hile olduğu söylentileri ayyuka çıkmıştı. Kurul'un açıkladığı sonuçlara göre Yuşçenko oyların %39,9'unu ve Yanukoviç ise %39,3'ünü aldı. İkinci turun 21 Kasım'da yapılacağı açıklandı. Resmî sonuçlarına rağmen özel anket firmaları Yuşçenko'yu sekiz puan önde gösteriyordu.⁷³¹ Seçimin ilk turunda yarışmış ve %5,82 oy almış olan Sosyalist Parti lideri Oleksandr Moroz da Yuşçenko'yu desteklediğini açıkladı.⁷³² Tüm bu şartlar altında Yuşçenko ikinci tur için favori isim olarak görülüyordu.

21 Kasım 2004'te gerçekleşen seçimlerin ikinci turunun sonucunda Merkez Seçim Kurulu Yanukoviç'in %49,4 ve Yuşçenko'nun %46,7 oy aldığını açıklayarak

⁷²⁹ Andrew Wilson, *Ukraine's Orange Revolution*, New Haven and London: Yale University Press, 2005, s. 7.

⁷³⁰ Taras Kuzio, "From Kuchma to Yushchenko Ukraine's 2004 Presidential Elections and the Orange Revolution", *Problems of Post-Communism*, C. 52, S. 2 (2005), s. 30.

⁷³¹ Kubicek, *The History of Ukraine*, s. 169.

⁷³² Kuzio, "From Kuchma to Yushchenko Ukraine's 2004 Presidential Elections and the Orange Revolution", s. 30.

Yanukoviç'in zaferini ilân etti.⁷³³ Seçimin ilk turundan itibaren halk arasında yayılan öfke, Pora gibi öğrenci hareketleri ve çeşitli sivil toplum örgütlerinin etkinlikleri ile geniş kapsamlı bir protesto dalgasına dönüştürüldü. Protestocular daha sonraları kısaca Maydan olarak ifade edilecek olan Kiev'in merkezindeki Bağımsızlık Meydanı'nda (*Майдан Незалежності - Maydan Nizalejnosti*) toplanmaya başladılar.⁷³⁴ Gösterilerin merkezinde Yuşçenko ve Timoşenko yer alıyordu. Yanukoviç ve destekçilerinin bir çeşit darbe olarak tanımladığı gösteriler şiddetli şekilde bir hafta boyunca sürdü. Kiev'in batısından otobüs ve trenlerle Yuşçenko destekçileri Maydan'a akın etti. Yuşçenko'nun partisi Bizim Ukrayna'nın bayraklarıyla turuncu bir karnaval alanına dönüşen Maydan'da katılımcılar için ücretsiz konaklama (çadır), yiyecek ve hatta cep harçlığı dahi sağlanıyor, halkı Maydan'da tutabilmek için tanınmış şarkıcılar, şairler ve ünlü isimler sahne alıyordu.⁷³⁵

Maydan'daki kalabalık kısa sürede bir milyon kişiye ulaştı. Yuşçenko AB ve ABD'li yetkilerle iletişime geçerken, Yanukoviç hükümeti üzerindeki baskı iyiden iyiye arttı. Güvenlik güçlerinin olası bir zor kullanma emrine itaat edip etmeyeceğine dair soru işaretleri vardı. Nihayet 29 Kasım'da Cumhurbaşkanı Kuçma, seçimlerin yenilenmesi gerektiğini kabul etti. 3 Aralık'ta Yüksek Mahkeme seçimleri geçersiz kıldı ve yeni oylama kararı verdi.⁷³⁶ Seçimlere ilişkin usulsüzlüklerin ortadan kaldırılması için yeni bir seçim yasası hızlı bir şekilde Rada'da onaylandı.

26 Aralık 2004'te seçimin ikinci turu yeniden gerçekleştirildi. 300 bin Ukraynalı ve 12 bin yabancı gözlemcinin denetiminde tarihin en fazla izlenen seçimlerinden biri

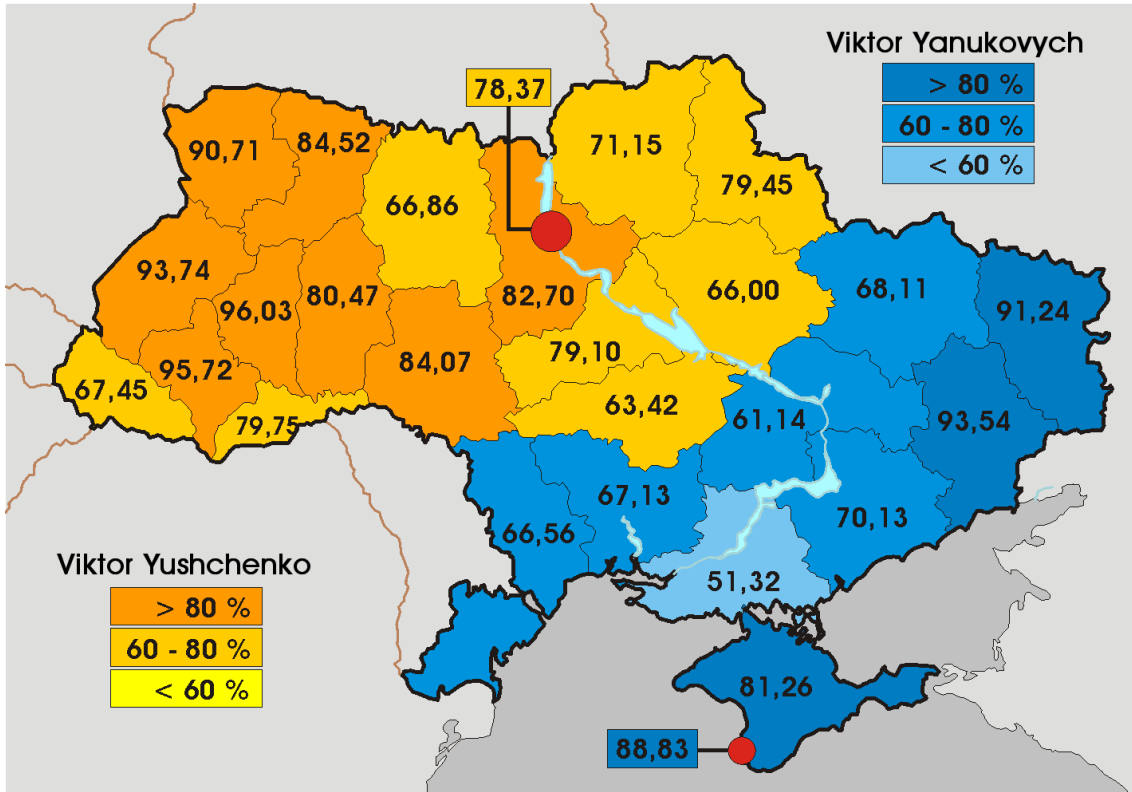
⁷³³ Volodymyr Paniotto, "Ukraine: Presidential Elections 2004 and the Orange Revolution", *Kiev International Institute of Sociology*, 2005, s. 16, <http://old.kiis.com.ua/pub/president%20election%20in%20ukraine%202004.pdf> (11.03.2023).

⁷³⁴ Marco Siddi, *European Identities and Foreign Policy Discourses on Russia: From the Ukraine to the Syrian Crisis*, London and New York: Routledge, 2020, s. 57.

⁷³⁵ David Lane, "The Orange Revolution: 'People's Revolution' or Revolutionary Coup?", *The British Journal of Politics and International Relations*, C. 10, S. 4 (2008), s. 527.

⁷³⁶ "Presidential Election, 31 October, 21 November and 26 December 2004", *Organization for Security and Co-operation in Europe*, 26.12.2004, https://www.osce.org/odihr/elections/ukraine/eoms/presidential_2004 (11.03.2023)

yapıldı.⁷³⁷ Viktor Yuşçenko tekrar edilen seçimler sonucunda Maydan’da toplanan yüzbinlerce göstericinin, Yuliya Timoşenko Bloğu, Ukrayna Sosyalist Partisi ve diğer küçük partilerin desteğiyle ve halkın oylarının %52’sini alarak Ukrayna’nın üçüncü cumhurbaşkanı olurken rakibi Yanukoviç’in oy oranı %44,2’de kaldı. Harita 4’te de görüldüğü gibi Yuşçenko Ukrayna milliyetçilerinin yoğunlaştığı batı ve merkez bölgelerden oy alırken, Yanukoviç Rusya ile tarihsel bağları ve ekonomik ilişkileri olan doğu ve güney bölgelerindeki seçmenlerin tercihi olmuştur.

Harita 4: 2004 Ukrayna Başkanlık Seçimleri Haritası

Kaynak: Electoral Geography 2.0

<https://www.electoralgeography.com/new/en/countries/u/ukraine/ukraine-presidential-election-2004.html>
(14.05.222)

Yuşçenko’nun zaferi sonrası kurulan hükümet, birçokları tarafından “Turuncu Koalisyon” olarak tanımlandı.⁷³⁸ Bu tanımlama Kuçma’ya karşı örgütlenen çok farklı

⁷³⁷ Serhy Yekelchuk, *Ukraine: Birth of a Modern Nation*, Oxford and New York: Oxford University Press, 2007, s. 218.

⁷³⁸ Taras Kuzio, “The Orange Revolution at the Crossroads”, *Demokratizatsiya*, C. 14, S. 4 (2006), s. 478; F. Stephen Larrabee, “Ukrainian Foreign and Security Policy after the Collapse of the Orange

grupların mecburi birlikteliğini ifade etmesi açısından önemlidir. Yuşçenko'nun koalisyonu, uzun süredir Kuçma'ya muhalefet edenlerden birkaç yıl öncesine kadar Kuçma destekçisi oligarşik partilere mensup olanlara, Ukrayna'nın yeni zenginlerinden oligarklara şüpheyile yaklaşan sivil aktivistlere, sosyalistlerden serbest piyasa savunucularına, milliyetçi muhafazakarlardan liberal ve laiklere kadar geniş bir gruptan oluşuyordu.⁷³⁹

Ukrayna iç siyasetinde ve reform sürecinde köklü bir değişim yaratıp yaratmadığı oldukça tartışmalı olan “Turuncu Devrim”, çalışmanın odak noktası olan RF'nin güvenlik politikaları ve RF-Ukrayna ilişkileri açısından önemli bir kırılma noktası oldu. Moskova merkezli Etkili Politika Vakfı başkanı ve siyaset bilimci Gleb Pavlovski'nin “Bu bizim 11 Eylül'ümüz” sözü⁷⁴⁰, Ukrayna'da olanların Kremlin'de nasıl bir etki bıraktığını göstermesi açısından oldukça önemlidir. Turuncu Devrim ile NATO ve ABD ile ilişkileri güçlenen Ukrayna'nın RF'nin etki alanından çıkma girişimleri daha güçlü bir zemin kazandı. Çalışmanın ikinci bölümünde de yer verildiği gibi 11 Eylül Saldırıları sonrası terörle mücadele ekseninde Batı ile görece işbirliği içinde hareket eden Kremlin, Irak'ın işgaliyle ABD'ye karşı eleştirel bir tavır almıştı. NATO'nun 29 Mart 2004'teki genişleme dalgası ile Baltık devletleri, Bulgaristan, Romanya, Slovakya ve Slovenya'nın birliğe üyeliği RF'nin güvenlik kaygılarını arttırmıştı. Baltıklar'dan Karadeniz'e uzanan NATO genişlemesi, Kremlin'in bir Soğuk

Coalition”, *Readings in European Security*, ed. Michael Emerson, Brussels: The Centre for European Policy Studies, 2007, s. 178; Geir Flikke, “Pacts, Parties and Elite Struggle: Ukraine's Troubled post-Orange Transition”, *Europe-Asia Studies*, C. 60, S. 3 (2008), s. 384; Derek Fraser, “Taking Ukraine Seriously: Western and Russian Responses to the Orange Revolution”, *Europe's Last Frontier? Belarus, Moldova, and Ukraine between Russia and the European Union*, ed. Oliver Schmidtke, Serhy Yekelchuk, New York: Palgrave Macmillan, 2008, s. 161; Paul Kubicek, “Problems of post-post-Communism: Ukraine after the Orange Revolution”, *Democratization*, C. 16, S. 2 (2009), s. 331. Adrian Karatnycky, “Ukraine's Orange Revolution”, *Foreign Affairs*, C. 84, S. 2 (2005), s. 47.

⁷³⁹

⁷⁴⁰ Ben Judah, *Fragile Empire: How Russia Fell In and Out of Love with Vladimir Putin*, New Haven and London: Yale University Press, 2013, s. 85.

Savaş mantığıyla çevrelendiği fikrini güçlendirmişti. Turuncu Devrim'den itibaren Moskova Batı'dan iyice uzaklaşmaya başladı.⁷⁴¹

Moskova, Turuncu Devrim sürecinde Yanukoviç'in kampanyasına yoğun destek vermişti. Putin'in seçim kampanyası süresince Yanukoviç'e verdiği yardımın 300 milyon dolara ulaştığı iddia ediliyordu.⁷⁴² Doğu ve güney bölgelerindeki Rusça konuşan seçmenin temsilcisi olarak görülen Yanukoviç'in cumhurbaşkanı olması halinde Kremlin ile işbirliği içinde olacağı tartışmasız görünüyordu. Yanukoviç'in seçim vaatleri arasında Rusya ile çifte vatandaşlığa izin veren yasal düzenlemelerin yapılması, Rusçanın ikinci devlet dili olarak kabul edilmesi gibi Kremlin tarafından memnuniyetle karşılanan sözler yer almaktaydı. Yanukoviç seçim kampanyasında Yuşçenko'nun ABD ve CIA ile karmaşık ilişkilerinin ifşasına da önemli bir yer ayrıldı. Yanukoviç destekçileri, Yuşçenko'nun arkasındaki ABD desteğini vurgulamak için ABD Başkanı Bush ile Yuşçenko'nun yüzünün bir araya getirildiği "Buşçenko" posterleri kullandılar.⁷⁴³

Turuncu hareketin en büyük destekçisi ise şüphesiz ABD hükümeti ve hükümet dışı kuruluşlarıydı. Bu desteklerin detaylarına çalışmanın ikinci bölümde renkli devrimler başlığı altında değinilmişti. USAID yalnızca ön seçimle ilgili faaliyetler için Ukrayna STK'larına yaklaşık 1,5 milyon dolar tahsis etti. Ukraynalı STK'lar, bu tahsisi "bağımsız" anketler yapmak, insanları oy vermeye teşvik eden televizyon spotları hazırlamak, insanlara haklarını açıklayan yayınlar dağıtmak ve bu hakların ihlallerini izlemek için kullandılar.⁷⁴⁴ ABD'nin Ukrayna'ya artarak devam eden finansal yardımları Turuncu Devrim sonrası en üst seviyelerine ulaştı. 2005 yılında 93,5 milyon

⁷⁴¹ Andrei Tsygankov, "Vladimir Putin's Last stand: The Sources of Russia's Ukraine Policy", *Post-Soviet Affairs*, C. 31, S. 4 (2015), s. 282.

⁷⁴² Kubicek, *The History of Ukraine*, s. 169.

⁷⁴³ Yekelchuk, *Ukraine: Birth of a Modern Nation*, s. 215.

⁷⁴⁴ Povilas Zielys, Ruta Rudinskaite, "US Democracy Assistance Programs in Ukraine after the Orange Revolution", *Communist and Post-Communist Studies*, C. 47, S. 1 (2014), s. 83.

dolar yardım alan Ukrayna'ya,⁷⁴⁵ 60 milyon dolar ek destek sağlanması kararlaştırıldı.⁷⁴⁶

Kremlin'in Yanukoviç'e güçlü desteği, Ukrayna'da ve Batı'da RF'nin Ukrayna üzerindeki yayılmacı hedeflerinin bir aracı olarak gösterilse de benzer yardımlar Ermenistan, Azerbaycan ve Belarus'ta Moskova'ya yakın adaylara uzun zamandır yapılıyordu. Üstelik Putin'in Yanukoviç'e olan desteği RF'nin stratejik çıkarlarını göz ardı ederek Ukrayna muhalefeti ve Batı ile ilişkileri kesecek kadar güçlü de değildi.⁷⁴⁷ Nitekim Yanukoviç seçimi kaybettikten sonra Moskova, yeni Kiev yönetimi ve Batı ile ilişkide kalmaya devam etti. RF Devlet Başkanı Putin, seçimlerden önce yaptığı bir açıklamada kazanması halinde Yuşçenko ile çalışmaya hazır olduğunu ifade ederek, kendisini Moskova'ya davet etti.⁷⁴⁸ Putin ayrıca yeni Kiev yönetimi ile işbirliğine hazır olduğunu ve Ukrayna'nın AB üyeliğine karşı olmadığını ifade etti.⁷⁴⁹ Nitekim Yuşçenko göreve başlamasından yirmi dört saat sonra Ukrayna cumhurbaşkanı olarak ilk yurtdışı ziyaretini yapmak üzere Moskova'ya hareket etti. Bu durum Ukrayna medyasında bir "talihsizlik" olarak tanımlandı. Kiev merkezli "Politik Düşünce" dergisinin genel yayın yönetmeni Volodimir Polohalo, Yuşçenko'nun bu seçiminin eski Cumhurbaşkanı Kuçma'nın Ukrayna'yı RF ile Avrupa arasında dengede tutmaya çalışan ama aslında Kiev'i Moskova'ya daha da yaklaştıran itibarını kaybetmiş "çok vektörlü" politikasını hatırlattığını ifade ediyordu.⁷⁵⁰

Yuşçenko'nun Moskova ziyareti ve karşılıklı diyalog mesajlarına rağmen kısa sürede RF-Ukrayna ilişkilerini kopma noktasına getiren 1990'ların iki önemli sorunu

⁷⁴⁵ Steven Woehrel, "Ukraine's Orange Revolution and US Policy", CRS Report for Congress, Library of Congress Washington DC Congressional Research Service, 01.04.2005, s. 7, <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA473532.pdf> (10.03.2023).

⁷⁴⁶ Wilson, *Ukraine's Orange Revolution*, s. 187.

⁷⁴⁷ Tsygankov, *Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity*, s. 164.

⁷⁴⁸ Igor Torbakov, "Russia's Political Class Digests Yushchenko Win", *Eurasia Daily Monitor*, C. 2, S. 1 (2005), <https://jamestown.org/program/russias-political-class-digests-yushchenko-win/> (10.03.2023).

⁷⁴⁹ Tsygankov, *Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity*, s. 164.

⁷⁵⁰ Jeremy Bransten, "Ukraine: Yushchenko Making First Foreign Trip As President To Moscow", *Radio Free Europe/Radio Liberty*, 21.01.2005, <https://www.rferl.org/a/1057003.html> (10.03.2023).

tekrar ortaya çıktı. Birincisi Ukrayna'nın NATO üyelik hedefi, ikincisi ise iki ülke arasındaki enerji ticaretine ilişkin konulardı.⁷⁵¹ Söz konusu sorunlar 1990'lardan beri devam ediyordu fakat Ukrayna'da denge politikası izleyen Kuçma yönetiminin manevraları sonucu RF ile ilişkilerin yürütülmesine engel olmuyordu.

Mart 2005'te Kırgızistan'da Ukrayna'dakine benzer bir "renkli devrim" gerçekleşmiş, Kremlin'e yakın lider Askar Akayev koltuğunu kaybetmişti. Benzer şekilde Özbekistan'da çatışmalar yaşanıyordu. RF'nin özel çıkar alanı olarak tanımladığı Sovyet sonrası coğrafyada kendisine yakın iktidarların birer birer yerinden edilmesi güvenlik politikası için önemli bir meydan okuma halini almıştı.⁷⁵²

Turuncu Devrim, RF'nin kaygılarını haklı çıkaracak şekilde Kuçma yönetiminin uzun süredir izlediği dış ve güvenlik politikasından önemli bir sapmaydı. Cumhurbaşkanı Yuşçenko ve Başbakan Timoşenko, kampanyaları boyunca içeride köklü bir reform programı ve dış politikada AB ve NATO ile bütünleşme vaatlerinde bulundular. Nitekim Nisan 2005'te Turuncu Koalisyon'un Dışişleri Bakanı Boris Tarasyuk, Ukrayna'nın NATO üyeliği için görüşmelerin 2008'de başlayacağını umduğunu ifade etti.⁷⁵³

Yanukoviç'in kampanya danışmanı, siyaset bilimci Gleb Pavlovski yeni Kiev yönetimini, Soğuk Savaş döneminde Latin Amerika'daki ABD destekli rejimlere benzetiyordu. ABD'nin Latin Amerika'da uyguladığı rejim değişikliği tekniklerini o günün medya olanaklarını da kullanarak Sovyet sonrası coğrafyada uyguladığının altını çiziyordu.⁷⁵⁴ Merak edilen ise Ukrayna halkının önemli bir bölümünün de dış destekle kurulduğunu düşündüğü bu iktidarın "devrim rüzgârının" ne kadar süreceği idi. Kuçma'yı devirmek üzerine örgütlenmiş böylesine geniş bir grubu hedefe ulaştıktan

⁷⁵¹ Tsygankov, "Vladimir Putin's Last stand: The Sources of Russia's Ukraine Policy", s. 282.

⁷⁵² Tsygankov, *Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity*, s. 165.

⁷⁵³ Oleg Varfolomeyev, "Yushchenko Shares Plans with the Nation", *Eurasia Daily Monitor*, C. 2, S. 95 (2005), <https://jamestown.org/program/yushchenko-shares-plans-with-the-nation/> (11.03.2023).

⁷⁵⁴ Graeme P. Herd, "Colorful Revolutions and the CIS: "Manufactured" versus "Managed" Democracy?", *Problems of Post-communism*, C. 52, S. 2 (2005), ss. 5-6.

sonra bir arada tutmak, devrimin rüzgârının esmesini devam ettirmek ne kadar mümkün olacaktı? Yanıt iki seneden az sürede ortaya çıktı.

Turuncu Koalisyon'daki temel çatlak Cumhurbaşkanı Yuşçenko ile Başbakan Timoşenko arasındaki görüş ayrılıklarıyla başladı. Timoşenko, daha popülist bir yaklaşım benimseyerek 1990'lardaki özelleştirmelerde yapılan usulsüzlüklerle ilgili oligarklardan hesap sorulmasını isterken, Yuşçenko'nun ekonomik ve siyasi istikrara en fazla ihtiyaç duyduğu dönemde oligarklara karşı bir savaş başlatma niyeti yoktu.⁷⁵⁵ Yuşçenko, Timoşenko'nun özelleştirmeleri yeniden gözden geçirme planlarına karşı çıktığı gibi enerji fiyatlarını kontrol etme çabalarına da mesafeliydi. Hükümet içinde kısa sürede güç savaşları başladı. Cumhurbaşkanı ve başbakan arasındaki gerilimi en üst seviyeye çıkaran gelişme ise Yuşçenko'nun Timoşenko'nun görüşünü almaksızın Ulusal Güvenlik ve Savunma Konseyi'nin başına kızının vaftiz babası olan Petro Poroşenko'yu ataması oldu. Hükümet içindeki çatışmalara ek olarak çok sayıda yolsuzluk iddiası ve skandallar da gündemdeydi. Yuşçenko'nun oğlunun lüks dairesi ve 40 bin dolarlık telefonu, Poroşenko'nun rüşvet aldığı ve adli süreçlere sanıklar lehine müdahil olduğu, Timoşenko'nun mali usulsüzlükler yaptığı bunların yalnızca birkaç tanesiydi.⁷⁵⁶

İlkin Poroşenko istifa etti ve hemen ardından Eylül 2005'te Yuşçenko, Timoşenko'yu görevden alarak yerine Yuri Yekhanurov'u atadı. Yeni başbakan, "ulusal burjuvazi" olarak gördüğü oligarklara karşı bir savaş başlatmaktan oldukça uzaktı.⁷⁵⁷ "Devrim"in halkın yararına olacak şekilde kısa sürede oligarklara karşı harekete geçeceği beklentisi boşa çıkmıştı.⁷⁵⁸ Haziran 2006'da başlayan koalisyonun yeniden inşasına yönelik parlamento çalışmaları sonuçsuz kaldı. Koalisyonun en küçük üyesi

⁷⁵⁵ Kubicek, *The History of Ukraine*, s. 174.

⁷⁵⁶ Kubicek, *The History of Ukraine*, s. 175.

⁷⁵⁷ Rosaria Puglisi, "Clashing Agendas? Economic Interests, Elite Coalitions and Prospects for Co-operation between Russia and Ukraine", *Europe-Asia Studies*, C. 55, S. 6 (2003), ss. 835-36.

⁷⁵⁸ Kubicek, *The History of Ukraine*, s. 175.

olan Sosyalist Parti'nin taraf değiştirmesi ile Turuncu Koalisyon dağıldı.⁷⁵⁹ “Turuncu Boşanma” olarak adlandırılan koalisyon krizinin sonucunda Yuşenko en büyük rakibi Yanukoviç'i başbakan olarak atamak zorunda kaldı.⁷⁶⁰

Ukrayna Turuncu Koalisyon'un kriz içinde olduğu bir dönemde Rada seçimleri için sandığa gitti. 26 Mart 2006'daki seçimler halkın “devrim” umutlarının boşa çıktığının kısa sürede anlaşıldığını gösteriyordu. Yanukoviç'ın Bölgeler Partisi %32,12 oy ve Rada'da 186 sandalye kazanarak birinci parti oldu. Timoşenko Bloğu %22,27 oy alırken Turuncu Devrim'in lokomotifi Cumhurbaşkanı Yuşenko'nun partisi Bizim Ukrayna yalnızca %13,94 oy alabilmişti. Sosyalistler %5,67 ve Komünist Parti %3,66 oy ile Rada'ya girmeye hak kazanan diğer partiler oldular.⁷⁶¹

Seçim sonucunda hiçbir parti çoğunluğu sağlayamadığı için üç ay sürecek bir koalisyon arayışı başladı. Turuncu partiler olarak görülen Timoşenko Bloğu, Bizim Ukrayna ve Sosyalist Parti'nin üç ay sonundaki uzlaşısına karşın Bölgeler Partisi ve Komünist Parti'nin Rada'yı bloke etmesi Ukrayna'yı siyasi krize soktu. Krizden ıkış ancak Sosyalist Parti lideri Moroz'un sürpriz bir biçimde taraf değiştirip Bölgeler Partisi ve Komünist Parti ile “kriz karşıtı koalisyonu” kurmasıyla mümkün oldu. Yeni ittifakta Yanukoviç başbakan olurken Moroz'da Rada sözcülüğü görevini üstlendi.⁷⁶² Yanukoviç nceki başbakanlığından çok daha güçlü bir şekilde yeniden iktidarı ele geçirmişti. Bu kez Turuncu Devrim'den hayal kırıklığına uğramış Ukrayna halkının kendisine verdiği destekle göreve gelmişti.

Yanukoviç iktidarı RF ile Turuncu Devrim döneminde bozulan ilişkileri onarma arayışındaydı. Yeni başbakanın ilk açıklamalarından biri NATO yeliğinin

⁷⁵⁹ Kuzio, “The Orange Revolution at the Crossroads”, s. 478.

⁷⁶⁰ Kubicek, “Problems of post-post-Communism: Ukraine after the Orange Revolution”, s. 166.

⁷⁶¹ Marek Siwec, “Delegation to Observe the Parliamentary Elections in Ukraine”, *European Parliament Election Observation Report*, 26.03.2006, s. 8, https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/212638/Ukraine-parliamentary-elections_28-October-2012_European-Parliament-report.pdf (12.02.2023).

⁷⁶² F. Stephen Larrabee, “Ukraine at the Crossroads”, *Washington Quarterly*, C. 30, S. 4 (2007), s. 48.

hedeflenmediği hatta açıkça karşı olunduğu yönündeydi. Fakat bu dönemde Ukrayna-NATO ilişkileri de yoğunlaşmıştı. 1995'ten beri Ukrayna'nın batısındaki Yavoriv BİO eğitim sahasında tatbikatlar yapılıyordu. 1997'den beri Karadeniz'de gerçekleştirilen *Sea Breeze 2005* tatbikatının 17 Temmuz 2006'da Kırım da yapılması kararlaştırıldı.⁷⁶³ Şubat 2006'da Rada, yabancı birliklerin 2006 için planlanan tatbikatlara katılmasına izin veren bir cumhurbaşkanlığı yasa tasarısını reddetmişti. Araya Mart 2006 Parlamento seçimleri girdiği için söz konusu tasarının görüşülmesi Haziran ayına kalmıştı. Seçimlerden sonra Bölgeler Partisi'nin zaferiyle oluşan yeni Rada yabancı birliklerle ilgili tasarımı onaylamadı ve görüşmeleri 14 Haziran'a erteledi. Ukrayna'nın doğu ve güney bölgeleri ile Kırım'da güçlü bir tabanı olan Bölgeler Partisi hem seçmenlerinin hem de Moskova'nın tepkisinden çekiniyordu.

NATO tatbikatlarına karşı yalnızca Kremlin'den değil Kırım'daki yerel yönetim ve halktan da yoğun tepki gelmişti.⁷⁶⁴ Kırım'da başlayan protestolar Ukrayna'nın doğusundaki bölgelere de yayıldı ve bu durumdan genellikle Rus istihbaratı sorumlu tutuldu.⁷⁶⁵ 6 Haziran'da Kırım Meclisi, NATO-Kiev ilişkilerine tepki olarak Kırım'ı "NATO'dan bağımsız bölge" ilân etti. 8 Haziran'da Duma, "Ukrayna'nın NATO'ya katılımının kardeş halklarımız arasındaki ilişkiler açısından çok olumsuz sonuçlara yol açacaktır" şeklinde bir uyarı kararı aldı. Artan protestolar karşısında Ukrayna tatbikatı iptal etti ve ABD askerleri geri çekildi.⁷⁶⁶

Duma'nın açıklamasına benzer bir çıkış da RF Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov'dan geldi. 28-29 Kasım 2006'da yapılacak NATO Riga Zirvesi'nde Ukrayna ve Gürcistan'a Üyelik Eylem Planı verilebileceği tartışmaları da gündemdeyken, 7 Haziran

⁷⁶³ Stephen White, Julia Korosteleva, Roy Allison, "NATO: The View from the East", *European Security*, C. 15, S. 2 (2006), s. 171.

⁷⁶⁴ Nick Paton Walsh, "Protests Threaten Nato War Games", *The Guardian*, 12.06.2006, <https://www.theguardian.com/world/2006/jun/12/ukraine.russia> (12.03.2023).

⁷⁶⁵ Elias Götz, "Neorealism and Russia's Ukraine Policy, 1991-Present", *Contemporary Politics*, C. 22, S. 3 (2016), s. 311.

⁷⁶⁶ James Greene, *Russian Responses to NATO and EU Enlargement and Outreach*, London: Chatham House, 2012, s. 15.

2006'da Lavrov, Ukrayna ve Gürcistan'ın NATO'ya katılmasının “muazzam bir jeopolitik değişim” yaratacağı uyarısında bulundu.⁷⁶⁷

NATO üyelik konusunun ardından RF-Ukrayna ilişkilerindeki gerilimin bir diğer sebebi enerji ticaretindeki anlaşmazlıklardı. Ukrayna'nın bağımsızlığından itibaren süren bu anlaşmazlık, Kremlin'in Ukrayna'ya yönelik enerji ihracatını bir dış politika aracı olarak kullandığı iddialarıyla şekilleniyordu. Tsıgankov, RF'nin enerji stratejisinin tüm coğrafi yönler boru hatları inşa etmek, petrol ve gaz bağımlı komşuları için fiyatları yükseltmek ve eski Sovyet topraklarındaki ulaşım ağlarını kontrol etmek olduğunu belirterek bu iddiaları desteklemektedir.⁷⁶⁸

Ukrayna petrol ve gaz şirketi Naftogaz Ukrayini ile RF'nin gaz tedarik şirketi Gazprom arasında doğal gaz arzı, fiyatları ve geçmiş borçlar üzerinde ciddi anlaşmazlıklar vardı. 1990'lardaki konuyla ilgili temelde 3 anlaşmazlık bulunuyordu. Birincisi Ukrayna'nın ithal ettiği gazın ücretini ödeyememesi, ikincisi RF'nin ödeme disiplinini sağlamak amacıyla gaz arzında kısa süreli kesintilere gitmesi ve son olarak Kiev'in Avrupa'ya giden gazın hacimlerinde yetkisiz olarak yönlendirme yapmasıydı.⁷⁶⁹

2004 yazında RF hükümeti, Gazprom ve Ukrayna hükümeti arasında Türkmen gazının Ukrayna üzerinden Avrupa'ya transferi konusunda bir anlaşma yapılmıştı. Bu anlaşma ile 10 yıl boyunca Türkmen gazının güvenli bir şekilde transferi garanti altına alınırken Ukrayna'nın borçları konusunda da uzlaşmaya varılmıştı. Fakat 2004 sonunda Ukrayna'da yaşanan gelişmeler ve iktidar değişimi RF-Ukrayna enerji ilişkilerini de dramatik bir biçimde etkiledi.⁷⁷⁰ Gazprom birçok Sovyet sonrası devlet gibi Ukrayna'ya da ayrıcalıklı bir fiyat uygulaması yapıyor, Avrupa ülkelerine sattığı gazın birim

⁷⁶⁷ Nick Paton Walsh, “Russia Tells Ukraine to Stay out of Nato”, *The Guardian*, 08.06.2006, <https://www.theguardian.com/world/2006/jun/08/russia.nickpatonwalsh> (14.03.2023).

⁷⁶⁸ Tsıgankov, “Russia's Foreign Policy”, s. 234.

⁷⁶⁹ Jonathan Stern, “The Russian-Ukrainian Gas Crisis of January 2006”, *Oxford Institute for Energy Studies*, C. 16, S. 1 (2006), s. 2.

⁷⁷⁰ Stern, “The Russian-Ukrainian Gas Crisis of January 2006”, s. 3.

fiyatının yaklaşık dörtte birine Ukrayna'ya gaz satıyordu.⁷⁷¹ Ukrayna BDT coğrafyasında bin metreküp gaza 50 dolar ücret ödeyerek Ermenistan ile birlikte en ucuz gaz satın alan devletti. Ayrıca RF-Ukrayna arasındaki anlaşma gereğince Moskova, boru hatları geçiş ücretini de nakit yerine gazla ödüyordu.⁷⁷² Turuncu Devrim ile yeni Kiev yönetiminin Batı'ya ve özellikle NATO'ya yöneldiği 2005 sonlarında Gazprom, artık Ukrayna'ya da Avrupa fiyatlarından gaz verileceğini açıkladı.⁷⁷³

Gazprom'un girişimleri, 2006 Parlamento seçimleri öncesinde Batı yanlısı Yuşçenko iktidarını cezalandırma ve rakibi Yanukoviç'e avantaj sağlama girişi olarak algılandı.⁷⁷⁴ RF, benzer fiyatlandırma politikasını NATO'ya üyelikleri söz konusu olduğunda Baltık devletlerine de uygulamıştı. Ukrayna, Moldova, Polonya ve Baltık devletleri gibi RF ile ilişkileri bozulan devletlere kıyasla Belarus, Ermenistan ve Moldova içindeki özerk yönetim olan Transdinyester oldukça ucuz fiyattan doğal gaz alabiliyordu.⁷⁷⁵

Aralık 2005'te Ukrayna, Gazprom'a fiyat artışlarını kabul ettiğini fakat bunun zamana yayılarak aşamalı bir şekilde gerçekleştirilmesini talep ettiğini bildirdi. Gazprom bu teklifi reddederken Ukrayna için yeni belirlediği fiyatı 160 dolardan 230 dolara çıkardı. Taraflar arasındaki anlaşmazlıklar, RF'nin 1 Ocak 2006'da Ukrayna'ya gaz akışını kesmesiyle ve Ukrayna tarafının Avrupa'ya giden hattan gaz çaldığını iddia etmesiyle sonuçlandı.⁷⁷⁶

Elindeki tüm araçları kullanarak NATO genişlemesini engellemeye çalışan RF'nin güvenlik politikası için Şubat 2007 önemli bir tarihti. RF Devlet Başkanı Vladimir Putin, 43. Münih Güvenlik Konferansı'nda önceki bölümlerde de yer verildiği

⁷⁷¹ Volodymyr Saprykin, "The first Russian-Ukrainian Gas Conflict (2005–2006)", *The Politics and Complexities of Crisis Management in Ukraine: A Historical Perspective*, ed. Greg Simons vd., London and New York: Routledge, 2018, s. 37.

⁷⁷² Saprykin, "The first Russian-Ukrainian Gas Conflict (2005–2006)", s. 28.

⁷⁷³ Stern, "The Russian-Ukrainian Gas Crisis of January 2006", s. 6.

⁷⁷⁴ Kubicek, *The History of Ukraine*, s. 175.

⁷⁷⁵ Saprykin, "The first Russian-Ukrainian Gas Conflict (2005–2006)", ss. 35-36.

⁷⁷⁶ William Seitz, Alberto Zazzaro, "Sanctions and Public Opinion: The Case of the Russia-Ukraine Gas Disputes", *The Review of International Organizations*, C. 15 (2020), s. 819.

gibi RF'nin ABD hegemonyasındaki dünya düzenine ve NATO'nun doğruya genişlemesine karşı bir manifesto niteliği taşıyan konuşmasını yaptı. Bu manifesto, 1993'te ilan edilen Yakın Çevre Politikası'nın da RF'nin kapasitesi ölçüsünde uygulamaya konulacağının en güçlü işaretlerinden biri oldu. Vladimir Putin konferansta yaptığı tarihe geçen konuşmada NATO'nun genişlemesine dair şu soruyu sordu:

“Kendi güvenliğini sağlaması her egemen devletin hakkıdır. Biz buna karşı çıkmıyoruz. Elbette buna itiraz etmiyoruz. Peki bu genişleme sırasında sınırlarımıza askeri altyapı yerleştirmek neden gerekli? Birisi bu soruyu cevaplayabilir mi? Askeri altyapının genişletilmesi günümüzün küresel tehditlerine karşı mücadele ile bağlantılı değilse neden gerekli?”⁷⁷⁷

2-4 Nisan 2008'de gerçekleşecek olan NATO'nun Bükreş Zirvesi'nden hemen önce 1 Nisan'da Kiev'i ziyaret eden George W. Bush, Ukrayna'nın NATO üyeliğini desteklediğini açıklayarak zirve öncesi diğer NATO üyelerinin tepkilerini ölçtü.⁷⁷⁸ Ziyaret sırasında ABD-Ukrayna arasında Yol Haritası olarak da bilinen 2008-2009 Karşılıklı Eylem Planı imzalandı. Bu sırada Kiev'in merkezindeki Bağımsızlık Meydanı'nda NATO karşıtı gösteriler yapılıyordu.⁷⁷⁹

Bükreş Zirvesi'nde Putin, “Sınırlarımızda güçlü bir askeri bloğun ortaya çıkması, RF'nin güvenliğine doğrudan bir tehdit olarak görülecektir” dedi.⁷⁸⁰ Zaten Münih Güvenlik Konferansı sonrası NATO'da gözlemlenen ayrışma bu net uyarının ardından daha da keskinleşti. Kanada, Birleşik Krallık, Polonya ve Baltık devletleri ABD'den yana tavır alıp Ukrayna'nın üyeliğini desteklerken, Almanya ve Fransa dahil olmak üzere diğer NATO üyeleri gerek RF'nin muhalefeti gerekse de Ukrayna'daki iç bölünmeler göz önüne alınarak Ukrayna'ya bir üyelik eylem planı sunulmasına karşı

⁷⁷⁷ “Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy”.

⁷⁷⁸ Luke Harding, “Bush Backs Ukraine and Georgia for Nato Membership”, *The Guardian*, 01.04.2008, <https://www.theguardian.com/world/2008/apr/01/nato.georgia> (14.02.2023).

⁷⁷⁹ Iliya M. Labunka, “President George W. Bush in Kyiv for First Official State Visit”, *The Ukrainian Weekly*, 06.08.2008, https://ukrweekly.com/archive/pdf3/2008/The_Ukrainian_Weekly_2008-14.pdf (15.02.2023).

⁷⁸⁰ Sumantra Maitra, “NATO Enlargement, Russia, and Balance of Threat”, *Canadian Military Journal*, C. 21, S. 3 (2021), s. 42.

çıktılar.⁷⁸¹ Böylece Nisan 2008'deki Bükreş Zirvesi'nden Ukrayna'ya Üyelik Eylem Planı sunmayan fakat üyelik başvurusunun desteklendiği ve gelecekte bir gün NATO'ya katılacağı gibi soyut ifadeler içeren bir karar çıktı.⁷⁸²

NATO her ne kadar kendi içindeki anlaşmazlıklar sonucu Ukrayna'ya Üyelik Eylem Planı sunamamış olsa da Bükreş Zirvesi, Kremlin tarafından adeta son uyarı olarak algılandı. Gürcistan ve Ukrayna'nın adaylık süreçlerinin ivme kazanması ve durdurulamaz hale gelmesi riski vardı.⁷⁸³ Neyse ki NATO içindeki bölünme RF için bir fırsat yarattı. Bu son uyarıyı dikkate alan Kremlin, artık Yakın Çevre Politikası'nı hayata geçirecek daha somut adımlar atmak zorundaydı. Adımların ilki Gürcistan'daki ayrılıkçı yapıların yardımına koşmak olacaktı.

4.4. YAKIN ÇEVRE'NİN HAYATA GEÇİRİLMESİ: 2008-2013

RF'nin yeni Devlet Başkanı Dimitri Medvedev Haziran 2008'de Berlin'de yaptığı konuşmada RF-Batı ilişkileri için önemli bir açıklama yaptı. Soğuk Savaş sonrası ortadan kalkan Avrupa güvenlik mimarisini yeni bir anlayışla tekrar inşa etmeyi önerdi. Medvedev son yıllarda Avrupa'yı NATO üyesi olan ve olmayan devletler olarak bölmeye başlayan ayrımın ortadan kaldırılması gerektiğini, NATO'yu geride bırakacak bir düzenlemeyi dile getirdi. Daha da önemlisi RF'nin Avrupa güvenlik mimarisinin ayrılmaz bir parçası olduğunun altını çizdi.⁷⁸⁴ Medvedev'in önerisi SSCB dağıldıktan

⁷⁸¹ Ivan Katchanovski, "The Orange Evolution? The 'Orange Revolution' and Political Changes in Ukraine", *Post-Soviet Affairs*, C. 24, S. 4 (2008), ss. 352-53.

⁷⁸² NATO Bükreş Zirvesi Sonuç Bildirgesi için Bkz. "Bucharest Summit Declaration", *North Atlantic Treaty Organization*, 03.04.2008, https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_8443.htm (14.03.2023).

⁷⁸³ Ronald D. Asmus, *A Little War That Shook The World: Georgia, Russia And The Future Of The West*, New York: Palgrave Macmillan, 2010, s. 112.

⁷⁸⁴ Paul D'Anieri, *Ukraine and Russia: From Civilized Divorce to Uncivil War*, Cambridge: Cambridge University Press, 2019, s. 167.

sonra Moskova'nın uluslararası arenadaki en önemli girişimlerinden biri olarak nitelendi.⁷⁸⁵

RF'nin Gürcistan müdahalesi hem Ukrayna hem de RF'nin güvenlik politikaları açısından önemli sonuçlar doğurdu. RF Devlet Başkanı Dimitri Medvedev, Gürcistan müdahalesinin ardından 31 Ağustos 2008'de çıktığı bir TV programında RF dış politikasını yönlendirecek beş ilkedен söz etti.⁷⁸⁶ RF dış politikasında yeni bir yönelimi işaret eden bu ilkeleri, uluslararası hukukun önceliği, küresel istikrarın temeli olarak çok kutupluluk, AB, ABD ve diğer uluslarla işbirliğini geliştirecek şekilde çatışmasız ilişkiler, RF vatandaşlarının ve iş dünyasının çıkarlarının yurtdışında korunması ve yakın komşularla özel bağların korunması olarak sıraladı.⁷⁸⁷

Medvedev'in "ayrıcalıklı çıkarlar" olarak tanımladığı beş ilke,⁷⁸⁸ Kremlin'in Batı'ya eski Sovyet coğrafyası olarak kabul edilen bölgede RF'nin özel çıkarlarına hassasiyet gösterilmesi halinde işbirliğine açık olduğuna, aksi takdirde çatışmanın kaçınılmaz olduğuna dair verdiği net bir mesajdı. Bu mesaj çalışmanın ilk bölümünde yer verilen Kozirev'in Aralık 1992'de AGİK'teki konuşmasında Sovyet sonrası coğrafyayı tanımlarken kullandığı "RF'nin çıkarlarını korumak zorunda olduğu post-emperyal bir alan" sözü ile birlikte düşünüldüğünde oldukça anlamlıdır. Moskova'nın SSCB'nin dağılmasından Gürcistan müdahalesine kadar geçen süredeki güvenlik politikasının sürekliliğini de açıkça ortaya koymaktadır.

Medvedev'in bu ilkelerden bahsederken vurguladığı bir diğer önemli kavram da "eşit güvenlik" oldu. RF, NATO tarafından çevrelenmesinin hız kazandığı bu dönemde güvenlik endişelerini eşitlik kavramı üzerinden yeniden tanımladı. RF'nin bu çerçevede

⁷⁸⁵ Nikita Lomagin, "Medvedev's 'Fourteen Points': Russia's Proposal for a New European Security Architecture.", *Russian Foreign Policy in the 21st Century*, ed. Roger E. Kanet, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010, s. 182.

⁷⁸⁶ Valerie A. Pacer, *Russian Foreign Policy under Dmitry Medvedev, 2008-2012*, London and New York: Routledge, 2015, s. 20.

⁷⁸⁷ Tsygankov, *Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity*, s. 223.

⁷⁸⁸ Paul Reynolds, "New Russian World Order: The Five Principles", *BBC News*, 01.09.2008, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/7591610.stm> (12.03.2023).

temel itirazı Kosova ve Güney Osetya örneklerinde de görüleceği üzere Batılı devletlerin benzer durumlara farklı kurallar uygulaması ve Avrupa güvenlik ilkelerinin her devlete eşit şekilde uygulanmamasıydı.⁷⁸⁹ Buradan da anlaşılacağı üzere Moskova Avrupa güvenlik ilkelerinin yeniden tanımlanmasını istiyordu. Bu yeniden tanımlama kısa vadede NATO'nun genişlemesini engelleyeceği gibi uzun vadede de Avrupa güvenliğinde Atlantik ötesi etkinliğin azaltılmasını sağlayacaktı.

29 Kasım 2009'da Kremlin'in resmî web sayfasından Medvedev imzasıyla 14 maddeden oluşan Avrupa Güvenlik Anlaşması Taslağı isimli bir belge yayımlandı.⁷⁹⁰ Bu belge ile yukarıda bahsedilen ve devletin üst düzey yetkililerinin çeşitli toplantı ve TV programlarında dile getirdikleri dış politikanın temel ilkelerinin resmileştiği görüldü. Belgenin ilk maddesi oluşacak yeni güvenlik yapısında tarafların “bölünmez, eşit ve azaltılmamış” güvenlik ilkeleri temelinde bir işbirliğine girecekleri vurgulanıyordu.

Medvedev'in önerileri konusunda AB üyeleri arasında diğer birçok konuda olduğu gibi ortak bir tutum geliştirilememişti. Angela Merkel gibi Medvedev'in planının AGİT bünyesinde tartışılması gerektiğini savunlar olduğu gibi RF Devlet Başkanı'nın çıkışını kulağa hoş gelen fakat pratikte 1990'ların söylemlerinden öteye gitmeyen bir açıklama olarak görenler de oldu. NATO üyeleri ise bu çıkışı NATO'yu zayıflatmak için bir girişim olarak değerlendirdiler.⁷⁹¹ NATO'nun Soğuk Savaş sonrası barışın sağlanmasında en iyi araç olduğunu öne sürüyorlardı. Medvedev'in önerisini boşa çıkaran en önemli gelişme ise Bükreş Zirvesi'nden çıkan karar sonrası Lavrov'un ifade ettiği “jeopolitik değişim” uyarısının 7-12 Ağustos 2008 tarihlerinde Gürcistan'da gerçekleşmesi oldu. Saakaşvili yönetiminin Güney Osetya'ya başlattığı askerî harekât

⁷⁸⁹ Samuel Layton, “Reframing European Security: Russia's Proposal for a New European Security Architecture”, *International Relations*, C. 28, S. 1 (2014), s. 33.

⁷⁹⁰ Belgenin İngilizce versiyonu için Bkz. “The Draft of the European Security Treaty”, *President of Russia*, 29.11.2009, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/6152> (12.03.2023).

⁷⁹¹ Ulrich Kühn, “Medvedev's Proposals for a New European Security Order: A Starting Point or the End of the Story?”, *Partnership for Peace Consortium of Defense Academies and Security Studies Institutes*, C. 9, S. 2 (2010), s. 14.

Oset milislere destek veren RF kuvvetlerinin sert yanıtı ile geri çevrildi ve Güney Kafkasya’da jeopolitik değişim Güney Osetya ve Abhazya’nın Gürcistan’ın kontrolünden çıkmasıyla sonuçlandı.

Gürcistan müdahalesi, Kremlin’in 1990’lardan beri kuramsal çerçevesini çizdiği Yakın Çevre Politikası’nın hayata geçirilmesinin simgesel bir örneği oldu. 2000’lerin başından itibaren ekonomik ve siyasi araçlarla Gürcistan’ın NATO’ya yaklaşan dış politikasını değiştirmeyi hedefleyen Moskova, 2008 Bükreş Zirvesi’nde gördüğü tehdit ve Gürcistan’ın askeri hareketliliği üzerine sorunu savaş alanına taşımıştı. Bu durum doğal olarak Ukrayna için de bir uyarı niteliği taşıyordu. Zira benzer ekonomik ve siyasi müdahalelere, olası NATO üyeliği konusunda en üst düzeyden tepkilere Ukrayna da maruz kalıyordu. 2008 sonlarına doğru RF-Ukrayna ilişkilerinde tansiyonu yükseltecek bir sorun daha ortaya çıktı. Ukrayna enerji şirketi Naftogaz ile Gazprom arasındaki gaz tedarikine ilişkin görüşmeler Ekim 2008’den beri sürmesine rağmen bir türlü uzlaşmaya varılamıyordu. Öyle ki Aralık 2008’de Avrupa başkentlerini gezen Gazprom yöneticileri, Ukrayna’nın artan borçları ve iki ülke arasındaki transit sözleşmesinin imzalanamaması nedeniyle gaz tedarikinde sorunlar yaşanabileceği konusunda uyarılarda bulundular.⁷⁹² Ukrayna tarafı Gazprom’un enerjiyi siyasi bir silah olarak kullandığını öne sürerek Moskova’yı suçlarken Kremlin sorunun Yuşçenko ve Timoşenko arasındaki güç mücadelesinden kaynaklandığını iddia ediyordu.⁷⁹³

Ukrayna enerji şirketi Naftogaz’ın Gazprom’a olan borcu 2 milyar doları geçmişti. Gazprom’un 2009 yılı için Ukrayna şirketi Naftogaz ile yaptığı görüşmelerde talep ettiği fiyat Ukrayna tarafınca kabul edilmedi. Bin metreküp gaz için Gazprom’un ilk teklifi 179,5 dolar olan fiyatı 250 dolara çıkarmaktı. Ukrayna ise 201 dolar

⁷⁹² Simon Pirani, Jonathan Stern, Katja Yafimava, *The Russo-Ukrainian Gas Dispute of January 2009: A Comprehensive Assessment*, Oxford: Oxford Institute for Energy Studies, 2009, s. 31.

⁷⁹³ Peeter Vahtra, “Energy Security in Europe in the Aftermath of 2009 Russia-Ukraine Gas Crisis”, *The EU-Russia Gas Connection: Pipes, Politics and Problems*, ed. Kari Liuhto, Turku: PEI Electronic Publications, 2009, s. 160.

ödeyebileceğini ve aynı zamanda Avrupa'ya giden hatlar için aldığı transit ücretini arttıracaklarını bildirdi. Bu durum Gazprom'un fiyatı 450 dolara çıkardığını açıklamasıyla RF ve Ukrayna hükümetlerinin de dahil olduğu bir enerji krizine neden oldu.⁷⁹⁴

1 Ocak 2009 itibariyle Gazprom, Avrupa'ya olan akışı devam ettirmekle birlikte Ukrayna'ya gaz tedarikini kesti. Fakat bir süre sonra Avrupa'ya giden gaz miktarında tutarsızlıklar ortaya çıktı. 4 Ocak'ta Gazprom, Ukrayna'nın Avrupa'ya giden hattan 24 saat içinde 50 milyon metreküp gaz çaldığını iddia etti. Ukrayna'yı Batı sınırındaki kendi kaynaklarından bu miktarı telafi etmeye davet etti.⁷⁹⁵ 7 Ocak'ta Başbakan Putin'in yolsuzluk iddialarına atıfla Avrupa'ya olan gaz tedarikinin kesilmesi emrini vermesi krizi en yüksek seviyeye çıkarmış oldu.⁷⁹⁶ Güney Avrupa'da tamamen Rus gazının ithalatına bağlı olanlar da dahil birçok Avrupa ülkesine 13 gün boyunca gaz kesintisi yapıldı.⁷⁹⁷ İki taraf arasındaki anlaşmazlık 19 Ocak'ta Putin ve Timoşenko'nun imzaladığı anlaşma ile son buldu.

RF'nin Gürcistan müdahalesi Ukrayna'nın NATO hedefleri kadar AB üyelik süreçlerini de etkiledi. Ukrayna, 21 Şubat 2005'te üyelik perspektifi sunmadan komşu devletlerle AB üyeleri arasında işbirliğini ve diyalogu geliştirmeyi hedefleyen Avrupa Komşuluk Politikası'nın bir parçası haline gelmişti.⁷⁹⁸ Fakat gerek yukarıda yer verilen

⁷⁹⁴ Yusin Lee, "Interdependence, Issue Importance, and the 2009 Russia-Ukraine Gas Conflict", *Energy Policy*, S. 102 (2017), s. 205.

⁷⁹⁵ Pirani, Stern, Yafimava, *The Russo-Ukrainian Gas Dispute of January 2009: A Comprehensive Assessment*, s. 19.

⁷⁹⁶ "Timeline: Gas Crises between Russia and Ukraine", *Reuters*, 11.01.2009, <https://www.reuters.com/article/us-russia-ukraine-gas-timeline-sb-idUSTRE50A1A720090111> (10.03.2023).

⁷⁹⁷ Pirani, Stern, Yafimava, *The Russo-Ukrainian Gas Dispute of January 2009: A Comprehensive Assessment*, s. 22.

⁷⁹⁸ AB ile Doğu ve Güney komşularını karşılıklı yarar ve çıkarlarına yakınlaştırmayı amaçlayan dış politika çerçevesi olarak 2004 yılında başlatıldı. Avrupa Komşuluk Politikası, bir anlamda AB ve komşularının temel öncelik alanlarında birlikte çalışma taahhüdüdür. AB bu öncelik alanlarını istikrar için ekonomik gelişme, güvenlik ve göç olarak belirlemiştir. Bkz. "European Neighbourhood Policy", *The Diplomatic Service of the European Union*, 29.07.2021, [https://www.eeas.europa.eu/eeas/european-neighbourhood-policy_en#:~:text=The%20European%20Neighbourhood%20Policy%20\(ENP,their%20mutual%20benefit%20and%20interest](https://www.eeas.europa.eu/eeas/european-neighbourhood-policy_en#:~:text=The%20European%20Neighbourhood%20Policy%20(ENP,their%20mutual%20benefit%20and%20interest) (11.03.2023).

Ukrayna'nın iç siyasetindeki krizler gerekse de bir dış etken olarak RF'nin Yakın Çevre Politikası, AB'nin Ukrayna ile ilgili adımlarını yavaşlatmasına neden olmuştu.

Turuncu Devrim'in üzerinden dört yıldan fazla süre geçmiş fakat büyük umutlarla iktidara gelen Kiev yönetiminin ülkede demokrasiyi sağlamlaştırma ve etkili bir yönetim üretme konusunda yaşadığı zorlukların devam edeceği açıkça ortaya çıkmıştı. Bu zorlukların farkında olan AB ise Ukrayna'ya yönelik ne kapıyı kesin olarak kapatan ne de açan bir muğlaklık politikası izliyordu.⁷⁹⁹ RF'nin Gürcistan müdahalesi Ukrayna'nın geleceğine ilişkin endişeleri arttırırken AB'nin Ukrayna'ya olası bir üyelik teklifinin de önünü kapatmış ya da en azından AB için Ukrayna'ya üyelik teklifi sunmamanın bir gerekçesi olmuştu.

AB ile ilişkilerinde 2009'a kadar önemli bir ilerleme görülmeyen Ukrayna, 7 Mayıs 2009'da Prag'daki AB Zirvesi'nde Polonya'nın önerisi ve İsveç'in desteğiyle Avrupa Komşuluk Politikası'nın bir uzantısı olarak Doğu Ortaklığı'na dahil edildi.⁸⁰⁰ Tam üyelik konusunun belirsiz bırakıldığı, AB'nin doğu komşuları ile serbest ticaret anlaşmaları, vize serbestisi ve stratejik ortaklık anlaşmalarının tartışılacağı bir platform olarak tanıtılan bu politika ile Brüksel yeterli ilerleme kaydedilen alanlarda yeni Ortaklık Anlaşmalarının temellerinin oluşacağını vurguluyordu. Fakat bu aynı zamanda AB'ye muhtemelen hiçbir zaman üye olamayacağı bilinen Kafkas devletleri ile Ukrayna'nın aynı kategoriye alınması demekti.⁸⁰¹ RF, Doğu Ortaklığı'nda Ukrayna'dan çok Belarus'un katılımıyla ilgilendi. Zira RF-Belarus ilişkileri çok daha yakın ve kurumsallaşmıştı. Devlet Başkanı Dmitri Medvedev, işbirliğinin çatışmadan her zaman

⁷⁹⁹ Kubicek, "Problems of post-post-Communism: Ukraine after the Orange Revolution", s. 337.

⁸⁰⁰ AB, üye ülkeler ve ortak ülkeler arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkileri güçlendirmeyi, derinleştirmeyi ve ayrıca Doğu Ortaklığı ülkelerinde sürdürülebilir reform süreçlerini desteklemeyi amaçlayan platformdur. AB'yi, üye devletleri ve altı Doğu Avrupa Ortak ülkesini (Ermenistan, Azerbaycan, Beyaz Rusya, Gürcistan, Moldova Cumhuriyeti ve Ukrayna) içeren ortak bir girişimdir. Belarus Haziran 2021'de üyeliğini askıya aldığını bildirdi. Detaylı bilgi için Bkz. "Eastern Partnership", *The Diplomatic Service of the European Union*, 17.03.2022, https://www.eeas.europa.eu/eeas/eastern-partnership_en (11.03.2023).

⁸⁰¹ D'Anieri, *Ukraine and Russia: From Civilized Divorce to Uncivil War*, s. 152.

iyi olduğunu fakat buradaki yapının Moskova’ya karşı ortaklık şeklinde kullanılmasının kafa karıştırıcı olduğunu ifade etti.

12 Mayıs 2009’da Kremlin, “Rusya Federasyonu’nun 2020’ye Kadar Ulusal Güvenlik Stratejisi” isimli bir belge yayınladı.⁸⁰² Temelleri Putin’in başkanlığı döneminde atılan bu belge ile RF, ulusal çıkarların korunması için yeni stratejilerin gerekliliğini vurguladı. Haas’a göre bu belge ile Kremlin, güvenlik politikası açısından üç amaç ortaya koymaktaydı: RF bölgesel bir güç olmanın ötesine geçerek küresel bir güce dönüşmeli, NATO’nun RF sınırlarına doğru genişlemesi ve burada kurmak istediği füze kalkanı projeleri durdurulmalı ve son olarak yakın çevrede sınır dışındaki Rusların hakları korunmalıdır.⁸⁰³ RF, bu belge ile yakın çevresi olan eski Sovyet coğrafyasındaki etkinliğini arttıracaklarını açıkça belirtiyordu. Bu amaçla çalışmanın ikinci bölümünde de ifade edildiği gibi 2008 sonlarında geniş çaplı askeri reformlar başlatıldı. RF ordusunun Gürcistan çatışması sonrası alınan geribildirimler ile kapasitesi ve işlevini arttırmaya yönelik önemli adımlar atıldı. Ekim 2009’da Gazprom’un Azerbaycan petrol şirketi SOCAR ile 2010 yılından başlamak üzere yıllık 17.7 milyar metreküplük bir gaz anlaşması imzalaması, 20 Ağustos 2010’da Ermenistan’daki Gümrü Üssü’nün RF birliklerince kullanım süresinin 2044’e kadar uzatılması gibi gelişmeler RF’nin ilân ettiği güvenlik stratejisi ile uyumlu olacak şekilde Güney Kafkasya’da askeri ve ekonomik olarak konumunu güçlendirdiği yorumlarına sebep oldu.⁸⁰⁴ 5 Şubat 2010’da Kremlin tarafından yayımlanan Askeri Doktrin’de RF’nin güvenliğine yönelik en temel tehdit “NATO’nun kuvvet potansiyelini uluslararası normlara aykırı olarak küresel

⁸⁰² Belgenin Rusça versiyonu için Bkz. “Стратегия национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года”, *Президент России*, 13.05.2009, <http://www.kremlin.ru/supplement/424> (11.03.2023); İngilizce çevirisi için Bkz. “National Security Strategy of the Russian Federation to 2020”, *Mepoforum*, 12.05.2009, <http://mepoforum.sk/wp-content/uploads/2015/08/NDS-RF-2009-en.pdf> (11.03.2023).

⁸⁰³ Marcel De Haas, *Russia’s Foreign Security Policy in the 21st Century: Putin, Medvedev, and Beyond*, New York: Routledge, 2010, s. 87.

⁸⁰⁴ Maxim A. Suchkov, “Re-Engaging the Caucasus: New Approaches of US Foreign Policy in the Region and Their Implications for US-Russia Relations”, *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*, C. 6, S. 11 (2011), s. 136.

işlevlerle donatma ve ittifakı genişleterek NATO üyesi ülkelerin askeri altyapısını RF sınırlarına yaklaştırması” olarak tanımlandı.⁸⁰⁵

RF daha aktif bir dış politika ile eski Sovyet coğrafyasındaki etkinliğini arttırırken Ukrayna 2010 Başkanlık seçimlerine gidiyordu. Yuşçenko döneminde iç siyasi krizler ve ekonomik reformların bir türlü gerçekleştirilememesinin üzerine 2008 küresel ekonomik krizi de eklenince 2009’da Ukrayna’da GSYİH %15 azalmıştı. Kriz, en fazla Ukrayna’nın doğusunda Donetsk, Luhansk ve Zaporijya’da konumlanmış ağır sanayi sektörünü etkilemişti.⁸⁰⁶ Yuşçenko karşıtları bozulan ekonomik koşullar nedeniyle şikayetçi iken, destekçileri 2006’da Yanukoviç ile yaptığı taktiksel işbirliği nedeniyle Turuncu Devrim’in “kahramanına” mesafeliydi.⁸⁰⁷ Seçimde Ukrayna’nın bölünmüşlüğüne açıkça temsil edecek şekilde iki aday öne çıkıyordu. Birisi Turuncu Devrim simgelerinden ve Eylül 2007 seçimleri ile iktidara gelen mevcut başbakan Yuliya Timoşenko, diğeri ise RF’yle yakın işbirliğinden yana olan Bölgeler Partisi lideri Yanukoviç’ti. Yanukoviç’in avantajı Ukrayna halkının önemli bir kısmının rakibi Timoşenko’yu başbakan olarak son yıllarda artan ekonomik krizden birinci derecede sorumlu tutmasıydı.

17 Ocak 2010’da seçimin ilk turunda Yanukoviç %35,32 oyla birinci ve Timoşenko %25,05 ile ikinci sıradaydı. Mevcut Cumhurbaşkanı Yuşçenko oyların yalnızca %5,5’ini alabildi. İkinci turda beklenti Turuncu partilerin adaylarının Timoşenko’yu desteklemesiydi. Fakta bütün tahminleri boşa çıkaracak şekilde Yuşçenko, eski rakibi Yanukoviç’i desteklediğini açıkladı. 7 Şubat’taki ikinci turda

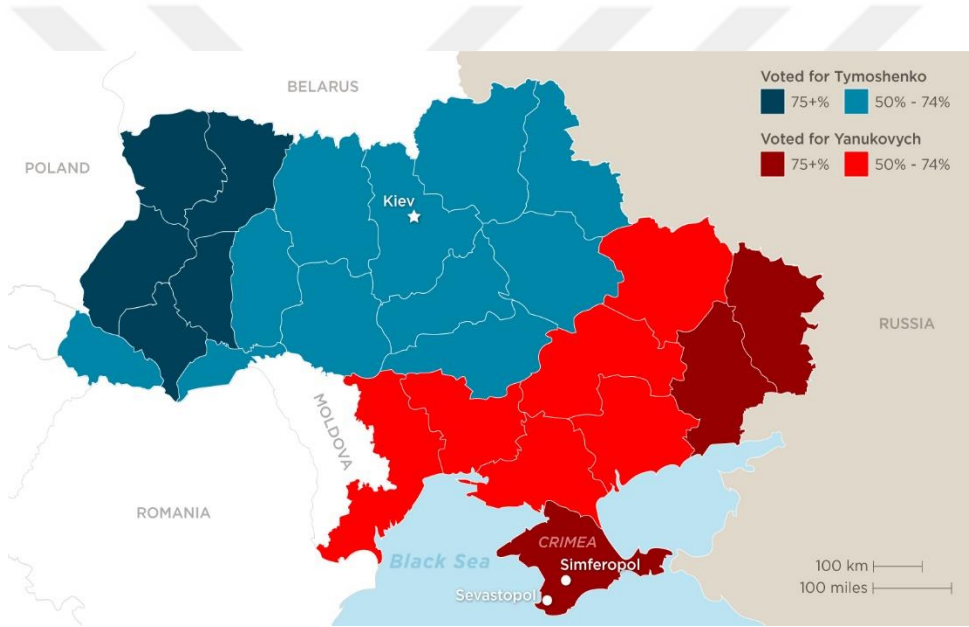
⁸⁰⁵ “The Newly-Approved Russian Military Doctrine”, *Carnegie Endowment*, 05.02.2010, https://carnegieendowment.org/files/2010russia_military_doctrine.pdf (12.03.2023).

⁸⁰⁶ “OECD Territorial Reviews: Ukraine 2013”, *OECD*, 2014, s. 39, https://read.oecd-ilibrary.org/urban-rural-and-regional-development/oecd-territorial-reviews-ukraine-2013_9789264204836-en#page39 (10.02.2023).

⁸⁰⁷ D’Anieri, *Ukraine and Russia: From Civilized Divorce to Uncivil War*, s. 170.

Yanukoviç, %48,95 oy alırken Timoşenko %45,47’de kaldı. Böylece Viktor Yanukoviç Ukrayna’nın dördüncü cumhurbaşkanı olarak göreve başladı.⁸⁰⁸

2010 seçimleri Ukrayna’nın bölünmüşlüğü Harita 5’te görüleceği üzere çok net bir şekilde ortaya koyuyordu. Yanukoviç’in oyları Ukrayna’nın doğu ve güney kesimlerinden geliyor, Donetsk, Luhansk ve Kırım’da %80’in üzerine çıkıyordu. Timoşenko ise Ukrayna’nın batı ve merkez kesimlerinden oy alırken, Lviv ve çevresinde açık ara birinci sıradaydı. 2004 seçimlerinin aksine bu seçimler AGİT dahil birçok uluslararası kuruluş ve bağımsız gözlemci tarafından “özgür ve adil” olarak nitelendi.⁸⁰⁹

Harita 5: 2010 Ukrayna Başkanlık Seçimleri Haritası

Kaynak: A Divide Ukraine, CNN, 03.03.2014,
<https://edition.cnn.com/interactive/2014/02/world/ukraine-divided/> (16.05.222).

Yanukoviç’in cumhurbaşkanlığı ile Ukrayna’da yeni bir dönem başlamıştı. Kiev’de Kremlin’in uzun yıllardır desteklediği bir aday koltuğa oturmuştu. Bu durum şüphesiz Moskova tarafından bir başarı olarak görülüyordu. Batı destekli renkli devrim

⁸⁰⁸ “Ukraine Presidential Election 17 January and 7 February 2010”, Election Observation Mission Final Report, Warsaw: OSCE/ODIHR, 28.04.2010, ss. 1-2,
<https://www.osce.org/files/f/documents/e/9/67844.pdf> (24.01.2023).

⁸⁰⁹ “Ukraine Presidential Election 17 January and 7 February 2010”.

6 yıl gibi kısa bir sürede tersine çevrilmiş, Moskova ile ilişkileri önceleyecek bir siyasi figür yönetime gelmişti. Yanukoviç'in dış politika önceliğinin selefli Yuşçenko döneminde RF ile bozulan ilişkileri onarmak ve normalleştirmek olacağı düşünülmüyordu.

Yanukoviç'in cumhurbaşkanlığının en önemli sonucu NATO ile ilişkilerin seyri konusunda oldu. Seçim kampanyası boyunca kazanması halinde Ukrayna'yı NATO dışında tutacağını ifade eden Yanukoviç, AB ile işbirliğine sıcak bakıyordu. Seçimlerden önce Kiev'de yaptığı bir açıklamada "Pragmatik ve dengeli bir dış politika izleyeceğiz. Avrupa bütünleşmesi sürecini geliştirmeye devam edeceğiz. Ancak bütünleşmenin temeli, Ukrayna'nın dahili olarak modernizasyonu ve dönüşümü olacaktır" diyordu.⁸¹⁰ Bu durum Kuçma'nın çok vektörlü dış politikasını akıllara getirdi.

Yanukoviç, 25 Şubat'ta Rada'daki yemin töreninde yeni dönemde Ukrayna'nın dış politikasının nasıl gelişeceğine dair net mesajlar verdi. Ukrayna'yı hem Avrupa'nın hem de eski Sovyetler Birliği'nin ayrılmaz bir parçası, Doğu ile Batı arasında bir köprü olarak tanımladı. Ukrayna'nın RF, AB ve ABD ile eşit ve karşılıklı yarar sağlayan ilişkilerin geliştirilmesinden maksimum fayda sağlayacak dış politika tercihlerinde bulunacağını altını çizdi.⁸¹¹ Seçimlerin hemen ardından iç politikada belirgin değişiklikler görüldü. Bunların başında 1931-33 arasında yaşanan kıtlık dönemi olan Golodomor'u soykırım olarak tanıtmaya kampanyalarının durdurulması geldi. Ukrayna'nın kullanımını teşvik eden çalışmalar durduruldu ve Gürcistan'daki Saakaşvili yönetimi ile ilişkilere mesafe koyuldu.⁸¹²

⁸¹⁰ Richard Balmforth, "Yanukovich vows to keep Ukraine out of NATO", *Reuters*, 07.01.2010, <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-election-yanukovich-idUSTRE6062P320100107> (16.03.2023).

⁸¹¹ "President Victor Yanukovich's Feb. 25 Inaugural Speech in Parliament", *Kyiv Post*, 25.02.2010, <https://archive.kyivpost.com/article/content/ukraine-politics/president-victor-yanukovichs-feb-25-inaugural-speech-60475.html> (16.02.2023).

⁸¹² Steven Pifer, "Ukraine's Foreign Policy: Losing its Balance", *Brookings*, 11.06.2012, <https://www.brookings.edu/research/ukraines-foreign-policy-losing-its-balance/> (16.02.2023).

Yanukoviç, seleflerinin hiçbirinin başaramadığı bir şeyi başarmış, parlamento, başbakan ve başkanın tek bir siyasi güç etrafında birleştiği bir hükümet kurmuştu. Bu durum Ukrayna’da bağımsızlıktan beri süregelen ve sıklıkla siyasi krizlere neden olan Rada-hükümet çatışmasına son verdi.⁸¹³ İç politikadaki düzenlemelere dış politikada önemli bir değişim eşlik etti. Cumhurbaşkanı Yanukoviç, seçimlerin hemen ardından Ukrayna’nın NATO ile işbirliğinin süreceğini fakat üyelik hedefinin bulunmadığını açıkladı.⁸¹⁴ Bu açıklama Batı’da tepki çekse de Ukrayna halkında NATO’ya katılıma dair olumlu görüş oranı birçok Doğu Avrupa ülkesinin çok altındaydı.⁸¹⁵ Bu durum Yanukoviç yönetiminin elini güçlendiriyordu.

NATO açıklamasının ardından RF ile ilişkilerde önemli bir diğer konu da Karadeniz Donanması’nın yer aldığı Sivastopol Üssü’nün 2017’de bitecek olan kullanım hakkıydı. Önceki Cumhurbaşkanı Yuşçenko kira sözleşmesinde bir yenileme yapılmayacağını açıklamıştı.⁸¹⁶ Bu açıklamalar yukarıda da değinildiği gibi RF’nin Gazprom aracılığıyla Ukrayna üzerinde uyguladığı ekonomik baskıyı arttırmasına neden olmuştu. Yanukoviç yönetiminin amacı Sivastopol Üssü’nün kullanım süresini 25 yıllığına uzatarak RF’den tedarik edilen gazın fiyatında indirim sağlanmaktı. Bu uzun süredir NATO’nun Karadeniz’deki faaliyetlerinden rahatsız olan Kremlin için oldukça rahatlatıcı bir gelişmeydi. Taraflar Nisan 2010’da Harkov’da bir araya geldiler. Ukrayna Sivastopol Üssü’nün kiralık sözleşmesini 2042 yılına kadar uzatmayı kabul etti. Buna karşılık Gazprom, Naftogaz’a doğal gaz için uyguladığı fiyatı 2009’da imzalanan on yıllık gaz sözleşmesinin geri kalanı için bin metreküp başına 100 dolara düşürecekti.⁸¹⁷

Bu anlaşma RF ile gerilimli geçen son yıllarda bin metreküp için 230 dolar civarına

⁸¹³ D’Anieri, *Ukraine and Russia: From Civilized Divorce to Uncivil War*, s. 177.

⁸¹⁴ Dominic Fean, “A Return to Multi-vectoral Balancing? Viktor Yanukovych’s Government and Ukrainian Foreign Policy”, *Politique Étrangère*, S. 2 (2010), s. 420.

⁸¹⁵ 2009 yılında yapılan bir anket çalışmasına göre yanıt verenlerin yalnızca %28’i NATO’ya katılımı onaylarken, %51’i olumsuz görüş bildirdi. Bkz. Kathleen Holzwart Sprehe, “Ukraine Says ‘No’ to NATO”, *Pew Research Center*, 29.03.2010, <https://www.pewresearch.org/global/2010/03/29/ukraine-says-no-to-nato/> (12.02.2023).

⁸¹⁶ Elena Mizrokhi, *Russian ‘Separatism’in Crimea and NATO: Ukraine’s Big Hope, Russia’s Grand Gamble*, Quebec: Chaire de Recherche du Canada, 2009, s. 13.

⁸¹⁷ Pifer, “Ukraine’s Foreign Policy: Losing its Balance”.

çıkmiş olan enerji maliyetinin yarı yarıya düşmesi demekti. Böylece Yanukoviç yönetimi hem RF ile uzun süredir devam eden Karadeniz Donanması sorununu hem de enerji fiyatları üzerinden yaşanan krizleri aynı anda çözmüş oldu.

Harkov Antlaşması, RF'nin Sivastopol Üssü'nde bulunma süresini 2042'ye uzatarak üssün modernizasyonu için gerekli süreyi de vermiş oldu. Anlaşma sonrası Kremlin, Karadeniz'deki varlığını önemli ölçüde güçlendirecek şekilde Karadeniz Donanması'nı modern silahlarla donatacak büyük bir program başlattı.⁸¹⁸ Harkov Antlaşması hem Ukrayna içinde hem de Batı'da yoğun bir tepkiyle karşılandı. The Guardian'dan Luke Harding, Antlaşma'yı "Turuncu Devrim'in tabutuna çakılmış son çivi" ve Ukrayna'nın RF'nin kontrolüne girdiğinin en somut kanıtı olarak tanımlıyordu.⁸¹⁹ Bu antlaşmaya Haziran 2010'da Rada'ya getirilen ve 1 Temmuz 2010'da Yanukoviç'in imzası ile hayata geçen "tarafsızlık yasası" eşlik etti.⁸²⁰ Bu yasa ile tarafsızlık statüsü Ukrayna dış politikasının temel ilkesi haline getirildi. Bu ilkeye göre Ukrayna, askeri ve siyasi ittifaklara katılmayacak ancak Avrupa güvenlik sisteminin geliştirilmesine katkı sağlayıp karşılıklı çıkarlar söz konusu olduğunda NATO ve diğer askeri yapılarla işbirliğini sürdürecekti.⁸²¹

Yanukoviç RF ile ilişkileri normalleştirirken iç politikada da rakiplerinden kurtulmanın yollarını arıyordu. Turuncu Devrim'in sembollerinden ve son seçimlerde Yanukoviç'in rakibi olan Yuliya Timoşenko, 2009'da başbakanlığı döneminde RF ile imzalamış olduğu doğal gaz tedarik anlaşmasında yetkisini kötüye kullanarak Naftogaz'ı zarara soktuğu iddiasıyla 24 Haziran 2011'de yargılanmaya başladı.⁸²² Eski Başkan Yuşçenko, Timoşenko aleyhinde ifade verdi. RF dahil birçok devlet ve

⁸¹⁸ Taras Kuzio, *The Crimea: Europe's Next Flashpoint?*, Washington D.C.: The Jamestown Foundation, 2010, s. 15.

⁸¹⁹ Luke Harding, "Ukraine Extends Lease for Russia's Black Sea Fleet", *The Guardian*, 21.04.2010, <https://www.theguardian.com/world/2010/apr/21/ukraine-black-sea-fleet-russia> (16.02.2022).

⁸²⁰ "Yanukovych Signs Law Declaring Ukraine's Non-aligned Status", *Kyiv Post*, 15.07.2010, <https://www.kyivpost.com/post/9819> (17.01.2023).

⁸²¹ Li Ziguó, "The Trend of Ukraine's Foreign Policy under the Yanukovych Administration", *China International Studies*, S. 31 (2011), ss. 146-47.

⁸²² D'Anieri, *Ukraine and Russia: From Civilized Divorce to Uncivil War*, s. 180.

uluslararası kuruluş tarafından Timoşenko'ya karşı yürütülen süreç eleştirildi. 5 Ağustos'ta tutuklanan Timoşenko, 11 Ekim'de yargılandı ve görevi kötüye kullanmaktan suçlu bulundu. Siyasi yasak getirilen Timoşenko'ya yedi yıl hapis ve 188 milyon dolar para cezası verildi. 2014'teki Maydan Olayları'na kadar sürecek olan cezasını çekmek üzere Kiev'deki Kaçanivska Cezaevine götürüldü. İtirazları reddedilen Timoşenko, mahkemede yaptığı konuşmada dava sürecini Stalin'in Büyük Terörü'ne benzetmişti.⁸²³ Uluslararası Af Örgütü, Timoşenko'nun açıklamalarını destekleyecek şekilde sürecin siyasi amaçlı olarak başlatıldığı yönünde bir açıklama yayımladı.⁸²⁴

Yanukoviç'in iç politikada otoriterleşmesi sonucu AB ile gerilen ilişkiler Moskova için bir fırsattı. Ukrayna'nın zora giren AB ile entegrasyon sürecine bir alternatif olarak 1 Ocak 2010'da yürürlüğe giren Avrasya Gümrük Birliği'ni (AGB) tekrar gündeme getirdi. Kremlin, Ukrayna'nın da Kazakistan ve Belarus gibi koşulsuz bir şekilde AGB'ye dahil olmasını talep ediyordu. Nitekim 2001'de Putin, Ukrayna'ya ihraç edilen doğal gaz fiyatında ciddi bir indirim karşılığı AGB üyeliğini resmi olarak teklif etti.⁸²⁵ Yanukoviç, Moskova ile ilişkileri normalleştirme adımları atsa da AGB ile entegrasyon gibi hem Batı'nın hem de ülke içindeki muhalefetin tepkisini çekecek ve iktidarını tehliye atacak bir adımdan kaçınmayı tercih etti.

Yanukoviç'in artan otoriterleşmesi 2012 Rada Seçimi'nde yeni muhalif hareketlerin doğmasına neden oldu. Bunlar arasında en dikkat çekenlerden biri liderliğini dünya eski boks şampiyonu Vitali Klitşko'nun yaptığı ve kısaca UDAR olarak bilinen Ukrayna Demokratik Reform İttifakı'ydı. Özgürlük anlamına gelen aşırı milliyetçi parti Svoboda ve Timoşenko'nun kısaca Batkivşçina olarak adlandırılan Tüm Ukrayna Anavatan grubu ile ittifak kurdu. 28 Ekim 2012'de gerçekleşen seçim

⁸²³ "Tymoshenko Convicted, Sentenced to 7 Years in Prison, Ordered to Pay State \$188 Million", *Kyiv Post*, 11.10.2011, <https://archive.kyivpost.com/article/content/ukraine-politics/tymoshenko-convicted-sentenced-to-7-years-in-priso-114528.html> (16.01.2023).

⁸²⁴ "Amnesty International Clarifies Position on Yuliya Tymoshenko", *Amnesty International*, 25.11.2011, <https://www.amnesty.org/fr/wp-content/uploads/2021/07/eur500152011en.pdf> (17.02.2022).

⁸²⁵ Tsygankov, "Vladimir Putin's Last stand: The Sources of Russia's Ukraine Policy", s. 284.

sonucunda Yanukoviç Rada'daki çoğunluğunu korurken kendisine karşı birleşen muhalefet de başarılı bir süreç geçirdi.

Yanukoviç'in RF ile imzaladığı Harkov Antlaşması'na ek olarak 2010 seçimlerinde bir vaat olarak sunduğu dil yasasında değişiklik konusu 2012 seçimleriyle tekrar gündeme gelmişti. Bölgeler Partisi çoğunluğu Ukrayna'nın doğu ve güneyinden olan Rusça konuşan seçmenlerini motive etmek için Rusçaya yasal bir statü kazandıracak olan bu vaadi gerçekleştirmeyi hedefliyordu.⁸²⁶ Tasarının görüşmeleri dünya basınına da yansıyan Rada'daki yumruklaşmalarla sonuçlandı. Timoşenko cezaevinden yayınladığı mesajda tasarıyı "Ukrayna'nın tarihine ve halkına karşı bir suç" olarak tanımladı.⁸²⁷ Öte yandan yasa Ukrayna'nın doğu ve güney bölgelerinde fiili olarak kullanılan Rusçaya hukuki bir nitelik kazandırmayı hedefliyordu. Nitekim 13 Ağustos'ta Odessa ve bir hafta sonra Harkov yerel yöneticileri, Rusçayı resmi dil statüsüne çıkarttıklarını ilan ettiler.

Dış politikada RF ile yakınlaşan Yanukoviç yönetiminin iç politikada ülkede yaşayan etnik Rusları destekleyen hamleleri, Ukrayna'da var olan kutuplaşmayı hızla derinleştirdi. Ukrayna'nın batı bölgelerindeki aşırı milliyetçi grupları harekete geçiren bu kararlar hem Ukrayna tarihi hem de RF'nin güvenlik politikası için önemli bir dönüm noktası olacaktı.

4.5. KIRIM'IN İLHAKI VE ÇATIŞMANIN DONDURULMASI

Kuçma ve Yanukoviç dönemlerindeki çok yönlü dış politika açıktan RF'yi hedef almadığı gibi RF'nin hâkimiyetindeki güvenlik yapıları ve ekonomik örgütlere katılımdan da kaçınılmasına olanak sağladı. Gerek Kuçma gerekse Yanukoviç dönemlerinde Ukrayna BDT Tüzüğü'nü imzalamadığı gibi KGAÖ'ye de katılmadı.

⁸²⁶ D'Anieri, *Ukraine and Russia: From Civilized Divorce to Uncivil War*, s. 186.

⁸²⁷ Howard Amos, "Ukraine Language Bill Prompts Clashes between Police and Protesters", *The Guardian*, 05.06.2012, <https://www.theguardian.com/world/2012/jun/05/ukraine-language-bill-police-protesters> (17.07.2022).

Üstelik 1994'te Kuçma yönetiminde NATO'nun BİO programına dahil olurken, 2010'ların başından itibaren Yanukoviç iktidarında AB ile Ortaklık Antlaşması müzakereleri yürüttü. Yanukoviç'in bu kararı Rinat Akhmetov ve Serhiy Lyovoçkin de dahil olmak üzere partinin en önemli oligarklarından birkaçı tarafından ticari çıkarları nedeniyle destekleniyordu.⁸²⁸ Üstelik RF ile ilişkilerde Ukrayna'nın AB üyelik hedefi, NATO ile ilişkisi kadar olumsuz bir etken olmadığı için bu grupların çıkarlarını da doğrudan etkilemiyordu. Fakat 1990'lardan beri süregelen ekonomik ve siyasi krizler Ukrayna'nın AB üyeliği konusunda bir kısır döngü içine girmesine neden olmuştu. Anayasanın parlamento karşısında cumhurbaşkanını güçlendirecek şekilde düzenlenmesi, bağımsızlıktan itibaren süregelen elit çatışması, kurumsal kafa karışıklıkları ve sürekli hükümet rotasyonları Ukrayna'nın bu kısır döngüden çıkmasını engelledi.⁸²⁹ AB, Ukrayna'dan talep ettiği siyasi ve ekonomik reformlar gerçekleşmediği sürece üyelik perspektifi sunmaktan geri dururken, Ukrayna siyasi seçkinleri üyelik beklentisi olmadan reformlar için gerekli yasal düzenlemeleri yapmaya ve mevcut konumlarına zarar verecek fedakârlıklarda bulunmaya hazır değildiler.⁸³⁰

Yanukoviç, seçim kampanyasındaki ekonomiyi canlandırmaya ilişkin reform vaatlerinin birçoğunda başarısız oldu. Fakat iktidarını en fazla etkileyen ve arkasındaki oligarşik desteğin azalmasına sebep olan enerji sektörüyle ilgili reform politikasında başarısız olmasıydı. Yanukoviç'in hane halkı için doğal gaz fiyatlarını sübvansetme politikası, kaçınılmaz şekilde bütçe açığına ve dolayısıyla dış borçlanmaya sebep oluyordu.⁸³¹

Yanukoviç'in Ukrayna iç politikasında kontrolü sağladığı başkanlık döneminde NATO üyelik hedefinin ortadan kalktığının resmi olarak açıklanması RF-Ukrayna

⁸²⁸ D'Anieri, *Ukraine and Russia: From Civilized Divorce to Uncivil War*, s. 191.

⁸²⁹ Flikke, "Pacts, Parties and Elite Struggle: Ukraine's Troubled post-Orange Transition", s. 395.

⁸³⁰ Paul D'Anieri, "Ukrainian Foreign Policy from Independence to Inertia", *Communist and Post-Communist Studies*, C. 45, S. 3-4 (2012), s. 451.

⁸³¹ Karel Svoboda, "On the Road to Maidan: Russia's Economic Statecraft Towards Ukraine in 2013", *Europe-Asia Studies*, C. 71, S. 10 (2019), s. 1693.

ilişkileri için olumlu bir süreci başlatsa da Kiev yönetiminin AB ile entegrasyon politikası Kremlin ile ortaklığın sınırlı kalmasına neden oluyordu.⁸³² Nisan 2013'te Putin, Ukrayna'nın Avrasya Gümrük Birliği'ne katılması durumunda yıllık 9-10 milyar dolar gelir sağlayacağını öne sürerek, Kiev için AB karşısında bir alternatif yaratma girişiminde bulundu. Oysa kamuoyunda 2008'de Yuşçenko tarafından başlatılan AB Doğu Ortaklığı sürecinin yılsonunda bir Ortaklık Anlaşması⁸³³ ile sonuçlanması bekleniyordu.

Ortaklık Anlaşması'nın merkezinde, Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Anlaşması (Deep and Comprehensive Free Trade Agreement - DCFTA) yer alıyordu. Anlaşma, Ukrayna ve AB üyesi devletlerin birbirlerinin pazarlarına ayrıcalıklı erişimin yanı sıra karşılıklı tarifeler ve ticaret kotaları elde edecekleri bir yapı ortaya çıkarıyordu. DCFTA'nın imzalanması ile Ukraynalı üreticiler, AB kalite kontrol standartlarını karşılamaları ve diğer üreticilerle rekabet edebilmeleri koşuluyla mallarını AB ülkelerine satabilecek, Ukrayna iç pazarı da AB mallarının erişimine açılacaktı.⁸³⁴ Fakat karşılıklılık ilkesine dayandığı öne sürülen bu ilişki, ilk bakışta da görüleceği gibi Ukrayna aleyhine gelişmekteydi. Zira Ukrayna ürünleri yüksek rekabet seviyesindeki AB pazarı için uygun değilken AB malları Ukrayna iç pazarını hâkimiyetine alacak nitelikteydi.

AB ile DCFTA üzerinden girilecek ekonomik ilişkiden en fazla zararlı çıkacak kesim ise şüphesiz üretimin yoğunlaştığı Ukrayna'nın doğu bölgelerindeki sanayicilerdi. 2013 yazında üyeleri Ukrayna ekonomisinin yaklaşık %70'ni oluşturan Ukrayna Sanayiciler ve Girişimciler Birliği, RF sınırında ürünlerine yönelik yapılan kalite kontrol uygulamalarının neredeyse bir ithalat yasağına döndüğünden

⁸³² Tsygankov, "Vladimir Putin's Last stand: The Sources of Russia's Ukraine Policy", s. 284.

⁸³³ Aday statüsüne sahip olmayan devletlerin AB ile ekonomik bütünleşmede ulaşabileceği en ileri aşamadır. Bkz. David Cadier, "Eastern Partnership vs Eurasian Union? The EU-Russia Competition in the Shared Neighbourhood and the Ukraine Crisis", *Global Policy*, C. 5, S. 1 (2014), s. 76.

⁸³⁴ Anna Matveeva, *Through Times of Trouble: Conflict in Southeastern Ukraine Explained from Within*, New York and London: Lexington Books, 2018, s. 35.

şikâyetçiydiler.⁸³⁵ Öyle ki Birlik üyeleri, Yanukoviç’e yazdıkları bir mektupla AB ile planlanan serbest ticaret bölgesi için hazırlık yapabilmeleri amacıyla anlaşmayı bir yıl ertelemesini talep ettiler.⁸³⁶

RF, AB ile anlaşmaya yönelen Kiev yönetimine ekonomik araçlarla karşılık veriyordu. Yanukoviç’in üzerinde Ukrayna muhalefetine ve Batı’ya yakın Ukraynalı oligarkların baskısı da vardı. Kremlin, Yanukoviç yönetiminin fikrini değiştirecek hamleyi Eylül 2013’te enerji fiyatlarında 1/3 oranında yaptığı büyük bir indirim ile gerçekleştirdi. Bu indirime ek olarak darboğazda olan Ukrayna ekonomisine AB’nin aksine önkoşulsuz olarak 15 milyar dolarlık bir yardım paketi teklif etti. İzleyen sene için 17 milyar dolarlık dış fon açığını ivedilikle kapatması gereken ve bu nedenle temerrüde düşerek borçlarını ödeyemez hale gelme tehlikesi altında olan Kiev için bu bulunmaz bir fırsattı. AB’nin Doğu Ortaklığı çerçevesinde Kiev’e önerdiği yavaş ve uzun vadeli bir süreçti. Belirli kriterler üzerinden düzenli olarak izlenen ve raporlanan bu süreç büyük ölçüde yerel yönetimlerin ve ülkedeki siyasi seçkinlerin belirlenen hedefe ulaşma iradesine bağlı olarak gelişmekteydi.⁸³⁷

Yanukoviç, Ortaklık Anlaşması’nın gerektirdiği reformları hayata geçirebilmek için 27 milyar dolarlık bir krediye ihtiyacı olduğunu belirtmesine rağmen AB’den yalnızca 833 milyon dolar teklif alabildi. Geri kalan meblağ için IMF’ye başvurduğunda sert taleplerle karşılaştı. Akaryakıt fiyatlarına %40 zam, ücretlerin dondurulması, bütçe kesintileri, gaz fiyatlarına yapılan sübvansiyonların kesilmesi bu taleplerin yalnızca birkaç tanesiydi.⁸³⁸ Bunları gerçekleştirmek Yanukoviç’in birkaç sene önceki seçim vaatlerinin tamamen tersine hareket etmesi demekti. Başbakan Mikola Azarov, IMF taleplerini “Ukrayna ekonomisinin yok edilmesi karşılığı verilmiş küçük bir söz”

⁸³⁵ Chris Kaspar De Ploeg, *Ukraine in the Crossfire*, Atlanta: Clarity Press, 2017, s. 17.

⁸³⁶ “Ukraine Businessmen Express Doubts on EU Deal”, *The Moscow Times*, 13.11.2013, <https://www.themoscowtimes.com/2013/11/13/ukraine-businessmen-express-doubts-on-eu-deal-a29538> (18.07.2022).

⁸³⁷ Cadier, “Eastern Partnership vs Eurasian Union? The EU–Russia Competition in the Shared Neighbourhood and the Ukraine Crisis”, s. 78.

⁸³⁸ De Ploeg, *Ukraine in the Crossfire*, s. 17.

ifadeleriyle reddediyordu.⁸³⁹ RF'nin gümrük geçişleri üzerinden uyguladığı politika Ukrayna sanayisine darbe vurmuşken, seçmen kitlesinin neredeyse tamamı doğu ve güneydeki sanayi bölgelerinde yer alan Yanukoviç için IMF taleplerini uygulamak siyasi intihar anlamına geliyordu. Yanukoviç bu talepleri kabul etmeyip AB'den IMF ile daha iyi şartları müzakere edebilmesi için yardım istedi.

Hem dış hem de i koşullar Yanukoviç'ı hızla AB bütünleşmesinden uzaklaştırıyordu. Kremlin'in herhangi bir koşul  ne sürmeyen, cazip teklifi ve seçmen tabanından gelen baskılar sonucu Yanukoviç, 28-29 Kasım 2013'te Vilnius'ta gerçekleşecek AB Doğu Ortaklığı Zirvesi'nde imzalanması planlanan Ortaklık Anlaşması'nı imzalamayı reddederek Ukrayna'nın yaklaşık iki yıldır AB ile geliştirdiği süreci askıya aldı. 3 Eylül 2013'te Ermenistan Cumhurbaşkanı Serj Sargisyan Moskova'da Putin ile yaptığı görüşme sonrası Ermenistan'ın Avrasya Ekonomik Birliği'ne katılacağını açıklamıştı.⁸⁴⁰ Bunun  zerine 21 Kasım'da Yanukoviç'ın AB ile ilişkileri askıya alan açıklaması, AB'nin Doğu Ortaklığı Projesi'ni sekteye  ğratan ikinci gelişme oldu.

Yanukoviç'ın açıklamaları ülkedeki sanayicileri ve Rusça konuşan halkı memnun ederken, milliyetçiliğin yoğun olduğu Ukrayna'nın batı ve orta kesimlerindeki AB bütünleşmesinden yana olan geniş bir kitleyi harekete geçirmişti. Protestolar için seçilen mek n yaklaşık 10 sene önce de benzer görüntülere sahne olan Bağımsızlık Meydanı, kısaca Maydan'dı.

30 Kasım 2013'te gelen polis müdahalesi ilk başta barışıl görünen protestoların katlanarak büyümesine neden olan kritik bir dönüm noktası oldu.⁸⁴¹ Bu tarihten itibaren

⁸³⁹ Rilka Dragneva, Kataryna Wolczuk, *Ukraine Between the EU and Russia: The Integration Challenge*, Basingstoke and New York: Palgrave Macmillan, 2015, s. 86.

⁸⁴⁰ Olga Batura, Evas Tatjana, "Information Society Goes East: ICT Policy in the EU's Eastern Partnership Cooperation Framework", *Political and Legal Perspectives of the EU Eastern Partnership Policy*, ed. Tanel Kerikmae, Archil Chochia, London and New York: Springer, 2016, s. 47.

⁸⁴¹ Coyle, *Russia's Border Wars and Frozen Conflicts*, s. 49.

Maydan Hareketi milliyetçi grupların öncülüğünde adeta evrim geçirdi. Bu grupların başında 1999’da kurulan fakat Turuncu Devrim sonrası siyasal olarak örgütlenerek Rada’da kendine yer bulan Svoboda geliyordu. Partinin lideri olan Oleg Tyahnibok, Yanukoviç’e karşı “Maydan Halk Birliği”nin kurulduğunu açıkladı. Tyahnibok, Ukrayna tarihinde birçok katliama katılmış Ukrayna Milliyetçileri Örgütü (Організація українських націоналістів - OUN) ve Ukrayna İsyan Ordusu (Українська повстанська армія - UPA) gibi örgütlere ilişkin sempatisini açıkça ifade eden aşırı sağcı bir figürdü.⁸⁴²

Olaylar başladıktan kısa süre sonra Svoboda’nın yanında birçok farklı milliyetçi örgüt Maydan’a akmaya başladı. Bunlardan UNAUNSO, Stepan Bandera’nın Üç Dişli Mızrağı, Beyaz Çekiç ve Sosyal Ulusal Meclis isimli dört aşırılıkçı grup bir araya gelerek Sağ Sektör’ü kurdular.⁸⁴³ Sağ Sektör, katıldığı şiddet olayları ile Maydan Hareketi’nin barışçıl bir protestodan sokak savaşına dönüşmesinde stratejik bir rol oynadı.⁸⁴⁴ Kiev dışından birçok eğitilmiş eylemci getirdi. Gösterilerin yeni bir aşamaya geçtiği Aralık 2013’te, yasa dışı eylemler yoğunlaşmış, sopa ve demir çubuklarla örgütlenen, kendilerini Neo-Nazi sembollerle ifade eden aşırılıkçı gruplar Maydan Hareketi’nin kontrolünü ellerine almışlardı.

AB ile bağları koparan Yanukoviç ise yüzünü tamamen Kremlin’e döndü. 17 Aralık’taki Moskova ziyaretinden kendi ifadesiyle büyük bir zafer elde etmişti. Ortaklık Anlaşması’na imza atmamanın karşılığını, Rus gazında yaklaşık %50 indirim ve IMF’nin öne sürdüğü gibi reform ya da koşullar olmaksızın elde edilecek 15 milyar dolarlık kredi olarak almıştı.⁸⁴⁵ Kiev’de bir süredir devam eden olaylar Grivna’nın değerini de düşürmüştü, Ukrayna ekonomisi için bir kriz beklentisi yaratmıştı. Yanukoviç

⁸⁴² Emre Köse, “Ukrayna’nın Neo-Nazizim Sorunu”, *Ukrayna: Tarih Yapan Savaş*, ed. Mehmet Ali Güller, İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 2022, s. 138.

⁸⁴³ De Ploeg, *Ukraine in the Crossfire*, s. 29.

⁸⁴⁴ Volodymyr Ishchenko, “Far Right Participation in the Ukrainian Maidan Protests: An Attempt of Systematic Estimation”, *European Politics and Society*, C. 17, S. 4 (2016), s. 12.

⁸⁴⁵ D’Anieri, *Ukraine and Russia: From Civilized Divorce to Uncivil War*, s. 215.

gibi Başbakan Azarov da Moskova ile yaptığı anlaşmayı Ukrayna'yı iflastan kurtaran hamle ve büyük bir başarı olarak tanımladı.⁸⁴⁶ Fakat bu söylemler öğrenciler ve entelektüellerin başını çektiği protestocuların Maydan'a akmasını engellemedi.

Maydan kısa sürede Ukrayna muhalefetine seçilmiş iktidarı alaşağı etmek için örgütlendiği bir sahneye dönüştü. Protestoculara ve muhalefete en önemli destek ise Batı dünyasından geldi. ABD'li senatörler ve yetkililer Maydan'a gidip destek konuşmaları yapıyor, ABD'nin Ukrayna Büyükelçisi Geoffrey Pyatt, protestocuları sıklıkla kabul ediyordu. Kiev'deki ABD Büyükelçiliği protestocuların bir karargâhı haline gelmişti.⁸⁴⁷

Şubat 2014'te ABD'nin Avrupa ve Asya İşlerinden Sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı Victoria Nuland ile ABD Büyükelçisi Geoffrey Pyatt arasında geçtiği iddia edilen bir telefon görüşmesi basına sızdı.⁸⁴⁸ Görüşme Ukrayna'nın seçilmiş Cumhurbaşkanı Yanukoviç'in yerine muhalif lider Arsen Yatsenyuk'un getirilmesi üzerineydi ve Nuland'ın AB'ye yönelik hakarete varan ifadeler kullandığı duyuluyordu. Her ne kadar ABD ses kaydının gerçekliğini teyit etmese de Beyaz Saray Basın Sözcüsü Jen Psaki'nin AB yetkililerinden özür dilediklerini açıklaması kayda ilişkin şüpheleri ortadan kaldırıyor.⁸⁴⁹

18 Şubat'ta Maydan muhalefetine önde gelen isimleri Anavatan Partisi lideri Oleksander Turçinov, Meydan Öz Savunma komutanı Andrii Parubiy ve Sağ Sektör lideri Dmitro Yaroş tarafından organize edilen bir yürüyüş başlatıldı. Göstericiler polis

⁸⁴⁶ "Russia Deal Saved Ukraine from Bankruptcy - PM Azarov", *BBC News*, 18.12.2013, <https://www.bbc.com/news/world-europe-25427706> (25.09.2022).

⁸⁴⁷ Sergey Salushev, "Annexation of Crimea: Causes, Analysis and Global Implications", *Global Societies Journal*, S. 2 (2014), s. 41; Kees Van der Pijl, *Flight MH17, Ukraine and the New Cold War: Prism of Disaster*, Manchester: Manchester University Press, 2018, s. 69.

⁸⁴⁸ Görüşmenin video kaydı için Bkz. "US Diplomat Embarrassed After Undiplomatic Language Caught on Tape", *Euronews*, 07.02.2014, <https://www.youtube.com/watch?v=bdygnTrrGVI> (10.03.2023); "Ukraine Crisis: Transcript of Leaked Nuland-Pyatt Call", *BBC News*, 07.02.2014, <https://www.bbc.com/news/world-europe-26079957> (12.01.2023).

⁸⁴⁹ Ed Pilkington, "US Official Apologises to EU Counterparts for Undiplomatic Language", *The Guardian*, 06.02.2014, <https://www.theguardian.com/world/2014/feb/06/us-ukraine-russia-eu-victoria-nuland> (15.02.2023).

barikatlarını aşarak parlamentoya saldırmaya çalıştılar.⁸⁵⁰ Buna karşılık polis de Maydan ana kampına bir saldırı düzenleyerek göstericileri dağıtmayı denedi. Çatışmalar sonucu yedisi polis 18 kişi öldü. Maydan Olayları'nın en kanlı günü olan 18 Şubat, Ukrayna'daki çatışmaların ikinci dönüm noktasını oluşturdu.⁸⁵¹ Bu tarihten sonra Yanukoviç'in göstericileri yatıştırma ihtimalinin kalmadığı açıkça ortaya çıkmıştı.

22 Şubat 2014'te Rada, gösterilerin baskısı altında aldığı bir kararla Cumhurbaşkanı Yanukoviç'i görevden azlettiğini açıkladı. Yanukoviç bunu bir darbe olarak niteledi ve Moskova'ya kaçtı. Aynı gün 2012'de kabul edilen ve Rusçaya resmi dil statüsü veren yasanın kaldırılması için de oylama yapıldı. Fakat Cumhurbaşkanı vekili Turçinov, dil yasasını yürürlükten kaldırmaya imza atmayı reddetti.⁸⁵² Ukrayna'da doğu ve güney bölgelerindeki Rusça konuşan halkın oylarıyla seçilmiş Yanukoviç'in bir sivil darbe ile iktidardan indirilmesi ve ardından dil yasasına ilişkin yapılan oylama hem Ukrayna içindeki Rusça konuşan halkı hem de Kremlin'i tedirgin etti. Vladimir Putin, Rus parlamentosundan Ukrayna'da askeri operasyon için izin istedi.

Kiev'de gerçekleşen sivil darbe ve Yanukoviç'in ülkeyi terk etmesinin ardından Kırım yarımadasında da hareketlilik başladı. Kırım'daki yerel nüfus yirmi yıllık Kiev yönetiminde ihmal ve kötü yönetim sonucu Ukrayna devletine büyük oranda yabancılaşmıştı. Bunun yanında Rus kültürü ve tarihi ile olan derin bağları kendilerini Ukrayna ulusunun bir parçası olarak görmelerine engel olduğu gibi ekonomik olarak

⁸⁵⁰ Ivan Katchanovski, "The Far Right, the Euromaidan, and the Maidan Massacre in Ukraine", *Journal of Labor and Society*, C. 23, S. 1 (2020), s. 14.

⁸⁵¹ "Ukraine Crisis: Police Storm Main Kiev 'Maidan' Protest Camp", *BBC News*, 19.02.2014, <https://www.bbc.com/news/world-europe-26249330v> (12.02.2023).

⁸⁵² Coyle, *Russia's Border Wars and Frozen Conflicts*, s. 50.

daha fazla fayda sağlayacaklarını düşündükleri RF'ye katılma istekleri de yeni değildi.⁸⁵³

23 Şubat'ta Simferepol ve Sivastopol'de Rus yanlısı gösteriler yapıldı, milis örgütlenmeler kuruldu. Aynı gün Kerç şehrinde Ukrayna bayrağı indirilip Rus bayrağı göndere çekildi. 26-28 Şubat arası herhangi bir arma ya da bayrak taşımayan ve Batı medyasında “küçük yeşil adamlar”⁸⁵⁴ olarak tanımlanan milisler harekete geçerek pek çok stratejik noktayı ele geçirdiler.⁸⁵⁵ 27 Şubat'ta Kırım Meclisi'ne Rus bayrağı çekildi ve Rus yanlısı Sergey Aksyonov Kırım Cumhuriyeti Başbakanı olarak ilân edildi.⁸⁵⁶

Sergey Aksyonov 1 Mart 2014'te Vladimir Putin'e seslenerek Kırım'da barış ve güvenliğin sağlanması için destek talebinde bulundu. Aynı gün Putin, Federasyon Konseyi'nden Ukrayna'daki sosyo-politik durumun normalleşmesine kadar Ukrayna topraklarında RF silahlı kuvvetlerinin kullanılması için oybirliği ile izin aldı.⁸⁵⁷ 6 Mart'ta Kırım Meclisi 16 Mart 2014'te bir referandum düzenlenmesi kararını aldı. Referandumda iki seçenek sunuldu: Birincisi Kırım'ın RF'nin bir parçası olarak Rusya ile yeniden birleşmesi, ikincisi ise 1992 Anayasası'nda yer alan Kırım'ı Ukrayna'nın bir parçası yapan statünün geri getirilmesiydi. Katılımın %83 olduğu referandumda oy verenlerin %95,5'i Kırım'ın RF ile birleşmesine karar verdi.⁸⁵⁸

17 Mart'ta Kırım Meclisi RF'na başvurarak ilhak talebinde bulundu ve 18 Mart'ta Kırım ve Sivastopol'ü iki ayrı özne olarak RF'ye bağlayan bir katılım antlaşması imzalandı. Kırım cumhuriyet statüsünde RF'ye katılırken Sivastopol'e federal şehir statüsü verildi. 19 Mart'ta Duma tarafından katılım anlaşmaları onaylandı

⁸⁵³ Mark Galeotti, “‘Hybrid War’ and ‘Little Green Men’: How It Works, and How It Doesn’t”, *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*, ed. Agnieszka Pikulicka-Wilczewska, Richard Sakwa, Bristol: E-International Relations, 2015, s. 152.

⁸⁵⁴ Marta Dyczok, “The Ukraine Story in Western Media”, *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*, ed. Agnieszka Pikulicka-Wilczewska, Richard Sakwa, Bristol: E-International Relations, 2015, s. 190.

⁸⁵⁵ D’Anieri, *Ukraine and Russia: From Civilized Divorce to Uncivil War*, ss. 226-27.

⁸⁵⁶ De Ploeg, *Ukraine in the Crossfire*, s. 116.

⁸⁵⁷ D’Anieri, *Ukraine and Russia: From Civilized Divorce to Uncivil War*, s. 227.

⁸⁵⁸ Ploky, *The Gates of Europe: A History of Ukraine*, s. 341.

ve 21 Mart'ta Vladimir Putin'in imzasıyla Kırım ve Sivastopol resmen RF'ye dahil oldu.⁸⁵⁹

Kırım Meclisi'nin ve RF'nin ilhak olarak gördüğü bu katılım, uluslararası toplum tarafından işgal olarak nitelendi ve şiddetli bir şekilde kınandı. Obama ve Putin arasında 90 dakika süren telefon görüşmesinde Obama'nın uluslararası hukukun ihlali üzerinden yaptığı uyarılara Putin, Ukrayna'daki iktidar değişiminin hukuksuzluğu ve Rusça konuşan halkın tehlike altında olduğu vurgusuyla yanıt verdi.⁸⁶⁰

Kırım'ın ilhakı RF'nin Yakın Çevre Politikası'nın hayata geçirilmesinde Gürcistan müdahalesinden sonraki ikinci büyük adım oldu. Bu adım ile Kremlin, Ukrayna'nın giderek artan şekilde Batı ile eklemlenme politikasını sekteye uğratmış oldu. 2010'da Yanukoviç'in iktidara gelmesi ile ivme kaybeden Ukrayna-NATO ilişkilerinin Maydan Hareketi'nden sonra uzun süre bu durumda kalamayacağı belli olmuştu. NATO'nun Karadeniz'de artan etkinliği, Kırım ve Sivastopol'un Kremlin için önemini daha da arttırmıştı.

Kırım'daki gelişmeleri kısa sürede Ukrayna'nın doğusundaki Donetsk ve Luhansk şehirlerinde de ayaklanma ve gösteriler takip etti. Kırım'da yaşayan halk gibi Rusça konuşan, RF ile uzun kültürel ve tarihi bağları olan Ukrayna'nın doğusundaki halk öz yönetimlerini kurmaya başladı. 7 Nisan 2014'te Donetsk Halk Cumhuriyeti ve Harkov Halk Cumhuriyeti kuruldu. Onları 27 Nisan 2014'te Luhansk Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşu takip etti. Ayrılıkçı yerel yönetimlere 11 Nisan'a kadar süre veren Kiev yönetimi, 13 Nisan'da geniş kapsamlı bir "Terörle Mücadele Operasyonu" başlattığını duyurdu.⁸⁶¹

⁸⁵⁹ "Laws on Admitting Crimea and Sevastopol to the Russian Federation", *Kremlin*, 21.03.2014, <http://en.kremlin.ru/acts/news/20625> (11.03.2023).

⁸⁶⁰ D'Anieri, *Ukraine and Russia: From Civilized Divorce to Uncivil War*, s. 231.

⁸⁶¹ Tom McCarthy, Alan Yuhas, "Ukraine Crisis: Kiev Launches 'Anti-terror Operation' in East", *The Guardian*, 15.04.2023, <https://www.theguardian.com/world/2014/apr/15/ukraine-military-forces-russia-live-blog> (11.03.2023).

Kiev'in başlattığı operasyon Ukrayna'da sonu gelmeyecek bir askeri çatışmanın fitilini ateşledi. Bu çatışma, RF'nin 1990'lardan beri tutarlı bir şekilde takip ettiği eski Sovyet coğrafyasında kontrolü elinde tutma politikası için uygun ortamı yarattı. RF'nin desteklediği yerel yönetimler ile Kiev yönetimi arasında sürececek bir çatışmanın yaratacağı “sınırlı istikrarsızlık”, NATO'yu bölgeden uzak tutacağı gibi Moskova'nın çatışmayı dondurarak süreci kontrol etmesinin de önünü açıyordu.

RF'nin hedefi, Gürcistan'da olduğu gibi Batı'nın hamlesini “dondurulmuş” bir sürece dönüştürmektir. Kırım'daki Ruslara yönelik tehdit, RF'nin müdahalesi için temel gerekçelerden biriydi. Bu yönüyle Gürcistan müdahalesini anımsatsa da Gürcistan'dan farklı olarak bu kez ABD ve AB'nin Ukrayna'ya askeri ve ekonomik bir yığınak yaptığı görüldü. Çatışma Kırım'ın ilhakının ardından bağımsızlıklarını ilân eden Donetsk ve Luhansk'ın 2022'de RF'ye katılmaları ile yeni bir boyut kazandı. Her ne kadar çatışmalar sürse de bu yeni süreç çalışmanın sınırları dışında kalmaktadır. Fakat RF'nin çatışmaları dondurma stratejisinin 2014 sonrasında da gerek Minsk görüşmelerinde aldığı pozisyon gerekse de Donetsk ve Luhansk Halk Cumhuriyetlerine sahada verdiği destek nedeniyle devam ettiğini söylemek mümkündür. Bu bağlamda 2014'e kadar caydırıcı önlemler ile NATO'yu yakın çevresinden uzak tutmaya çalışan Kremlin'in 2022 ile birlikte zorlayıcı önlemler almaya başladığını ifade etmek gerekir.

SONUÇ

3 Mart 1918'de imzalanan Brest-Litovsk Anlaşması ile Almanlar savaştan çekilen Bolşeviklerden toprak almak yerine Rusya'nın batısı ve Kafkasya'daki halkları "özgürleştirmeyi" tercih ettiler. Bu tercih sonucunda Baltık bölgesinde ve Kafkasya'da yeni devletler ortaya çıktı. Fakat Almanlar asıl hamlelerini bundan yaklaşık bir ay önce 9 Şubat'ta Ukrayna ile ayrıca imzaladıkları bir anlaşma ile yapmışlardı. Böylece Rus İmparatorluğu'nun demir ve kömür ihtiyacının dörtte üçünü sağlayan, 40 milyon Doğu Slavına ev sahipliği yapan yeni bir devlet ortaya çıkmıştı. Norman Stone, bu yeni durumu birçok çalışmada atıf almış olan "Ukrayna ile Rusya ABD'dir, Ukraynasız Rusya ise çoğunlukla kardan ibaret bir Kanada'dır" sözleriyle tanımlıyordu.⁸⁶²

Stone'un ifade ettiği bir arada olma durumu Ukrayna tarihine dair kısa bir incelemede dahi görülebilmektedir. Zira, Ukrayna tarihi üzerine bir araştırma girişimi onu Rus tarihinden bağımsız incelemenin mümkün olmayacağını açıkça ortaya koyacaktır. Bu tez çalışmasında da kısaca değinildiği gibi tarih boyunca birkaç farklı Ukrayna'dan bahsetmek mümkün olsa da bütüncül, süreklilik içeren, sınırları ve kurumları belirlenmiş bir Ukrayna devletinden söz etmek mümkün değildir. Bu duruma tez çalışmasının dördüncü bölümünün başlığında da "Bölünmüşlükler Ülkesi Ukrayna" olarak işaret edilmektedir. Ukrayna'nın bu bölünmüşlüğü'nün temelinde bugünkü topraklarının yaklaşık %20'sini oluşturan batı bölgelerinin dört asıra yakın bir süre önce Polonya ve ardından da Habsburg yönetiminde kalmış olması yatmaktadır. Bu durum kamu görevlerinde yer almak isteyen Ukraynalıların Lehçe ve Almanca öğrenmelerinde etkili olduğu gibi dini olarak da Katolik ve Uniad kiliselerine yönelmelerine neden oldu. Böylece söz konusu bölgedeki Ukraynalılar, zamanla doğuda Rus Çarlığı yönetiminde yaşayan soydaşlarından dil ve din olarak ayrıştılar. Bugünkü Ukrayna'nın büyük

⁸⁶² Norman Stone, *World War One*, New York: Basic Books, 2009, s. 6.

bölümünü oluşturan topraklarda ise yaygın şekilde Rusça kullanılmakta ve Ortdoksluk inancı benimsenmekteydi.

19. yüzyılın sonlarında Rus modernleşme hamlesinin bir sonucu olarak Ukrayna'daki yatırımlar ağırlıklı olarak Donbas havzasındaki doğal kaynaklara yönelik yapılıyor, buradaki sanayileşme sonucu elde edilen ürünlerin transferi için ise demiryolu ağları kuruluyordu. Bu bölgeye gerçekleşen işçi göçleri genellikle Rusya'dan gerçekleşiyordu. 1890'larda Donetsk'te işçilerin %80'ine yakını Moskova'dan gelmişti. Bunun nedeni Ukrayna'nın batısındaki toprak sahiplerinin tahıl üretiminde kullandıkları köylüleri doğuya göndermeye sıcak bakmamasıydı. Bu sayede Donetsk, Luhansk, Dnipropetrovsk başta olmak üzere Dinyeper nehrinin doğusundaki sanayi bölgeleri yoğun Rus nüfusuna ev sahipliği yaptı.

Rus kökenli yerleşimciler, Ukrayna'daki Sovyet sanayileşmesinde de benzer şekilde rol oynadılar. Bütüncül bir Ukrayna'nın bir araya gelmesinde ve nihayetinde bir devlet olarak ortaya çıkmasında etkili olan şüphesiz Sovyet deneyimi oldu. Lenin'in uluslar politikası ve 1920'lerin sonuna kadar süren yerelleşme (*korenizatsiya*), özgün bir Ukrayna kültürünün ortaya çıkmasında ve 19. yüzyılın ortalarında ortaya çıkmış olan Ukrayna milliyetçiliğinin kurumsal bir kimlik kazanmasında son derece etkili oldu. Fakat yine de Ukrayna'nın güney ve doğu bölgelerinde Rusça kullanımı ve Rus kültürü baskınlığını korumaya devam etti. Tarihi, kültürel, dilsel, dini yakınlık bir yana Ukrayna toprakları tarih boyunca Rusya'nın güvenliği için kritik önemde oldu.

Bu çalışmanın diğer örnek alanı olan Gürcistan ise Ukrayna'ya benzer şekilde RF için jeopolitik konumu açısından oldukça önemli görülmektedir. Ukrayna ile benzer şekilde tarih boyunca çeşitli krallık, prenslik ve gevşek federasyonlar ile yönetilen Gürcü toprakları, egemenlikleri için çoğunlukla üçüncü bir güce dayanma ihtiyacı duymuştu. Bu ihtiyaç 1783'te Osmanlı ve İran saldırılarına karşı Gürcü krallarını, ülkelerini Rus Çarlığı'nın koruması altına alacak Georgievsk Anlaşması'nı imzalamaya

mecbur bıraktı. Gürcü krallarının otoritesinin zayıflığı, 1801’de Rus Çarlığı’nın Gürcistan’ı ilhakı ile sonuçlandı. Gürcistan’daki ulusal kimlik oluşum süreci Ukrayna’ya benzer şekilde 19. yüzyılın sonlarında dil üzerinden gelişmeye başladı. Çoğunluğu St. Petersburg’da eğitim almış Gürcü aydınları, Gürcücenin yaygınlaştırması üzerinden ve Ortdoksluk vurgusu ile bir Gürcü kimliği yaratmaya çalıştılar. Yine Ukrayna’ya benzer şekilde Sovyet yönetiminde korenizatsiya, bugünkü Gürcistan topraklarında Gürcü ulusunu merkeze alan bir idari yapı kurdu. Fakat Ukrayna’dan farklı olarak Gürcistan’da Tiflis yönetimine girmek istemeyen Abhaz ve Oset halklar mevcuttu. Kuzey Kafkasya’daki akraba toplulukları ve Moskova ile yakın ilişkileri Abhazya ve Güney Osetya yerel yöneticilerinin Tiflis ile çatışmacı bir ilişki geliştirmesine olanak tanıdı. SSCB döneminde Kremlin’in otoritesi açıktan çatışmayı engellese de SSCB’nin dağılması sonrası yeniden çizilen sınırlar, bu halkların ayaklanması ve Gürcistan’da bir iç savaş çıkmasına neden oldu. İç savaşı Kremlin’in desteğiyle durdurabilen Şevardnadze yönetimi, RF’nin arabuluculuğunda çatışmaların dondurulmasına razı olmak zorunda kaldı.

Yukarıda da ifade edildiği gibi Ukrayna ve Gürcistan, RF için tarihi, kültürel ve jeopolitik açıdan oldukça önemlidir. Özellikle jeopolitik önemleri SSCB’nin dağılması ile daha fazla ön plana çıktı. Henüz SSCB dağılmadan Moskova’nın eski Sovyet coğrafyasında yeni bir bütünleşme modeli olarak planladığı BDT’ye her iki devlet de mesafeli yaklaştı. SSCB döneminden kalma planlı ekonomi ve Moskova ile olan karşılıklı ekonomik bağımlılık gerek Gürcistan’ı gerekse de Ukrayna’yı ticari ilişkileri sürdürmeye mecbur bıraksa da siyasi ve askeri bir bütünleşmeyi yeni kazandıkları bağımsızlıklarına bir tehdit olarak gördükleri oldukça açıktı. Bu durum BDT’nin kuruluş anlaşmasını imzalayan Ukrayna’yı en başından itibaren BDT tüzüğünü imzalamaktan dahi geri koyarken, Gürcistan’ın 1993’te Abhazya ile yaşadığı çatışmada RF’nin yardımına mecbur kaldığı zamana kadar BDT üyeliğinden uzak tuttu. Her iki

devletin de bağımsızlıklarının ardından NATO ve AB üzerinden Batı ile bütünleşme girişimlerdeki istekliliği, ABD ile girdikleri askeri ve ticari ilişkiler, enerji güzergahları üzerindeki stratejik konumları, onların RF'nin “yumuşak karnı” olarak görülmesine neden oldu. Bu nedenle bu tez çalışmasında RF'nin güvenlik politikasının bu iki devletle girdiği ilişkiler ve bu devletlerin içindeki çatışmaları dondurma stratejisi üzerinden incelendi. Bu incelemeye geçmeden önce RF'nin güvenlik politikasının anlaşılması için önemli olduğu düşünülen SSCB sonrası ekonomik ve siyasi dönüşüm ele alındı. Bu dönüşüm sürecinin ele alınması, çalışmanın örnek alanlarını oluşturan ve RF ile benzer süreçlerden geçen Gürcistan ve Ukrayna'daki gelişmelerin anlamlandırılması açısından son derece önemlidir.

RF'nin geçirdiği ekonomik ve siyasi dönüşüm sürecinin ele alındığı birinci bölümde, SSCB'nin son dönemlerinde başlayan ekonomik sorunların neoliberal ekonomi politikaları ile nasıl tırmandığı ve sonunda bir ekonomik çöküşe neden olduğu resmi verilerle desteklenerek ortaya konuldu. Sıklıkla RF'nin neoliberal dönüşümü, kapitalist ekonomiye eklemlenmesi gibi ifadelerle anlatılan sürecin aslında rejimi kontrol eden bir oligarşi yarattığı, Kremlin'in bu oligarşik güçler arasındaki denge kurma girişimlerinin ortaya çıkardığı siyasi krizlerle karşı karşıya kaldığı görüldü. Bu oligarşik yapılanmanın eski Sovyet coğrafyasında RF'ye benzer şekilde geliştiği ve birbiriyle ilişki içinde olduğu gözden kaçırılmamalıdır. 1990'ların sonlarına doğru gerek içerde gerekse de küresel olarak yaşanan gelişmeler, RF'nin enerji ihracatı ile elde ettiği gelir gibi sebeplerle sağlanan ekonomik istikrarın, oligarşiyi kontrol eder hale gelen bir yönetimin oluşmasına imkân sağladığı gözlemlendi. Ekonomideki olumlu gelişmelere ek olarak siyasal istikrarın sağlanması için oldukça önemli bir adım olarak yönetimde âdem-i merkeziyetçilikten merkezileşmeye geçiş sağlandı. Bu durum SSCB sonrası hızla artan bölgeselleşmenin ve bölgesel yöneticilerin, merkezi otoriteye boyun eğmesi

ile RF'nin iç politikada istikrarı sağlamasına ve böylece dış politikada kapasitesinin arttığı ve daha proaktif bir tutum geliştirdiği bir döneme girmesine neden oldu.

RF'nin güvenlik politikasının incelendiği ikinci bölüme literatürde sıklıkla atıf alan bir sınıflandırmaya itiraz ile başlandı. RF'nin dış politikasını Atlantikçi ve Avrasyacı olarak ayıran, ilk Devlet Başkanı Yeltsin ve Dışişleri Bakanı Kozirev'in Atlantikçi politikalar takip ettiğini öne süren bu anlayış, 1990'ların ortasından itibaren Primakov ve 1990'ların sonunda ise Putin ile yönetimde Avrasyacı bir bakışın hâkim olduğunu öne sürmektedir. Buna itirazla Putin'in Atlantikçiler ile Avrasyacılar arasında dengeyi bulan bir pragmatik bir yaklaşım benimsediği de sıklıkla dillendirilmektedir. Bu yaklaşımlar iki açıdan oldukça sorunludur. Birincisi, RF'nin Atlantikçi olarak tanımlandığı 1991-1993 dönemi, Rusya gibi Çarlık'tan SSCB'ye ve RF'ye kadar köklü bir devlet geleneğine sahip olan, Soğuk Savaş'ta dünyanın iki süpergücünden biri olarak kabul edilen bir devlet için oldukça kısa bir zaman aralığı olması nedeniyle mantıksızdır. İkincisi ise gerek Yeltsin ve Kozirev'in eski Sovyet coğrafyasına dair konuşmaları, gerekse de dönemin resmî belgeleri yukarıdaki Atlantikçilik iddialarını çürütür niteliktedir.

Dışişleri Bakanı Kozirev'in Aralık 1992 gibi erken bir tarihte Stockholm'de gerçekleşen AGİK Zirvesi'ndeki konuşması⁸⁶³, Moskova'nın Atlantikçilik bir yana eski Sovyet coğrafyasını bir post-emperyal alan olarak gördüğü gerçeğini açıkça ortaya koymaktadır. Benzer şekilde 12 Aralık 1993 tarihli RF Anayasası'nın 61/2 maddesi de RF sınırları dışındaki Rusların haklarının korunması vurgusuyla eski Soyet coğrafyasına özel bir önem atfetmektedir. Bu nedenle çalışmanın ikinci bölümü, RF'nin güvenlik politikasının Nisan 1993'teki dış politika doktrinini müteakip Kozirev tarafından açıklanan Yakın Çevre Politikası üzerine inşa edildiği varsayımı temelinde şekillendi.

⁸⁶³ Bkz. Sayfa 77.

Yakın Çevre Politikası'nın en somut örnekleri ise RF'nin eski Sovyet coğrafyasında çıkarlarının bir gereği olarak çatışmaları dondurması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu politika SSCB dağılsa da ardılı olarak RF'nin bölge ile bağlarının kopmadığını, Kremlin'in eski Sovyet coğrafyasındaki Rus kökenliler ile olan tarihsel ve kültürel bağlarını koruma, bölgeye yönelik dış güçlerin müdahalesinin önünü alma amacıyla olduğunu gösteriyordu. Bu dış güçlerin başında ABD geliyordu. ABD'nin SSCB'nin dağılmasının ardından 24 Ekim 1992'de ABD Başkanı George W. H. Bush tarafından imzalanarak yürürlüğe giren Özgürlük Destek Yasası⁸⁶⁴ ile eski Sovyet coğrafyasındaki devletleri gündemine aldığı görüldü. Bu yasa ile ABD eski Sovyet cumhuriyetlerinin kapitalist ekonomik sisteme eklemlenmesi ve demokrasiye geçişi için ekonomik, teknik ve siyasi destek sağlamayı vaadediyordu.

Aynı tarihlerde Bush yönetimi, NATO'nun genişlemesi konusunda da kararını verdi. NATO, Soğuk Savaş sonrası varlığının sorgulanmasının önüne geçmek ve Doğu Avrupa'daki güvenlik boşluğunu doldurmak amacıyla genişleme politikasını başlattı. 10 Ocak 1994'te başlatılan BİO programı, bu politikanın ilk adımını oluştuyordu. Nitekim 12 Mart 1999'da Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya'nın NATO'ya dahil olmasını 29 Mart 2004'te Baltık Devletleri, Bulgaristan, Romanya, Slovakya ve Slovenya'nın üyelikleri izledi. NATO, Baltık Denizi'nden Karadeniz'e kadar bir hat üzerinden RF'yi çevreliyordu. Tezin ikinci bölümünde bu durum NATO'nun RF'yi yeni(den) çevrelemesi olarak tanımlandı.⁸⁶⁵

NATO'nun yeni(den) çevrelemesine, eski Sovyet coğrafyasındaki yönetimleri hedef alan ve “renkli devrim” olarak ifade edilen, ABD ve Batılı hükümet ve hükümetdışı örgütlerce desteklenen hareketler eşlik etti. Moskova tarafından ABD destekli “darbeler” olarak görülen ve ulusal güvenlik tehdidi olarak algılanan bu

⁸⁶⁴ Bkz. Sayfa 137.

⁸⁶⁵ Bkz. Sayfa 97.

hareketler sonucu önce 2003'te Gürcistan'da hemen ardından 2004'te Ukrayna'da iktidarlar değişti.

Tezin üçüncü bölümünde Yakın Çevre Politikası'nın ilk test alanı olduğu öne sürülen Gürcistan'daki çatışma ele alındı. Bu bölüm RF'nin güvenlik politikasındaki dönüşüme paralel olarak planlandı ve öncelikle bağımsızlıktan iç savaşa gidilen süreçte Gamsahurdiya dönemi incelendi. Bu süreç Gürcistan'da etnik şiddetin yükseldiği, siyasi istikrarsızlığın yaşandığı, merkezi otoritenin ülke toprakları üzerinde kontrolü kaybettiği bir dönemdi. Gamsahurdiya'nın kısa süren iktidarının ardından Şevardnadze'nin başkanlığı dönemi RF'nin Yakın Çevre politikasının temellerini attığı sürece denk geldi. RF'dekine paralel şekilde şok terapi yöntemleri ile kapitalist ekonomik modeli benimsemeye çalışan Gürcistan'ın kısa sürede hiperenflasyon sarmalına girdiği ve devlet inşasını gerçekleştirecek kapasiteden uzaklaştığı görüldü. RF ile sınır ve enerji güvenliği başta olmak üzere sorunlar yaşayan Gürcistan'da Şevardnadze yönetiminin denge politikaları görece bir işbirliği dönemi ortaya çıkardı.

11 Eylül Olayları sonrası ABD'nin başlattığı Afganistan Operasyonu ve Irak'ın işgali, Gürcistan dış politikasındaki RF ile dengeyi koruyan yaklaşımın ortadan kalkmaya başlamasına neden oldu. Irak'ın işgali ile Washington için jeopolitik önemi artan Gürcistan'da 1990'ların sonunda başlayan ABD askeri yardımları hız kazandı ve askeri eğitim programları, ortak tatbikatlar hayata geçirildi. Çalışmanın ikinci bölümünde yer verilen renkli devrimlerin en dikkat çeken örneklerinden biri tam da bu konjonktürde Tiflis'te gerçekleşti. "Gül Devrimi" adı verilen hareket muhalif liderler Mihail Saakaşvili, Zurab Zhvanya ve Nino Buryanadze'nin Gürcistan Parlamentosu'na ellerinde güllerle girmeleri ve Devlet Başkanı Şevardnadze'yi istifaya zorlamaları ile sonuçlandı. ABD'de eğitim almış bir hukukçu ve eski Adalet Bakanı Saakaşvili Gürcistan'ın yeni devlet başkanı olurken, Gürcistan dış politikasının açık şekilde RF'den uzaklaşarak Batı'ya yöneldiği görüldü. 1993'te RF'nin girişimleri ile

dondurulmuş durumdaki Osetya ve Abhazya çatışmaları bu değişimin sonucu olarak tekrar alevlendi. Tiflis yönetiminin ABD'nin desteğini alarak dondurulmuş çatışmaları bir oldu bitti (*fait accompli*) ile çözme girişimi, RF'nin müdahalesi ile sonuçlandı. RF'nin vatandaşlığını taşıyan Oset kökenli halka “soykırım” olarak tanımladığı bu girişime tepkisi, ülkenin kuzeyindeki Roki Tüneli'nden tank birlikleri ile giriş yapmak ve Tiflis'e kadar birçok stratejik bölge ve tesisi bombalamak oldu. Çatışma, Fransa Devlet Başkanı Nicholas Sarkozy'nin girişimleri ile bir ateşkes sağlanması sonucu sona erdi. Beş gün süren çatışma sonucunda Abhazya ve Osetya bağımsızlıklarını ilan ederek geri dönmek üzere Tiflis'in kontrolünden çıktılar. Aslında 1993'ten beri mevcut olan durum tek taraflı bağımsızlık ve RF'nin bu bağımsızlığı tanıması ile tekrar dondurulmuş bir çatışmaya dönüştü.

Tezin dördüncü ve son bölümünde RF'nin güvenlik politikası Ukrayna üzerinden incelendi ve Ukrayna'daki çatışma ele alındı. Bölüm Ukrayna'nın bağımsızlığa giden sürecinin incelenmesi ile başladı. Ukrayna için bağımsızlık, siyasal alanda yeterli temsil gücü bulunmayan milliyetçi grupların, Ukrayna Parlamentosu Rada'da çoğunluğa sahip komünistler ile uzlaşması ile mümkün oldu. Büyük Pazarlık olarak adlandırılan bu uzlaşma ile iktidara gelen Kravçuk yönetimi, ulus-inşası ve devlet-inşası çalışmalarına başladı. SSCB sonrası bağımsız bir Ukrayna için ön şart olarak gördükleri Ukrayna kimliğinin öne çıkarılması için Ukraynalılaştırma girişimleri bu dönemde hız kazandı. Fakat Sovyet sonrası ekonomik çöküş tıpkı Moskova ve Tiflis gibi Kiev'i de derinden etkilemişti. Pazar ekonomisine geçiş süreci için uygulanan yöntemler ve elde edilen sonuçlar da diğerlerinden farklı değildi. Üstelik RF'de Ukrayna'nın egemenliğine ve sınırlarına yönelik tartışmalar ile Kravçuk yönetiminin SSCB'den kalan nükleer silah başlıklarını RF ile anlaşmazlıkların çözümünde bir pazarlık olarak kullanmak istemesi Ukrayna'nın hem RF ile ilişkilerini bozmuş hem de uluslararası alanda diplomatik bir izolasyona uğramasına neden olmuştu.

Ukrayna’da tıpkı Tiflis’te olduğu gibi RF ile ilişkilerde dengeyi sağlayacak bir yönetim anlayışı Leonid Kuçma’nın iktidarı ile mümkün oldu. “Yakın Çevre Politikası Sonrası Ukrayna” olarak adlandırılan bu alt bölüm 1994-1998 arasında Doğu ile Batı arasında bir denge siyasetinin yürütüldüğü ve 1998-2004 arasında RF ile zorunlu bir yakınlaşmanın ortaya çıktığı iki döneme ayrıldı. Nükleer silah başlıkları sorunu, Kırım’da konuşlu Karadeniz Donanması’nın paylaşımı ve Sivastopol üssünün kullanımı gibi RF ile ilişkileri çıkmaza sokan sorunların Kuçma’nın “çok vektörlü” dış politika anlayışı ile çözüldüğü bu dönemde, Ukrayna’nın sınırları ve toprak bütünlüğü hem RF hem de uluslararası toplum tarafından tanındı ve garanti altına alındı. Kuçma’nın denge siyaseti Ukrayna’nın NATO ile ilişkilerde ilk adımı atarak 8 Şubat 1994’te BİO programına katılan ilk BDT üyesi olmasını sağladı. Kuçma’nın dış politikada dengeyi sağlarken içerde otoriterleşmesi Batı tarafından yoğun şekilde eleştirilmesine neden oldu. Bu eleştiriler Kuçma yönetimini giderek daha fazla RF’ye yaklaşıtıyordu. 1990’ların sonunda Batı ile kapsamlı bir bütünleşmeyi savunan ve “Avrupa tercihi” adıyla bir araya gelen Kuçma karşıtı bir oluşum ortaya çıktı. Bu oluşumun merkezinde Ukrayna Merkez Bankası eski başkanı Viktor Yuşçenko vardı. Temmuz 2000’de Kuçma yönetiminin uluslararası yaptırım kararlarına karşı gelerek Saddam rejimine Kolchuga radar sistemleri sattığı iddiaları ve ardından Kuchmagate Skandalı’nın ortaya çıkışı Kuçma yönetiminin Batı ile ilişkilerini onarılmaz derecede bozmuştu.

Ukrayna’da Batı ile ilişkilerin bozulduğu bu dönem Gürcistan’dakine benzer bir “renkli devrim” ile sona erdi. Yuşçenko’nun partisi Bizim Ukrayna’nın renklerinden hareketle “Turuncu Devrim” adı verilen süreç, Ukrayna’nın NATO ve AB üyelik hedeflerinin güçlü bir şekilde ifade edildiği bir dönemi başlattı. Fakat Gleb Pavlovski’nin ifadesiyle Kremlin tarafından “RF’nin 11 Eylül’ü” olarak görülen bu “devrim” de Gürcistan’da olduğu gibi uzun sürmedi. Kuçma’yı devirmek üzerine bir

araya gelmiş farklı çıkar ve hedeflere sahip aktörlerden oluşan Turuncu Koalisyon kısa sürede dağıldı.

Mart 2006 seçimleriyle ağırlıklı olarak Ukrayna'nın Rusça konuşulan bölgelerinden oy alan Bölgeler Partisi Rada'da çoğunluğu elde etti ve Viktor Yanukoviç iktidarı kuruldu. 2004'teki "Turuncu Devrim" iki seneden az bir sürede tersine dönmüştü. Yanukoviç iktidarının ilk açıklamalarından biri NATO ile işbirliğine açık kapı bırakmakla birlikte üyelik hedefinin olmadığı yönündeydi. Buna karşın 1994'te başlayan NATO-Ukrayna ilişkileri hem siyasi düzlemde hem de ortak tatbikatlar üzerinden askeri düzlemde devam ettiriliyordu. Bu dönemde Moskova NATO tehdidine karşılık tepkilerini yükseltmişti. Kasım 2006'daki NATO Riga Zirvesi için Ukrayna'ya üyelik eylem planı sunulması ihtimali ortaya çıktığında RF Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov sözkonusu üyeliğin "muazzam bir jeopolitik değişim" yaratacağı uyarısında bulundu. Nitekim yukarıda da detaylarına yer verilen Şubat 2007 Münih Güvenlik Konferansı ve Nisan 2008 Bükreş Zirvesi bu değişime adım adım yaklaşıldığını gösteriyordu.

Ağustos 2008'de RF'nin Gürcistan'a müdahalesi ile Yakın Çevre Politikası'nda yeni bir aşamaya geçilmiş oldu. RF'nin jeopolitik anlamda avantaj sağladığı bu dönemde çalışmanın ikinci bölümünde de yer verildiği gibi askeri reformlara yöneldiği ve orduyu yeniden yapılandığı görüldü. SSCB'den devralınan hantal yapıda, görece eski teknolojiye ve ekipmana sahip Rus ordusu, Gürcistan müdahalesindeki eksiklikler de dikkate alınarak yeniden yapılandırıldı. Daha hızlı hareket etme kapasitesine sahip gayrinizami harp tekniklerine uygun birlikler kuruldu ve bu birlikler modern teknolojiyle uyumlu silah ve teçhizatlarla donatıldı.

RF'nin Yakın Çevre politikasını uygulama kabiliyetini arttırdığı bu dönemde dış politikada RF ile yakınlaşan Ukrayna'da iç politikada artan kutuplaşma dikkat çekiciydi. 2004'tekine benzer şekilde Ukrayna'nın batı bölgelerinden yayılan

milliyetçilik dalgası bir iç çatışma zemini hazırlamaya başlamıştı. Nitekim Kasım 2013'te Yanukoviç hükümetinin AB ile imzalanması planlanan Ortaklık Anlaşması'nı askıya alması çatışmaların fitilini ateşledi ve Ukrayna'yı yeni bir kaos sürecine taşıdı. Aralık 2013'te hız kazanan protestolar, Batılı STK ve siyasetçilerin de doğrudan katılım ve destekleri sonucu Kiev'deki meşru iktidarı yerinden eden bir “darbe”ye dönüştü. Yanukoviç'in Moskova'ya kaçması ile sonuçlanan gösteriler Kırım'daki Rus kökenlilerin özyönetim ilânları ile Kremlin'in de dahil olduğu bir aşamaya geçti. 16 Mart 2014'te Kırım'da gerçekleştirilen bağımsızlık referandumunu, 18 Mart'ta Putin'in Kırım'ı RF'ye dahil ettiği açıklaması takip etti. Kırım'ın ilhakı ve Nisan 2014'te Donetsk ve Luhansk Halk Cumhuriyetlerinin kuruluşu ile Ukrayna krizi bir dondurulmuş çatışma görünümüne kavuşmuş oldu.

Tezin birinci varsayımı uluslararası ilişkiler literatüründe sıklıkla görüldüğü gibi “donmuş” olarak kabul edilen Gürcistan ve Ukrayna'daki çatışmaların kimlik, kültür, tarih gibi çeşitli içsel ve sosyal faktörlerden etkilenmesine karşın birincil olarak RF'nin güvenlik politikalarının bir gereği ve sonucu olarak araçsallaştırıldığıydı. Bu nedenle çalışmada söz konusu çatışmalar için bir dış aktör olarak RF'nin belirleyiciliğini ortaya koyacak şekilde “dondurulmuş” nitelemesi yapıldı. Dondurulmuş ifadesi ile anlatılmak istenen ise silahlı bir çatışmanın olmadığından ziyade savaş ve barış arasında bir çözümsüzlük sürecinin varlığıdır. Çalışmanın üçüncü ve dördüncü bölümlerinde ele alınan Gürcistan ve Ukrayna'nın iç gelişmelerinin de katkı sağladığı bu çözümsüzlük süreci, Kremlin tarafından yakın çevresinde bir güvenlik alanı oluşturmak amacıyla bilinçli bir şekilde kullanılmaktadır. Gürcistan örneğinde Abhazya ve Güney Osetya'nın uluslararası toplum tarafından tanınmayacağı açık olan bağımsızlık ilânları RF tarafından desteklenmiş, söz konusu bölgelerin Gürcistan içinde bir istikrarsızlık alanları olarak mevcudiyetleri Moskova-Tiflis ilişkilerinde Kremlin'in elini güçlendirmiştir.

Ukrayna için de durum farklı değildi. Kırım'ın ilhakı ve Halk Cumhuriyetlerinin ilânı ile Ukrayna'nın toprak bütünlüğü tartışmaya açılırken, Karadeniz'de RF'nin etkinliği arttı. RF'nin Ukrayna'daki Halk Cumhuriyetlerine verdiği destek, Kiev yönetiminin otoritesini sarsarak Gürcistan'dakine benzer şekilde RF'nin kontrolünde bir istikrarsızlık alanının ortaya çıkmasına neden oldu. Söz konusu çatışma bölgelerinin ve özyönetim ilan eden idari birimlerin varlığı Kiev yönetiminin bu bölgelerde kontrolü sağlamadan bir pazarlık masasına oturmasının önüne geçmekte, çatışma çözümünü engelleyen bir nitelik taşımaktadır.

Bölgedeki istikrarsızlık ve çatışma bölgeleri hem Gürcistan hem de Ukrayna'nın Avro-Atlantik ittifak sistemlerine dahil olmasının önüne geçmektedir. Almanya ve Fransa gibi AB'nin önde gelen devletleri, bu çatışmalara taraf olmak ve bu yolla Moskova ile ilişkilerini bozmaktan kaçınmakta, ABD'nin bu yöndeki telkinlerine karşı çıkmaktadırlar. Bunun en açık örneklerinden biri renkli devrimlerin ardından ABD'nin Ukrayna ve Gürcistan'a Üyelik Eylem Planı sunulmasına ilişkin ısrarlı teklif ve çabalarına karşın Nisan 2008'deki NATO Bükreş Zirvesi'nin sonuç bildirgesinde "NATO, Ukrayna ve Gürcistan'ın NATO'ya üyelik için Avro-Atlantik özlemlerini memnuniyetle karşılamaktadır. Bugün bu ülkelerin NATO üyesi olacağı konusunda anlaştık." gibi muğlak bir ifadelere yer verilmesidir. Şüphesiz bu kararın alınmasında Şubat 2007'deki Münih Güvenlik Konferansı'nda Vladimir Putin'in yapmış olduğu meşhur konuşmanın da etkisi vardır. Putin bu konuşmada, RF'nin yakın çevresinde ulusal güvenliğini tehdit eden gelişmelere ve ABD'nin hegemonyasını dayatmak için oluşturduğu tek taraflı politikalara sessiz kalmayacağını ilan etmişti.

Çalışmanın ikinci varsayımı ise RF'nin güvenlik politikasının tutarlılığına ilişkindir. RF'nin dış politikasına dair yapılan çalışmalarda uzun süredir hâkim olan Atlantikçi-Avrasyacı anlatı, 1991-1993 döneminde yukarıda da ifade edildiği gibi Atlantikçi ya da Batıcı bir dış politika takip edildiğini öne sürmektedir. Oysa bu

çalışmada da örneklerine yer verildiği üzere RF'nin güvenlik politikası gerek resmî belgeler gerekse de karar vericilerin konuşmalarından da açıkça anlaşıldığı üzere yakın çevre olarak tanımlanan eski Sovyet coğrafyası için açık şekilde bir süreklilik göstermektedir. SSCB'nin dağılması sonrası ortaya çıkan ekonomik şartlar ve siyasi istikrarsızlık Moskova'yı Batı ile işbirliğine yönlendirse ve Yugoslavya'nın dağılma sürecinde görüldüğü gibi tarihsel ve kültürel bağı olan Balkanlar'da Sırbistan'ın çıkarlarını korumaktan alıkoysa da eski Sovyet coğrafyasına yönelik girişimler her zaman çok daha fazla önem arz etmekteydi. RF'nin eski Sovyet coğrafyasına yönelik yaklaşımındaki süreklilik, yukarıda da ifade edildiği gibi “Atlantikçi” olarak görülen Kozirev'in “post-emperyal çıkarların korunması” tanımlamasından, “Avrasyacı” olduğu öne sürülen Primakov'un RF'nin “özel çıkarları” ifadesinden ve nihayet bu ikisini dengeleyecek şekilde pragmatik bir yaklaşım benimsediği varsayılan Dmitri Medvedev'in 2008 Gürcistan müdahalesi sonrası yaptığı RF'nin “ayrıcalıklı çıkarları” açıklamasından açıkça gözlemlenebilmektedir. Medvedev bu ayrıcalıklı çıkarların korunması için beş temel ilke belirledi. Bu ilkeler uluslararası hukukun önceliği, küresel istikrarın temeli olarak çok kutupluluk, AB, ABD ve diğer uluslarla işbirliğini geliştirecek şekilde çatışmasız ilişkiler, RF vatandaşlarının ve iş dünyasının çıkarlarının yurtdışında korunması ve yakın komşularla özel bağların korunmasıydı. Aslında bu ilkeler de 1990'lar boyunca RF'nin temel dış politika ve güvenlik belgelerinde sıklıkla yer almaları nedeniyle aynı sürekliliğe işaret etmektedirler.

Çalışmanın üçüncü ve son varsayımı ise RF'nin güvenlik politikasının merkezine yerleşen Sovyet sonrası coğrafyadaki çatışmaları dondurma ve araçsallaştırma stratejisinin en açık örnekleri olarak Gürcistan ve Ukrayna çatışmaları olduğudur. Çalışmanın kapsamı da bu iki örnek olayla sınırlanmıştır. Fakat eski Sovyet coğrafyasında dondurulmuş çatışmalar elbette bu iki örnekle sınırlı değildir. Moldova'daki Transdinyester bölgesi 1992'deki çatışmanın ardından RF'nin 14.

Ordusunun müdahalesi ile dondurulmuş ve bu statüsünü devam ettirmektedir. Öte yandan Eylül 2020’de başlayan çatışmalar sonucu yeniden şekillenen Dağlık Karabağ çatışması ise yine benzer şekilde RF’nin diplomatik müdahalesi ile yeni bir evreye girerek ne savaş ne barış durumu için tipik bir örnek oluşturmaktadır. Fakat bu iki örnek gerek RF’nin doğrudan ya da dolaylı askeri müdahalesinden yoksun olmaları gerekse de RF’nin ulusal güvenliği için NATO’nun “kapısındaki” Gürcistan ve Ukrayna kadar büyük tehdit oluşturmamaları açısından çalışma kapsamı dışında bırakıldılar. Öte yandan Gürcistan ve Ukrayna’yı diğer iki örnekten ayıran en önemli özellikleri ABD’nin 2001 sonrası Avrasya’da hakimiyet kurma sürecinde ortaya çıkma(rı)ın “renkli devrim” hareketlerinin başat hedeflerinden olmalarıdır. Bu hareketler sonucu her iki devlette de değişen iktidarlar, NATO’nu RF’yi yeni(den) çevreleme politikasına alan sağlarken, Kremlin’in güvenlik kaygılarının artmasına neden oldular. Bu bağlamda bu iki örnek üzerinden RF’nin güvenlik politikasını incelemek çok daha anlamlı görüldü.

Bu çalışmada yukarıda da belirtildiği üzere RF’nin çatışmaları dondurma stratejisinin güvenlik politikasının en önemli araçlarından biri olduğunu göstermek ve bu sürecin tutarlılığını ortaya koymak hedeflendiği için çalışmanın sınırları 2008 Gürcistan ve 2014 Ukrayna krizleri olarak belirlendi. Fakat 2014 sonrası Ukrayna’daki çatışmanın seyrinde önemli değişiklikler yaşandı. Her ne kadar bu gelişmeler çalışmanın kapsamı dışında kaldığı için Ukrayna bölümünde ele alınmamış olsa da burada kısa bir değerlendirme yapmak faydalı olacaktır.

2014’te Kırım’ın ilhakı ve ardından Donetsk ve Luhansk’taki yerel yönetimlerin, Maydan eylemleri ile Yanukoviç iktidarının indirilmesine tepki olarak özyönetim ilanında bulunmaları bölgedeki çatışma dinamiğinde köklü değişiklikler yarattı. Kiev’in “anti-terör” operasyonu adıyla başlattığı askerî harekâtı, Yanukoviç’in hukuksuz bir şekilde görevden alınmasını darbe olarak niteleyen Moskova’nın Donetsk ve Luhansk Halk Cumhuriyetlerine verdiği destek takip etti. Moskova’nın desteği Kiev ile halk

cumhuriyetleri arasında askeri dengenin sağlanması açısından oldukça önemliydi. Giriş bölümünde de ifade edildiği gibi dondurulmuş çatışmaların en önemli özelliklerinden biri, bir dış desteğin devlet benzeri yapılara verdiği destekle ile çatışmadan mutlak bir galibin çıkmasını engellemesidir.⁸⁶⁶ Moskova daha önce Gürcistan’da uyguladığı bu yöntemi Ukrayna’da da takip etti. Merkezi yönetimin kontrolü ele almasının önüne geçecek ve askerî açıdan zayıf durumdaki ayrılıkçı kuvvetleri destekleyecek adımlar attı. Askeri olarak çatışmaların tıkanma noktasında ise diplomatik yollarla çatışmaların dondurulmasından yana olduğunu gösterdi. Bunun en açık kanıtı Moskova’nın Minsk görüşmeleri sürecine Donetsk ve Luhansk liderlerini dahil etme ve söz konusu bölgelere tanınacak bir özerklik ile bölgedeki gerilimi belirli bir seviyede tutma çabası olarak ortaya çıktı.

SSCB’nin dağılmasının ardından yeni yüzyılda RF, tıpkı Çarlık döneminde Napolyon Savaşları’nda ve İkinci Dünya Savaşı’nda Hitler’in Barbarossa Harekatı’nda olduğu gibi güvenlik kaygılarını yakın çevresindeki çatışmaları “dondurmaya” çalışarak gidermeye çalıştı. RF’nin günümüzde Gürcistan ve Ukrayna’daki çatışmalara müdahil olarak bir savunma alanı yaratma yaklaşımı, Napolyon’a karşı Rus köylerini boşaltıp geri çekilmesi, Hitler’in panzer birliklerini bir tuzağa çekmesi stratejisinden farklı değildir. Ruslar önemli kayıplar verdikleri her iki savaşta da büyük bir geri dönüş yaşayarak çekildikleri alanları tekrar kontrol etmiş, güvenlik kaygılarını giderecek sınırlara tekrar ulaşmışlardı. Bu bağlamda Çarlık’tan SSCB’ye ve ardından günümüze Rusya’nın büyük bir “metamorfoz” yaşadığını ve fakat yakın çevresi bağlamında güvenlik anlayışının büyük ölçüde baki kaldığını söylemek isabetli olacaktır.

⁸⁶⁶ Bkz. Sayfa 14.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Ağacan, Kamil, “Gürcistan: Çok Milletli Yapıda Devlet İnşa Sürecinin Öyküsü”, *Güney Kafkasya: Toprak Bütünlüğü, Jeopolitik Mücadeleler ve Enerji.*, ed. Cavid Veliev, Araz Aslanlı, Ankara: Berikan Yayınevi, 2011, ss. 57-104.
- Akarslan, Mediha, *Değişen Dünya Dengeleri, Rusya Federasyonu: Yakın Çevre Politikası ve Türk Cumhuriyetleri*, İstanbul: Ezgi Kitabevi Yayınları, 1994.
- Aktütün, İlker, *SSCB’den BDT’ye Nasıl Varıldı. Marksist Bir Tahlil İçin Saptamalar*, İstanbul: Sorun Yayınları, 1995.
- Alasania, Irakli, *Georgia: Recovery or Retreat?*, London: Chatham House, 2009.
- Aslund, Anders, *Building Capitalism: The Transformation of the Former Soviet Bloc*, Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
- Aslund, Anders, *Russia’s Capitalist Revolution: Why Market Reform Succeeded and Democracy Failed*, Washington D.C.: Peterson Institute for International Economics, 2007.
- Aslund, Anders, *How Ukraine Became a Market Economy and Democracy?*, Washington D.C.: Peterson Institute for International Economics, 2009.
- Asmus, Ronald D., *A Little War That Shook The World: Georgia, Russia And The Future Of The West*, New York: Palgrave Macmillan, 2010.
- Baev, Pavel K., “The Challenge of ‘Small Wars’ for the Russian Military”, *Russian Military Reform 1992-2002*, ed. Anne C. Aldis, Roger N. McDermott, London: Frank Cass Publishers, 2003, ss. 187-207.

- Batura, Olga, Evas, Tatjana, “Information Society Goes East: ICT Policy in the EU’s Eastern Partnership Cooperation Framework”, *Political and Legal Perspectives of the EU Eastern Partnership Policy*, ed. Tanel Kerikmae, Archil Chochia, London and New York: Springer, 2016, ss. 39-58.
- Beissinger, Mark R., *Nationalist Mobilization and the Collapse of the Soviet State*, Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
- Bercovitch, Jacob, Fretter, Judith, *Regional Guide to International Conflict and Management from 1945 to 2003*, Washington D.C.: CQ Press, 2004.
- Bilener, Tolga, “Ulus-Devlet Olma Sürecinde Ukrayna”, *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, ed. Erhan Büyükakıncı, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2004, ss. 311-341.
- Boettke, Peter J., *Why Perestroika Failed: The Politics and Economics of Socialist Transformation*, London: Routledge, 1993.
- Bova, Russell, “Worker Activism: The Role of the State”, *Perestroika from Below: Social Movements in the Soviet Union*, ed. Judith B. Sedaitis, Jim Butterfield, Oxford: Routledge, 2019, ss. 29-42.
- Budryte, Dovile, *Taming Nationalism? Political Community Building in the Post-Soviet Baltic States*, Hampshire and Burlington: Ashgate Publishing, 2005.
- Burton, John, *Violence Explained: The Sources of Conflict, Violence and Crime and Their Prevention*, Manchester: Manchester University Press, 1997.
- Cameron, Fraser, *US Foreign Policy After the Cold War: Global Hegemon or Reluctant Sheriff?*, New York: Routledge, 2002.
- Chua, Dale, “Tax Reform in Russia”, *Russia Rebounds*, ed. David Robinson, David E. W. Owen, Washington D.C.: International Monetary Fund, 2003, ss. 77-98.

- Companjen, Françoise J., “Georgia”, *The Colour Revolutions in the Former Soviet Republics: Successes and Failures*, ed. Donnacha Ó Beacháin, Abel Polese, London and New York: Routledge, 2010, ss. 13-29.
- Coyle, James J., *Russia's Border Wars and Frozen Conflicts*, New York: Palgrave Macmillan, 2017.
- Çelebi, Fevzi, *18. Yüzyıldan Günümüze Gürcü Tarihinin Ana Hatları*, İstanbul: Duvar Yayınları, 2020.
- Çiloğlu, Fahrettin, *Rusya Federasyonu'nda ve Transkaukasya'da Etnik Çatışmalar*, İstanbul: Sinatle Yayınları, 1998.
- D'Anieri, Paul, *Ukraine and Russia: From Civilized Divorce to Uncivil War*, Cambridge: Cambridge University Press, 2019.
- D'Anieri, Paul, Kravchuk, Robert, Kuzio, Taras, *Politics and Society in Ukraine*, London and New York: Routledge, 2018.
- De Haas, Marcel, *Russia's Foreign Security Policy in the 21st Century: Putin, Medvedev, and Beyond*, New York: Routledge, 2010.
- De Haas, Marcel, “Russia's Military Doctrine Development (2000-10)”, *Russian Military Politics and Russia's 2010 Defense Doctrine*, ed. Stephen Blank, Pennsylvania: Strategic Studies Institute, 2011, ss. 1-62.
- De Ploeg, Chris Kaspar, *Ukraine in the Crossfire*, Atlanta: Clarity Press, 2017.
- Deutsch, Karl, “External Involvement in Internal War”, *Internal War: Problems and Approaches*, ed. Harry Eckstein, London: Collier-MacMillan Limited, 1964, ss. 100-129.
- Diehl, Paul, Goertz, Gary, *Territorial Changes and International Conflict*, Routledge, 2002.

- Dragneva, Rilka, Wolczuk, Kataryna, *Ukraine Between the EU and Russia: The Integration Challenge*, Basingstoke and New York: Palgrave Macmillan, 2015.
- Dyczok, Marta, "The Ukraine Story in Western Media", *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*, ed. Agnieszka Pikulicka-Wilczewska, Richard Sakwa, Bristol: E-International Relations, 2015, ss. 186-194.
- Edwards, A. J. C., *Nuclear Weapons: The Balance of Terror, the Quest for Peace*, London: MacMillan Press Ltd., 1986.
- Entov, Revold M., Lugovoy, Oleg V., "Growth Trends in Russia After 1998", *The Oxford Handbook of the Russian Economy*, ed. Michael Alexeev, Shlomo Weber, Oxford: Oxford University Press, 2013, ss. 1-37.
- Evans, Graham, Newnham, Jeffrey, *The Penguin Dictionary of International Relations*, London and New York: Penguin Books, 1998.
- Fraser, Derek, "Taking Ukraine Seriously: Western and Russian Responses to the Orange Revolution", *Europe's Last Frontier? Belarus, Moldova, and Ukraine between Russia and the European Union*, ed. Oliver Schmidtke, Serhy Yekelchuk, New York: Palgrave Macmillan, 2008, ss. 157-173.
- Fyodorov, Valery, "New Russia: The Evolution of Russian Public Opinion, 1989-2014", *The Social History of Post-Communist Russia*, ed. Piotr Dutkiewicz, Vladimir V. Kulikov, Richard Sakwa, New York: Routledge, 2016, ss. 151-184.
- Gahrton, Per, *Georgia: Pawn in the New Great Game*, New York: Pluto Press, 2010.
- Galeotti, Mark, "'Hybrid War' and 'Little Green Men': How It Works, and How It Doesn't", *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*, ed. Agnieszka Pikulicka-Wilczewska, Richard Sakwa, Bristol: E-International Relations, 2015, ss. 149-156.

- Galtung, Johan, *Conflict Transformation by Peaceful Means: The Transcend Method*, New York: United Nations, 2000.
- Galtung, Johan, "Introduction: Peace by Peaceful Conflict Transformation-the Transcend Approach", *Handbook of Peace and Conflict Studies*, ed. Charles Webel, Johan Galtung, London and New York: Routledge, 2007, ss. 14-32.
- Gamakharia, Jemal, Tamaz BERADZE, Teimuraz GVANTSELADZE, *Abkhazia from Ancient Times till the Present Days*, Tblisi: Ministry of Education and Culture of Abkhazia : Institute of History and Ethnology of Ivane Javakhishvili, 2011.
- Gayday, Aleksey, "Reform of the Russian Army", *Russia's New Army*, ed. Mikhail Barabanov, Moscow: Centre for Analysis of Strategies and Technologies, 2011, ss. 9-32.
- Gayoso, Carmen A., "The Promulgation of Anti-democratic Norms in South Ossetia", *International Dimensions of Authoritarian Persistence: Lessons from Post-Soviet States*, ed. Rachel Vanderhill, Michael E. Aleprete Jr., New York and Plymouth: Lexington Books, 2013, ss. 105-124.
- George, Julie A., *The Politics of Ethnic Separatism in Russia and Georgia*, New York: Palgrave Macmillan, 2009.
- German, Tracey C., *Russia's Chechen War*, London and New York: Routledge Curzon, 2003.
- Gogolashvili, Kakha, *South Caucasus: 20 Years of Independence*, Berlin: Friedrich-Ebert Stiftung, 2001.
- Goldgeier, James M., McFaul, Michael, *Power and Purpose: US policy Toward Russia After the Cold War*, Washington D.C.: Brookings Institution Press, 2003.

- Goltz, Thomas, “The Paradox of Living in Paradise: Georgia’s Descent into Chaos”, *The Guns of August 2008: Russia’s War in Georgia*, ed. Svante E. Cornell, S. Frederick Starr, New York and London: M.E. Sharpe, 2009, ss. 10-27.
- Gorbaçov, Mihail, *Perestroika: Ülkemiz ve Dünya için Yeni Düşünce*, çev. Kasım Yargıcı, 2. Baskı., İstanbul: Güneş Yayınları, 1988.
- Gordadze, Thornike, “Georgian-Russian Relations in the 1990s”, *The Guns of August 2008: Russia’s War in Georgia*, ed. Svante E. Cornell, S. Frederick Starr, New York and London: M.E. Sharpe, 2009, ss. 28-48.
- Graney, Katherine E., “Ethnicity, National Identity, and Multiculturalism”, *Understanding Contemporary Russia*, ed. Michael L. Bressler, Boulder-London: Lynne Rienner Publishers, 2018, ss. 209-236.
- Greene, James, *Russian Responses to NATO and EU Enlargement and Outreach*, London: Chatham House, 2012.
- Haas, Christopher vd., “Geopolitics and Georgian Identity in Late Antiquity: The Dangerous World of Vakhtang Gorgasali”, *Georgian Christian Thought and Its Cultural Context: Memorial Volume for the 125th Anniversary of Shalva Nutsubidze (1888-1969)*, Leiden&Boston: Brill, 2014, ss. 29-44.
- Hanson, Philip, *The Rise and Fall of the The Soviet Economy: An Economic History of the USSR 1945-1991*, New York: Routledge, 2014.
- Hare, Paul, Ishaq, Mohammed, Estrin, Saul, “Ukraine: The Legacies of Central Planning and the Transition to a Market Economy”, *Contemporary Ukraine: Dynamics of Post-Soviet Transformation*, ed. Taras Kuzio, London and New York: Routledge, 1998, ss. 181-200.

- Illarionov, Andrei, “The Russian Leadership’s Preparation for War, 1999-2008”, *The Guns of August 2008: Russia’s War in Georgia*, New York and London: M.E. Sharpe, 2009, ss. 49-84.
- İşyar, Ömer Göksel, *Avrasya ve Avrasyacılık*, Dora Yayınları, 2010.
- Johnson, Simon, Oleg USTENKO, *Ukraine on the Brink of Hyperinflation*, Washington D.C.: World Bank, 1993.
- Judah, Ben, *Fragile Empire: How Russia Fell In and Out of Love with Vladimir Putin*, New Haven and London: Yale University Press, 2013.
- Kagarlitski, Boris, *Bugünkü Rusya: Neoliberalizm, Otokrasi ve Restorasyon*, çev. Fatma Arıkan, Serdar Arıkan, İstanbul: İthaki Yayınları, 2008.
- Kagarlitski, Boris, *Rusya’da Kapitalizm Neden Tutmadı?*, çev. Kaya Şahin, İstanbul: Metis Yayınları, 1996.
- Kagarlitsky, Boris, *Empire of the Periphery: Russia and the World System*, çev. Renfrey Clarke, Pluto Press, 2008.
- Kagarlitsky, Boris, *Russia Under Yeltsin and Putin: Neo-liberal Autocracy*, London: Pluto Press, 2002.
- Kantarıcı, Şenol, “Kantarıcı, Ş. (2011). “Kafkasya’da Etnik Çatışmalar Ekseninde ‘Güney Osetya’ Sorunu”, *Güney Kafkasya: Toprak Bütünlüğü, Jeopolitik Mücadeleler ve Enerji*, ed. Cavid Veliev, Araz Aslanlı, Ankara: Berikan Yayınevi, 2011, ss. 229-288.
- Karadeli, Cem, “Bağımsızlık Sürecinde Ukrayna’da Siyasal Dönüşüm ve Meşruluk Kavramı”, *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, ed. Erhan Büyükkakıncı, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2004, ss. 343-364.

- Kasım, Kamer, *Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya*, 2. Baskı., Ankara: USAK Yayınları, 2011.
- Ker-Lindsay, James, *Kosovo: The Path to Contested Statehood in The Balkans*, New York: IB Tauris&Co Ltd., 2009.
- Kochieva, Inga, Margiev, Alexi, *Georgia: Ethnic Cleansing of Ossettians 1989-1992*, Moscow: Europe Publishing House, 2005.
- Kotz, David M., Weir, Fred, *Gorbaçov'dan Putin'e Rusya'nın Yolu: Sovyet Sisteminin Çöküşü ve Yeni Rusya*, çev. Cemile Çakır, İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2012.
- Kozyrev, Andrei, *The Firebird: The Elusive Fate of Russian Democracy*, Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2019.
- Köse, Emre, "Ukrayna'nın Neo-Nazizim Sorunu", *Ukrayna: Tarih Yapan Savaş*, ed. Mehmet Ali Güller, İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 2022, ss. 137-142.
- Kravchuk, Robert, *Ukrainian Political Economy: The First Ten Years*, New York: Palgrave Macmillan, 2002.
- Kubicek, Paul, *The History of Ukraine*, Westport: Greenwood Publishing Group, 2008.
- Kuzio, Taras, *Ukraine: State and Nation Building*, London and New York: Routledge, 1998.
- Kuzio, Taras, *The Crimea: Europe's Next Flashpoint?*, Washington D.C.: The Jamestown Foundation, 2010.
- Lamb, Peter, Fiona ROBERTSON-SNAPE, *Historical Dictionary of International Relations*, London and New York: Rowman & Littlefield, 2017.
- Larrabee, F. Stephen, "Ukrainian Foreign and Security Policy after the Collapse of the Orange Coalition", *Readings in European Security*, ed. Michael Emerson, Brussels: The Centre for European Policy Studies, 2007, ss. 178-188.

- Lavrov, Anton, *Russian Military Reforms from Georgia to Syria*, Washington D.C.: Center for Strategic and International Studies (CSIS), 2018.
- Lenin, Vladimir İ., *Nisan Tezleri ve Ekim Devrimi*, çev. Saliha N. Kaya, İsmail Yarkın, İstanbul: İnter Yayınları, 1997.
- Lenin, Vladimir İ., *Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı*, çev. Muzaffer Erdost, Sekizinci Baskı., Ankara: Sol Yayınları, 1982.
- Levy, Jack S., *War in the Modern Great Power System 1495-1975*, Lexington: The University Press of Kentucky, 1983.
- Light, Margot, "Foreign Policy Thinking", *Internal Factors in Russian Foreign Policy*, ed. Neil Malcolm vd., Oxford and New York: Oxford University Press, 1996, ss. 33-100.
- Lisenco, Vladlena, Nowrot, Karsten, "Assessing the Role and Effects of Domestic Investment Statutes in Frozen Conflict Situations: The Example of Transnistria/Pridnestrovie", *Investments in Conflict Zones: The Role of International Investment Law in Armed Conflicts, Disputed Territories, and Frozen Conflicts*, ed. Tobias Ackermann, Sebastian Wuschka, Leiden: Brill, 2021, ss. 387-430.
- Lo, Bobo, *Russian Foreign Policy in the Post-Soviet Era: Reality, Illusion and Mythmaking*, New York: Springer, 2002.
- Lo, Bobo, *Vladimir Putin and the Evolution of Russian Foreign Policy*, Oxford: Blackwell Publishing Ltd., 2003.
- Lomagin, Nikita, "Medvedev's 'Fourteen Points': Russia's Proposal for a New European Security Architecture.", *Russian Foreign Policy in the 21st Century*, ed. Roger E. Kanet, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010, ss. 181-203.

- Luxemburg, Rosa, *The Accumulation of Capital*, çev. Agnes Schwarzschild, Routledge, 2003.
- Lynch, Dov, *Why Georgia Matters*, Paris: Institute for Security Studies, European Union, 2006.
- Mackinnon, Mark, *Renkli Devrimlerin Sırrı Yeni Soğuk Savaş*, çev. Emel Lakşe, 2. Baskı., Destek Yayınları, 2009.
- Magosci, Paul Robert, *A History of Ukraine: The Land and Its People*, Second Edition., Toronto: University of Toronto Press, 2010.
- Matveeva, Anna, *Through Times of Trouble: Conflict in Southeastern Ukraine Explained from Within*, New York and London: Lexington Books, 2018.
- Marx, Karl, Frederick ENGELS, *Selected Works*, London: Lawrence and Wishart Ltd., 1977.
- McFaul, Michael, *Russia's 1996 Presidential Election: The End of Polarized Politics*, Stanford: Hoover Institution Press, 1997.
- McFaul Michael, *Russia's Unfinished Revolution: Political Change from Gorbachev to Putin*, London: Cornell University Press, 2001.
- Medvedev, Roy A., *Post-Soviet Russia: A Journey Through the Yeltsin Era*, çev. George Shriver, New York: Columbia University Press, 2000.
- Mitchell, Lincoln A., *Uncertain Democracy: US Foreign Policy and Georgia's Rose Revolution*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2009.
- Mizrokhi, Elena, *Russian 'Separatism' in Crimea and NATO: Ukraine's Big Hope, Russia's Grand Gamble*, Quebec: Chaire de Recherche du Canada, 2009.
- Moore, Christopher W., *The Mediation Process: Practical Strategies for Resolving Conflict*, New York: John Wiley & Sons, 2014.

- Motyl, Alexander, *Dilemmas of Independence: Ukraine after Totalitarianism*, New York: Council on Foreign Relations Press, 1993.
- Motyl, Alexander, “State, Nation, and Elites in Independent Ukraine”, *Contemporary Ukraine: Dynamics of Post-Soviet Transformation*, ed. Taras Kuzio, London and New York: Routledge, 1998, ss. 3-16.
- Myers, Steven Lee, *Yeni Çar: Vladimir Putin’in Yükselişi ve İktidar Dönemi*, çev. Gülşen Kocaevli, Ankara: Hece Yayınları, 2021.
- Nation, R. Craig, *Russia, the United States, and the Caucasus*, Strategic Studies Institute, 2007.
- Nichol, Jim, “Georgia [Republic] and NATO Enlargement: Issues and Implications”, *Georgia and the Caucasus Region*, ed. Fran W. Haro, New York: Nova Science Publishers, 2010, ss. 125-131.
- Nichol, Jim, “Russia-Georgia Conflict in South Ossetia: Context”, *Georgia and the Caucasus Region*, ed. Fran W. Haro, New York: Nova Science Publishers, 2010, ss. 1-16.
- Nilsson, Niklas, “Georgia’s Rose Revolution: The Break with the Past”, *The Guns of August 2008: Russia’s War in Georgia*, ed. Svante E. Cornell, S. Frederick Starr, New York and London: M.E. Sharpe, 2009, ss. 85-121.
- Nixey, James, “The South Caucasus: Drama on Three Stages”, *America and a Changed World: A Question of Leadership*, ed. Robin Niblett, London: The Royal Institute of International Affairs, 2010, ss. 125-142.
- Nodia, Ghia, “Political Turmoil in Georgia and the Ethnic Policies of Zviad Gamsakhurdia”, *Contested Borders in the Caucasus*, ed. Bruno Coppieters, VUBPress, 1996, ss. 73-89.

- Nye, Joseph S., *Power in the Global Information Age: From Realism to Globalization*, New York: Routledge, 2004.
- Nye, Joseph S., *Understanding International Conflicts: An Introduction to Theory and History*, Sixth Edition., New York and London: Pearson Longman, 2007.
- Oğan, Sinan, “Yeni Muhafazakarların Avrasya Politikası ve Sivil Devrimler”, *Yeni Muhafazakar Amerikan Dış Politikası ve Türkiye*, ed. Çınar Özen, Hakan Taşdemir, Ankara: Odak Yayın ve Dağıtım, 2006.
- Orr, Michael, “Reform and the Russian Ground Forces, 1992–2002”, *Russian Military Reform 1992-2002*, ed. Anne C. Aldis, Roger N. McDermott, London: Frank Cass Publishers, 2003, ss. 122-38.
- Öztürk, Osman Metin, *Rusya Federasyonu Askeri Doktrini*, Ankara: Asam, 2001.
- Pacer, Valerie A., *Russian Foreign Policy under Dmitry Medvedev, 2008-2012*, London and New York: Routledge, 2015.
- Pallin, Carolina Vendil, *Russian Military Reform: A Failed Exercise in Defence Decision Making*, London and New York: Routledge, 2008.
- Petrov, Nikolai, Slider, Darrell, “The Regions under Putin and After”, *After Putin’s Russia: Past Imperfect, Future Uncertain*, ed. Wegren, Dale R. Herspring, Fourth Edition., New York: Rowman & Littlefield Publishers Inc., 2010, ss. 59-82.
- Pfetsch Frank R., Rohloff, Christoph, *National and International Conflicts, 1945-1995: New Empirical and Theoretical Approaches*, New York: Routledge, 2013.
- Pirani, Simon, *Change in Putin’s Russia: Power, Money and People*, New York: Pluto Press, 2010.

- Pirani, Simon, Stern, Jonathan, Yafimava, Katja, *The Russo-Ukrainian Gas Dispute of January 2009: A Comprehensive Assessment*, Oxford: Oxford Institute for Energy Studies, 2009.
- Plokhyy, Serhii, *The Gates of Europe: A History of Ukraine*, New York: Basic Books, 2015.
- Popjanevski, Johanna, "From Sukhumi to Tskhinvali: The Path to War in Georgia", *The Guns of August 2008: Russia's War in Georgia*, ed. Svante E. Cornell, S. Frederick Starr, New York and London: M.E. Sharpe, 2009, ss. 143-161.
- Primakov, Yevgeny, *Russian Crossroads: Toward the New Millenium*, çev. Felix Rosenthal, New Haven and London: Yale University Press, 2004.
- Prizel, Ilya, "Ukraine Between Proto-democracy and 'Soft' Authoritarianism", *Democratic Changes and Authoritarian Reactions in Russia, Ukraine, Belarus, and Moldova*, ed. Karen Dawisha, Bruce Parrot, Cambridge University Press, 1997, ss. 330-369.
- Rayfield, Donald, *Edge of Empires: A History of Georgia*, London: Reaktion Books, 2012.
- Rumer, Eugene, *The Primakov (not Gerasimov) Doctrine in Action*, Washington D.C.: Carnegie Endowment for International Peace, 2019.
- Sakwa, Richard, *Putin: Russia's Choice*, London and New York: Routledge, 2007.
- Sakwa, Richard, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, London and New York: IB Tauris&Co Ltd., 2016.
- Sakwa, Richard, *Russian Politics and Society*, Beşinci Baskı., New York: Routledge, 2021.

Saparov, Arsène, *From Conflict to Autonomy in the Caucasus: The Soviet Union and the Making of Abkhazia, South Ossetia and Nagorno Karabakh*, London and New York: Routledge, 2014.

Sapmaz, Ahmet, *Rusya'nın Transkafkasya Politikası ve Türkiye'ye Etkileri*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2008.

Saprykin, Volodymyr, "The first Russian–Ukrainian Gas Conflict (2005–2006)", *The Politics and Complexities of Crisis Management in Ukraine: A Historical Perspective*, ed. Greg Simons vd., London and New York: Routledge, 2018, ss. 25-67.

Sarıca, Murat, *100 Soruda Fransız İhtilali*, 2. Baskı., İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1981.

Sedaitis, Judith B., "Worker Activism: Politics at the Grass Roots", *Perestroika from Below: Social Movements in the Soviet Union*, ed. Judith B. Sedaitis, Jim Butterfield, San Francisco and Oxford: Routledge, 2019, ss. 13-27.

Sedaitis, Judith B., Butterfield, Jim, "The Emergence of Social Movements in the Soviet Union", *Perestroika from Below: Social Movements in the Soviet Union*, ed. Judith B. Sedaitis, Jim Butterfield, San Francisco and Oxford: Routledge, 2019, ss. 1-12.

Sharp, Gene, *From Dictatorship to Democracy: A Conceptual Framework for Liberation*, The New Press, 2012.

Shesterinina, Anastasia, *Mobilizing in Uncertainty: Collective Identities and War in Abkhazia*, Ithaca and London: Cornell University Press, 2021.

Shevtsova, Lilia,, *Yeltsin's Russia: Myths and Reality*, Washington D.C.: Carnegie Endowment for International Peace, 1999.

- Siddi, Marco, *European Identities and Foreign Policy Discourses on Russia: From the Ukraine to the Syrian Crisis*, London and New York: Routledge, 2020.
- Simon, Jeffrey, "NATO Enlargement and Russia", *NATO-Russia Relations in the Twenty-First Century*, ed. Aurel Braun, New York and London: Routledge, 2008, ss. 91-108.
- Smith, David J., "The Saakashvili Administration's Reaction to Russian Policies Before the 2008 War", *The Guns of August 2008: Russia's War in Georgia*, New York and London: M.E. Sharpe, 2009, ss. 122-142.
- Solchanyk, Roman, "The Post-Soviet Transition in Ukraine: Prospects for Stability", *Contemporary Ukraine Dynamics of Post-Soviet Transformation*, ed. Taras Kuzio, London and New York: Routledge, 1998, ss. 17-40.
- Souleimanov, Emil, *Understanding Ethnopolitical Conflict: Karabakh, South Ossetia, and Abkhazia Wars Reconsidered*, London: Springer, 2013.
- Stone, Norman, *World War One*, New York: Basic Books, 2009.
- Subtelny, Orest, *Ukraine: A History*, Third Edition., University of Toronto Press, 2000.
- Suchkov, Maxim A., "The Caucasus", *Routledge Handbook of Russian Foreign Policy*, ed. Andrei P. Tsygankov, London and New York: Routledge, 2018, ss. 311-324.
- Suny, Ronald Grigor, "The Emergence of Political Society in Georgia", *Transcaucasia, Nationalism, and Social Change: Essays in the History of Armenia, Azerbaijan, and Georgia*, ed. Ronald Grigor Suny, Michigan: The University of Michigan Press, 1996, ss. 109-140.
- Tellal, Erel, "Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası: 'Yakın Çevre ve Askeri Doktrin", *Türk Dış Politikası*, ed. Baskın Oran, 2. Baskı., Ankara: İletişim Yayınları, 2001, ss. 540-50.

- Tsygankov, Andrei P., “Russia’s Foreign Policy”, *After Putin’s Russia: Past Imperfect, Future Uncertain*, ed. Stephen K. Wegren, Dale R. Herspring, Fourth Edition., New York: Rowman & Littlefield Publishers Inc., 2010, ss. 223-242.
- Tsygankov, Andrei P, *Russia’s Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity*, Fourth Edition., New York and London: Rowman & Littlefield, 2016.
- Tsygankov, Andrei P, *The Strong State in Russia: Development and Crisis*, Oxford and New York: Oxford University Press, 2014.
- Uschan, Michael V., *The South Caucasus: Then and Now*, San Diego: Reference Point Press, 2015.
- Üstünyer, İlyas, *Kaf Dağı’nın Güney Yüzü Gürcistan: Kültür, Gelenek, Mekân, Kimlik*, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2010.
- Vahtra, Peeter, “Energy Security in Europe in the Aftermath of 2009 Russia-Ukraine Gas Crisis”, *The EU-Russia Gas Connection: Pipes, Politics and Problems*, ed. Kari Liuheto, Turku: PEI Electronic Publications, 2009, ss. 158-165.
- Van Der Pijl, Kees, *Flight MH17, Ukraine and the New Cold War: Prism of Disaster*, Manchester: Manchester University Press, 2018.
- Wheatley, Jonathan, *Georgia from National Awakening to Rose Revolution: Delayed Transition in the Former Soviet Union*, London and New York: Routledge, 2016.
- Wilhelmsen, Julie, *Russia’s Securitization of Chechnya: How War Became Acceptable*, New York: Routledge, 2016.
- Wilson, Andrew, *Ukraine’s Orange Revolution*, New Haven and London: Yale University Press, 2005.
- Wilson, Andrew, *The Ukrainians: Unexpected Nation*, Fourth Edition., New Haven and London: Yale University Press, 2015.

- Yapıcı, Merve İrem, *Rus Dış Politikasını Oluşturan İç Etkenler*, USAK Yayınları, 2010.
- Yapıcı, Utku, *Yeni Soğuk Savaş: Putin, Rusya ve Avrasya*, İstanbul: Başlık Yayın Grubu, 2007.
- Yapıcı, Utku, *Sovyet Sonrası Coğrafyada Devlet ve Milliyetçilik: Estonya, Ukrayna ve Kazakistan Örnekleri*, Ankara: Tan Kitabevi Yayınları, 2011.
- Yekelchik, Serhy, *Ukraine: Birth of a Modern Nation*, Oxford and New York: Oxford University Press, 2007.
- Yerasimos, Stefanos, *Milliyetler ve Sınırlar: Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu*, çev. Şirin Tekeli, İkinci Baskı., İstanbul: İletişim Yayınları, 1995.

Makaleler

- Abushov, Kavus, “Policing the Near Abroad: Russian Foreign Policy in the South Caucasus”, *Australian Journal of International Affairs*, 2009, C. 63, S. 2, ss. 187-212.
- Akbarzadeh, Shahram, “Uzbekistan and the United States: Friends or Foes?”, *Middle East Policy*, 2017, C. 14, S. 1, ss. 107-116.
- Akdemir, Erhan, “Nato’nun Karadeniz Politikası”, *Karadeniz Araştırmaları*, 2014, C. 42, S. 42, ss. 1-9.
- Akkaya, Saffet, “US Military Bases in Romania and Bulgaria and Their Possible Implications on Regional Security”, *International Institute for Middle-East and Balkan Studies*, 2020, C. 25, ss. 1-8.
- Aliyev, Bayram, “Rusya’nın Orta Asya’daki Askeri Üsleri”, *Bilgesam Analiz*, 2016, S. 1338, ss. 1-12.
- Alksnis, Viktor, “Suffering from Self-Determination”, *Foreign Policy*, 1991, S. 84, ss. 61-71.

- Al-Rawashdeh, Mohammad Salim, Al-Majali, Sahar A., “The Phenomenon of International Conflict in International Relations”, *The International Journal of Social Sciences and Humanities Invention*, 2017, C. 4, S. 5, ss. 3488-3502.
- Appel, Hilary, “Is it Putin or is it Oil? Explaining Russia’s Fiscal Recovery”, *Post-Soviet Affairs*, 2008, C. 24, S. 4, ss. 301-323.
- Aphrasidze, David, Siroky, David, “Frozen Transitions and Unfrozen Conflicts, or What Went Wrong in Georgia”, *Yale Journal of International Relations*, 2010, C. 5, S. 2, ss. 121-136.
- Arı, Tayyar, Pirinççi, Ferhat, “Soğuk Savaş Sonrasında ABD’nin Balkan Politikası”, *Alternatif Politika*, 2011, C. 3, S. 1, ss. 1-30.
- Arman, Murat Necip, “Avrupa Komşuluk Politikasında Sorunlu Alanlar: İnsan Güvenliği ve Komşuluk İlişkisi”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2011, C. 8, S. 31, ss. 45-68.
- Aslund Anders, “An Assessment of Putin’s Economic Policy”, *CESifo Institut für Wirtschaftsforschung an der Universität München*, 2008, C. 9, S. 2, ss. 16-21.
- Aslund, Anders, “Gorbachev, Perestroika, and Economic Crisis”, *Probs. Communism*, 1991, C. 40, ss. 18-41.
- Aslund, Anders, “Russia’s Economic Transformation under Putin”, *Eurasian Geography and Economics*, 2004, C. 45, S. 6, ss. 397-420.
- Asmus, Ronald D., Kugler, Richard L., Larrabee, F. Stephen, “NATO Expansion: the Next Steps”, *Survival*, 1995, C. 37, S. 1, ss. 7-33.
- Badalyan, Lusine, “Interlinked Energy Supply and Security Challenges in the South Caucasus”, *Caucasus Analytical Digest*, 2011, S. 33, ss. 2-5.

- Baev, Pavel K., "Russia's Policies in the Southern Caucasus and the Caspian Area", *European Security*, 2001, C. 10, S. 2, ss. 95-110.
- Beer, Daniel, "Russia's Managed Democracy.", *History Today*, 2009, C. 59, S. 5, ss. 37-39.
- Bilener, Tolga, "Ukrayna Dış Politikasını Etkileyen Unsurlar", *Karadeniz Araştırmaları*, 2007, S. 13, ss. 115-132.
- Blaney, John, Gfoeller, Mike, "Lessons from the Failure of Perestroika", *Political Science Quarterly*, 1993, C. 108, S. 3, ss. 481-96.
- Boswell, W. Benjamin, "Liturgy and Revolution Part 1: Georgian Baptists and the Non-violent Struggle for Democracy", *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, 2007, C. 27, S. 2, ss. 48-71.
- Bozkurt, Giray Saynur, "Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan'da Kadife Devrimler", *Karadeniz Araştırmaları*, 2006, S. 9, ss. 151-167.
- Börzel, Tanja A., Lebanidze, Bidzina, "European Neighbourhood Policy at the Crossroads: Evaluating the Past to Shape the Future", Working Paper Series, Berlin: European Union, 2015.
- Bremmer Ian, Charap, Samuel, "The Siloviki in Putin's Russia: Who They Are and What They Want", *The Washington Quarterly*, 2007, C. 30, S. 1, ss. 83-92.
- Broers, Laurence, "'David and Goliath' and 'Georgians in the Kremlin': A Post-Colonial Perspective on Conflict in Post-Soviet Georgia", *Central Asian Survey*, 2009, C. 28, S. 2, ss. 99-118.
- Broers, Laurence, "Recognising Politics in Unrecognised States: 20 Years of Enquiry into the De Facto States of the South Caucasus", *Caucasus Survey*, 2013, C. 1, S. 1, ss. 59-74.

- Brudny, Yitzhak M., "In Pursuit Of The Russian Presidency: Why And How Yeltsin Won The 1996 Presidential Election", *Communist and Post-Communist Studies*, 1997, C. 30, S. 3, ss. 255-275.
- Bryce-Rogers, Athena, "Russian Military Reform in the Aftermath of the 2008 Russia-Georgia War", *Demokratizatsiya*, 2013, C. 21, S. 3, ss. 339-368.
- Cadier, David, "Eastern Partnership vs Eurasian Union? The EU–Russia Competition in the Shared Neighbourhood and the Ukraine Crisis", *Global Policy*, 2014, C. 5, S. 1, ss. 76-85.
- Chase, Philip, "Conflict in the Crimea: An Examination of Ethnic Conflict Under the Contemporary Model of Sovereignty", *Columbia Journal of Transnational Law*, 1995, C. 34, S. 1, ss. 219-254.
- Cheterian, Vicken, "The August 2008 War in Georgia: From Ethnic Conflict to Border Wars", *Central Asian Survey*, 2009, C. 28, S. 2, ss. 155-170.
- Chilton, Paul, Ilyin, Mikhail, "Metaphor in Political Discourse: The Case of the 'Common European House'", *Discourse & Society*, 1993, C. 4, S. 1, ss. 7-31.
- Connor, Walker, "Leninist Nationality Policy: Solution to the 'National Question'?", *Hungarian Studies Review*, 1989, C. 16, S. 1-2, ss. 23-46.
- Cook, Linda J., "The Russian Welfare State: Obstacles to Restructuring", *Post-Soviet Affairs*, 2000, C. 16, S. 4, ss. 355-378.
- Cox, Michael, "Why did We Get the End of the Cold War Wrong?", *The British Journal of Politics and International Relations*, 2009, C. 11, ss. 161-176.
- Çelikpala, Mithat, "Başarısız Devlet-Demokratik Model Ülke Sarmalında Gürcistan'ın 20 Yılı", *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*, 2012, S. 14, ss. 1-35.

- Dabrowski, Marek, “The Ukrainian Way to Hyperinflation”, *Communist Economies and Economic Transformation*, 1994, C. 6, S. 2, ss. 115-137.
- D’anieri Paul, “Dilemmas of Interdependence: Autonomy, Prosperity, and Sovereignty in Ukraine’s Russia Policy”, *Problems of Post-Communism*, 1997, C. 44, S. 1, ss. 16-26.
- D’Anieri, Paul, “Ukrainian Foreign Policy from Independence to Inertia”, *Communist and Post-Communist Studies*, 2012, C. 45, S. 3-4, ss. 447-456.
- Demir, Sertif, “Dünden Bugüne Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 2010, C. 6, S. 11, ss. 27-52.
- Demirağ, Yelda, “Bağımsızlıktan Kadife Devrime Türkiye-Gürcistan İlişkileri”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2005, C. 2, S. 7, ss. 125-155.
- Depoy, Erik, “Boris Yeltsin and the 1996 Russian Presidential Election”, *Presidential Studies Quarterly*, 1996, C. 26, S. 4, ss. 1140-1164.
- Desai, Padma, “Russian Retrospectives on Reforms from Yeltsin to Putin”, *Journal of Economic Perspectives*, 2005, C. 19, S. 1, ss. 87-106.
- Ditrych, Ondrej, “Georgia: A State of Flux”, *Journal of International Relations and Development*, 2010, C. 13, S. 1, ss. 3-25.
- Donets, Anastasiya A., “Ajara’s Autonomy and Its Implications for Georgian Security”, *The Journal of Eastern European Law*, 2018, S. 57, ss. 40-56.
- Dvornichenko, Andrey Yurievich, “The Place of the Kievan Rus in History”, *Вестник Санкт-Петербургского университета. История*, 2016, S. 4, ss. 5-17.
- Egeli Sıtkı, “Füze Tehdidi ve NATO Füze Kalkanı: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2014, C. 10, S. 40, ss. 38-73.

- Fairbanks, Charles H., "Georgia's Rose Revolution", *Journal of Democracy*, 2004, C. 15, S. 2, ss. 110-124.
- Fean, Dominic, "A Return to Multi-vectoral Balancing? Viktor Yanukovich's Government and Ukrainian Foreign Policy", *Politique Étrangère*, 2010, S. 2, ss. 413-426.
- Felgenhauer, Pavel, "Medvedev Chastises the Russian Defense Industry", *Eurasia Daily Monitor*, 2009, C. 6, S. 199, <https://jamestown.org/program/medvedev-chastises-the-russian-defense-industry/>.
- Finkel Evgeny, Brudny, Yitzhak M., "Russia and the Colour Revolutions", *Democratization*, 2012, C. 19, S. 1, ss. 15-36.
- Flikke, Geir, "Pacts, Parties and Elite Struggle: Ukraine's Troubled post-Orange Transition", *Europe-Asia Studies*, 2008, C. 60, S. 3, ss. 375-396.
- Forsberg, Tuomas, "Russia and the European Security Order Revisited: From the Congress of Vienna to the Post-Cold War", *European Politics and Society*, 2019, C. 20, S. 2, ss. 154-171.
- Frederiksen, Martin Demant, "Insecurity and Suspicion in the Wake of Urban Development Projects in Batumi, Ajara", *Caucasus Analytical Digest*, 2012, S. 38, ss. 8-10.
- Fregoso, Carolina Chavez, Zivkovic, Nikola, "Western Sahara: A Frozen Conflict", *Journal of Regional Security*, 2012, C. 7, S. 2, ss. 139-150.
- Frishberg, Alex, "Privatisation in the Ukraine", *International Business Lawyer*, 1995, C. 23, S. 6, ss. 251-257.
- Gaddy, Clifford, O'Hanlon, Michael, "Toward a 'Reaganov' Russia: Russian Security Policy After Putin", *The Washington Quarterly*, 2015, C. 38, S. 2, ss. 205-221.

- Garb, Paula, "The View from Abkhazia of South Ossetia Ablaze", *Central Asian Survey*, 2009, C. 28, S. 2, ss. 235-246.
- Garnett, Sherman W., "A Nation in Search of its Place", *Current History*, 1999, C. 98, S. 630, ss. 328-333.
- George, Julie A., "Minority Political Inclusion in Mikheil Saakashvili's Georgia", *Europe-Asia Studies*, 2008, C. 60, S. 7, s. 1151-1175.
- George, Julie A., "The Dangers of Reform: State Building and National Minorities in Georgia", *Central Asian Survey*, 2009, C. 28, S. 2, ss. 135-154.
- Gidadhubli, R. G., "Resignation of Boris Yeltsin: Why Now?", *Economic and Political Weekly*, 2000, C. 35, S. 5, ss. 259-261.
- Gill, Graeme, "Nationalism and the Transition to Democracy: The Post-Soviet Experience", *Demokratizatsiya*, 2006, C. 14, S. 4 (2006), ss. 613-626.
- Giragosian, Richard, "The US Military Engagement in Central Asia and the Southern Caucasus: An Overview", *Journal of Slavic Military Studies*, 2004, C. 17, S. 1, ss. 43-77.
- Godzimirski, Jakub M., "Russian National Security Concepts 1997 and 2000: A Comparative Analysis", *European Security*, 2000, C. 9, S. 4, ss. 73-91.
- Goldgeier, James M., "NATO Expansion: the Anatomy of a Decision", *Washington Quarterly*, 1998, C. 21, S. 1, ss. 83-102.
- Götz, Elias, "Neorealism and Russia's Ukraine Policy, 1991-Present", *Contemporary Politics*, 2016, C. 22, S. 3, ss. 301-323.
- Grant, Thomas D., "Frozen Conflicts and International Law", *Cornell Int'l LJ*, 2017, C. 50, ss. 361-413.

- Grigas, Agnia, "Frozen Conflicts: A Tool Kit for US Policymakers", *Atlantic Council*, 2016, C. 27, S. 06, ss. 1-18.
- Grischenko, Dmitry, Sergei Voitovich, "Foreign Investment in Ukraine: Legal Fundamentals", *Review of Central and East European Law*, 1995, C. 21, S. 2, ss. 163-175.
- Gustafson, Thane, "The Origins of the Soviet Oil Crisis, 1970–1985", *Soviet Economy*, 1985, C. 1, S. 2, ss. 103-135.
- Haindrava, Ivlian, "Letter from Georgia: Looking beyond Shevardnadze", *Problems of Post-Communism*, 2003, C. 50, S. 1, ss. 22-28.
- Hale, Henry, "Yabloko and the Challenge of Building a Liberal Party in Russia", *Europe-Asia Studies*, 2004, C. 56, S. 7, ss. 993-1020.
- Herberg-Rothe, Andreas, "New Containment Policy A Grand Strategy for the Twenty-first Century?", *The RUSI Journal*, 2008, C. 153, S. 2, ss. 50-54.
- Herd, Graeme P., "Colorful Revolutions and the CIS: "Manufactured" versus "Managed" Democracy?", *Problems of Post-communism*, 2005, C. 52, S. 2, ss. 3-18.
- Hewitt, B. George, "Abkhazia: A Problem of Identity and Ownership", *Central Asian Survey*, 1993, C. 12, S. 3, ss. 267-323.
- Holloway, David, "Gorbachev's New Thinking", *Foreign Affairs*, 1988, S. 68, ss. 66-81.
- Huntington, Samuel P., "The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century.", *Rothbaum Distinguished Lecture Series*, 1991, C. 4.
- Huygen, Christopher, "One Step Forward, Two Steps Back: Boris Yeltsin and the Failure of Shock Therapy", *Constellations*, 2011, C. 3, S. 1, ss. 63-73.

- Hyde, Matthew, "Putin's Federal Reforms and Their Implications for Presidential Power in Russia", *Europe-Asia Studies*, 2001, C. 53, S. 5, ss. 719-743.
- Ishchenko, Volodymyr, "Far Right Participation in the Ukrainian Maidan Protests: An Attempt of Systematic Estimation", *European Politics and Society*, 2016, C. 17, S. 4, ss. 1-20.
- Ismailzade, Fariz, "US Policy towards the South Caucasus: How to Move Forward", *Caucasus Analytical Digest*, 2010, S. 13, ss. 5-8.
- Jervis, Robert, "Understanding the Bush Doctrine", *Political Science Quarterly*, 2003, C. 118, S. 3, ss. 365-388.
- Jolicoeur, Pierre, "The Frozen Conflicts of the Wider Black Sea Region", *Centre for International Relations Queen's University, Occasional Paper Series*, 2008, C. 62.
- Jones, Stephen F., "Introduction: Georgia's Domestic Front", *Central Asian Survey*, 2009, C. 28, S. 2, ss. 93-98.
- Jones, Stephen F., "The Rose Revolution: A Revolution without Revolutionaries?", *Cambridge Review of International Affairs*, 2006, C. 19, S. 1, ss. 33-48.
- Joskow, Paul L. vd., "Competition Policy in Russia during and after Privatization", *Brookings Papers on Economic Activity. Microeconomics*, 1994, 301-381.
- Joskow, Paul L., Richard SCHMALENSEE, "Privatization in Russia: What Should be a Firm?", *International Journal of the Economics of Business*, 1995, 1995, C. 2, S. 2, ss. 297-327.
- Karasar, Hasan Ali, "Saakashvili Pulled the Trigger: Turkey between Russia and Georgia", *SETA Policy Brief*, 2008, S. 20, ss. 1-9.
- Karatnycky, Adrian, "Ukraine's Orange Revolution", *Foreign Affairs*, 2005, C. 84, S. 2, ss. 35-52.

- Kasım, Kamer, “11 Eylül Sürecinde Kafkasya’da Güvenlik Politikaları”, *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*, 2006, C. 1, S. 1, ss. 19-40.
- Katchanovski, Ivan, “The Far Right, the Euromaidan, and the Maidan Massacre in Ukraine”, *Journal of Labor and Society*, 2020, C. 23, S. 1, ss. 5-36.
- Katchanovski, Ivan, “The Orange Evolution? The ‘Orange Revolution’ and Political Changes in Ukraine”, *Post-Soviet Affairs*, 2008, C. 24, S. 4, ss. 351-382.
- Kelkitli, Fatma Ashi, “Russian Foreign Policy in South Caucasus Under Putin”, *Perceptions: Journal of International Affairs*, 2008, C. 13, S. 3, ss. 73-91.
- Khelashvili, George, “External Forces, Nationalism, and The Stagnation of Democratization in Georgia”, *PONARS Policy Memo*, 2010, S. 104.
- Khelashvili George, Macfarlane, S. Neil, “The Evolution of US Policy towards the Southern Caucasus”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2010, C. 7, S. 26, ss. 105-24.
- Kolstø Pål, “Beyond Russia, becoming local: Trajectories of Adaption to the Fall of the Soviet Union Among Ethnic Russians in the Former Soviet Republics”, *Journal of Eurasian Studies*, 2011, C. 2, S. 2, ss. 153-163.
- König, Marietta, “The Georgian-South Ossetian Conflict”, *OSCE Yearbook 2004*, 2004, 237-249.
- Kramer, Mark, “Capital Flight and Russian Economic Reform”, *PONARS Policy Memo*, 2000, S. 128, ss. 1-4.
- Kramer, Mark, “The Myth of a No-NATO-Enlargement Pledge to Russia”, *The Washington Quarterly*, 2009, C. 32, S. 2, ss. 39-61.
- Krastev, Ivan, “‘Sovereign Democracy’, Russian-Style”, *Insight Turkey*, 2006, C. 8, S. 4, ss. 113-117.

- Krepinevich, Andrew F. J., "The Eroding Balance of Terror: The Decline of Deterrence", *Foreign Affairs*, 2019, C. 98, S. 1, ss. 62-75.
- Kryshtanovskaya, Olga, White Stephen, "From Soviet Nomenklatura to Russian Elite", *Europe-Asia Studies*, 1996, C. 48, S. 5, ss. 711-733.
- Kubicek, Paul, "Problems of post-post-Communism: Ukraine after the Orange Revolution", *Democratization*, 2009, C. 16, S. 2, ss. 323-343.
- Kuzio, Taras, "From Kuchma to Yushchenko Ukraine's 2004 Presidential Elections and the Orange Revolution", *Problems of Post-Communism*, 2005, C. 52, S. 2, ss. 29-44.
- Kuzio, Taras, "Is Ukraine Part of Europe's Future?", *Washington Quarterly*, 2006, C. 29, S. 3, ss. 89-108.
- Kuzio, Taras, "Neither East Nor West: Ukraine's Security Policy Under Kuchma", *Problems of Post-Communism*, 2005, C. 52, S. 5, ss. 59-68.
- Kuzio, Taras, "Oligarchs, Tapes and Oranges: 'Kuchmagate' to the Orange Revolution", *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 2007, C. 23, S. 1, ss. 30-56.
- Kuzio, Taras, "The Orange Revolution at the Crossroads", *Demokratizatsiya*, 2006, C. 14, S. 4, ss. 477-493.
- Kühn, Ulrich, "Medvedev's Proposals for a New European Security Order: A Starting Point or the End of the Story?", *Partnership for Peace Consortium of Defense Academies and Security Studies Institutes*, 2010, C. 9, S. 2, ss. 1-16.
- Lafeber, Walter, "The Bush Doctrine", *Diplomatic History*, 2002, C. 26, S. 4, ss. 543-558.

- Lane David, “‘Coloured Revolution’ as a Political Phenomenon”, *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 2009, C. 25, S. 2-3, ss. 113-35.
- Lane, David, “The Orange Revolution: ‘People’s Revolution’ or Revolutionary Coup?”, *The British Journal of Politics and International Relations*, 2008, C. 10, S. 4, ss. 525-549.
- Larrabee, F. Stephen, “Gorbachev and the Soviet Military”, *Foreign Affairs*, 1988, C. 66, S. 5, ss. 1002-26.
- Larrabee, F. Stephen, “Ukraine at the Crossroads”, *Washington Quarterly*, 2007, C. 30, S. 4, ss. 45-61.
- Layne, Christopher, “America as European Hegemon”, *The National Interest*, 2003, S. 72, ss. 17-29.
- Layton, Samuel, “Reframing European Security: Russia’s Proposal for a New European Security Architecture”, *International Relations*, 2014, C. 28, S. 1, ss. 25-45.
- Lazarević, Dušica, “NATO Enlargement to Ukraine and Georgia: Old Wine in New Bottles?”, *Connections*, 2009, C. 9, S. 1, ss. 29-66.
- Lee, Yusin, “Interdependence, Issue Importance, and the 2009 Russia-Ukraine Gas Conflict”, *Energy Policy*, 2017, S. 102, s. 205.
- Legucka, Agnieszka, “Frozen and Freezing Conflicts in Eastern Europe and South Caucasus: Implications for Regional Security”, *Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej*, 2017, C. 15, S. 2, ss. 79-97.
- Levin, Boris, Levin, Mikhail, “The Anti-Alcohol Campaign in the USSR: A Dubious Success”, *World Health Forum*, 1990, C. 11, S. 3, ss. 253-256.
- Lewis, George N., Postol, Theodore A., “European Missile Defense: The Technological Basis of Russian Concerns”, *Arms Control Today*, 2007, C. 37, S. 8, ss. 13-18.

- Lipman, Masha, McFaul, Michael, “‘Managed Democracy’ in Russia: Putin and the Press”, *Harvard International Journal of Press/Politics*, C. 6, S. 3 (2001), ss. 116-127.
- Litera, Bohuslav, “The Kozyrev Doctrine-a Russian Variation on the Monroe Doctrine”, *Perspectives*, 1994, S. 4, ss. 45-52.
- Lukin Vladimir P., “Our Security Predicament”, *Foreign Policy*, 1992, S. 88, ss. 57-75.
- Lynch, Dov, “New Thinking About ‘Frozen’ Conflicts”, *Helsinki Monitor*, 2005, C. 16, S. 3, ss. 192-195.
- MacFarlane, S. Neil, “Frozen Conflicts in the Former Soviet Union–The Case of Georgia/South Ossetia”, *OSCE Yearbook 2008*, Nomos Verlagsgesellschaft mbH & Co. KG, 2009, ss. 23-34.
- Maitra, Sumantra, “NATO Enlargement, Russia, and Balance of Threat”, *Canadian Military Journal*, 2021, C. 21, S. 3, ss. 35-46.
- Mandelbaum, Michael, “The New Containment: Handling Russia, China, and Iran”, *Foreign Affairs*, 2019, C. 98, S. 2, ss. 123-131.
- Marangos, John, “Was Shock Therapy Consistent With Democracy?”, *Review of Social Economy*, 2004, C. 62, S. 2, ss. 221-43.
- Marangos, John, “Shock Therapy and its Consequences in Transition Economies”, *Development*, 2005, C. 48, S. 2, ss. 70-78.
- March, Luke, “Is Nationalism Rising in Russian Foreign Policy?: The Case of Georgia.”, *Demokratizatsiya*, 2011, C. 19, S. 3, ss. 187-207.
- Mastny, Vojtech, “Did NATO Win the Cold War? Looking Over the Wall”, *Foreign Affairs*, 1999, C. 78, S. 3, ss. 176-89.

- McFaul, Michael, “Russia’s Road to Autocracy”, *Journal of Democracy*, 2021, C. 32, S. 4, ss. 11-26.
- Mearsheimer, John J., “Why We Will Soon Miss The Cold War”, *The Atlantic Monthly*, 1990, C. 266, S. 2, ss. 35-50.
- Mearsheimer, John J., “Future of the American Pacifer”, *Foreign Affairs*, 2001, C. 80, S. 5, ss. 46-61.
- Mearsheimer, John J., “Why the Ukraine Crisis is the West’s Fault: the Liberal Delusions that Provoked Putin”, *Foreign Affairs*, 2014, C. 93, S. 5, ss. 77-89.
- Metreveli, Ekaterine, Hakobyan, Ester, “The Political Underpinnings of US Bilateral Aid to the Countries of Transcaucasus”, *Demokratizatsiya*, 2001, C. 9, S. 3, ss. 367-382.
- Mirzayeva, Nasiba, “Tarihsel Süreç İçerisinde Gürcü Milli Kimliği”, *International Journal of Humanities and Education*, 2019, C. 5, S. 11, ss. 535-545.
- Mitchell, Lincoln A., “Compromising Democracy: State Building in Saakashvili’s Georgia”, *Central Asian Survey*, 2009, C. 28, S. 2, ss. 171-183.
- Mumford, Adrew, “Proxy Warfare and the Future of Conflict”, *The RUSI Journal*, 2013, C. 158, S. 2, ss. 40-46.
- Musaoğlu, Neziha, “Putin İktidarı Döneminde Rus Dış Politikasının Normatif Temelleri: "Egemen Demokrasi" Söylemi”, *Karadeniz Araştırmaları*, 2015, S. 45, ss. 13-41.
- Natoli, Kristopher, “Weaponizing Nationality: An Analysis of Russia’s Passport Policy in Georgia”, *Boston University International Law Journal*, 2010, C. 28, S. 2, ss. 389-418.

- Nemtsov, Aleksandr, "Alcohol- Related Human Losses in Russia in the 1980s and 1990s", *Addiction*, 2002, C. 97, S. 11, ss. 1413-1425.
- Nodia, Ghia, "Europeanization and (not) Resolving Secessionist Conflicts", *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, 2004, C. 1, ss. 1-15.
- Nodia, Ghia, "Components of the Georgian National Idea: An Outline", *Identity Studies in the Caucasus and the Black Sea Region*, 2009, C. 1, ss. 84-101.
- Norris, Robert S., Arkin, William M., "Soviet Nuclear Testing August 29, 1949-October 24, 1990", *Bulletin of the Atomic Scientists*, 1998, C. 54, S. 3 (1998), ss. 69-71.
- Nye, Joseph S, "The Changing Nature of World Power", *Political Science Quarterly*, 1990, C. 105, S. 2, ss. 177-192.
- Oxenstierna, Susanne, "Russia's Defense Spending and the Economic Decline", *Journal of Eurasian Studies*, 2016, C. 7, S. 1, ss. 60-70.
- Özcan, Gencer, "Çevreleme Politikası", *Güvenlik Yazıları Serisi*, 2019, S. 41, ss. 1-6.
- Özkan, Gökhan, "Soğuk Savaş Sonrası Orta Asya ve Kafkasya Ekseninde Türkiye-NATO-Rusya İlişkileri ve Türk Dış Politikası'na Yansımaları", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2010, C. 12, S. 1, ss. 109-132.
- Papava, Vladimer, "Georgia's Economy: Post-Revolutionary Development and Post-War Difficulties", *Central Asian Survey*, 2009, C. 28, S. 2, ss. 199-213.
- Petro, Nicolai N., "Legacy of Containment: Reshaping US Foreign Policy Toward Russia", *Harvard International Review*, 1997, C. 19, S. 4, ss. 38-64.
- Petrov, Nikolai, "Seven Faces of Putin's Russia: Federal Districts as the New Level of State—Territorial Composition", *Security Dialogue*, 2002, C. 33, S. 1, ss. 73-91.

- Pietkiewicz, Michal, "The Military Doctrine of the Russian Federation", *Polish Political Science Yearbook*, 2018, C. 47, S. 3, ss. 505-520.
- Polese, Abel, "Russia, the US, 'the Others' and the '101 Things to do to win a (Colour) Revolution': Reflections on Georgia and Ukraine", *Debatte: Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, 2011, C. 19, S. 1-2, ss. 421-451.
- Proedrou, Filippou, "Ukraine's Foreign Policy: Accounting for Ukraine's Indeterminate Stance between Russia and the West", *Southeast European and Black Sea Studies*, 2010, C. 10, S. 4, ss. 443-456.
- Puglisi, Rosaria, "Clashing Agendas? Economic Interests, Elite Coalitions and Prospects for Co-operation between Russia and Ukraine", *Europe-Asia Studies*, 2003, C. 55, S. 6, ss. 827-845.
- Puglisi, Rosaria, "The Rise of the Ukrainian Oligarchs", *Democratization*, 2003, C. 10, S. 3, ss. 99-123.
- Purtaş, Fırat, "Soğuk Savaş Sonrası NATO'nun Dönüşümü ve Genişlemesi Çerçevesinde Türk Amerikan Askeri İlişkileri", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 2005, C. 1, S. 2, ss. 7-30.
- Pusca, Anca, "Shock, Therapy, and Postcommunist Transitions", *Alternatives*, 2007, C. 32, S. 3, ss. 341-360.
- Pushkov, Alexei K., "Letter from Eurasia: Russia and America: the Honeymoon's Over", *Foreign Policy*, 1993, S. 93, ss. 76-90.
- Renz, Bettina, "Putin's Militocracy? An Alternative Interpretation of Siloviki in Contemporary Russian Politics", *Europe-Asia Studies*, 2006, C. 58, S. 6, ss. 903-924.

- Renz, Bettina, "Russian Military Reform: Prospects and Problems", *The RUSI Journal*, 2010, C. 155, S. 1, ss. 58-62.
- Rumer, Eugene B., "Eurasia Letter: Will Ukraine Return to Russia?", *Foreign Policy*, 1994, S. 96, ss. 129-144.
- Rutland, Peter, "Putin's Path to Power", *Post-Soviet Affairs*, 2000, C. 16, S. 4, ss. 313-354.
- Salushev, Sergey, "Annexation of Crimea: Causes, Analysis and Global Implications", *Global Societies Journal*, 2014, S. 2, ss. 37-46.
- Seitz, William, Alberto ZAZZARO, "Sanctions and Public Opinion: The Case of the Russia-Ukraine Gas Disputes", *The Review of International Organizations*, 2020, C. 15, ss. 817-843.
- Shevtsova, Lilia, "Vladimir Putin", *Foreign Policy*, 2008, S. 164, ss. 34-40.
- Shiffrinson, Joshua R., "NATO Enlargement and US Foreign Policy: The Origins, Durability, and Impact of an Idea", *International Politics*, 2020, S. 57, ss. 342-370.
- Shlapentokh, Vladimir, "The Enfeebled Army: A Key Player in Moscow's Current Political Crisis", *European Security*, 1995, C. 4, S. 3, ss. 417-437.
- Shyrokykh, Karina, "The Evolution of the Foreign Policy of Ukraine: External Actors and Domestic Factors", *Europe-Asia Studies*, 2018, C. 70, S. 5, ss. 832-850.
- Silitski, Vitali, "A Year After the Color Revolutions: Preemptive Authoritarianism and Challenges for Democratization in the Former Soviet Union", *PONARS Policy Memo*, 2005, S. 376, ss. 57-63.

- Smetana, Michal, Jan LUDVÍK, "Between War and Peace: A Dynamic Reconceptualization of 'Frozen Conflicts'", *Asia Europe Journal*, 2019, C. 17, S. 1, ss. 1-14.
- Snyder, Jack, "Nationalism and the Crisis of the Post-Soviet State", *Survival*, 1993, C. 35, S. 1, ss. 5-26.
- Souleimanov, Emile, "Chechnya, Wahhabism and The Invasion Of Dagestan", *Middle East Review of International Affairs*, 2005, C. 9, S.4, ss 48-71.
- Spechler, Dina Rome, "Russian Foreign Policy During the Putin Presidency: The Impact of Competing Approaches", *Problems of Post-Communism*, 2010, C. 57, S. 5, ss. 35-50.
- Spechler, Martin C., Spechler, Dina R., "Russia's Lost Position in Central Eurasia", *Journal of Eurasian Studies*, 2013, C. 4, S. 1, ss. 1-7.
- Stern, Jonathan, "The Russian-Ukrainian Gas Crisis of January 2006", *Oxford Institute for Energy Studies*, 2006, C. 16, S. 1, ss. 2-17.
- Suchkov, Maxim A., "Re-Engaging the Caucasus: New Approaches of US Foreign Policy in the Region and Their Implications for US-Russia Relations", *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*, 2011, C. 6, S. 11, ss. 134-152.
- Sushko, Oleksandr, "The Dark Side of Integration: Ambitions of Domination in Russia's Backyard", *Washington Quarterly*, 2004, C. 27, S. 2, ss. 119-131.
- Sushko, Oleksandr, "From the CIS to the SES. A New Integrationist Game in Post-Soviet Space", *PONARS Policy Memo*, 2003, S. 303, ss. 1-5.
- Sussman, Gerald, Krader, Sascha, "Template Revolutions: Marketing US Regime Change in Eastern Europe.", *Westminster Papers in Communication & Culture*, 2008, C. 5, S. 3, ss. 91-112.

- Svoboda, Karel, “On the Road to Maidan: Russia’s Economic Statecraft Towards Ukraine in 2013”, *Europe-Asia Studies*, 2019, C. 71, S. 10, ss. 1685-1704.
- Şafak, Mustafa Yasin, “İki On Yıllık Dönemde Türkiye’nin Gürcistan Siyasetindeki Olumlu Tablo”, *Karadeniz Araştırmaları*, 2019, C. 16, S. 64, ss. 599-606.
- Tabachnik, Maxim, “Defining the Nation in Russia’s Buffer Zone: The Politics of Citizenship by Birth on Territory (Jus Soli) in Moldova, Azerbaijan, And Georgia”, *Post-Soviet Affairs*, 2019, C. 35, S. 3, ss. 223-239.
- Tarschys, Daniel, “The Success of a Failure: Gorbachev’s Alcohol Policy, 1985–88”, *Europe-Asia Studies*, 1993, C. 45, S. 1, ss. 7-25.
- Tatum, Jesse David, “Democratic Transition in Georgia: Post-Rose Revolution Internal Pressures on Leadership”, *Caucasian Review of International Affairs*, 2009, C. 3, S. 2, ss. 156-171.
- Tellal, Erel, “Türk Dış Politikası’nda Avrasya Seçeneği”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2005, C. 2, S. 5, ss. 49-70.
- Tellal, Erel, “20. Yüzyılın Dengelerine Neler Oluyor?”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 2007, C. 62, S. 4, ss. 227-30.
- Tellal, Erel, “Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu’nun Dış Politikası”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 2010, C. 65, S. 03, ss. 189-236.
- Tellal, Erel, “Soğuk Savaş Neden Yeniden Sona Erdi?”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 2014, C. 57, S. 02, ss. 203-207.
- Tellal, Erel, “Rusya Suriye’de Ne Arıyor?”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 2015, C. 70, S. 4, ss. 1047-1050.

- Torun, Abdullah, “Bölgesel Hegemonyanın Bir Aracı Olarak Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü”, *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*, 2015, C. 9, S. 19, ss. 1-23.
- Treisman, Daniel, “Russia Renewed”, *Foreign Affairs*, 2002, C. 81, S. 6, ss. 58-72.
- Treisman, Daniel, “Why Yeltsin Won”, *Foreign Affairs*, 1996, C. 75, S. 5, ss. 64-77.
- Trenin, Dmitri, “Russia’s Spheres of Interest, not Influence”, *The Washington Quarterly*, 2009, C. 32, S. 4, ss. 3-22.
- Tsygankov, Andrei, “Vladimir Putin’s Last stand: The Sources of Russia’s Ukraine Policy”, *Post-Soviet Affairs*, 2015, C. 31, S. 4, ss. 279-303.
- Tsygankov, Andrei P., Tarver-Wahlquist, Matthew, “Duelling Honors: Power, Identity and the Russia–Georgia Divide”, *Foreign Policy Analysis*, 2009, C. 5, S. 4, ss. 307-26.
- Tuathail, Gearóid Ó, “Russia’s Kosovo: A Critical Geopolitics of the August 2008 War over South Ossetia”, *Eurasian Geography and Economics*, 2008, C. 49, S. 6, ss. 670-705.
- Türkmen, Muhammed, “1 Mart Tezkeresi Bağlamında Türkiye’nin Irak Politikası”, *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 2021, C. 5, S. 1, ss. 185-212.
- Tsulaia, Ia, “To be Kist: Between Georgian and Chechen”, *Changing Identities: Armenia, Azerbaijan, Georgia*, Tbilisi: Heinrich Böll Stiftung South Caucasus Regional Office, 2011, ss. 126-147.
- Uyar, Mesut, “Çeçenistan: Siyasi ve Askerî Kısırdöngü”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 2018, C. 14, S. 28, ss. 275-317.

- Ünalmiş, Ahmet Nafiz, Şafak OĞUZ, “2008 Rusya-Gürcistan Savaşının Vekalet Savaşı Teorisi Açısından İncelenmesi”, *Karadeniz Araştırmaları*, 2019, C. 16, S. 61, ss. 31-41.
- Vachridze, Zaza, “Two Faces of Nationalism and Efforts to Establish Georgian Identity”, *Identity Studies*, 2012, C. 4, ss. 82-88.
- Volkan, Vamik D., “Transgenerational Transmissions and Chosen Traumas: An Aspect of Large-Group Identity”, *Group Analysis*, 2001, C. 34, S. 1, ss. 79-97.
- Voskoboynikov, Ilya B., “Accounting for Growth in the USSR and Russia, 1950–2012”, *Journal of Economic Surveys*, 2021, C. 35, S. 3, ss. 870-894.
- Wawrzonek, Michal, “Ukraine in the ‘Gray Zone’ Between the ‘Russkiy Mir’ and Europe”, *East European Politics and Societies*, 2014, C. 28, S. 4, ss. 758-780.
- Wegren, Stephen K., Andrew KONİTZER, “Prospects for Managed Democracy in Russia”, *Europe-Asia Studies*, 2007, C. 59, S. 6, ss. 1025-1047.
- Weitz, Richard, “Averting a New Great Game in Central Asia”, *Washington Quarterly*, 2006, C. 29, S. 3, ss. 155-167.
- Wheatley, Jonathan, “Managing Ethnic Diversity in Georgia: One Step Forward, Two Steps Back”, *Central Asian Survey*, 2009, C. 28, S. 2, ss. 119-134.
- Whisler, Greg, “Strategic Command and Control in the Russian Armed Forces: Untangling the General Staff, Military Districts, and Service Main Commands (Part Two)”, *The Journal of Slavic Military Studies*, 2020, C. 33, S. 1, ss. 89-112.
- White, Stephen, Korosteleva, Julia, Allison, Roy, “NATO: The View from the East”, *European Security*, 2006, C. 15, S. 2, ss. 165-190.
- Wilhelmsen, Julie, Flikke, Geir, “Evidence of Russia’s Bush Doctrine in the CIS”, *European Security*, 2005, C. 14, S. 3, ss. 387-417.

- Wittig, Timothy S., "Financing Terrorism along the Chechnya–Georgia Border, 1999–2002", *Global Crime*, 2009, C. 10, S. 3, ss. 248-260.
- Wohlforth, William C., "Realism and the End of the Cold War", *International Security*, 1995, C. 19, S. 3, ss. 91-129.
- Wolczuk, Katarzyna, "Integration without Europeanisation: Ukraine and its Policy towards the European Union", *European University Institute, EUI Working Papers, RSCAS*, 2004, S. 15, ss. 1-22.
- Yakovlev, Evgeny, Zhuravskaya, Ekaterina, "State Capture: from Yeltsin to Putin", CEFIR / NES Working Paper series, 2006.
- Yapıcı, Merve İrem, "Kafkasya'nın Sorunlu Bölgesi: Güney Osetya", *Journal of Central Asian & Caucasian Studies*, 2007, C. 2, S. 3, ss. 71-104.
- Yapıcı, Merve İrem, "Rusya-NATO İlişkilerinin Dünü, Bugünü ve Geleceği", *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi: Uluslararası İlişkiler*, 2011, C. 3, ss. 1451-1473.
- Zaborsky, Victor, "The" New President" of Ukraine: Reforming the Government, Facilitating Arms Exports", *World Affairs*, 2000, C. 163, S. 3, ss. 123-128.
- Zarifian, Julien, "US Foreign Policy in the 1990s and 2000s, and the Case of the South Caucasus (Armenia, Azerbaijan, Georgia)", *European Journal of American studies*, 2015, C. 10, S. 2, ss. 1-17.
- Zielys, Povilas, Rudinskaite, Ruta, "US Democracy Assistance Programs in Ukraine after the Orange Revolution", *Communist and Post-Communist Studies*, 2014, C. 47, S. 1, ss. 81-91.
- Ziguo, Li, "The Trend of Ukraine's Foreign Policy under the Yanukovich Administration", *China International Studies*, 2011, S. 31, ss. 132-52.

Zunes, Stephen, “US–Georgian Relations and the 2008 Conflict with Russia”, *Peace Review*, 2015, C. 27, S. 4, ss. 492-98.

Большаков, Андрей Георгиевич, “‘Замороженные Конфликты’ Постсоветского Пространства: Тупики Международного Миротворчества”, *Журнал политической философии и социологии политики*, 2008, С. 48, S. 1, ss. 27-37.

İnternet Kaynakları

“7 Soruda NATO’nun Füze Kalkanı Projesi”, *Deutsche Welle Türkçe*, 08.07.2016, (Erişim, 21.03.2022), <https://www.dw.com/tr/7-soruda-natonun-f%C3%BCze-kalkan%C4%B1-projesi/a-19388836>.

“Abashidze Flees Georgia”, *Civil.ge*, 06.05.2004, (Erişim, 11.09.2022) <https://civil.ge/archives/105865>.

“About Us”, *Yabloko*, 16.09.2022, (Erişim, 16.09.2022), <https://eng.yabloko.ru/>.

“Address by the President of the Russian Federation”, *President of Russia*, 21.02.2022, (Erişim, 12.02.2023), <http://www.en.kremlin.ru/events/president/transcripts/67828>.

“Agreement on Creation of the Commonwealth of Independent States”, *CIS Legislation*, 08.12.1991, (Erişim, 03.01.2023), <https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=3917>.

“Agreement on Principles of Settlement of the Georgian - Ossetian Conflict (Sochi Agreement)”, *United Nations Peacemaker*, 24.06.1992, (Erişim, 13.09.2022), <https://peacemaker.un.org/georgia-sochi-agreement92>.

Albats, Yevgenia, “Who is Vladimir Putin? Why was he chosen as Yeltsin’s heir?”, *Frontline*, 2004, (Erişim, 12.09.2022), <https://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/yeltsin/putin/putin.html>.

“Almaty Declaration”, *CIS Legislation*, 21.12.1991, (Erişim, 03.01.2023), <https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=4744>.

“Amnesty International Clarifies Position on Yuliya Tymoshenko”, *Amnesty International*, 25.11.2011, (Erişim, 17.02.2022), <https://www.amnesty.org/fr/wp-content/uploads/2021/07/eur500152011en.pdf>.

Amos, Howard, “Ukraine Language Bill Prompts Clashes between Police and Protesters”, *The Guardian*, 05.06.2012, (Erişim, 17.07.2022), <https://www.theguardian.com/world/2012/jun/05/ukraine-language-bill-police-protesters>.

Arrow, Ruairidh, “Gene Sharp: Author of the Nonviolent Revolution Rulebook”, 21.02.2011, (Erişim, 12.03.2022), <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-12522848>.

Balmforth, Richard, “Yanukovich vows to keep Ukraine out of NATO”, *Reuters*, 07.01.2010, (Erişim, 16.03.2023), <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-election-yanukovich-idUSTRE6062P320100107>.

Barnard, Anne, “Russian Forces Capture Military Base in Georgia”, *The New York Times*, 11.08.2008, (Erişim, 15.09.2022), <https://www.nytimes.com/2008/08/12/world/europe/12georgia.html>.

Bransten, Jeremy, “Ukraine: Yushchenko Making First Foreign Trip As President To Moscow”, *Radio Free Europe/Radio Liberty*, 21.01.2005, (Erişim, 10.03.2023), <https://www.rferl.org/a/1057003.html>.

“Bucharest Summit Declaration”, *North Atlantic Treaty Organization*, 03.04.2008, (Erişim, 14.03.2023), https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_8443.htm.

“Bush Pledges to Spread Democracy”, *CNN International*, 20.01.2005, (Erişim, 20.03.2022), <https://edition.cnn.com/2005/ALLPOLITICS/01/20/bush.speech/>.

“Chapter 2. Rights and Freedoms of Man and Citizen”, *The Constitution of the Russian Federation*, 25.12.1993, (Erişim, 25.01.2022), <http://www.constitution.ru/en/10003000-03.htm>.

“Charter on a Distinctive Partnership between the North Atlantic Treaty Organization and Ukraine”, *North Atlantic Treaty Organization*, 09.07.1997, (Erişim, 15.09.2022), https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_25457.htm.

Chivers, Christopher J., “Explosions in Russia Cut Gas Pipelines to Georgia”, *The New York Times*, 22.01.2006, (Erişim, 12.09.2022), <https://www.nytimes.com/2006/01/22/international/europe/explosions-in-russia-cut-gas-pipelines-to-georgia.html>.

Corso, Molly, “Bush Visit to Georgia is a ‘Great Political Victory’--Saakashvili”, *Eurasianet*, 11.05.2005, (Erişim, 11.09.2022), <https://eurasianet.org/bush-visit-to-georgia-is-a-great-political-victory-saakashvili>.

Corso, Molly, “Georgia Holds Steady as Moscow Inches Closer to Abkhazia, South Ossetia”, *Eurasianet*, 17.04.2008, (Erişim, 13.09.2022), <https://eurasianet.org/georgia-holds-steady-as-moscow-inches-closer-to-abkhazia-south-ossetia>.

“Declaration of State Sovereignty of Ukraine”, *The Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR*, 16.07.1990, (Erişim, 11.01.2023), http://static.rada.gov.ua/site/postanova_eng/Declaration_of_State_Sovereignty_of_Ukraine_rev1.htm.

Devderiani, Jaba, “Georgia Fears Russia’s Anti-Terrorism Drive”, *Eurasianet*, 01.10.2001, (Erişim, 12.09.2022), <https://eurasianet.org/georgia-fears-russias-anti-terrorism-drive>.

“Did Saakashvili Lie? The West Begins to Doubt Georgian Leader”, *Spiegel International*, 15.09.2008, (Erişim, 14.09.2022), <https://www.spiegel.de/international/world/did-saakashvili-lie-the-west-begins-to-doubt-georgian-leader-a-578273.html>.

“Eastern Partnership”, *The Diplomatic Service of the European Union*, 17.03.2022, (Erişim, 11.03.2023), https://www.eeas.europa.eu/eeas/eastern-partnership_en.

“Election for Presidency of Russian Federation”, *Election Guide: Democracy Assistance and Election News*, 26.03.2000, (Erişim, 13.09.2022), <https://www.electionguide.org/elections/id/1815/>.

Erlanger, Steven, “As Georgia Chief, Shevardnadze Rides Whirlwind”, *The New York Times*, 25.08.1992, (Erişim, 13.09.2022), <https://www.nytimes.com/1992/08/25/world/as-georgia-chief-shevardnadze-rides-whirlwind.html>

“European Neighbourhood Policy”, *The Diplomatic Service of the European Union*, 29.07.2021, (Erişim, 11.03.2023), [https://www.eeas.europa.eu/eeas/european-neighbourhood-policy_en#:~:text=The%20European%20Neighbourhood%20Policy%20\(ENP,their%20mutual%20benefit%20and%20interest](https://www.eeas.europa.eu/eeas/european-neighbourhood-policy_en#:~:text=The%20European%20Neighbourhood%20Policy%20(ENP,their%20mutual%20benefit%20and%20interest).

“European Neighbourhood Policy Strategy Paper”, *EUR-Lex*, 2004, (Erişim, 12.09.2022),

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52004DC0373>.

“EU/Ukraine Partnership and Cooperation Agreement”, *European Commission*, 21.06.1994, (Erişim, 15.09.2022), <https://cordis.europa.eu/article/id/2672-euukraine-partnership-and-cooperation-agreement>.

Freizer, Sabine, “The Pillars of Georgia’s Political Transition”, *Opendemocracy: Free Thinking of the World*, 12.02.2004, (Erişim, 13.09.2022), https://www.opendemocracy.net/en/article_1732jsp/.

“Georgia: Avoiding War in South Ossetia”, ICG Europe Report, International Crisis Group, 2004, (Erişim, 15.09.2022), <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/georgia/georgia-avoiding-war-south-ossetia>.

“Georgia and the World: A Vision and Strategy for the Future”, *International Center on Conflict and Negotiation*, 05.10.2000, (Erişim, 11.09.2022), http://iccn.ge/index.php?article_id=287&clang=1.

“Georgia Becomes the CIS Member”, *Georgian Journal*, 26.01.2012, (Erişim, 11.09.2022), <https://georgianjournal.ge/society/7560-georgia-becomes-the-cis-member-.html>.

“Georgian-Turkish Naval Exercise: A Breakthrough for Georgia”, *The Jamestown Foundation: Global Research & Analysis*, 04.05.1998, (Erişim, 11.09.2022), <https://jamestown.org/program/georgian-turkish-naval-exercise-a-breakthrough-for-georgia/>.

Gogia, Giorgi, “Georgia's Woes are Far from Over”, *The Guardian*, 26.03.2004, (Erişim, 13.09.2022), <https://www.theguardian.com/world/2004/mar/26/theobserver>

Grey, Barry, Volkov, Vladimir, “Georgia’s ‘Rose Revolution’: A Made-in-America Coup”, *World Socialist Web Site*, 05.12.2003, (Erişim, 17.09.2022), <https://www.wsws.org/en/articles/2003/12/geor-d05.html>.

- Harding, Luke, “State of Emergency in Georgia as Street Protests Turn Violent”, *The Guardian*, 08.11.2007, (Erişim, 12.09.2022),
<https://www.theguardian.com/world/2007/nov/08/russia.georgia>.
- Harding, Luke, “Bush Backs Ukraine and Georgia for Nato Membership”, *The Guardian*, 01.04.2008, (Erişim, 14.02.2023),
<https://www.theguardian.com/world/2008/apr/01/nato.georgia>.
- Harding, Luke, “Ukraine extends lease for Russia’s Black Sea Fleet”, *The Guardian*, 21.04.2010, (Erişim, 16.02.2022),
<https://www.theguardian.com/world/2010/apr/21/ukraine-black-sea-fleet-russia>.
- Hewitt, George, “South Ossetia and Georgia’s Aggressive State-Integrationism”, *E-International Relations*, 26.07.2009, (Erişim, 15.09.2022), <https://www.e-ir.info/2009/07/26/south-ossetia-and-georgias-aggressive-state-integrationism/>.
- Hewitt, George, “Why Independence for Abkhazia is the Best Solution”, *Abkhaz World*, 15.10.2008, (Erişim, 10.09.2022), <https://abkhazworld.com/aw/analysis/5-independence-best-solution>.
- Higgins, Andrew, “Russian PM Hints at Wage and Price Freeze”, *Independent*, 25.01.1994, (Erişim, 18.02.2022),
<https://www.independent.co.uk/news/world/europe/russian-pm-hints-at-wage-and-price-freeze-1402373.html>.
- “Idea of U.S. Threat to Russia is ‘Ludicrous’: Rice”, *Reuters*, 26.04.2007, (Erişim, 15.04.2022),
<https://www.reuters.com/article/us-shield-nato-rice-idUSL2659980820070426>.
- Ignatius, David, “Innocence Abroad: The New World of Spyleless Coups”, *The Washington Post*, 22.09.1991, (Erişim, 21.03.2022),

<https://www.washingtonpost.com/archive/opinions/1991/09/22/innocence-abroad-the-new-world-of-spyless-coups/92bb989a-de6e-4bb8-99b9-462c76b59a16/>.

Kimball, Daryl G., “Ukraine, Nuclear Weapons, and Security Assurances at a Glance”,

Arms Control Association, 2022, (Erişim, 03.01.2023),

<https://www.armscontrol.org/factsheets/Ukraine-Nuclear-Weapons>.

Labunka, Iliya M., “President George W. Bush in Kyiv for First Official State Visit”,

The Ukrainian Weekly, (06.08.2008), (Erişim, 15.02.2023),

https://ukrweekly.com/archive/pdf3/2008/The_Ukrainian_Weekly_2008-14.pdf

Lafraniere, Sharon, “Ukraine Faulted in Probe of Radar Sale”, *The Washington Post*,

26.11.2002, (Erişim, 16.02.2023),

<https://www.washingtonpost.com/archive/politics/2002/11/26/ukraine-faulted-in-probe-of-radar-sale/0246c744-c8a6-4783-9378-c4786bac2fd6/>.

“Laws on Admitting Crimea and Sevastopol to the Russian Federation”, *Kremlin*,

21.03.2014, (Erişim, 11.03.2023), <http://en.kremlin.ru/acts/news/20625>.

Matytsin, Valeriy, “Russia Establishes Aerospace Forces as New Armed Service —

Defense Minister”, *TASS: Russian News Agency*, 03.08.2015, (Erişim,

13.10.2022), <https://tass.com/russia/812184>.

McCarthy, Tom, Alan YUHAS, “Ukraine Crisis: Kiev Launches ‘Anti-terror Operation’

in East”, *The Guardian*, 15.04.2023, (Erişim, 11.03.2023),

<https://www.theguardian.com/world/2014/apr/15/ukraine-military-forces-russia-live-blog>.

McLaughlin, Daniel, “Russian summit Anti-war Troika Calls for UN-led Rebuilding

Plan”, *The Irish Times*, 12.04.2003, (Erişim, 21.02.2022),

<https://www.irishtimes.com/news/russian-summit-anti-war-troika-calls-for-un-led-rebuilding-plan-1.355478>.

Merabishvili, Gela, Annamária KISS, András RÁCZ, “Development of Georgian Security Policy in the Light of Strategic Documents: Analysis of the National Security Concepts of 2005 and 2011”, 2011, (Erişim, 11.09.2022), https://www.academia.edu/12013813/Development_of_Georgian_Security_Policy_in_the_Light_of_Strategic_Documents_Analysis_of_the_National_Security_Concepts_of_2005_and_2011.

“Merkel Against NATO Membership of States with Conflicts”, *Civil.ge*, 10.03.2008, (Erişim, 13.09.2022), <https://civil.ge/archives/114485>.

“National Security Concept Finalized”, *Civil.ge*, 15.05.2005, (Erişim, 12.09.2022), <https://old.civil.ge/eng/article.php?id=9887?id=9887>.

“National Security Concept of Russian Federation”, 2000, (Erişim, 21.02.2022), <https://nuke.fas.org/guide/russia/doctrine/gazeta012400.htm>.

“National Security Strategy of the Russian Federation to 2020”, *Mepoforum*, 12.05.2009, (Erişim, 11.03.2023), <http://mepoforum.sk/wp-content/uploads/2015/08/NDS-RF-2009-en.pdf>.

“OECD Territorial Reviews: Ukraine 2013”, *OECD*, 2014, (Erişim, 10.02.2023), https://read.oecd-ilibrary.org/urban-rural-and-regional-development/oecd-territorial-reviews-ukraine-2013_9789264204836-en#page39.

Okara, Andrey, “Sovereign Democracy: A New Russian Idea or a PR Project?”, *Russia in Global Affairs*, 08.08.2007, (Erişim, 22.02.2022), https://eng.globalaffairs.ru/articles/sovereign-democracy-a-new-russian-idea-or-a-pr-project/?wptouch_preview_theme=enabled.

Paniotto, Volodymyr, “Ukraine: Presidential Elections 2004 and the Orange Revolution”, *Kiev International Institute of Sociology*, 2005, (Erişim,

11.03.2023),

<http://old.kiis.com.ua/pub/president%20election%20in%20ukraine%202004.pdf>.

Peuch, Jean-Christophe, “Georgia: Leader Walks Thin Line Between Patriotism And Nationalism”, *Radio Free Europe/Radio Liberty*, 09.04.2004, (Erişim, 11.09.2022), <https://www.rferl.org/a/1052243.html>.

Pifer, Steven, “Ukraine’s Foreign Policy: Losing its Balance”, *Brookings*, 11.06.2012, (Erişim, 16.02.2023), <https://www.brookings.edu/research/ukraines-foreign-policy-losing-its-balance/>.

Pilkington, Ed, “US Official Apologises to EU Counterparts for Undiplomatic Language”, *The Guardian*, 06.02.2014, (Erişim, 15.02.2023), <https://www.theguardian.com/world/2014/feb/06/us-ukraine-russia-eu-victoria-nuland>.

“Post-Election Interim Report 3-25 November 2003”, Tbilisi: OSCE/ODIHR Election Observation Mission Georgia, 2003, (Erişim, 13.09.2022), <http://www.osce.org/odihr/elections/georgia/17822?download=true>.

“President Victor Yanukovych’s Feb. 25 Inaugural Speech in Parliament”, *Kyiv Post*, 25.02.2010, (Erişim, 16.02.2023), <https://archive.kyivpost.com/article/content/ukraine-politics/president-victor-yanukovychs-feb-25-inaugural-spee-60475.html>.

“Presidential Election, 31 October, 21 November and 26 December 2004”, *Organization for Security and Co-operation in Europe*, 26.12.2004, (Erişim, 11.03.2023), https://www.osce.org/odihr/elections/ukraine/eoms/presidential_2004.

Putin, Vladimir, “Russia at the Turn of the Millennium”, 30.12.1999, (Erişim, 22.02.2022), <https://www.uio.no/studier/emner/hf/ilos/RUS2504/v14/russia-at-the-turn-of-the-millennium.doc>.

Remnick, David, “Democracy With a Vengeance”, *The Washington Post*, 07.10.1990, (Erişim, 11.09.2022), <https://www.washingtonpost.com/archive/opinions/1990/10/07/democracy-with-a-vengeance/1030cdca-9265-4739-b041-b8c126a13687/>.

Reynolds, Paul, “New Russian World Order: The Five Principles”, *BBC News*, 01.09.2008, (Erişim, 12.03.2023), <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/7591610.stm>.

“Road to Unity Begins Here, Joyous Georgian Leader Vows”, *The Guardian*, 07.05.2004, (Erişim, 11.09.2022), <https://www.theguardian.com/world/2004/may/07/georgia.nickpatonwalsh>.

“Russia Bows to the ‘Rule of the Seven Bankers’”, *The Irish Times*, 29.08.1998, (Erişim, 21.01.2022), <https://www.irishtimes.com/culture/russia-bows-to-the-rule-of-the-seven-bankers-1.187734>.

“Russia Deal Saved Ukraine from Bankruptcy - PM Azarov”, *BBC News*, 18.12.2013, (Erişim, 25.09.2022), <https://www.bbc.com/news/world-europe-25427706>.

“Russia, US Redistribute Pawns On Caucasus Chessboard After A Year Of Change”, *Eurasianet*, 23.09.2003, (Erişim, 11.10.2022), <https://eurasianet.org/russia-us-redistribute-pawns-on-caucasus-chessboard-after-a-year-of-change>.

“Russia vs Georgia: The Fallout”, International Crisis Group, 22.08.2008, (Erişim, 13.09.2022),

<https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/georgia/russia-vs-georgia-fallout>

“Rusya Federasyonu’nun Siyasi Görünümü”, *Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı*, (21.01.2022), (Erişim, 21.01.2022), <https://www.mfa.gov.tr/rusya-siyasi-gorunumu.tr.mfa>.

“Saakashvili Wrests Control of Ajaria”, *Al Jazeera*, 06.05.2004, (Erişim, 11.09.2022), <https://www.aljazeera.com/news/2004/5/6/saakashvili-wrests-control-of-ajaria>.

Simha, Rakesh Krishnan, “Primakov: The Man Who Created Multipolarity”, *Russia Beyond*, 27.06.2015, (Erişim, 21.01.2022), https://www.rbth.com/blogs/2015/06/27/primakov_the_man_who_created_multipolarity_43919.

Siwec, Marek, “Delegation to Observe the Parlimentary Elections in Ukraine”, *European Parliament Election Observation Report*, 26.03.2006, (Erişim, 12.02.2023), https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/212638/Ukraine-parliamentary-elections_28-October-2012_European-Parliament-report.pdf.

Socor, Vladimir, “Russian Tycoons Swoop Down On Georgia”, *The Jamestown Foundation: Global Research & Analysis*, 03.06.2004, (Erişim, 11.09.2022), <https://jamestown.org/program/russian-tycoons-swoop-down-on-georgia/>.

“South Ossetia - Recent Developments”, *Global Security*, 2008, (Erişim, 12.09.2022), <https://www.globalsecurity.org/military/world/war/south-ossetia-2.htm>.

“Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy”, *President of Russia*, 10.02.2007, (Erişim, 21.01.2022), <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034>.

Sprehe, Kathleen Holzwart, “Ukraine Says ‘No’ to NATO”, *Pew Research Center*, 29.03.2010, (Erişim, 12.02.2023), <https://www.pewresearch.org/global/2010/03/29/ukraine-says-no-to-nato/>.

- Steffen, Sarah, “Tymoshenko Hit by Fraud Accusations Before Ukrainian Election”, *Deutsche Welle*, 15.10.2010, (Erişim, 21.03.2022),
<https://www.dw.com/en/tymoshenko-hit-by-fraud-accusations-before-ukrainian-election/a-6116183>.
- Tarnoff, Curt, “U.S. Assistance to the Former Soviet Union”, CRS Reports for Congress, Washington D.C.: Congressional Research Service, 2007, (Erişim, 12.09.2022), <https://www.fas.org/sgp/crs/row/RL32866.pdf>.
- “The Basic Provisions of the Military Doctrine of the Russian Federation”, *Russian Federation Security Council*, 02.11.1993, (Erişim, 08.02.2022),
<https://fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/russia-mil-doc.html>.
- “The Draft of the European Security Treaty”, *President of Russia*, 29.11.2009, (Erişim, 12.03.2023), <http://en.kremlin.ru/events/president/news/6152>.
- “The Foreign Policy Concept of The Russian Federation”, 28.06.2000, (Erişim, 21.01.2022), <https://nuke.fas.org/guide/russia/doctrine/econcept.htm>.
- “The Newly-Approved Russian Military Doctrine”, *Carnegie Endowment*, 05.02.2010, (Erişim, 12.03.2023),
https://carnegieendowment.org/files/2010russia_military_doctrine.pdf.
- “The Putin Interviews”, *Showtime Documentaries*, 2017, (Erişim, 26.02.2022),
<https://www.sho.com/the-putin-interviews>.
- “Threats and Responses; Memorandum Opposing U.S. Iraq Policy”, *The New York Times*, 25.02.2003, (Erişim, 23.02.2022),
<https://www.nytimes.com/2003/02/25/world/threats-and-responses-memorandum-opposing-us-iraq-policy.html>.

“Timeline: Gas Crises between Russia and Ukraine”, *Reuters*, 11.01.2009, (Erişim, 10.03.2023), <https://www.reuters.com/article/us-russia-ukraine-gas-timeline-sb-idUSTRE50A1A720090111>.

Torbakov, Igor, “Ajarian Crisis Threatens To Escalate”, *Eurasia Daily Monitor*, 2004, C. 1, S. 2, (Erişim, 14.09.2022), <https://jamestown.org/program/ajarian-crisis-threatens-to-escalate/>.

Torbakov, Igor, “Russia’s Political Class Digests Yushchenko Win”, *Eurasia Daily Monitor*, 2005, C. 2, S. 1 (2005), (Erişim, 10.03.2023), <https://jamestown.org/program/russias-political-class-digests-yushchenko-win/>.

Trenin, Dmitri, “2014: Russia’s New Military Doctrine Tells It All”, *Carnegie Moscow Center*, 29.12.2014, (Erişim, 14.10.2022), <https://carnegiemoscow.org/commentary/57607>.

Trenin, Dmitri, “What a Week of Talks Between Russia and the West Revealed”, *Carnegie Moscow Center*, 20.01.2022, (Erişim, 22.01.2022), <https://carnegiemoscow.org/commentary/86222>.

“Tymoshenko Convicted, Sentenced to 7 Years in Prison, Ordered to Pay State \$188 Million”, *Kyiv Post*, 11.10.2011, (Erişim, 16.01.2023), <https://archive.kyivpost.com/article/content/ukraine-politics/tymoshenko-convicted-sentenced-to-7-years-in-priso-114528.html>.

“Ukraine Businessmen Express Doubts on EU Deal”, *The Moscow Times*, 13.11.2013, (Erişim, 18.07.2022), <https://www.themoscowtimes.com/2013/11/13/ukraine-businessmen-express-doubts-on-eu-deal-a29538>.

“Ukraine Crisis: Police Storm Main Kiev ‘Maidan’ Protest Camp”, *BBC News*, 19.02.2014, (Erişim, 12.02.2023), <https://www.bbc.com/news/world-europe-26249330>.

“Ukraine Crisis: Transcript of Leaked Nuland-Pyatt Call”, *BBC News*, 07.02.2014, (Erişim, 12.01.2023), <https://www.bbc.com/news/world-europe-26079957>.

“Ukraine Presidential Election 17 January and 7 February 2010”, Election Observation Mission Final Report, Warsaw: OSCE/ODIHR, 28.04.2010, (Erişim, 24.01.2023), <https://www.osce.org/files/f/documents/e/9/67844.pdf>.

United Nations Security Council, “Resolution 937 (1994)”, *United Nations Digital Library*, 1994, (Erişim, 11.09.2022), <https://digitallibrary.un.org/record/190853>.

“US Diplomat Embarrassed After Undiplomatic Language Caught on Tape”, *Euronews*, 07.02.2014, (Erişim, 10.03.2023), <https://www.youtube.com/watch?v=bdygnTrrGVI>.

“U.S. Troops Start Training Exercise in Georgia”, *Reuters*, 15.07.2008, (Erişim, 14.09.2022), <https://www.reuters.com/article/us-georgia-usa-exercises-idUSL1556589920080715>.

Varfolomeyev, Oleg, “Yushchenko Shares Plans with the Nation”, *Eurasia Daily Monitor*, 2005, C. 2, S. 95, (Erişim, 11.03.2023), <https://jamestown.org/program/yushchenko-shares-plans-with-the-nation/>.

“Verkhovna Rada of Ukraine Resolution: On Declaration of Independence of Ukraine”, *Verkhovna Rada of Ukraine Official Web Portal*, 24.08.1991, (Erişim, 11.12.2022), http://static.rada.gov.ua/site/postanova_eng/Rres_Declaration_Independence_rev12.htm.

Walsh, Nick Paton, “Russia Tells Ukraine to Stay out of Nato”, *The Guardian*, 08.06.2006, (Erişim, 14.03.2023), <https://www.theguardian.com/world/2006/jun/08/russia.nickpatonwalsh>.

- Walsh, Nick Paton, “Protests Threaten Nato War Games”, *The Guardian*, 12.06.2006, (Erişim, 12.03.2023),
<https://www.theguardian.com/world/2006/jun/12/ukraine.russia>.
- Williams, Daniel, “Yeltsin, Clinton Clash Over NATO’s Role”, *Washington Post*, 06.12.1994, (Erişim, 12.04.2022),
<https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1994/12/06/yeltsin-clinton-clash-over-natos-role/19b7b3a1-abd1-4b1e-b4b2-362f1a236ce9/>.
- Wines, Michael, “An Act of Terror Reshapes The Globe”, *The New York Times*, 30.09.2001, (Erişim, 11.02.2022),
<https://www.nytimes.com/2001/09/30/weekinreview/an-act-of-terror-reshapes-the-globe.html>.
- Woehrel, Steven, “Ukraine’s Orange Revolution and US Policy”, CRS Report for Congress, Library of Congress Washington DC Congressional Research Service, 01.04.2005, (Erişim, 10.03.2023),
<https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA473532.pdf>.
- “Yanukovych Signs Law Declaring Ukraine’s Non-aligned Status”, *Kyiv Post*, 15.07.2010, (Erişim, 17.01.2023), <https://www.kyivpost.com/post/9819>.
- “Yeltsin Resignation Speech, Turns over Power to Vladimir Putin”, *Youtube*, 17.12.2017, (Erişim, 13.01.2022),
<https://www.youtube.com/watch?v=ZVitEiKkRZ8&t=243s>
- Zholud, Oleksandr, “Inflation in Ukraine: Past, Present and Future”, *VoxUkraine*, 30.03.2015, (Erişim, 11.01.2023), <https://voxukraine.org/en/inflation-in-ukraine-past-present-and-future/>.
- “В учениях ‘Кавказ-2008’ примут участие 8 000 солдат и 700 единиц бронетехники”, *Ведомости*, 15.07.2008, (Erişim, 14.09.2022),

<https://www.vedomosti.ru/library/news/2008/07/15/v-uchenyah-kavkaz-2008-primut-uchastie-8-000-soldat-i-700-edinic-bronetehniki>.

“Военная доктрина Российской Федерации”, *Kremlin*, 26.12.2014, (Erişim, 10.09.2022),

<http://static.kremlin.ru/media/events/files/41d527556bec8deb3530.pdf>.

“Глава 2. Права и свободы человека и гражданина”, *Конституция Российской Федерации*, 25.12.1993, (Erişim, 25.01.2022),

<http://www.constitution.ru/10003000/10003000-4.htm>.

“Глава 6. Правительство Российской Федерации”, *Конституция Российской Федерации*, 25.12.1993, (Erişim, 25.01.2022),

<http://www.constitution.ru/10003000/10003000-8.htm>.

“Декларация прав народов России”, *исторический факультет Московского государственного университета имени М.В. Ломоносова*, 15.11.1917, (Erişim, 12.02.2023), <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/DEKRET/peoples.htm>.

“Концепция внешней политики Российской Федерации”, 28.06.2000, (Erişim, 21.01.2022), <http://kremlin.ru/acts/news/785>.

“О государственной политике Российской Федерации в отношении соотечественников за рубежом”, *Российская Федерация Федеральный Закон*, 17.03.1999, (Erişim, 26.01.2022),

<http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&firstDoc=1&lastDoc=1&nd=102059861>.

“О Концепции национальной безопасности Российской Федерации”, *Указ Президента Российской Федерации от 10.01.2000 г. № 24*, 2000, (Erişim, 21.01.2022), <http://www.kremlin.ru/acts/bank/14927>.

“Стратегический Курс России с Государствами - Участниками Содружества Независимых Государств”, *Электронный Фонд*, 31.08.2005, (Erişim, 26.01.2022), <https://docs.cntd.ru/document/9013448?marker=6560IO>.

“Стратегия национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года”, *Президент России*, 13.05.2009, (Erişim, 11.03.2023), <http://www.kremlin.ru/supplement/424>.

ÖZET

RF'nin güvenlik politikasının ele alındığı bu tezde, Kremlin'in Gürcistan ve Ukrayna müdahaleleri üzerinden çatışmaları dondurma stratejisine odaklanılmaktadır. SSCB'nin dağılmasının ardından ekonomik ve siyasi bir krize giren RF'nin Nisan 1993'te ilân ettiği Dış Politika Konsepti ile eski Sovyet coğrafyasındaki “özel çıkarlarına” işaret eden bir Yakın Çevre Politikası geliştirdiği görülmektedir. Buradan hareketle bu çalışmada, literatürde sıklıkla karşılaşılan ve 1993'e kadar RF dış politikasını Atlantikçi olarak tanımlayan anlayışa itirazla RF'nin dış ve güvenlik politikasının Yakın Çevre'yi önceleyen şekilde bir tutarlılık içinde olduğu öne sürülmektedir. RF dış politikasına yönelik Atlantikçi tanımlaması, ekonomik ve siyasi krizlere ek olarak Çeçenya'daki savaşın RF'yi Yakın Çevre Politikası'nı uygulamaktan alıkoymasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle çalışmanın birinci bölümünde RF'nin geçirdiği ekonomik ve siyasi dönüşüm ele alınmaktadır. RF'nin güvenlik politikasının ele alındığı ikinci bölüm, eski Sovyet coğrafyasında görülen ve “renkli devrim” adı verilen hareketler ile NATO'nun genişleme politikası üzerinden RF'nin ABD tarafından Soğuk Savaş mantığı ile yeni(den) çevreleme politikasına maruz bırakıldığını ortaya koymaktadır. RF'nin bu çevrelemeye karşı güvenlik politikasının temelinde ise Yakın Çevre'deki çatışmaları dondurmak yer almaktadır. Bu bağlamda çalışmanın örnek olayları olarak üçüncü ve dördüncü bölümlerde RF'nin 2008 Gürcistan ve 2014 Ukrayna müdahaleleri ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rusya Federasyonu, Güvenlik, Dondurulmuş Çatışmalar, Gürcistan, Ukrayna

ABSTRACT

In this thesis, in which the security policy of the RF is discussed, the Kremlin's strategy of freezing conflicts through Georgia and Ukraine interventions is focused. It is seen that the RF, which went into an economic and political crisis after the collapse of the USSR, developed a Near Abroad Policy that pointed to its "special interests" in the former Soviet space with the Foreign Policy Concept announced in April 1993. From this point of view, in this study, it is argued that RF's foreign and security policy is in a consistency that prioritizes the Near Abroad, in opposition to the understanding that is frequently encountered in the literature and defined RF foreign policy as Atlanticist until 1993. The Atlanticist definition of RF foreign policy stems from the fact that, in addition to the economic and political crises, the war in Chechnya prevented RF from implementing its Near Abroad Policy. For this reason, in the first part of the study, the economic and political transformation of the RF is discussed. The second part, which deals with the security policy of the RF, reveals that the RF was exposed to the (re)containment policy by the USA with the logic of the Cold War, through the movements called "color revolution" in the former Soviet space and the enlargement policy of NATO. The basis of RF's security policy against this containment is to freeze the conflicts in the Near Abroad. In this context, RF's 2008 Georgia and 2014 Ukraine interventions are discussed in the third and fourth chapters as the case studies of the thesis.

Keywords: Russian Federation, Security, Frozen Conflicts, Georgia, Ukraine